

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА**

**НАУКОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДОСЛІДНИКА:
ФІЛОЛОГІЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ПОШУКИ**

**Збірник наукових праць
викладачів і студентів**

ВИПУСК VII

Глухів 2019

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА

**НАУКОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДОСЛІДНИКА:
ФІЛОЛОГІЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ПОШУКИ**

Збірник наукових праць викладачів і студентів

ВИПУСК VII

ГЛУХІВ
2019

УДК: 811 (082), 372, 378

Н 34

Рекомендовано до друку рішенням ради факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (Протокол № 1 від 28 січня 2019 р.)

Н 34 Науковий потенціал дослідника: філологічні та методичні пошуки: зб. наукових праць викладачів і студентів [випуск 7] / відп. редактор В. А. Каліш. – Суми: ТОВ «Видавничо-поліграфічне підприємство «Фабрика друку», 2019. – 332 с. ISBN 978-617-7456-07-9

Збірник містить статті, у яких викладені результати науково-дослідної роботи студентів і викладачів з актуальних питань лінгвістики і лінгводидактики, української мови та літератури, методик навчання, зарубіжної літератури, англійської мови.

У випуску подано наукові розвідки учасників Усеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні» (м. Глухів, 20–21 лютого 2019 р.).

УДК: 811 (082), 372, 378

ISBN 978 -617-7456-07-9

© Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, 2019
© ТОВ «ВПП «Фабрика друку», 2019

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Каліш Валентина Антонівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Заступник головного редактора:

Цінько Світлана Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка;

Відповідальний за комплектацію та випуск збірника:

Клейменова Тетяна В'ячеславівна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕГІЇ:

Новиков Анатолій Олександрович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Лучкіна Любов Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання, декан факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Бараник Наталія Олексіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Гоголь Наталія Валеріївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Дятленко Тетяна Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Привалова Світлана Павлівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Марєв Дмитро Анатолійович – кандидат філологічних наук, асистент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Чайка Олена Миколаївна – кандидат педагогічних наук, асистент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Кадикова Наталія Володимирівна – асистент кафедри іноземних мов та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

**РОЗДІЛ 1.
ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ У СВІТЛІ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ
ПАРАДИГМ**

УДК 811.161.2: 38

**В. А. Каліш,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української мови, літератури та
методики навчання Глухівського національного
педагогічного університету
імені Олександра Довженка**

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТАФОР У
ПОЕЗІЯХ ЗБІРКИ Д. ПАВЛИЧКА «ПОКАЯННІ ПСАЛМИ»**

У статті проаналізовано структурно-семантичні типи метафор у книзі Д. Павличка «Покаянні псалми», які є вагомим чинником мовотворчості митця, продуктивним репрезентантом його індивідуальної картини світу.

Ключові слова: Д. Павличко, «Покаянні псалми», метафоризація, метафора, типи метафор.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Одним із пріоритетних напрямів сучасної лінгвістики є вивчення особливостей вербалізації індивідуальної мовної свідомості. Серед процесів виникнення й представлення в мові ментальних моделей виокремлюють метафоризацію.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Сучасний погляд на метафору репрезентовано в низці праць Н. Арутюнової, А. Баранова, М. Блека, Е. Будаєва, М. Васильєвої, Т. Вершиніної, В. Гака, В. Дем'янкова, С. Денисової, М. Джонсона, В. Карасика, Ю. Караулова, Д. Колесник, Ю. Кравцової, О. Кубрякової, М. Кузьміної, Дж. Лакоффа, Е. Маккормака, А. Чудінова та ін. Відповідно до нового підходу метафора розглядається як спосіб пізнання, концептуалізації і переконцептуалізації дійсності, засіб формування нових понять. Пізнавальну сутність метафори відображено в теорії когнітивної метафори, згідно з якою пояснення мовних явищ, у тому числі й метафоризації, слід шукати в когнітивних механізмах обробки знання [1].

У сучасному українському мовознавстві (О. Андрейченко, Ф. Бацевич, Х. Дацишин, В. Вовк, С. Єрмоленко, Т. Космеда, І. Кочан, М. Лабашук, Л. Лисиченко, Л. Мацько, О. Тараненко та ін.) проблеми метафори розглядаються з позицій лінгвокогнітології, власне лінгвістики, лінгвістики тексту. Як художній засіб цей феномен аналізують

насамперед на матеріалі художньої літератури, про що свідчить значна кількість новітніх досліджень, зокрема дисертаційних (Н. Варич, Т. Єщенко, Т. Кіс, Л. Кравець, Т. Матвєєва, О. Тищенко). В окремих працях з'ясовано роль метафори в науковому тексті (Г. Дядюра, Н. Зелінська, Н. Непийвода, О. Чуєшкова).

До актуальних питань сучасної лінгвістики належить і вивчення метафори у функційній ролі показника ідіостилу письменника. Зокрема, К. Клепець аналізує метафору та її види в поезії Михайла Петренка. Л. Кравець у монографії «Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст.» (2012) розглядає розвиток української поетичної метафори, українського поетичного мовомислення, аналізує метафоричний світ поетичних творів вітчизняної літератури ХХ ст. У працях Л. Тихої проаналізовано специфіку функціонування метафори в ідіостилі Івана Драча, Василя Голобородька. Функційні типи метафори у художньому мовленні Олександра Олеся досліджено у працях О. Гурко.

Відповідний інтерес у цьому аспекті становлять і поезії Д. Павличка, що ввійшли до видання «Покаянні псалми». Недостатність досліджень в обраному напрямі і зумовила вибір теми нашої публікації.

Мета статті полягає в різнобічному аналізі метафоричних конструкцій художнього мовлення Д. Павличка у його збірці «Покаянні псалми».

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз творчості Д. Павличка засвідчує, що саме метафора є одним із найпотужніших образотворчих засобів у художньому тексті письменника, вагомим чинником мовотворчості митця, продуктивним репрезентантом його індивідуальної картини світу. У своєму дослідженні ми будемо спиратися на відомі в лінгвістиці критерії систематизації метафоричних утворень та їх типи. Зокрема, за структурним принципом метафори поділяють на прості (елементарні) та розгорнені (поширені). Проста – це метафора, фокус якої представлений одним словом чи словосполученням, що виконує одну синтаксичну функцію [2]. У Д. Павличка це метафори типу: *Я дивився крізь літа печальні / На той прапор у сьайві сльоз* [3, с. 275]; *Не смерть лякає вас, а крик Сумління* [3, с. 256]; *Старезний шлях під римські брами, / Змурований колись рабами, / Мене тримає при собі* [3, с. 273].

Розгорнута метафора представляє складний концепт і реалізується або структурно складним метафоричним фокусом, або поширеними, метафорично осмисленими рамками [2], приміром: *Гладкі лоби старого бруку / Принаджують* [3, с. 273]; *Сонце з-за горба / Показує плече свого тіла / Пречистого, як мамина мольба. / І крапелька біжить з чолом високим, / І теплим вітром дихає земля, / І світ сміється ледь прозрілим оком, / Як матері щасливе немовля* [3, с. 255].

За морфологічним критерієм у поетичному доробку Д. Павличка вирізняємо три основні моделі метафоричних утворень: іменникова (субстантивна); прикметникова (атрибутивна); дієслівна. Проте, як показує дослідження, в ідіостилі письменника значного поширення набувають комбіновані типи.

У проаналізованих нами поезіях Дмитра Павличка субстантивні метафори представлені переважно моделлю простої двочленної метафори, у якій поєднуються іменники в Н.в. (або в іншому, залежно від синтаксичного зв'язку з опорним компонентом) з переносним значенням та керовані іменники у формі родового відмінка: *тьму безпам'ятства; в крилах рук; з голосом весни; бардами плачу; неба твердь; щока ножа; смолоскипом непокори; розуму проміння; дощу шептання; туманів галоп; під п'ятою зла; окраєць ниви, біль землі* та інші.

Значну частку серед аналізованої групи становлять складні (розгорнуті, поширені) іменникові метафори, вибудовані за такою ж моделлю, але які містять додаткові компоненти різної семантики, що увиразнюють метафоричний зміст субстантива. Такі конкретизатори можуть стосуватися або метафоричного іменника, або залежного від нього слова, що також актуалізує конотативну сему. У ролі конкретизаторів функціонують, як правило, прикметники та іменники, зокрема: *Покірних слів галантерея / Не кликне вас до боротьби* [3, с. 82]; *Ви стали на сніжному полі, / Де круки чекали давно, / щоб випити очі схололі, / Юнацького зору вино* [3, с. 172]; *В твоїй душі, опечалена єврейко, / Стоїть ще Україна золота, / щєбече подніпровський соловейко, / Біліє гречки росяна фата* [3, с. 50]; *Ми виповзали, як з рова / Мерці воскрєслі, вперті, / Ми пробивали, як трава, / Камінну брилу смерті* [3, с. 89]; *Знаю, на ворожій крові / Не зростє зерно жалю. / Благодатної свободи / Не завітне добрий знак* [3, с. 153].

Дослідження показало, що в контексті поезій Д. Павличка відбувається метафоризація ознак іменників різних лексико-семантичних класів із значенням неістот та істот, а також перенесення ознак з іменників-істот на іменники-неістоти і навпаки. Функції метафоричного іменника виконують лексеми різної семантики. Серед них можна виділити найбільш поширені тематичні групи, зокрема: 1) **назви частин тіла людини**, що поєднуються з іменниками-неістотами: *із серця Азії, очі неба, щока ножа, під п'ятою зла, очі руїн, устами духу*; 2) **назви процесуальних дій**, властиві істоті, що приписуються неістотам (об'єктам і явищам природи, порам року, конкретним поняттям тощо): *з голосом весни, дощу шептання, туманів галоп, деренчання жил, сонця гул, стогін крові, крик Сумління* тощо; 3) **назви конкретних предметів чи речовин**, які набувають переносного значення завдяки незвичному поєднанню із залежним іменником: *соком світла, бич слова, келихи квітів, ворота осені, лист жалю і туску, зерно любові і доброти, зерно*

жалю, *ядро життя, шабля Дніпра*; 4) **назви об'єктів довкілля**, які метафоризуються в контексті з іменниками-неістотами: *хвиля вітру, потік ненависті і зла, ріки сліз, провалля ночі, прірва слова, течія битви, злива щастя*; 5) **назви абстрактних понять**, метафоризація яких відбувається завдяки контекстуальній сполучуваності з іменниками різної семантики з конкретним або абстрактним значенням: *душа природи, тьма ненависті, сказ розбратів, тлін пісні, мерзлота душі, ласка мудрості* тощо.

У процесі аналізу морфологічних типів метафоричних конструкцій у поетичних творах Д. Павличка виявлено також атрибутивні метафори, які мають у своєму складі прикметник-епітет із переносним значенням. Аналізуючи прикметникові метафори поезій Д. Павличка, було помічено, що митець здебільшого вживає їх у структурі іменникової та дієслівної, що посилює загальну метафоричність висловленої думки, передачі почуттів або створення художнього образу. Наприклад: *Вночі світила путь кривава, / Бо кров колесами текла* [3, с. 103]; *Клянемось робітними трудами, / Болісними нивами долонь* [3, с. 109]; *Де тіло крижані вітри / Шматують, наче звірі* [3, с. 120]; *Земля рабів обдерта й боса, / Але вона візьме своє: / Зламає наляк малороса / І на коня для Кривonosа Ульянова перекує* [3, с. 126].

Виокремлений нами фактичний матеріал дозволяє констатувати, що найчастіше переносного значення в поезіях Д. Павличка набувають якісні і відносні прикметники. Зокрема, в ідіостилі митця метафоризуються якісні прикметники, які в прямому значенні номінують **візуальні й тактильні ознаки** (*сірий, світлий, багряне, гострий, гіркий, гарячий*), **внутрішні** (психологічні) **риси людини** (*радісний, весела, шалене, невтомна, лютий*), **фізичні ознаки чи стан людини** (*глухий, німий, хворий, сліпий*) тощо. У мовотворчості Д. Павличка наведені лексеми у поєднанні з відповідним іменником набувають додаткової семи, причому інколи суто індивідуальної, імпліцитної, що увиразнюється лише в контексті, приміром: *Пролетіли літа. / Збіліли у мене скроні. / Але пам'ять моя гаряча й жива. / Я пам'ятаю теплий / погляд його долоні* [3, с. 274]; *Та на поле зелене / Впало листя сумне* [3, с. 194]; *Як ніжно я тримаю той листок, / Як я люблю його дихання кволе!* [3, с. 193].

Відносні прикметники представлені лексемами, які в прямому значенні в основному позначають ознаку за відношенням до **матеріалу** (*злотна, золотим, шовкових, кам'яне, камінний, льодових, кривава, алмазні, срібні, залізний, крижані* тощо), до **предмета, особи, простору, часу** тощо (*бездонний, вересневий, осінній, рабський, божественний, цвяхований* та ін.), проте в поєднанні з опорним іменником можуть набувати додаткових сем, найчастіше таких, як *колір, байдужість, правдивість, глибина* тощо, приміром: *Де ж грімниця золота – Висмикнутий з неба корінь* [3, с. 66]; *Замшиле, кам'яне лице* [3, с. 31];

Блискоче, в'ється тіло молоде, / Тече із зуб шовкових біла піна [3, с. 14]; Моя осіння, вереснева доле, я твоїй – від пелюшок до пелюшок [3, с. 193]; Україно, молись, хай блаженний Господь / Ізціляє болящу цвяховану плоть [3, с. 173]; Солярки поналивали в келихи квітів – І меду вимагаєм від бджоло! / Роботи бідні в залізній печалі [3, с. 159].

У групі дієслівних метафор в ідіостилі Д. Павличка репрезентовані прості і розгорнуті метафоричні конструкції, стрижневим компонентом яких є як перехідні, так і неперехідні дієслова. Вони утворюють різні структурно-граматичні моделі (метафоричне дієслово у поєднанні з препозитивним або постпозитивним іменником у різних відмінкових формах, нерозчленованим словосполученням іменника у називному та родовому відмінках тощо), приміром: *Беріть инурки та бийтеся навзаєм, / Хай грають вам криваві батоги! [3, с. 11]; Відкрились корені. Земля втекла [3, с. 20]; На кукурудзяному полі, / Де ходить вітер-шелестун, згасає, як в старій віолі, / Мелодія засохлих струн [3, с. 22]; Син крижаніє від жаху [3, с. 53]. Ми вийдемо із СНД, / Як вийшли з тюрми старої, / Тоді, аж тоді Дніпро / Заграє кантати й прелюди [3, с. 100]; Швидкість бентежить, вигоює рани, / В кров завівається, наче весна [3, с. 68]; Ми напоїли землю мазутом, / нагодували іржею траву, / Вченим безумством, у чоботи взутим, розтоптали невидиму, але живу / Душу природи... [3, с. 158]; Проходить в скорбності німій. / І спалює мене на полі / Улюблений листочок мій [3, с. 75].*

Контекстуальний аналіз поетичних творів Д. Павличка засвідчує функціонування розгорнутих метафор, у структурі яких з іменником поєднуються однорідні присудки, виражені метафоричними дієсловами, що поєднуються з іменниками в різних відмінках: *На хвилину те добро шалене / Начебто підносило з біди, / Але тут же з ніг воно збивало, / Розтовкало кості, рвало зір, / Хлібом золотим каменувало, / Що ставав од крові, мов порфір [3, с. 36]; Хоч ваша кров текла ровами, / Горіла в печач, як смола [3, с. 55].*

За шляхом семантизації (процесу оживлення) в ідіостилі Д. Павличка спостерігаємо три типи метафор: антропометафора, зоометафора, ботанометафора. Антропометафори репрезентовані такими різновидами: а) антропометафори, ключовими словами яких є назви динамічної сфери життєдіяльності людини: *земля втекла; бавляться вітри; очерет приліг; калина спинити хоче; ходить вітер-шелестун; йде душа; хвиля пробігла; стежка йде; Дніпро заграє; страх лазив; грає море;* б) антропометафори, ключовими слова яких є назви психофізіологічних процесів, станів особистості: *серце стогне; качани сміються; мовчали небеса; горизонтів береги тремтять; вітри кричали, тужить флюяра; небеса проглядають; плачуть скелі.*

Зоометафора представлена в основному моделями, у яких ключовими словами є назви динамічної сфери життєдіяльності тварин, які

семантично корелюють з назвами реалій неживого світу: *страх кусав; ринви клекоплять; дерева ревуть; ганьба повзає, сичить* тощо. Приміром: *І знов розтануть людських души мерзлоти, / І знов імперія ошкірить сказ* [3, с. 110]; *Де вчора ще ходили люди, / Там повзає й сичить ганьба!* [3, с. 204]; *Вже не кричить він, а щєбече, / Як змії над Євою в раю* [3, с. 77]. Різновидом зооморфної дієслівної метафори є модель дії, стани тварини → властивості людини, зокрема: *Ви **гризеться**, як у хліві, / на очі напустивши вуха, / Допоки смертна сталь обуха / Не вдарить вас по голові* [3, с. 171]; *Вже затагли й мені на шию / Петлю ненависті і мсти, – / А я кричу, волаю, **вию**: / «Єднайтеся, мої брати»* [3, с. 169]; *І Катерина, схожа на змію, / **Сичить**, скрутившись на високім троні, / **Кусає** мені душу, і душа / **Стерпає** вже, холонучи в отруті* [3, с. 191].

Ботанометафора в поезіях Д. Павличка представлена моделлю, до складу якої входять ключові слова – назви процесуальної сфери біологічного існування рослин та слова, що називають дії, які з ними пов'язані, зокрема: *Ні, наша мова не загине, / Вона поволі з домовини / Підніметься і знов **розквітне**, / **Розкине** гілля заповітне, / Неначе зірка світова* [3, с. 117]; *Боже, Ти сієш зерна / Любові і доброти, / А **сходить** все більше скверна / **Люті, ненависті, мсти*** [3, с. 147]. Як бачимо, метафора зі стрижневою дієслівною ознакою та метафоричні іменникові і прикметникові словообрази свідчать про рухливий характер ліричного твору, що характеризує мінливість зовнішнього світу.

Висновки дослідження. Отже, метафори у поетичних творах збірки Д. Павличка «Покаянні псалми» репрезентовані різними структурно-семантичними типами, позначені авторським філософським сприйняттям людського буття, осмисленням сутності суспільних подій і пов'язуються з провідними темами творчості митця. Вони допомагають розкрити особливості мовотворчості митця, зрозуміти стиль його світобачення та світорозуміння, ставлення до життя і творчості.

Перспективу дослідження вбачаємо у розгляді ролі метафори у відображенні провідних концептів творчості Д. Павличка.

Література

1. Баранов А. Н., Караулов Ю. Н. Русская политическая метафора : Материалы к словарю. М. : Ин-т русского языка РАН, 1991. 193 с.
2. Башук А. І. Ключові концепти поетичної картини світу М. Гумільова в метафоричному осмисленні : автореферат дис... канд. філ. наук. URL: <http://www.lib.ua-ru.net/inode/3993.html>.
3. Павличко Д. Покаянні псалми. Поезії [Передмова автора; Укладач Д. П. Пилипчук]. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2009. 880 с.

Резюме

В статті проаналізовані структурно-семантичні типи метафор в книзі Д. Павличко «Покаянные псалмы», які є важливим фактором мовотворчості художника, продуктивним представителем його індивідуальної картини світу.

Ключові слова: Д. Павличко, «Покаянные псалмы», метафоризація, метафора, типи метафор.

Summary

The article analyzes the structural and semantic types of metaphors in the book by D. Pavlychko "The Penitential Psalms", which are a significant factor in the language creativity of the writer, a productive representative of his individual picture of the world.

Key words: D. Pavlychko, "The Penitential Psalms", metaphORIZATION, metaphor, types of metaphors.

УДК 811.161.2'37

**Г. В. Купрікова,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри
українознавства Харківського гуманітарного
університету «Народна українська академія»**

МОДЕЛІ МЕТОНІМІЧНОГО ПЕРЕНОСУ В СЛЕНГУ

У статті досліджено метонімію як один із видів вторинної номінації в сленгу. Звернено увагу на ономасіологічні ознаки метонімічної номінації, виділено найпродуктивніші моделі метонімічних транспозицій в українському сленгу, проаналізовано основні зміни в значенні таких номенів.

Ключові слова: вторинна номінація, метонімія, номен, семантика, сленг.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Зміни, що відбуваються в ХХІ столітті в політичному устрої, економіці, культурному житті України, позначилися на лексиці та граматиці української мови, на її нормах. Доказом активного поповнення українського лексикону є значна кількість слів, ще не зафіксованих загальномовними словниками, але активно вживаних у суспільній мовній практиці [8, с. 1]. Тенденція до демократизації української мови зумовлює зближення літературної мови та просторіччя, появу розмовних, сленгових, стилістично знижених номінацій. Одним із джерел поповнення загальномовного фонду української мови були й залишаються розмовна, сленгова, діалектна субмови. У ХХІ столітті у зв'язку з демократизацією та відкритістю українського суспільства названий шар

лексики значно активізувався. Як слушно зазначає О. Стишов, «з одного боку, це позитивний процес, здатний оживити літературну мову та зменшувати розрив між мовою усною і книжною. З іншого боку, якщо розмовні елементи заповнюють книжну літературну мову, це призводить до розхитування й нищення норми, до повного хаосу в слововживанні» [7, с. 18]. Характерною ознакою взаємодії «літературна мова – просторіччя – сленг» можна вважати її інтенсивність, а також висування нових центрів експансії – розмовної, знижено-розмовної, «молодіжної контркультури», кримінальної «субкультури». Просторічні та жаргонові, сленгові елементи стають звичними засобами публічного спілкування.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Вивчення «живої» мови стає пріоритетним у наукових працях як українських, так і зарубіжних мовознавців, завойовує все нові й нові позиції. Значний внесок у дослідження цих питань зробили українські вчені О. Горбач, П. Грабовий, Й. Дзендзелівський, Ю. Жлуктенко, Л. Карпець, О. Мельничук, С. Пиркало, Л. Ставицька, Ю. Шевельов тощо.

Метою цієї статті є дослідження продуктивних моделей метонімічного переносу в сленгу, визначення чинників, що впливають на виникнення тих чи інших мовних одиниць.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для більшості мовознавців сленг – особливий соціостилістичний субваріант субстандарту з наскрізною соціодемографічною дистрибуцією, особливою соціопсихологічною мотивацією вживання, соціостилістичною зниженістю повідомлення, домінуванням конотативного компонента над денотативним, неодмінно більш чи менш вираженою експресивно-емотивною семантикою, неоднорідністю складу [2, с. 5]. Л. Ставицька зазначає, «семантичне наповнення жаргонної номінації віддзеркалює різні аспекти життєдіяльності соціуму, його ціннісну орієнтацію у світі. При утворенні бі-, інтержаргонних полів семантика жаргонізму змінюється, кожен соціум модифікує семантику слова відповідно до своїх комунікативно-прагматичних потреб та інтенцій» [6, с. 58]. У компонентах семантичної структури сленгових слів можемо виділити: 1) розширення семантики слова; 2) звуження семантики слова; 3) субституцію (заміну) одних компонентів на інші. Процеси розширення і звуження семантики слова відбуваються завдяки метафоричним і метонімічним перенесенням назв. На сьогодні актуальним залишається дослідження метонімічних трансформацій у значенні слова, відсутній детальний аналіз метонімічних типів з погляду їхньої продуктивності, регулярності в сленгу. Метонімія на рівні загальноновживаної лексики та сленгу дає можливість простежити принципову тотожність метонімічних транспозицій та асоціацій у різних пластах української лексики, а також виділити особливості метонімічних зміщень у сленгу та вивчити дію

метонімічних механізмів у процесі номінації.

Метонімічні перенесення порівняно з метафоричними відзначаються регулярністю, що дозволяє виділити стандартні схеми, за якими вони відбуваються [1, с. 190]. Якщо метафора – це результат глибокого внутрішнього семантичного перетворення слова, що супроводжується «виділенням» ознаки (ознак), на якій (яких) ґрунтується метафора, то метонімія утворюється на основі зв'язків простішого типу – асоціації за суміжністю, її утворення не торкається глибинної сутності вихідного, номінативного значення слова. Схематизм метонімії, її «автоматичний» перебіг зумовлюють часте використання метонімічних назв у розмовній мові, зокрема й у сленгу. Відсутність складних багатоступневих асоціацій, глибинної трансформації первинного значення дозволяє говорити про простішу мотивацію подібних утворень порівняно з метафоричними: це може бути, як правило, мотивація за суміжністю (просторовою, часовою, логічною). Під час метонімічної номінації відбувається мотивація як усім змістом, так і за якоюсь однією ознакою твірного значення; і все ж переважає мотивація всім змістом. Сленгові одиниці частіше номінують предмети одягу, транспортні засоби, комп'ютерну та побутову техніку вказують на престиж та вагомість цих реалій у ціннісному просторі сучасної молоді. Означений сегмент мовної картини світу виявився найбільш динамічним, що пов'язуємо зі швидкою зміною цих реалій у соціокультурному просторі [3, с. 3].

Аналізований матеріал дозволяє виділити такі схеми побудови метонімічних перенесень.

1. «Назва фірми виробника, установи → одяг, взуття, що вони виробляють».

Перенесення назви фірми, виробника на одяг і взуття відзначаються регулярністю і продуктивністю. Наприклад, назва фірми «Лакоста» (*La Costa*), що виготовляє фірмовий, модний одяг, вторинно стала позначати цей одяг. Це ж спостерігаємо й у разі позначення модного, якісного одягу словом *adidas* (від назви фірми «Адідас»). Номен *мальвіни* вживається в значенні «жіночі та чоловічі верхні штани, пошиті з грубої бавовняної тканини». Ця назва штанів постала у зв'язку з іноземною фірмою-виробником, яка має приблизно таку назву. Шляхом метонімічного перенесення назви фірми на одяг і взуття, виготовлені цією фірмою, з'явилися деякі вторинні номени: кросівки фірми «Найк» – *найки*, кросівки фірми «Пума» – *пуми* тощо.

2. «Назва предмета або частини одягу / взуття → людина в цьому одязі або взутті».

Наприклад, словом *adidas* у студентському сленгу позначають курсанта III курсу військового училища (за трьома стрічками на рукаві, що схожі на товарний знак фірми «Адідас») [5, с. 28].

3. Назви предметних сутностей можуть набувати процесуального значення, наприклад, номен *голка* позначає не тільки шприц, але й внутрішньовенне вживання наркотиків [5, с. 86].

4. Продуктивною є метонімічна модель «ім'я, прізвище людини → абстраговані від неї й узагальнені риси», зокрема номеном *вася* в молодіжному сленгу позначають «людину, яка не користується авторитетом у своєму оточенні» [5, с. 64], *альбіною* номіновано «будь-яку жінку, яка торгує самогонкою» [5, с. 30], *альошею* «ненадійну людину, дурня» [5, с. 30]. Номен *достоевський* указує на людину, яка набридає комусь [5, с. 102].

5. «Назва стану → людина, що перебуває в цьому стані».

Так утворилися номен *крейзі* «психічно ненормальна людина» (від англ. *crazy* [5, с. 151]), *вар'ят* «психічно ненормальна, божевільна людина» (від польськ. *wariat* – божевільний [5, с. 64]).

6. Доволі продуктивною в сленгу є мотиваційна ознака «назва хутра, тканини → виріб із цього хутра, тканини».

Ми помітили, що мотиваційна ознака в семантичній структурі твірного значення має статус архісеми, а в межах семантичної структури похідного стає диференційною. Це зумовлено схематичністю, регулярністю, відсутністю творчості в процесі метонімічного перенесення, звідси спостерігаємо закономірність у виділенні мотиваційної ознаки.

Наприклад, таких семантичних змін зазнали номен *кирза* «кирзові чоботи», *джинса* «одяг з джинси», *хакі* «брунатно-зеленуватий колір, а також тканина або одяг такого кольору» // «формений одяг із такої тканини (звичайно у військових)».

7. Типовими є метонімічні перенесення за моделлю «частина одягу, взуття → одяг, взуття».

Мотивуюча мотивувальна ознака в семантичній структурі твірного значення є диференційною семою, оскільки вказує на належність частини (деталі) одягу і взуття до цілого. У семантиці мотивованого значення сема, на основі якої відбувається перенесення, має чітко визначений статус архісеми, бо назва частини (деталі) одягу позначає весь одяг.

Наприклад, спочатку у військовому жаргоні, а потім у сленгу, розмовній мові «чоботи з низькими халявами» (розмір халяв чобіт – до берцевої кістки) стали позначати *берцями*. Назва взуття походить від назви деталі взуття (халяви чобіт називають *берцями* за назвою берцевої кістки). Зазначимо, що назва *берці* в такому ж значенні вживається як термін у професійній субмові шевців.

Цікавим з огляду змін у семантичній структурі є номен *шкар*, що в сленгу позначає «1. Кишеню брюк; 2. множ. Джинси, штани» [5, с. 302]. В. Єлістратов зазначає, що *шкар* «кишеня штанів» у жаргоні є запозиченням із циганської мови, де *шукар* («*nykaŋ*») має значення

«красивий, чудовий, прекрасний». Зближення значень «карман штанів» і «прекрасний» стало можливим, на думку В. Єлістратова, тому що «з брючної кишені легко красти (на відміну, наприклад, від внутрішньої нагрудної)» [4, с. 140]. У запозиченій із циганської мови лексеми *шкар* на позначення «кишені штанів» розвинулося ще одне значення слова «штани, джинси». Отже, назва частини штанів стала позначати цей виріб і витворилася в ході різностильової, різномовної взаємодії: циганське «прекрасний» → український кримінальний жаргон «кишеня штанів» → український молодіжний сленг «штани / джинси».

За таким же зразком виникли й інші вторинні позначення: *батон* «1. Гудзик на одязі // 2. Сорочка з пожмаканої тканини (як правило, із кольоровим малюнком і великою кількістю гудзиків)»; *пруга* «1. Застібка, яка скріплює кінці ремня // 2. Солдатський ремінь»; *стріңги* «1. одн. Смужка (стрічка), шнурок // 2. мн. Вузькі жіночі трусики з однією смушкою позаду».

8. Для сленгу характерна й така модель метонімічного перенесення назви, як «*етнічні особливості* → *людина цієї національності*». Наприклад, *ара* «вірменин» (від часто вживаного вірменами вигуку *Ара! – Агов! Иди сюди* [5, с. 32]), *урюк* «казах, татарин // мешканець Середньої Азії» [5, с. 266].

Висновки дослідження. Отже, метонімічні перенесення широко вживаються в сленгу, бо не потребують глибокого внутрішнього семантичного перетворення слова, яке супроводжується «виділенням» ознаки (ознак), на якій (яких) ґрунтується метафора. Метонімія базується на основі зв'язків простішого типу – асоціацій за суміжністю, її утворення не зачіпає глибинної сутності вихідного, номінативного значення слова. Аналізовані назви позбавлені яскраво виражених експресивно-емоційних конотацій, порівняно з метафоричними номенами, бо «мова надає перевагу метонімії в індикативній сфері, оскільки виходить із того, що насправді існує» [9, с. 211]. У подальшому доцільно звернути увагу на всі випадки метонімічного переносу, характерні для некодифікованих форм української мови, зокрема дієслівну, прикметникову метонімію.

Література

1. Апресян Ю. Д. Избранные труды. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1995. Т. 1. Лексическая семантика. 472 с.
2. Бондаренко К. Л. Лінгвокультурні особливості українського та англійського сленгу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство». Донецьк, 2007. 19 с.
3. Грабовий П. М. Когнітивні параметри українського молодіжного сленгу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». К., 2010. 18 с.

4. Елистратов В. С. Арго и культура. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1995. 231 с.
5. Ставицька Л. О. Короткий словник жаргонової лексики української мови. Київ : Критика, 2003. 336 с.
6. Ставицька Л. О. Проблеми вивчення жаргонної лексики : соціолінгвістичний аспект. *Українська мова*. 2000. №1. С. 55–69.
7. Стишов О. А. Українська лексика кінця 20 століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) : монографія. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2003. 388 с.
8. Таран А. А. Конкурування номінацій у сучасній українській літературній мові: тенденції стабілізації нової лексики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2010. 20 с.
9. Телия В. Н. Вторичная номинация и ее виды. *Языковая номинация* (Виды наименований). Москва : Наука, 1977. С. 129–222.

Резюме

В статье исследована метонимия как один из видов вторичной номинации в сленге. Обращено внимание на ономаσιологические признаки метонимической номинации, выделены самые продуктивные модели метонимических транспозиций в украинском сленге, проанализированы основные изменения в значении таких названий.

Ключевые слова: вторичная номинация, метонимия, номен, семантика, сленг.

Summary

The article is devoted to the study of metonymy as one of the types of secondary nomination in slang. The attention is paid to the onomasiological signs of metonymic nomination, the most productive models of metonymic transpositions in the Ukrainian slang are outlined, and the basic changes in the meaning of such names are analyzed.

Keywords: secondary nomination, metonymy, nomen, semantics, slang.

УДК 81'373.7:165.194

Н. О. Баранник,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
української мови, літератури та методики
навчання Глухівського
національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка;
Д. Картава,
студентка 33-У групи факультету
філології та історії

ІННОВАЦІЇ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ В МОВІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Статтю присвячено проблемі інновацій іншомовного походження в мові засобів масової інформації. Висвітлено причини та шляхи виникнення запозичень, визначено основні тематичні групи іншомовних інновацій, описано їх походження та роль у медіатекстах.

Ключові слова: інновації, запозичена лексика, слова іншомовного походження, засоби масової інформації.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Бурхливий розвиток внутрішньої і зовнішньої політики України, розширення взаємозв'язків із розвинутими країнами світу в галузі науки, політики, економіки, техніки, культури та ін. вносять постійні зміни до мовної картини світу, збільшуючи в словниковому складі мови кількість інноваційних лексем. Збагачення української мови відбувається через взаємодію з іншими мовами і виявляється у наявності запозичень як найпотужнішого засобу поповнення її лексичного складу. Динамічні процеси, що сьогодні відбуваються в лексиці, найбільшою мірою представлені в мові сучасних засобів масової інформації, які фіксують зміни в усіх сферах життя суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Проблема лексичних запозичень була і залишається предметом наукових зацікавлень відомих вітчизняних і зарубіжних дослідників, зокрема: В. фон Гумбольдта, О. Потєбні, О. Муромцевої, В. Аристової, В. Русанівського, М. Кочергана, С. Єрмоленко, Н. Клименко, О. Стишова, Л. Архипенко, О. Тараненка, О. Лисенко, А. Олійник та ін. Учені дослідили етапи і ступені адаптації іншомовної лексики, вивчили особливості функціонування запозичень у лексико-семантичній системі мови-реципієнта, проаналізували освоєння іншомовних запозичень у наукових терміносистемах, лексичні інновації в періодичних інтернет-виданнях. Проблема вивчення неологізмів у мові засобів масової інформації порушували такі відомі науковці, як

С. Єрмоленко, Н. Дзюбишина-Мельник, Т. Коць, О. Стишов, О. Мітчук та ін. Незважаючи на вагомий науковий доробок із проблеми вивчення іншомовних запозичень, вважаємо, що на матеріалі засобів масової інформації інновації іншомовного походження потребують подальшого вивчення.

Мета статті – дослідити інновації іншомовного походження в мові українських засобів масової інформації.

Виклад основного матеріалу дослідження. У лінгвістичній літературі неологізми розглядають як нові лексичні утворення, що виникають унаслідок суспільної необхідності для позначення нового предмета чи явища, зберігають відчуття новизни і ще певний час не набувають загальнолітературного вживання. Проте на сучасному етапі лексема «неологізм» дедалі частіше замінюється родовим поняттям «інновація», яке визначається як перехід, перенесення, переміщення, проникнення різних елементів з однієї мови в іншу.

О. Стишов, дослідивши динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця ХХ ст. на матеріалі мови засобів масової інформації, визначив екстралінгвальні й інтралінгвальні чинники виникнення нових слів у мові мас-медіа, основними з яких є зміни в соціальній структурі суспільства; задоволення практичних потреб мовців; поширення моди на певні мовні форми; пошуки нових експресивних засобів вираження тощо [2].

Дослідники В. Акуленко і С. Булич уважають, що поява запозичень зумовлена: 1) потребою в найменуванні нових предметів, явищ і понять (*скейтборд, ноутбук, візажист, сканер*); 2) відсутністю в мові-реципієнті відповідного (більш точного) найменування (*спонсор, спреї, дайджест, віртуальний*); 3) необхідністю висловити за допомогою запозичення багатозначні описові звороти (*пілінг-крем* – крем, що прибирає верхній шар шкіри); 4) поповненням мови більш виразними засобами (*імідж* – замість образ, *шоу* – замість подання); 5) сприйняттям іншомовного слова як більш престижного, яке красиво звучить (*презентація* – замість подання; *ексклюзивний* – замість винятковий) [1].

Зміни, що відбуваються в різних сферах життєдіяльності людини, досить оперативно відображаються в ЗМІ інноваціями, що охоплюють такі найбільші тематичні групи:

▪ **економічна лексика** (*брокер, акциз, трейдер, краудфандинг, демпінг, дилер, маркетинг, ріелтор інвестиція, нафтотрейдери, бренд*), наприклад: «**Антимонопольний комітет візьметься за нафтотрейдерів**» (Українська правда, 20.12.2018), «**Як український стартап РІХ з проектом рюкзака з піксельної анімацією за лічені дні досягнув на Kickstarter поставленої мети, а за підсумками кампанії на двох краудфандінгових платформах зібрав більше \$170 тисяч** (Дім інновацій, 09.11.2018);

▪ **політична лексика** (*імпічмент, імплементация, рейтинг, електорат, інавгурація, лобі, страйк та ін.*), наприклад: «...наскільки важливо створити умови для успішної **реінтеграції** батьків до професійної діяльності» (Голос України, № 59, 29.03.2014 р.); «Наступне завдання – забезпечити **імплементацию** цих змін» (Українська правда, 13.02.2019);

▪ **комп'ютерна лексика** (*сайт, файл, сканер, смартфон, планшет, картридж, онлайн, офлайн та ін.*), наприклад: «Родзинкою унікального рюкзака **PIX** є його інтерактивність: вся площина зовнішньої задньої частини продукту – це великий **LED-дисплей**, на який за допомогою програми для мобільного пристрою (**смартфона** або **планшета**) можна виводити статичні й анімовані картинки, **віджети**, **8-бітні ігри**, які не потребують високої роздільної здатності» (Дім інновацій, 09.11.2018);

▪ **спортивна лексика** (*дайвінг, скейтборд, армрестлінг, бодібілдинг, форхенд, шейпінг, фітнес*), наприклад: «Україна все це має шанс не втратити право на проведення **Євробаскета-2015**» (Голос України, № 59, 29.03.2014 р.);

▪ **лексика мистецтва і культури** (*блокбастер, вестерн, саундтрек, трейлер, ремейк, прес-реліз, ток-шоу, хіт, шоумен, шоубізнес, ді-джей, топ-модель та ін.*), наприклад: «Про злочинні дії банди «Федора» можна знімати голлівудський **блокбастер**», – написав він у *Facebook*» (Українська правда, 14.02. 2019);

▪ **медична лексика** (*імплант, смарт-скальпель, перинатальний, кріотерапія, евтаназія, гідроколотерапія та ін.*), наприклад: «**Смарт-скальпель**, розроблений в Сандійській лабораторії, працює на таких самих принципах виявлення ракових пухлин, яким керується хірург, тобто по судинах, жировій та м'язовій тканині» («Дім інновацій», 28.12. 2018);

▪ **побут** (*хенд-мейд, жалюзі, фритюрниця, джакузі, пірсинг, блайзер, ламінат, гамбургер, слакси, памперси*), наприклад: «Зараз мій магазин продає і самі вироби, і матеріали для **хенд-мейду**» (Дім інновацій, 10.01.2019) та ін.

Переважаюча більшість таких інновацій замінюють описові звороти або уточнюють, деталізують поняття, наприклад: *інвестор* – суб'єкт інвестиційної діяльності (приватний підприємець, організація чи держава), що здійснює довготермінове вкладення капіталу в якусь справу, підприємство з метою отримання прибутку; *дисплей* – пристрій для візуального відображення інформації у вигляді тексту, таблиці, креслення і т. і.; *спонсор* – не тільки окрема особа (як раніше запозичена лексема *меценат* – «багатий покровитель наук і мистецтв»), а й організація, що фінансує певний захід і рекламує свою продукцію.

Окрему групу запозичень становлять слова іншомовного походження, які мають синоніми-відповідники в українській мові. Їх

проникнення в мову зумовлене «мовною модою», тобто впливом культури будь-якої іншої країни, що створює лексичну надмірність і може заважати розумінню змісту. Наприклад: *брифінг* (від англ. briefing, лат. brief – короткий) – прес-конференція, *сейшн* (англ. Session – зібрання) – вечірка, *паркінг* (англ. parking → park – ставити автомобіль на стоянку) – стоянка, *сек'юриті* (англ. security – безпека) – охорона, *фейк* (англ. Fake – фальшивий, несправжній) – підробка, *ліфтинг* (англ. lifting – піднімати) – підтяжка та ін.

Нові й маловживані іншомовні слова в текстах ЗМІ можуть використовуватися з коментарем автора, наприклад: «*Тизер* – документ на одну-дві сторінки, який зазвичай використовують для підвищення інтересу до проекту. Він має бути чітким, професійним, лаконічним. Мета тизеру – надати достатньо інформації, щоби перевести вас на наступний етап інвестиційного процесу» (Дім інновацій, 05.02.2018); «*За словами експерта, найпрофесійніші з кілерів – це колишні військовослужбовці, які пройшли спецпідготовку і побували в гарячих точках, а також стрільці-спортсмени*» (Дім інновацій, 10.09.2016) і под.

Привертають увагу в мові мас-медіа іншомовні слова, які зберегли свій графічний і фонетичний оригінал: on-line (від англ. on line «на лінії», «на зв'язку», «у мережі») – суб'єкт, який знаходиться в мережі, здійснює дії в інтернеті в режимі реального часу; HR (Human resources) – людські ресурси; PR (від англ. public relations) – зв'язки з громадськістю; ICT (information and communication technologies) – інформаційно-комунікаційні технології; CEO (англ. Chief Executive Officer) – найвища виконавча посада у компанії, організації або агенції; *must have* («must» означає «повинен», а «have» – «мати») – це щось таке, що у вас обов'язково має бути, інакше ви не хіпстер, не адмін. Уживання такої лексики зумовлене насамперед даністю моді і престижем.

Аналіз мовного матеріалу засвідчив, що серед виокремлених лексем значно домінують інновації англійського походження: *демпінг* (англ. dumping – скидання) – продаж товарів за цінами, нижчими від контрактних на міжнародних товарних ринках; *тюбінг* (англ. tubing, від tube – «камера шини») – катання на надувній камері («бублик») по рівній або похилій водній, сніговій чи зволоженій поверхні; *офшор* (від англ. offshore – «поза берегом») – країна чи територія з особливими умовами ведення бізнесу для іноземних компаній; *уїкенд* (англ., від тиждень і кінець) – час відпочинку й розваг від суботи до понеділка в Англії, США та деяких інших країнах та ін. Функціонування переважної кількості запозичень цієї групи пояснюється масштабним розповсюдженням англійської мови як мови міжнародного спілкування на конференціях, в інтернет-комунікаціях, в економіці, політиці, медицині та ін.

Значно рідше серед аналізованих лексем трапляються запозичення з інших мов: **латинської**: *інавгурація* (від лат. *inauguro* – посвячення до посади) – церемонія вступу на посаду голови держави або на високий духовний сан; *дизайн* (от англ. *design* – проектувати, креслити, задумати, а також проект, план, малюнок) – задум, план, мета, намір, творчий задум, проект і креслення, розрахунок, конструкція, ескіз, малюнок, візерунок, композиція, мистецтво композиції, витвір мистецтва та ін.; **німецької**: *шлягер* (від нім. *Schlag* – удар) – популярна на певний період часу модна пісня з мелодією, яка запам'ятовується; *гастарбайтеру* (*Gastarbeiter* – робітник-емігрант) «іноземні робітники, переважно з відсталих держав, яких залучають промислово розвинені країни»; **французької**: *візажист* (від *visage* – обличчя, вид) «дизайнер або художник із макіяжу, майстер косметичного і живописного прикрашання обличчя»; **італійської**: *брас-квінтет* (від англ. *brass* – мідь, латунь або мідні духові інструменти) – музичний ансамбль, що складається з п'яти мідних духових інструментів та ін.

Інновації іншомовного походження в ЗМІ переважно стилістично й функціонально виправдані, оскільки саме це явище зумовлене технологіями, які постійно ускладнюються; діяльністю соціуму, що безперервно розширюється. Отже, індивід змушений або пристосовуватися до їх використання в багатьох сферах життєдіяльності, або відмовлятися від їх уживання.

Висновки дослідження. Отже, мовні контакти народів, які живуть і розвиваються в тісному взаємозв'язку, є наслідком обміну словами. В українській мові запозичення посідають важливе місце як засіб номінації нових понять, реалій, пов'язаних із розвитком різних галузей знань. Швидкому їх розповсюдженню сприяють засоби масової інформації.

Література

1. Акуленко В. В. Вопросы интернационализации словарного состава языка. Текст. Харьков, 1972. 214 с.
2. Стишов О. А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук. Київ, 2003. 33 с.
3. Дім інновацій. Електронний ресурс: <https://innovationhouse.org.ua/>
4. Голос України. Електронний ресурс: http://www.golos.com.ua/edition_archive
5. Українська правда. Електронний ресурс: <https://www.pravda.com.ua/>

Резюме

Стаття посвячена проблемі інновацій іноязычного походження в языкe средств массовой информации. Освещены причины и пути возникновения заимствований, определены основные тематические

_____ Науковий потенціал дослідника: філологічні та методичні пошуки _____

группы иноязычных инноваций, описаны их происхождение и роль в медиатекстах.

Ключевые слова: инновации, заимствованная лексика, слова иноязычного происхождения, средства массовой информации.

Summary

The article is devoted to the problem of foreign-language origin innovations in the language of mass media. The reasons and ways of emergence of borrowed words are highlighted, the main thematic groups of foreign-language innovations are defined, their origin and role in media texts are described.

Key words: innovations, borrowed vocabulary, words of foreign-language origin, mass media.

УДК 81.241

**О. Амельченко,
студентка 33-У групи
факультету філології та історії Глухівського
національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка**

МОВНОСТИЛІСТИЧНА СПЕЦИФІКА НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ТЕКСТІВ

**Науковий керівник: кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови, літератури та
методики навчання Холявко І. В.**

У статті проаналізовано особливості науково-популярного підстилю з погляду реалізації прагматичних функцій, визначено лексико-семантичні й стилістичні засоби науково-популярних текстів у аспекті мовленнєвого впливу на читача.

Ключові слова: науково-популярний підстиль, науково-популярний текст, тропи, стилістичні фігури, прийоми популяризації.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Наука в сучасному світі стрімко розвивається, залучаючи до сфери комунікативної діяльності дедалі більше учасників, рівень компетентності, досвід і стратегії спілкування яких є різними. Наслідком цього є те, що спілкування може здійснюватися як між людьми, які мають спільну сферу знань і уявлень, так і між людьми, котрі таких знань і уявлень не мають. Відповідно, розрізняють тексти, що належать до наукового (академічного) та науково-популярного підстилів. Метою останнього є транслювання теоретичного

знання адресату, який для сприйняття власне наукового тексту не має необхідної підготовки.

Науково-популярний текст має стилістично інтегровану природу. З одного боку, він співвідноситься із науковим стилем, адже містить великий обсяг когнітивної інформації, тож зміст науково-популярного тексту той самий, що і власне наукового. З іншого боку, розповідаючи про наукове дослідження, автор науково-популярного тексту переважно демонструє його результат, при цьому концентрованість інформації є нижчою, ніж у власне науковому підстилі, доведення наукових фактів здійснюється не через логіку розумових операцій, а через емоційність прикладів та ілюстрацій, оскільки він прагне зробити текст і доступним, і захопливим. Тож можемо стверджувати, що науково-популярний текст є ланкою між спеціальною літературою, яка містить великий обсяг наукової інформації, та неспеціальною, спрямованою на те, щоб надати інформацію неозначено великій кількості адресатів.

З огляду на це мовна текстова база науково-популярного підстилю містить великий спектр наукових, художніх і розмовних мовних засобів. Об'єднання різних елементів мови в межах науково-популярного дискурсу засвідчує активне розмиття стильових кордонів і є конструктивним типом такого дискурсу, а також умовою успішної реалізації двох його основних функцій – повідомлення і впливу. Вважаємо, що студіювання функціональної своєрідності стилістично маркованих мовних одиниць у науково-популярному тексті з опертям на принципи прагмалінгвістики, яка поєднує в підході до проблем використання мови взаємозалежні аспекти дослідження – інформаційний та функціональний, є актуальним у сучасній вітчизняній лінгвостилістиці.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Попит на наукову інформацію в доступній для неспеціаліста формі обумовив зацікавленість щодо студіювання не лише наукового, а й науково-популярного тексту. У сучасній лінгвостилістиці мовні особливості тексту науково-популярних творів розглянуто в роботах І. Алексєєвої, А. Коваленко, Е. Лазаревич В. Одинцова, А. Федорова, М. Феллера, Т. Хомутової, В. Чернявської, О. Четверікової, О. Шутової та ін.

Традиційно дискусійним серед учених є питання щодо місця науково-популярного тексту в системі функціональних стилів. Одні лінгвісти (Р. Будагов, І. Гальперін, М. Кожина, Н. Разінкіна та ін.) позиціонують сферу наукової популяризації як підстиль наукового функціонального стилю, зауважуючи, що науковий стиль і науково-популярний підстиль, перебуваючи в родо-видових відношеннях, мають як спільне (єдина цільова установка, спільне комунікативне завдання – передавання наукового знання), так і відмінне (окремі комунікативні завдання, різні сфери функціонування). Іншої думки дотримуються

Г. Васюченко, Н. Маєвський, М. Феллер та ін., розглядаючи науково-популярний тип мовлення як самостійний функціональний стиль. При цьому першорядну увагу приділяють таким екстралінгвальним чинникам, як завдання і мета спілкування, характер відношень між автором і читачем, а також зміст спілкування. М. Феллер вважає, що специфіка структури буденної свідомості читача-неспеціаліста істотно відрізняються від структури наукової свідомості фахівця. Навіть з ускладненням побутової свідомості й наближенням її до наукової зберігається вимога невеликої кількості ознак і зв'язків у понятті (не більше трьох). Простота понять веде до помітної експлікації логічних і асоціативних зв'язків таких понять. Саме тому план вираження в науково-популярному творі завжди розгортається ширше, аніж план змісту, передуючи йому, розшаровуючи його і огортаючи [5].

Метою статті є аналіз особливостей науково-популярного підстилю з погляду реалізації прагматичних функцій і визначення лексико-семантичних та стилістичних засобів науково-популярних текстів у аспекті мовленнєвого впливу на читача.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тематика науково-популярних видань надзвичайно широка. Їх змістом може бути все, що має відношення до науки: досягнення суспільних, природничих і технічних наук, результати наукових досліджень, наукова галузь, відкриття, винаходи, теорії, закони, гіпотези, біографії діячів науки, літератури та мистецтва, описи подорожей тощо. Особливостями науково-популярного тексту як мовної підсистеми є динамізм, конкретність, образність, суб'єктивно-об'єктивний характер викладу. Ці риси зумовлюють лексико-фразеологічну й морфолого-синтаксичну своєрідність науково-популярного тексту [5, с. 84].

Науково-популярній манері викладу властиве образно-експресивне забарвлення. На лексичному рівні воно досягається використанням тропів – мовних зворотів, у яких слова чи словосполучення вжиті у переносному значенні. У науково-популярних текстах вони виконують допоміжну роль – їх уживають для того, щоб пояснити складні наукові поняття шляхом їх зіставлення зі звичайними, буденними, зрозумілими, загострити сприйняття матеріалу, вплинути на мислення людини, збудити відповідні емоції читачів. М. Кожина називає такі образні засоби «своєрідними інструкціями» [3, с. 163].

Так, епітети надають яскравих емоційних характеристик предмету чи явищу. У науково-популярному тексті закономірним є використання метафоричних епітетів з нестергою образністю. Дослідники твердять, що в науково-популярному творі метафора, відзначаючись великою семантичною місткістю, породжує ланцюг асоціацій, за допомогою яких пропонований матеріал стає доступним і легко засвоюється [1, с. 24–25]. Утім зауважимо, що образність у науково-популярному стилі не є

образністю в повному розумінні (тим більше художньою образністю). Вона зводиться до використання окремих словесно-образних засобів, частіше – порівнянь, рідше – метафор; тут немає тієї системності образних засобів, яка властива художній мові [1, с. 19].

Порівняння в науково-популярному тексті використовують з метою популяризації складних наукових понять, роз'яснення наукової термінології, адже її використання має бути обґрунтованим і не ускладнювати сприйняття. Залучення фонових знань як основи образності становить один зі шляхів популяризації викладу, зокрема пояснення термінів. При цьому механізм процесу має такі самі якості, як і в інших стилях (образність ґрунтується на порівнянні), але матеріалом образності слугують наукові поняття.

Перифрази (непрямі описові найменування предметів та явищ) допомагають авторові точніше висловити думку і передати ставлення до того, про що він пише. Їх широке використання пов'язане з прагненням автора науково-популярного тексту звернути увагу читача на риси явищ або предметів, що є важливими у пізнавальному сенсі. Також перифрази в тексті є оригінальними авторськими знахідками, вони увиразнюють мовлення, створюють стилістичні ефекти, можуть ґрунтуватися на метафоричному чи метонімічному перенесенні, набувати емотивних й експресивних відтінків.

Уособлення понять, явищ, термінів, тобто перенесення ознак і властивостей живої істоти на неживі предмети, явища, абстрактні поняття, є яскравим виявом креативності, стилістичної майстерності автора, поживає виклад, упливаючи не лише на розум читача, а і на його емоції.

У сучасних науково-популярних текстах дедалі помітнішою є тенденція до активного використання розмовних елементів. Використання розмовної лексики сприяє імітації персонально адресованого неофіційного мовлення, дає змогу уникнути монотонності, домогтися більшої виразності, привнести у виклад оповідність, невимушену інтонацію, встановити незримий контакт із читачем. За словами С. Бирик, ефект розмовності створює «й нейтральне слово-побутовізм, і книжний мовний елемент, коли він контрастує зі стилістичним оточенням фрази, мікротексту» [2, с. 282]. Вхідження розмовних елементів до науково-популярної мови свідчить про міжстильову лексичну взаємодію, зокрема між науковим та розмовним стилями.

Проявом впливу розмовності є також активне функціонування в науково-популярному мовленні різноманітних синтаксичних засобів розмовного стилю, як-от: порядок слів, структура й типи речень тощо. Наприклад, використання *запитання – відповіді* в науково-популярній прозі створює ефект невимушеного, доступного для сприйняття спілкування.

Одним із джерел створення мовної експресії в різножанрових публікаціях науково-популярного підстилю є вживання фразеологізмів, часто трансформованих. Результатом фразеологічного новаторства є використання таких стійких словосполук, що пожвавлюють, увиразнюють виклад, стилізують авторське мовлення для створення ефекту невимушеного спілкування з читачем.

Для вираження різних емоційно-експресивних відтінків у науково-популярних текстах використовують особливі синтаксичні конструкції – стилістичні фігури, наприклад: риторичне запитання, яке відзначається великим зарядом експресії, вживається для привернення уваги до певного явища, події; градація, коли слова або вислови розташовуються у міру наростання чи спаду їхніх семантичних чи емоційно-експресивних якостей, іноді градацію може утворювати нанизання питальних речень; каламбур (гра слів), уживання якого створює комічний ефект, надає думці несподіваного напрямку, адже думка, виражена у каламбурній формі, виглядає яскравіше, гостріше.

Однією з визначальних ознак науково-популярного тексту є науковість змісту, тобто відповідність наведених фактів вимогам, які висуваються до фактів власне наукового тексту. Тож фактичний матеріал повинен бути точним, достовірним, обґрунтованим і спиратися на результати наукового дослідження.

Науковість змісту зумовлює вибір прийомів популяризації. Вони спрямовані на полегшення сприйняття матеріалу й активізацію творчого мислення читача. Водночас прийоми викладу (популяризації) повинні відповідати принципу науковості. Головними з них є такі: під час створення науково-популярного твору автор повинен орієнтуватися на читачську аудиторію, враховувати її вікові особливості, освітній рівень, професійні інтереси; творча переробка наукової інформації не повинна здійснюватися за рахунок її точності й достовірності; у викладі варто дотримуватися принципу «від відомого – до невідомого», вести розповідь від простого до складного; виклад має бути конкретним і лаконічним, у багатослів'ї може губитися основна думка [5, с. 82].

Домінантною ознакою науково-популярного тексту є його цікавість, залежна передусім від творчого світосприйняття автора, його здатності до образного осмислення дійсності, уміння дати власну оцінку фактам і явищам. Одним із традиційних прийомів цікавості науково-популярного твору є авторські відступи. Їх основне призначення – створення пауз у поданні наукової інформації. Авторські відступи не повинні порушувати логічної послідовності викладу. Здебільшого вони надають оповіді динаміки, емоційної насиченості.

Іншим прийомом цікавості є діалогічність (прийом бесіди з читачем). Він дозволяє автору вести невимушену дискусію, а читачеві дає можливість відчувати себе безпосереднім учасником наукового пошуку.

Діалогічність є визначальним чинником науково-популярного дискурсу, оскільки автор зорієнтовує свої переконання і висловлювання на визначеного читача, ураховуючи його вік, соціальний статус, фонові знання, часто вступаючи в діалог з ним. Адресат же умовно залишається безмовним, однак він також висловлює свою думку шляхом прийняття чи неприйняття того чи іншого наукового погляду вченого чи самого адресанта, автора науково-популярного дискурсу.

Ефективним прийомом зацікавлення є введення до тексту науково-популярного твору легенд, міфів, переказів, адже вони дозволяють образно переосмислити предмет опису.

Неодмінним елементом, що забезпечує цікавість науково-популярного твору, є образні, інтригуючі заголовки. Засобом посилення інтересу читача до науково-популярної книги є епіграфи, які розширюють, пояснюють заголовки і наближуються за функцією до підзаголовків.

Цілям цікавості в науково-популярному творі слугують цитати й уривки з робіт відомих учених, письменників і т. ін.

Висновки дослідження. Підсумовуючи, зазначимо, що в основі науково-популярних творів, на відміну від художніх, лежать не стільки «драми людей» – скільки «драми ідей» – народження ідеї у протиставленні знань про факти і сторони явища, що вивчається. Поява цих видів літератури відображає піднесення побутової свідомості читача до наукової» [4, с. 294]. Інформація в науково-популярній літературі є інтелектуальною та експресивною. Завдяки поєднанню художнього з науковим досягається популяризація науки. Але якщо в художньому творі образність – це неодмінна ознака стилю, то в науковому вона використовується принагідно, для доведення вже сформованої думки.

Науково-популярний текст є наслідком мовотворчого процесу. За призначенням мовні засоби науково-популярного тексту можна поділити на три функціональні групи: засоби безпосереднього передавання наукової інформації; засоби роз'яснення наукового змісту і створення контакту між автором та читачем; засоби активного впливу на читача з метою переконання, спонукання до дії, формування у нього оцінної орієнтації. Автори науково-популярних текстів використовують такі стилістичні засоби, як метафори, порівняння, риторичні запитання, перифрази, авторські відступи тощо для надання тексту експресивності, емоційності, образності та модальності.

У перспективах подальшого дослідження можливо проаналізувати комунікативні особливості синтаксису науково-популярного тексту.

Література

1. Баташева Л. А. Образные средства популяризации в научно-популярной литературе. *Актуальные проблемы современной филологии*. Саратов, 1985. Вып. 2. С. 19–27.
2. Бирик С. П. Розмовний стиль. *Українська лінгвостилістика XX – XXI ст.: система понять і бібліографічні джерела*. Київ, 2007. С. 281–282.
3. Кожина М. Н. К вопросу о средствах образности в научной речи. *Ученые записки Пермского университета*. 1966. № 162. С. 210–223.
4. Феллер М. Д. Текст як модель комунікативного акту. *Нариси про текст. Теоретичні питання комунікації і тексту*. Київ, 1998. 336 с.
5. Холявко І. В. Мовностилістичні аспекти редагування: навчальний посібник. Кіровоград, 2011. 240 с.

Резюме

В статье проанализированы особенности научно-популярного подстиля с точки зрения реализации им прагматических функций, описаны лексико-семантические и стилистические средства научно-популярных текстов в аспекте языкового воздействия на читателя.

Ключевые слова: научно-популярный подстиль, научно-популярный текст, тропы, стилистические фигуры, приемы популяризации.

Summary

The article is devoted to the analysis of the scientific-popular style peculiarities in terms of the realization of pragmatic functions. The lexical and semantic, stylistic means of scientific-popular texts in the aspect of speech influence on the reader are considered.

Key words: scientific-popular style, scientific-popular texts, tropes, stylistic figures, popularization means.

УДК 811.161.2*373.611

**О. М. Андрішко,
магістр філології,
ТОВ «Інтерфлекс»
(м. Дніпро), коректор**

СЛОВОЗРОСТИ В ОГЛЯДАХ І РЕЦЕНЗІЯХ ЄВГЕНІЯ СТАСІНЕВИЧА

У статті на прикладах оглядів і рецензій Євгенія Стасіневича розглянуто словозрости – складні слова, що утворилися лексико-синтаксичним способом, розроблено їх класифікацію.

Ключові слова: словотвір, лексико-синтаксичний спосіб (зрощення), словозрости, залишкові словосполучення.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Мова публіцистики в цілому та окремих жанрів журналістики зокрема – цікава й актуальна тема для дослідження лінгвістами, надто ж коли йдеться про цікаві малодосліджені явища, у випадку нашої статті – неологізми-словозрости. Словозрости (зрощення, злиття) – це слова, утворені лексико-синтаксичним способом, за якого словосполучення чи речення втрачають свої визначальні ознаки й за допомогою мовної економії та граматичних аспектів функціонують як окреме слово.

Останнім часом неологія в публіцистиці набуває все більшого значення і ширшого вираження: це пов'язано як із розвитком мови та активним ужитком нових назв на позначення реалій сьогодення, так і з авторським стилем.

Саме активним використанням словозростів у своїх оглядах і рецензіях послуговується Євгеній Стасіневич – критик, літературознавець, оглядач різноманітних мистецьких явищ, чії праці поки не вивчалися мовознавцями.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Мова публіцистики має давню традицію дослідження: проаналізовано праці від XIX ст. до сьогодні. Серед мовознавців, які зробили свій внесок у вивчення цієї теми, можна зазначити постаті С. Єрмоленко, М. Кравченко, І. Мисливої-Бунько, М. Навальної, О. Пономарева, О. Сербенської, Н. Сологуб, О. Стишова та багатьох інших.

Мета статті – проаналізувати види словозростів та їх функціонування в оглядах і рецензіях Є. Стасіневича.

Виклад основного матеріалу дослідження. У випадку цього автора маємо чимале розмаїття структур, на основі яких утворені зрощення. Як ми вже знаємо, особливість таких слів у тому, що вони постали зі складніших синтаксичних одиниць – словосполучення і речення. У неологізмах-словозростах Є. Стасіневича спостерігаємо таку твірну основу:

Сурядні словосполучення:

«Всі ми – люди оповіді, люди, які говорять-і-слухають» [10]; «[...] несподіване рішення журі не так може відкрити очі на непомічений шедевр (чого поки-що апріорі бути не може – занадто мале і компактне наше культурне поле й надто обмежена кількість видавничтв-спеціальних часописів, аби довкола-літературний люд чогось непересічного не помітив), як ще раз продемонструвати серйозні проблеми з критеріями-смаком-адекватністю» [8].

Підрядні словосполучення:

Зі зв'язком керування:

«Саме його присутність, присутність-у-ньому відчувається, коли останнім словом книги, її «світлої» частини стає гіркий «полин», а

посеред найпохмуріших поезій раптом з'являється щось кардинально інше («Amargo») [12]; «Коли нагородили Барнса, живого класика, який, до того ж, написав блискучий роман, багато хто вирішив, що конфлікт позаду, а організатори премії нарешті схаменулися: це вже не Аравінд Адіга з його свіжим, але надто передбачуваним і «індійським» «Білим тигром» (2008), і не та ж Мантел із надто вже класичною (читай «романом-для-всіх») «Вовчою залогою», і не Говард Джейкобсон із надто специфічним «Питанням Фінклера», якого ніхто й жартує не міг розглядати як тріумфатора» [1].

Зі зв'язком прилягання:

«Загалом той самий Фелікс, диво-хлопчик із трупи Торна, може бути цілком прийнятною метафорою Австро-Угорщини: від унікальності, незвичайності і талановитості до вєдодованості і **майже-посередності** – саме така траєкторія «розвитку» їх і поєднує» [4]; «Зрозуміло, що цілив він в інший пафос, отой аристотелівський, **трагічно-піднесений**, але попав у нас, з покритками і безкінечним мотанням жил на лікті» [5].

Неелементарні словосполучення:

«Калитко попросту рятує нас від небезпеки **позірної-зрозумілості-через-милозвучність**, коли стрункість ритму починає дорівнювати прозорості сенсу...» [12].

На основі фразеологізму:

Додав «стильності» і нових інтерпретацій давно відомих подій (шитбу «Демонів да Вінчі»), прошив це все надсучасним саундтреком (як було у База Лурманна) і взяв на головну роль **Лорі-хоч-з-лиця-воду-пий-Девідсона** [2].

Складнопідрядні речення та їхні структурні частини:

«...Йосип сам, без Марії, несе дитину дорогами Вифлеєму, аби вберегти від розправи – і максимально увиразнюється її, дитини, людська природа; Марія народжує не хлопчика, а **дівчинку-яку-їй-пообіцяли**, також Марію – але божий промисел від того не змінюється...» [12]; «[...]«істини про світ» постають не так осяннями чи пере-адресацією горішніх сигналів, як мудрістю і розважливостю **європейця-який-ні-на-що-не-претендує**» [11]; «Верлібри, цей **розмір-що-має-замирювати** з дійсністю, робити з найстрашнішого хоч скількись стравне, все більше обслуговують самоцільне вглядання в темряву, і звучить в них не так роздум, а розпач» [Там само]; «Саме на такому тлі тріумф у 2010 році Варгаса Льоси було розцінено і як перемога здорового глузду, і як такий собі «прогин» комітету під широку аудиторію, **вшанування-Того-про-кого-чули**» [6].

Залишкові словосполучення (поєднання службової частини мови з повнозначною, найчастіше – з іменником у непрямому відмінку):

«От є найпопулярніший і, певно, найслабший його роман «Не відпускай мене» – **буцімто-антиутопія**, що виявляється притчею про людську природу як таку» [13]; «Але коли читаю ці вірші на папері, вони ніби пригасають, перетворюються на **«лише-літературу»**» [9].

Поєднання зрощення із графікацією (утворення слів за допомогою графічних засобів):

«Умовна (**недо**)**постмодерністська** парадигма – ключове джерело найкращих українських текстів незалежності – навіть на прикладі згаданого й по вінця талановитого «феномену» вичахла ще на початку нульових» [7].

Лексикалізовані зрощення:

«Віан – він же **Вернон-«Я прийду плюнути на ваші могили»-Саліван**, – пожив мало, встиг багато, а говорять і б'ються довкола нього ще більше» [14]; «О цій порі часто виходять матеріали, названі на кшталт **«ліки від депресії»**» [3].

Висновки дослідження. Отже, словозрости в оглядах і рецензіях Євгенія Стасіневича мають різноманітні форми вияву та активну дію для передачі того чи того змісту висловлювання, що, безумовно, має стати предметом подальшого мовознавчого дослідження.

Література

1. Стасіневич Є. Букер і околиці. URL: <http://litakcent.com/2012/10/25/buker-i-okolyci/> (дата звернення: 14.02.2019).

2. Стасіневич Є. Високий сезон: 10 гарячих серіалів літа. URL: <http://www.theinsider.ua/art/5991993aa2fcc/> (дата звернення: 14.02.2019).

3. Стасіневич Є. Згадати все: 2 нон-фікшн книги про минуле, що поруч. URL: <http://www.theinsider.ua/ukr/art/5a281c2b23685/> (дата звернення: 14.02.2019).

4. Стасіневич Є. І один у полі воїн. URL: <http://litakcent.com/2014/09/19/i-odyn-u-poli-vojin/> (дата звернення: 14.02.2019).

5. Стасіневич Є. Море по коліна. URL: <http://www.theinsider.ua/art/599bfef7b6bfb/> (дата звернення: 14.02.2019).

6. Стасіневич Є. Не «Містраліями» єдиними. URL: <http://litakcent.com/2014/10/14/ne-mistraljamy-jedynumu/> (дата звернення: 14.02.2019).

7. Стасіневич Є. Непогвалтована література : перемога й безсилля одної літпремії. URL: <http://litakcent.com/2014/02/27/nepogvaltovana-literatura-peremoha-j-bezsyllja-odnoji-litpremiiji/> (дата звернення: 14.02.2019).

8. Стасіневич Є. Осінь тривоги нашої. URL: <http://litakcent.com/2014/12/11/osin-tryvohy-nashoji/> (дата звернення: 14.02.2019).

9. Стасіневич Є. Остап Сливинський: У нашій літературі вже віддавна немає "плідного новаторства" URL: <http://www.theinsider.ua/art/ostap-slivinskii-v-nashii-literaturi-vzhe-viddavna-nema-plidnogo-novatorstva/> (дата звернення: 14.02.2019).

10. Стасіневич Є. Русді, якого не знаємо. URL: <http://litakcent.com/2013/02/13/rushdi-jakoho-ne-znajemo/> (дата звернення: 14.02.2019).

11. Стасіневич Є. Томас, серце. URL: <http://litakcent.com/2015/03/31/tomas-serce/> (дата звернення: 14.02.2019).

12. Стасіневич Є. Хрестовий похід бозна-куди. URL: <http://litakcent.com/2015/03/11/hrestovuj-pohid-bozna-kudy/> (дата звернення: 14.02.2019).

13. Стасіневич Є. Художник вчорашнього світу: Ішігуро і Нобель URL: <http://www.theinsider.ua/art/59d792a4e33e5/> (дата звернення: 14.02.2019).

14. Стасіневич Є. Чудова сімка: художні новинки Форуму видавців. URL: <http://www.theinsider.ua/art/59ba7b3904da5/> (дата звернення: 14.02.2019).

Резюме

В статтє на примєрах обзоров и рецензій Євгенія Стасіневича рассмотрєны словосрацєния – сложнєе слова, образовавшиєся лексико-синтаксическим способом, разработана их классификация.

Ключевые слова: словообразование, лексико-синтаксический способ (срацєние), словосрацєние, остаточные словосочєтания.

Summary

The compound words formed using lexical and syntactic method are analyzed in the article, and their classification is done. The analysis is based on the examples of the reviews by Yevheniy Stasinevych.

Key words: word formation, lexical and syntactic method, compound words, residual word-combinations.

УДК 811.161

**М. Ворона,
студентка 21-У групи
факультету філології та історії
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка**

СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ МИСТЕЦЬКОЇ ЛЕКСИКИ В ПОЕЗІЯХ ЛІНИ КОСТЕНКО

**Науковий керівник: кандидат педагогічних
наук, доцент кафедри української мови,
літератури та методики навчання
Кухарчук І. О.**

У статті досліджено стилістичні функції лексики на позначення мистецтва в поетичному дискурсі Ліни Костенко та з'ясовано її функціональні можливості щодо виявлення особливостей індивідуально-авторського світобачення поетеси.

Ключові слова: мистецтво, мистецька лексика, стилістична функція, поетичне мовлення.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасний стан мовознавчої науки визначається посиленням інтересом науковців до вузько специфічної лексики. Об'єктом наукових досліджень усе частіше постають різні сфери мистецтва й мистецької лексики зокрема. Мистецька лексика є найважливішим складником культури народу, його духовного багатства. Найбільш яскраво кумулятивна функція виявляється в лексиці, оскільки саме вона безпосередньо пов'язана з предметами і явищами навколишньої дійсності.

Актуальність дослідження визначається необхідністю поглибити відомості про сучасні процеси в лексиці мистецтва, виявити закономірності функціонування мистецької термінології в словниковому складі сучасної української мови, а також у поетичному мовленні Ліни Костенко з метою виявлення особливостей індивідуально-авторського світобачення поетеси.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. На сьогодні в мовознавстві й термінознавстві представлені дослідження, присвячені окремим напрямом галузевої термінології (О. Стишов, Л. Філюк, Г. Солоіденко, М. Процик та ін.). Значно менше уваги приділяється вивченню особливостей функціонування термінів тієї чи іншої галузі знань у творчості письменників, зокрема мистецька лексика та її стилістична роль є малодослідженою в поетичному мовленні Ліни Костенко.

Мета статті – дослідити стилістичну роль мистецької лексики в поезіях Ліни Костенко.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі дослідження мистецької лексики в поетичних творах Ліни Костенко з'ясовано, що поряд із традиційно властивою мистецькій термінології номінативною функцією, вона виконує й низку інших, які ми охарактеризуємо в нашій науковій розвідці.

У поезії Ліни Костенко заголовки віршів несуть художню інформацію, бувають панівними образами поезій. Терміни мистецтва спостерігаємо передусім у номінативній функції у заголовках, наприклад, «Скрипка Страдіварі», «Музики», «Художник» тощо. Експресивність цих заголовків з погляду первинного їх прочитання мінімальна. Вони набувають художнього значення для читача лише після ознайомлення з поетичним твором.

Унаслідок уведення в заголовки мистецької лексики досягається їх експресивність. Вони семантично пов'язуються зі змістом вірша і є зовнішньо спрямованими. Індивідуальна образність створюється утворенням несподіваних сполучень слів із новим значенням. Асоціативний комплекс, пов'язаний із буквальним значенням термінів, актуалізується в образних метафорах: «Біла симфонія», «Пелюстки старовинного романсу», «Старої казки пісня лебедина», «Безсмертним рухом скрипаля», «Смертельний падеграс». Найважливішою із зазначених функцій є функція символу. Мистецька лексика, уживаючись у поезіях як слова-символи, віддзеркалює філософське осмислення світу письменницею. Основа світобачення Ліни Костенко – життєствердження, віра в перемогу добра над злом, засудження віх суспільства. Спостерігається прагнення в кожному соціальному явищі і побутовому факті, що зображуються, виявити філософію часу, епохи. Лексеми мистецтва є різні за походженням, за часом виникнення, тому слугують асоціативним зв'язком із минулим, що дозволяє авторові виділити зі слова ті значення й відтінки, які найбільшою мірою дають можливість втілити своє бачення світу: *Чи то спіткнулась, чи на плитах ковзко, / чи на дзвіниці хилитнувся дзвін, – / і задвигтіла церква-кам'яниця, / і хрест на церкві також хилитавсь, / і хилиталась паперть і дзвіниця...* [1, с. 385].

Лексика мистецтва в поетичних творах Ліни Костенко актуалізується не лише з метою відтворення певних явищ, а й для надання формі зображення естетичного спрямування: *Була іще всіляка там ліпнина, / пальмети різні в камені рудім, / ще й дифірамб на честь громадянина, що збудував такий чудовий дім!* [1, с. 453]. Символ, що становить умовне означення певного явища або поняття на основі подібності його до іншого, має на меті стисло й яскраво передати думку, певну дію.

У поетичній творчості Ліни Костенко найчастіше вживаються слова-символи, зокрема назви музичних інструментів. Наприклад, вічна дилема

форми і змісту, матерії і руху, предметності й емоційності втілюються через образ *скрипки*: *Як воно в таку мізерну шкарлупу / Вмістився геній скрипки Страдіварі* [1, с. 48]. Для поетеси скрипка – символ життя в усьому його багатстві: *є скрипка, є життя. І ти на ній – смичок, зіграй свою печаль, свою жагучу душу* («Циганська муза»). Скрипка – це образ жінки і символ кохання, втілення радості і суму, втілення душі і музики: *Виходила за нього, сліпа була від щастя. / Звав лялечкою, скрипкою, найкращою з папуш* [1, с. 405].

На початку збірки «Крізь роки і печалі» є поезія «Відмикаю світанок скрипичним ключем» [1, с. 8]. Така назва не випадкова, бо *скрипичний ключ* – це музичний знак, який розпочинає, відкриває нотний ряд, а в аналізованому тексті він уособлює новий день; світанок – символ початку дня, початку життя. У цьому випадку поєднання музичного терміна *скрипичний ключ* та іменника *світанок* символізує початок творчості, тобто поетеса «відмикає» майстерно свою збірку, допомагає увійти до її поетичного світу.

У поезіях Ліни Костенко *віолончель* – це символ жінки, втілення основних жіночих рис – краси, тендітності, вразливості. Таке уособлення можна пояснити характеристикою звука, а також її формою. Сильне звучання, близьке за тембром до людського голосу, є основою для персоніфікації образу жінки: *А по ідеї: жінка – тільки жінка, смаглява золота віолончель* [1, с. 209]. Але і цей образ набуває трагічності, оскільки жінка-віолончель має нерви-струни: *Хто ж натягнув такі скажені струни / на цю, таку струнку віолончель, / що їй футляр – усі по черзі труни вготованих для музики ночей?!»* [1, с. 209].

Образ арфи набуває символічності, утілюючи героїчне минуле нашого народу: *Навалом сипавши непотріб, засипав, сам не знав коли, мечі, шоломи, арфи, котрі твоєю славою були!* [1, с. 360]. Образ кобзи має символічне значення історичного минулого українського народу: *Монгольських стріл розлога траєкторія, сумної кобзи болісна струна, мечі, шоломи, добре, це історія* [1, с. 391]. Традиційну символіку зберігає також образ бандури: *Віки замкнула на басовий ключ бандура степу, буришинова дека з голосниками гайдамацьких круч* [2, с. 159]; *...шляхи – як рокіт на бандурі* [2, с. 198].

Бубон – за словниковим визначенням, – «ударний музичний інструмент з визначеною висотою звука» [3]. У Ліни Костенко він символізує піднесеність людського духу над буденністю життя: *Кошлатий вітер-голодранидь / в полях розхристує туман, / танцює юродивий танець, / б'є в бубон сонця, як шаман* [1, с. 332].

З наукового і лінгвістичного погляду цікавим є розгляд процесу семантичних зрушень у внутрішній структурі терміна, а також розгляд зміни, яка викликає розвиток подій, створює динаміку поезії. Розглянемо вживання лексеми *дзвін*. Спочатку натрапляємо на *«тихий дзвін гірського*

кришталю» [1, с. 14]. Дзвін – одна із характеристик високоякісного кришталю. З музичним терміном це поняття не має безпосереднього зв'язку. Далі поетеса вживає сполучення *надтріснутий дзвін* [1, с. 22] як символ історичних подій, пов'язаних із Мазепою, із втраченими надіями на самостійність України. У поезії «Цавет танем!», описуючи трагедію вірменського народу, Ліна Костенко пише: *«згоріли їхні храми. / Мужчини їхні вбиті, / Втонули їхні дзвони у озері Севан»* [1, с. 23]. Дзвін – це уособлення надії, яка пішла на дно озера і яку буде дуже важко підняти. Далі читаємо *«дзвенять лише у відрах крижані кружальця»* [1, с. 41]. Їх дзвін тихий, і самі вони крихкі, вони не зможуть пробудити нічого в народній пам'яті і в народній свідомості. У наступному вірші *«Дзвенить ручаїв стрімголова малеча / блакитною кров'ю камінних глибин»* [1, с. 6]. У поезії «Ліс» Ліна Костенко пише: *«Задзвенять над ними погребно білі дзвони конвалій»* [1, с. 124]. Як бачимо, Ліна Костенко зображує історичну долю народу від дзвону «кришталю» крізь «надтріснутий дзвін».

Образ струни в поезіях Костенко набуває вагомого значення, виступаючи символом життєздатності: *«О нестоці Ост-Індської компанії! Залиште їм хоч казку, хоч струну!»* [1, с. 6]. Людина справді живе, доки цілі струни її душі.

У творчості поетеси переважна кількість віршів побудована на зорових і слухових асоціаціях, тобто зримі образи, розгорнуті метафори, порівняння, а також результати філософських роздумів про сенс життя, доведені до афористичних форм, що засвідчує надзвичайний творчий діапазон минулого з екскурсом у майбутнє. Також є твори, побудовані на поліфонічній основі, яку забезпечують і алітерація, і ритми, і терміни різних видів мистецтва. Наприклад, у вірші «Ті журавлі, і їх прощальні сурми...» [1, с. 325] Л. Костенко залучає зір, слух і дотик, щоб відтворити настрої ліричної героїні. Звукова організація твору визначається двома основними чинниками: музичною лексикою («сюїта голуба») і журливими мелодіями осені (прощальні сурми журавлів, осінні струни дощу, осінній плач калини): *Ті журавлі, і їх прощальні сурми... / Тих відлітань сюїта голуба / Натягне дощ свої осінні струни, / Торкне ті струни пальчиком верба* [1, с. 325]. Поетеса осінній дощ порівнює зі струнами, оскільки краплі затяжного дощу дійсно нагадують струни. Поетеса порівнює відлітання журавлів саме із сюїтою – музичним твором, «який складається з кількох самостійних, контрастуючих між собою частин» [3]. Курликання журавлів – своєрідна сюїта, створена двома протилежними за настроями піснями: осінньої, сповненої туги прощання з рідним краєм, і весняної, сповненої радості повернення на батьківщину.

Лексика мистецтва постає засобом створення конкретно-чуттєвих образів, вираження внутрішнього світу ліричного героя. Оскільки музика має властивість впливати на почуття людини, використання образу є

влучним способом передати психологічний стан ліричної героїні: *Люблю твоє проміння крізь музику беріз. Люблю до оніміння, до стогону, до сліз* [1, с. 289]; *...то музика нагадує про Вас, то раптом ця осіння хуртовина* [1, с. 324].

Досить часто у творах Ліни Костенко скрипка є виразником певних емоцій і переживань: туги, печалі, скорботи, самотності: *Десь грає ніч на скрипці самоти. Десь вис вовк по нотах божевілля* [1, с. 294]; *Маркові що? Є скрипка у Марка. Де хтось би плакав, а Марко заграє* [1, с. 87]; *А сам же як на скрипці виводить свою тугу* [1, с. 406].

У процесі аналізу лексики мистецтва встановлено, що архітектурна лексика у творах Ліни Костенко виконує не номінативну, а стилістично-експресивну функцію, надаючи тексту емоційного звучання, викликаючи в читача відповідні емоції. Наприклад, із певною стилістичною метою використовує поетеса іменник **вігвам**, що позначає хату з гілок, кори або шкір в індіанців Північної Америки: *Пасеться обов'язків цілий табун, а я цілю тебе у вігвами* [1, с. 223]. У наведеному контексті іменник *вігвам* означає дім, бо позначає приміщення не в Америці, а в Україні, де вігвами не будують. Тому використаний синонім *вігвам* вносить у текст іронічний відтінок. У контексті *Стоять бараки опустілі, фанера сухо шарудить...* [1, с. 76], *барак* виражає мотив спустошення. До цього синонімічного ряду Ліна Костенко вміщує лексему *стріха*: *стріха* як дім для птахів – *стріха* як дім для людини (образ набуває символу рідної домівки): *Ото таке – цвірінь та в стріху. А що, як стріхи власної нема?* [1, с. 109]. Близькою за значенням до іменника *стріха* є лексема *гніздо*, що є назвою помешкання, оселі, хати, родинного вогнища: *Сиджу, дивлюся, – він прожيه на світі, –/ на те гніздо у тому верховітті та й думаю: / дурний ти чоловік, що от прожيه на світі цілий вік і, наловивши повну душу гав, / гнізда собі ти так і не зібгав* [1, с. 108].

Уживані поетесою лексеми на позначення церковних споруд, храмів виконують функцію єднання земного і неземного, наприклад: *Він прихилився в храмі до одвірка, / у тому храмі, де погас вогонь. / Стоїть над ним одна-єдина зірка, / пливе молитва в човнику долонь* [1, с. 368]. Філософське звучання поезії забезпечується вживанням слів *вогонь, зірка, молитва, човен*.

Висновки дослідження. Отже, аналіз лексики мистецтва у поетичних творах Ліни Костенко дав змогу виокремити такі стилістичні функції досліджуваної лексики: взаємозв'язку назви твору і тексту; римотворчу; створення своєрідних асоціативних вражень; функцію символу; засобу поєднання земного і космічного; засобу створення конкретно-чуттєвих образів; поглиблення філософської спрямованості її поезій. Найважливішою із зазначених, на нашу думку, є функція символу. Функціонуючи в поезіях у ролі слів-символів, терміни віддзеркалюють філософське осмислення світу поетесою. Основа світобачення Ліни

_____ Науковий потенціал дослідника: філологічні та методичні пошуки _____

Костенко – життєствердження, віра в перемогу добра над злом, осуд духовного спустошення сучасного суспільства.

Література

1. Костенко Л. В. Вибране. Київ : Дніпро, 1989. 559 с.
2. Костенко Л. В. Річка Геракліта / упорядн. та передм. О. Пахльовської; післямова Д. Дроздовського; худож. С. Якутович. Київ : Либідь, 2011. 336 с.
3. Юцевич Ю. Є. Словник музичних термінів. URL: <http://term.in.ua/>

Резюме

В статтє исследованы стилистические функции лексики для обозначения искусства в поэтическом дискурсе Лины Костенко и выяснено ее функциональные возможности по выявлению особенностей индивидуально-авторского мировоззрения поэтессы.

Ключевые слова: искусство, лексика искусства, стилистическая функция, поэтическая речь.

Summary

The article is a research of the stylistic functions of vocabulary on the designation of art in the poetic discourse of Lina Kostenko. Its functional capabilities in identifying the peculiarities of her individual world view are clarified.

Key words: art, vocabulary of art, stylistic function, poetic speech.

УДК 811.161.2' 367.335

**Г. Гулакова,
студентка 33-У групи
факультету філології та історії
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка**

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СКЛАДНОСУРЯДНИХ РЕЧЕНЬ У ТВОРЧОСТІ В. ШЕВЧУКА

**Науковий керівник: кандидат педагогічних
наук, доцент кафедри української мови,
літератури та методики навчання Каліш В. А.**

У статті представлено результати дослідження функціональних особливостей складносурядних речень у художніх творах Валерія Шевчука, відзначено їх роль у відтворенні подій, явищ, комунікативних ситуацій, довкілля, у процесі образотворення.

Ключові слова: складне речення, складносурядне речення, синтаксичні зв'язки, семантико-синтаксичні відношення.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Актуальність обраної теми дослідження зумовлена тим, що в україністиці недостатньо приділено увагу функціонуванню синтаксичних одиниць у художньому тексті. Відтак на сьогодні важливим є вивчення використання одного з типів складного сполучникового речення – складносурядного – у творчій спадщині українських письменників, особливо з огляду на структурно-семантичний та функціональний аспекти їх дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Питання граматичної природи складного речення, у тому числі й складносурядного, є предметом дослідження сучасних українських учених, які розглядають проблеми структурно-семантичного та функціонального синтаксису, зокрібно: С. П. Бевзенка, І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, А. П. Грищенка, С. І. Дорошенка, М. А. Жовтобрюха, А. П. Загнітка, Л. І. Іваницької, М. У. Каранської, А. Г. Квашука, К. Ф. Шульжука та ін.

Особливості функціонування складних синтаксичних одиниць в ідіостилі різних письменників досліджували Д. Х. Баранник, В. С. Ващенко, Н. Я. Дзюбишина-Мельник, С. Я. Єрмоленко, А. П. Загнітко, В. І. Кононенко, М. М. Пилинський та інші, однак структурно-семантичні та функціональні властивості складносурядних речень у мовотворчості В. Шевчука не були предметом спеціального вивчення, що й зумовлює актуальність нашої публікації.

Мета статті – виявити складносурядні речення в ідіостилі В. Шевчука та дослідити їх функціональні особливості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Складносурядним називається різновид складного речення, дві або більше частин якого поєднані сурядним зв'язком і синтаксично не залежать одна від одної [2, с. 297]. Означений тип речень, як і складне речення загалом, становлять «органічну ланку в цілій системі тонких стилістичних засобів» [1, с. 116], зокрема складносурядні речення «відзначаються стилістичною легкістю, образністю та художньою енергійністю» [1, с. 117]. Особливості будови і семантики складних речень використовуються письменниками як засіб досягнення комунікативної чи стилістичної мети.

Для дослідження ролі складносурядного речення в художніх текстах ми обрали твори відомого українського письменника, майстра готичної і психологічної прози Валерія Шевчука, зокрема: «Барви осіннього саду», «Під вічним небом», «Велесич», «Дім на горі», «Три листки за вікном».

Шляхом суцільної вибірки нами було виокремлено корпус синтаксичних одиниць, що належать до складносурядних речень. Окрім того, нашу увагу привертали і ті конструкції, у яких предикативні частини

поєднувалися сурядним як домінувальним зв'язком та іншими – безсполучниковим і підрядним.

У ході дослідження одержаного фактичного матеріалу помічено, що стильовою домінантою у всіх наведених вище творах письменника є його прагнення до інформативності. Автор художнього слова намагається донести до читача якомога більше інформації про життя своїх героїв, передати власну оцінку. Складносурядні речення і є значущим засобом відображення внутрішнього світу героїв, їх емоцій та почуттів, відтворення в художніх творах реалій життя, втілення філософських роздумів тощо.

Дослідження показало, що у творчості В. Шевчука функціонують як елементарні (складаються з двох предикативних частин), так і неелементарні (багатокомпонентні) складносурядні речення з різними відношеннями між компонентами. Перевагу письменник надає елементарним складносурядним реченням з єднальними та зіставно-протиставними відношеннями. Найбільш уживаними поєднувальними засобами у таких конструкціях є сполучники сурядності **і (й)** та **а, але**. Основною функцією таких синтаксичних одиниць у творах письменника є повідомлення про одночасність чи послідовність виконання дій, відображення невідповідностей між діями, процесами, станами тощо.

Помічено, що за комунікативною метою складносурядні речення у художній прозі В. Шевчука переважно визначаються як розповідні, неокличні, наприклад: *«Не знала навіщо їй, але працювати далі не могла» («Барви осіннього саду»); «Мальченко зрадив її, і вона навіть стурбувалася» («Барви осіннього саду»); «Лада дивилась на нього з подивом, а далі мовила, не то засуджуючи, не то захоплюючись...» («Велесич»); «Старий сновид лежав на лаві, склавши руки на грудях, а біля нього сидів дячок і тихим хрипким голосом читав псалтир» («Велесич»).* Використання таких конструкцій забезпечує загальний оповідний характер твору, дозволяє констатувати якийсь факт чи явище, наголосити на діях персонажів, акцентувати увагу читача на їх характеристиці. Подібні конструкції переважно спостерігаємо у текстах, які містять елементи образотворення, характеристики героїв, опису їх емоційного стану тощо, приміром: *«В мене від того бігу співає серце, і сонце на небі стає дороге й любе, і річка теж мені як сестра» («Барви осіннього саду»); «Гармашисі кортіло сказати дочці про те куріння, але Степан все ще стовбичив над столом, і вона відчула легеньке роздратування» («Барви осіннього саду»); Лице її закам'яло, а очі погасли («Дім на горі»); Стис зуби, тамуючи біль, і міцно склепив повіки («Дім на горі»).*

У деяких діалогах простежуємо уживання окличних складносурядних речень, що зумовлено прагненням автора наголосити на чомусь, передати емоційний стан героїв:

- *Олухи! Вас ждуть, а ви плететеся, мов десять днів не їли! Ану бігом! – рвонує коня на хлопців («Барви осіннього саду»);*
- *Очима бачать, а чують вухами!*
- *Ні, внучку. Кому Велес дав гуслі й голос, той бачить серцем, душею чує.*
- *Діду, чому мене прозвали Велесичем?*
- *Як ти вродився, у двір до нас із дружиною зайшов князь Ізяслав.*

Почули твій перший спів, і хтось сказав – Велесич!» («Велесич»).

Складносурядні речення з різними відношення між частинами в ідіостилі В. Шевчука слугують для відтворення коротких пейзажних замальовок, які передують опису подій, наприклад: *«У тьмянім світлі ранку все величезне дерево здавалось незвично біло-синім, і тільки верх підсвічувався рожевим білим тоном» («Велесич»); «Воно з'являлося на початку алеї, якраз між двох рядів старезних лип, і чорне шкарубке гілля здавалося на його червоному тлі давніми, вже загасними виразками» («Під вічним небом»); Кривава барва розтеклася по річці, і та раптом затріпотіла, замигтіла й заграла («Дім на горі»).* За допомогою складносурядних речень письменник передає фрагменти зовнішніх обставин, у яких діють персонажі: *«Долиною мела поземка, й здавалося, і світ увесь став білий» («Велесич»); «Листя валилося з нього, вітер був безсилий розвіяти жовтяки, і вони вогко хлепали на землю, вкриваючи її матовою позолотою» («Барви осіннього саду»).*

Дослідження показує, що складносурядні речення найчастіше функціонують в авторській розповіді, поєднуючись з іншими типами простих чи складних речень. Таким чином вони слугують для відтворення епізодів життя персонажів, їх характеристики, зображення подій тощо.

Значно рідше спостерігаємо різновиди складносурядних речень у діалогах та полілогах, які вказують на цілеспрямовану комунікативну побудову, наприклад:

- « - Так, казка. Тільки... **У казці все легке і чисте, а ця краса – на горі й крові...** Кажуть, довкіл було недавно грузьке болото...
- Ну, зараз твердо, – тупнув ногою Кость. – Добряче, бачиш, вимостили.
- **Тут працювало десятки тисяч людей з усіх кінців імперії, і всі – в землі» («Під вічним небом»).**

Звернемо увагу й на те, що В. Шевчук у відтворенні авторського задуму вдається до прийому парцеляції складносурядних речень, тобто структурно цілісне речення розподіляється на кілька комунікативних одиниць: *«- Тобі добре, – зауважує трохи ображено Людка. – В тебе коробочка варить добре. А мені наука не лізе в голову» («Барви осіннього саду»); «Серце в мене тенькає. Але я все ще насторожений, все ще відчуваю незрозумілу нехтіть» («Барви осіннього саду»); «- На цвинтарі – десятий рік, сказав старий, мудруючи біля вогню. А в Петербурзі – вже*

тридцять з гаком. Пригнали нас кілька тисяч... Хто на канал, хто в гренадери... Славні були вояки, - перехрестився. – Отут, на цьому цвинтарі, лежать останні з наших богатирів. А я при них за унтера... Ось дочекаюсь Федора і теж умру» («Під вічним небом»).

Переважна більшість складносурядних речень у творах Валерія Шевчука визначається недосказаністю, незавершеністю думки: *«Вони стрибали на довгих сильних ногах, а йому ставало затишно від того видава....» («Барви осіннього саду»); «Потім я вивчив поему Пушкіна «Руслан і Людмила», а ще згодом я знав напам'ять «Золоту рибку».....» («Під вічним небом»).* Така форма зображення позначається спробою письменника надати можливість читачу самому домислити, що хотів сказати автор, прийти до певного висновку.

Використання великої кількості складносурядних речень у творах письменника робить його твори більш когерентними (цілісними) та зв'язними.

Висновки дослідження. Отже, складносурядні речення є суттєвою ознакою ідіостилю В. Шевчука, про що свідчить частотність їх використання у творах письменника. Їх функції зумовлені індивідуальною творчою манерою митця, змістом твору, діями персонажів тощо, а також майстерністю письменника використовувати синтаксичні конструкції мови як засіб образно-художнього відображення дійсності. В. Шевчук використовує їх як засіб розповіді, опису, міркування, образотворення. Функціональне навантаження цього типу складних речень зумовлюється їх формально-синтаксичною структурою, дослідження якої у перспективі є актуальним аспектом.

Література

1. Ващенко В. С. Стилїстика речення в українській мові. Дніпропетровськ, 1968. 158 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник. Київ : Либідь, 1993. 368 с.

Резюме

В статтє представлєны результати дослідження функціональних особенностей сложносочинєнных предложенєй в художєственных произведєниях Валєрия Шевчука, отмечєно их роль в воспроизведєнии событєй, явлєний, коммуникативных ситуаций, окружающей среды, в процесє создания образєв.

Ключєвые слова: сложное предложенєе, сложносочинєнные предложенєя, синтаксєческие связє, семантико-синтаксєческие отношенєя.

Summary

The article deals with the results of the functional features research of compound sentences in the works of Valeriy Shevchuk. Their role in the reproduction of events, things, communicative situations, an environment, in the process of creating characters is substantiated.

Key words: complicated sentence, compound sentences, syntactic connections, semantic and syntactic correlations.

УДК 81'373.7:165.194

**Н. Качур,
студентка 43-У групи,
факультету філології та історії
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка**

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КОНЦЕПТУ «КРАСА» У ТВОРЧОСТІ О. ДОВЖЕНКА

**Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри української мови, літератури та методики навчання
Каліш В. А.**

У статті проаналізовано основні вербалізатори когнітивних складників концепту КРАСА, репрезентованого у творчості О. Довженка.

Ключові слова: концепт, краса, прекрасне, вербалізатори.

Постановка проблеми в загальному вигляді. На сучасному етапі розвитку мовознавства досить важливе місце займає когнітивний підхід до вивчення мови, зорінтований на її розгляд як різновиду пізнавальної діяльності. Важливим завданням сучасної когнітивної лінгвістики є вивчення концептуальної картини світу, передусім її складників – концептів. Особливої наукової значущості набувають питання вербалізації концептів засобами національної мови, а також дослідження їх репрезентації в мовотворчості письменників.

Одним із домінуювальних в етнокультурі народу є концепт КРАСА, який визначає найвищу цінність людства, є важливим складником етносвідомості. Відтак до відтворення цієї концептуальної категорії досить часто звертаються митці слова. Дослідження когнітивної структури та засобів вербалізації означеного концепту в індивідуальній мовній картині світу письменників вважається у світли лінгвоконцептології актуальним.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Концепт краса є універсалиєю, він функціонує в концептосфері культури багатьох етносів. КРАСА належить

до тріади вищих універсальних цінностей ІСТИНА – ДОБРО – КРАСА та входить до смислового ядра ціннісної системи відповідного соціуму. Поняття краси як соціально-культурної цінності, як складне, багатовимірне явище не лише фізичного, а й емоційно-психічного життя людини, що вивчалась із давніх часів (Аристотель, Платон та ін.), перебуває в полі зору сучасної філософії, психології, соціології, мистецтвознавства, історії, релігієзнавства, етики, естетики. У лінгвістиці увага зосереджується на когнітивній структурі означеного концепту як етнокультурної універсалії та репрезентації його в національній мовній картині світу і в мовотворчості письменників. Вивченням різних аспектів концепту «КРАСА» займалися багато мовознавців, зокрібно: Ю. В. Мещерякова (на матеріалі російської та англійської мов), В. З. Дем'янова (російська, англійська, німецька, французька мови), І. С. Дементьєва (англійська, російська мови), Н. В. Легуновська (німецька, російська мови), Л. І. Даниленко (чеська), О. М. Цапок (українська), Ю. П. Андрушко (російська), О. В. Дудченко (англійська мова), Л. Ярова (англійська) та ін. Але незважаючи на відносну дослідженість означеного концепту, все ж недостатня увага приділена вивченню особливостей реалізації концепту «краса» у творах художньої літератури, в тому числі й у творчості Олександра Довженка.

Мета нашої публікації – дослідити вербальне відображення концепту КРАСА в індивідуальній мовній картині світу Олександра Довженка.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепт КРАСА розглядають як психомисленнєве утворення, що є результатом застосування різних способів формування знань, уявлень про красу і фіксується в українській національно-мовній картині світу [6, с. 7]. Відповідно до мети нашої розвідки означений концепт може бути охарактеризований як складний художній концепт індивідуальної картини світу, репрезентований у творчості Олександра Довженка.

Як відомо, ознакою ідіолекту, що відображає інтенції мовної особистості, є ключові слова – вербалізатори концептосфери письменника, вияви його мовомислення. Дослідження лексичних засобів репрезентації концепту КРАСА у творчості О. Довженка здійснювалося на основі аналізу його творів, зокрема: кіноповістей «Земля», «Зачарована Десна», «Поема про море», «Україна в огні»; «Щоденника»; оповідань «Мати», «На колючому дроті», «Воля до життя» та ін.

Контекстуальний аналіз засвідчує, що концептуальна категорія *краса* в мовній картині світу О. Довженка охоплює такі складники: краса як цінність, краса життя, краса людини, краса праці, краса довкілля та ін.

Основними вербалізаторами концепту в мовотворчості письменника є іменник-номінант концепту *краса*, субстантив *прекрасне*, прикметники

гарний, красивий, прекрасний, похідні прислівники гарно, красиво, прекрасно.

Окрім цього, сему «краса» мають і лексеми чарівний, чудовий, миловидний, вродливий, мальовничий, принадний та ін.

Досить поширеною в мовотворчості О. Довженка є лексема *краса*, яка функціонує на позначення різних когнітивних складників концепту. Передусім спостерігаємо її вживання в абстрактному значенні як найменування універсальної загальнолюдської цінності. Наприклад: *Якщо вибирати між красою і правдою, я вибираю красу. У ній більш глибокої істини, ніж у одній лише голій правді. Істинне тільки те, що прекрасне. І коли ми не постигнемо краси, ми ніколи не зрозуміємо правди ні в минулому, ні в сучаснім, ні в майбутньому. Краса нас всьому учить. Ся проста істина лишилася, проте, не признаною, особливо ворогами високих мислей і почуттів. Краса – верховний учитель. У всьому людському я хочу шукати красу, себто істину* [4, с. 183].

З таким же значенням у мовотворчості О. Довженка функціонує й іменник *красота* та субстантивованій прикметник *прекрасне*. *З чого складається краса? З того, з чого і життя, і перемога. У моїй Симфонії перемагала Радість, і сила її оптимізму і всепокоряюча Краса були якраз у подоланні наявності безлічі лихого* [4, с. 198]; *Поскільки піднесена правда є дорожча за звичайну. І краса. А раз я почав уже вам писати, то я теж мушу думати про красоту як персонаж історії. Така краса, кажу, є більша ніж правда, бо вона вміщає в собі і істину і є єдиним учителем життя* [4, с. 209]; *В чому полягає прекрасне? В процесі створювання, у величій його результаті* [3, с. 53].

Мовними засобами вираження авторського розуміння концептуальної категорії у наведених фрагментах постають конкретизатори *правда, істина, учитель, історія, велич*.

Дослідження також показало, що слова *краса, краса* набувають й інших домінувальних сем і функціонують у творах О. Довженка із значеннями «властивість, якість гарного, прекрасного», «гарна, приваблива зовнішність», якщо йдеться, приміром, про: 1) світ у цілому, довкілля або його об'єкти (річка, місто, село): *Великий був світ. Повний таємниць. І повний краси* [4, с. 189]; *А на Десні краса! Лози, висип, кручі, ліс – все блищить і сяє на сонці* [1, с. 65]; 2) зовнішність людини: *Він не любив мого батька за красу і нешанобливу вдачу* [1, с. 60]; *Він так розповів про її красоту, яка вона була малою, що сльози виступали в усіх на очах* [5]; 3) тварин: *Тому, очевидно, ні в житті ще, ні в письменстві не існувало хлопчика, що так би мріяв про кінську красу, як я, і так би соромиць потворності* [1, с. 75]; 4) дії, вчинки людини: *Війну в мистецтві треба показувати через красоту, маючи на увазі, великість і красоту людських вчинків персональних на війні* [5].

У творах письменника домінує репрезентація зовнішньої краси людини. Вербалізаторами означеного складника концепту є передусім синонімічні прикметники *гарний, красивий, прекрасний*, які функціонують із домінантною семою «приємний зовнішнім виглядом», однак розрізняються додатковими семантичними відтінками, що розширюють структуру лексичного значення семами високої міри вияву ознаки. Прикметники означеного синонімічного ряду у творах О. Довженка можуть функціонувати як означення-епітети і давати загальну характеристику зовнішності людини (*Сповнилась і моя мрія, мрія мого **красивого Кравчини*** [4, с. 188]; *Не скажу, догадайтесь самі, чим могла прославити двадцятье століття молода **красива вдова**, розумна, з середньою освітою?* [5]) або, поєднуючись з іменниками-соматизмами, виражають значення «має привабливі риси обличчя», наприклад: *Зате він був слухняний, позитивно слухняний, чесний, завжди готовий до всяких позитивностей, з **гарною усмішкою**, хоч-не-хоч, як гусак у сажу* [5]; ***Прекрасне лице** його посиніло від німецьких побоїв* [1, с. 53]. *Руки її маленькі і ніжні, з довгими **красивими пучками*** [3, с. 335]; *Їх загорілі розумні обличчя могли б здаватись мужніми і навіть **прекрасними*** [3, с. 62]; *Пісня старовинна, мінорна, але вони співають її в такому радісному мажорі, і широко розкриті **роти їх такі прекрасні**, що нічого наче в світі більш **прекрасного** не існує для мене в цю мить* [Т.3, с. 15].

Окрім атрибутивної функції, зазначені прикметники у текстах творів О. Довженка виконують роль предикативної синтаксиси якості, що підсилює їх основне лексичне значення і надає більшої значущості у характеристиці образів. Наприклад: *І все одно **був красивий**, – стільки крилося в ньому багатства. < > І коли він, покинутий всіма на світі вісімдесятилітній старик, стояв на майданах безпритульний у фашистській неволі і люди вже за старця його мали, подаючи йому копійки, він і тоді **був прекрасний*** [1, с. 52]. *Олеся дивилась на шлях. Вона не була звичайною дівчиною. **Вона була красива і чепурна*** [2, с. 9].

Із значенням «який справляє приємне, сильне враження» прикметники-синоніми *гарний, красивий, прекрасний* поєднуються із назвами різних об'єктів дійсності, часових або просторових понять, виражаючи красу довкілля, приміром: *І ще пам'ятаю: **був гарний літній день, і все навколишнє здавалось прекрасним: сад, город, соняшники, й мак, і ниви за городом*** [1, с. 108]; *Яка була річка! Яка була річка! **Найпрекрасніша** з усіх плинучих **річок*** [2, с. 93]; *Не стало **прекрасного села*** [1, с. 62]; *Це було в невеличкому **місті**, колись **красивому і тихому**, славному своїми садами і піснями* [2, с. 67]. *Видимий світ лишається незайманим – **прекрасна далечінь**, в небі ані хмаринки* [3, с. 17].

У ролі вербалізаторів досліджуваного концепту в мовотворчості О. Довженка вживаються й інші лексеми, зокрема: **чудовий** (*Неописанно **чудова літня ніч** у степах України*[3, с. 65]); **принадний** (*Тонуть в золоті*

*і теплій синяві **принадні** простори і закликають усе в степу до спокою і миру*) [3, с. 62]; **мальовничий** (*Весь **мальовничий** низ села наче розтанув, розчинився в повітрі* [3, с. 20]); **чарівний** (***Чарівний світ** пливе передо мною: сині води, білі піски, хати на високих берегах* [3, с. 6]); **миловидний** (*В неї **миловидне** обличчя, гарна шия і плечі* [3, с. 9]); **вродливий** (*Я не думаю, щоб він був неодмінно **вродливим** чи знаменитим* [3, с. 9]); **симпатичний** (*Новий рік стрічав у **симпатичного** старого руського генерала О. О. Ігнат'єва* [5]).

Із значенням «приємно, красиво, досконало» як вербалізатори концепту в ідіостилі О. Довженка функціонують і похідні від прикметників прислівники *гарно, красиво, прекрасно: До чого ж **гарно** і весело було в нашому городі!* [1, с. 36]; *Перед сном мені так палко захотілось розвести левів і слонів, щоб було **красиво** скрізь і не зовсім спокійно* [1, с. 72]; *Гарно як, дивись. Як **прекрасно!*** [3, с. 66].

Висновки дослідження. Отже, концепт КРАСА є одним із домінуючих у творчості О. Довженка, що вказує на перевагу емоційно-почуттєвого сприйняття автором дійсності. Об'єктами прекрасного у письменника може виступати людина, природа, місце, предмети матеріального світу. Основними вербалізаторами когнітивних складників концепту є часто вживані лексеми національної мови. Окрім проаналізованих у статті лексичних одиниць, О. Довженко для омовлення концепту КРАСА використовує метафоричні вирази, порівняння, афоризми, синтаксичні засоби, що становить перспективу дослідження.

Література

1. Довженко О. П. Твори: в 5 томах. Т.1. / Передмова О. Гончара, приміт. К. Волинського, упоряд. Ю. Солнцева і Т. Дерев'янка. Київ : Дніпро, 1983. 439 с.
2. Довженко О. П. Твори: в 5 томах. Т.2. / Упоряд. Ю. Солнцева, приміт. К. Волинського. Київ : Дніпро, 1984. 503 с.
3. Довженко О. П. Твори: в 5 томах. Т.3. / Упоряд. Ю. Солнцева, приміт. К. Волинського. Київ : Дніпро, 1984. 382 с.
4. Довженко О. П. Твори: в 5 томах. Т.5. / Упоряд. Ю. Солнцева, приміт. К. Волинського. Київ : Дніпро, 1985. 359 с.
5. Довженко О. П. Щоденник. Бібліотека української літератури. URL : [https:// www.ukrlib.com.ua/books/printit. php? tid=872&page=4](https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=872&page=4).
6. Цапок О.М. Мовні засоби репрезентації концепту КРАСА в поезії українських шістдесятників : автореферат дис... канд. філолог. наук – Спеціальність 10.02.01. – українська мова, Одеса, 2004. 20 с.

Резюме

В статті проаналізовані основні вербалізатори когнітивних складників концепта КРАСОТА, представленого в творчестві А. Довженко.

Ключевые слова: концепт, краса, прекрасное, вербализаторы.

Summary

The article deals with the analysis of the main verbalizers of the cognitive components of the concept "BEAUTY" that is represented in A. Dovzhenko's creativity.

Key words: concept, beauty, beautiful, verbalizers.

УДК 821.161.2'37

**В. Костенко,
студентка 303 групи
філологічного факультету
Придністровського державного університету
ім. Т. Г. Шевченка**

СПЕЦИФІКА КОЛЬОРОНАЗВ У ПОЕТИЧНОМУ ДОРОБКУ А. МАЛИШКА

**Науковий керівник:
кандидат філологічних наук, доцент кафедри
української філології
Третяченко А. В.**

У статті аналізується семантика й особливості стилістичного використання кольору в творах А. Малишка як важливого показника ідіолекту. Для А. Малишка колір є важливим компонентом характеристики образів, предметів і явищ.

Ключові слова: колір, семантика, ідіолект, кольоролексема.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Нерідко митці слова передають реальність через призму власного бачення. У сучасній українській мові виокремлюють лексико-семантичну групу лексем на позначення кольору, які різняться багатством значень та функцій у художньому творі. До групи кольороназв відносять основні кольори та їхні відтінки. Багатство колірної лексики в мові пояснюється важливістю зорових вражень як одного з джерел пізнання навколишнього світу.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Дослідження колористичної лексики є предметом зацікавлення багатьох науковців, які вивчають її з різних сторін: Л. Ставицька, О. Дзівак, Т. Ященко, А. Василевич, Р. Фрумкіна, Ж. Соколовський, Г. Яворський, А. Критенко.

Проте, зважаючи на різноманітність підходів щодо дослідження назв кольору в сучасному мовознавстві, проблема вивчення лексем на позначення кольору залишається досить актуальною. Тому наше

дослідження присвячене розгляду кольороназв у пісенному доробку А. Малишка.

Мета нашої розвідки полягає в розгляді семантики та особливостей стилістичного вживання кольорів у творах А. Малишка.

Об'єктом дослідження стали поетичні твори А. Малишка зі збірок «Дружба», «Калина», «Лірика», «З книги життя», «Народження синів», «Листи червоноармійців Опанаса Байди», «Березень», «Жайворонки», «Весняна книга», «За синім морем».

Предмет дослідження – кольоролексеми в поетичному доробку А. Малишка.

Виклад основного матеріалу дослідження. Парадигма кольороназв А. Малишка формується на фольклорно-побутових, історичних та індивідуально-авторських концепціях. Лексика на позначення кольору у творах письменника є досить багатою та насиченою. Кольоровим є навіть свого роду кредо автора: *«Краще вибухати синім цвітом, аніж чорним атомним грибом»*.

У сучасному мовознавстві традиційно кольороназви поділяють на дві великі підгрупи: основні та другорядні. В ідіолекті А. Малишка основними є *чорний, синій, сивий*, часто вживані *білий, голубий, блакитний, зелений, багряний, золотий, червоний*.

Лексико-семантична парадигма кольоролексем у поетичних творах А. Малишка в збірках «Дружба», «Калина», «Лірика», «З книги життя», «Народження синів», «Листи червоноармійців Опанаса Байди», «Березень», «Жайворонки», «Весняна книга», «За синім морем» нараховує 600 слововживань на позначення 30 кольорів.

Відомий мовознавець, який досліджує колірну лексику, А. Критенко підкреслює, що «у семантичній класифікації назв кольорів сучасної української мови окреме місце посідає група своєрідних назв: світлий, ясний, блискучий, осяйний, темний, тьмянний, смуглявий, загорілий». У своїх віршах А. Малишко часто вживає лексеми кольороназв: *смаглявий, вогнистий, багряний, світлий, русявий*. Наприклад:

*Рубають вугіль – ходять яснолицими,
Смагляві руки вигинають мідь* [3, с. 50].

Більшість із них – це зовнішні ознаки людей, портретні характеристики: *сині очі* [3, с. 245], *смаглява рука* [3, с. 246], *біляве дівча* [3, с. 247], *рученька біла* [3, с. 203], *блакитні очі* [3, с. 181], *смагляве чоло* [3, с. 183], *білі ніжечки* [3, 265], *сиві скроні* [3, с. 221], *чорнявий хлопець* [3, с. 126], *чорні вуса* [3, 126], *сива вдовиця* [3, с. 115], *сива мати* [3, с. 87], *сиві брови* [3, с. 97], *русявий гармоніст* [3, с. 103].

Із ментальності справжнього українця з хліборобським коренем виникли образи «золотої соломи», «золотого овса», «чорнотілої землі», «пшениці злотогривої», «червінкової осені», «серпня чорнобривого», «русявого поля», «чорного хліба».

Найуживанішим є, звичайно, **чорний** колір як виразник явищ життя більшою мірою негативного характеру. Саме через цей колір поет намагається висловити почуття стривоження. Також чорний колір є символом смерті, але смерті далеко не рятівного характеру. Наприклад:

Устали, поглянули двое

До чорних ланів і яруг:

– Напевне, не вийдемо з бою,

Бо землю зривають навкруг [3, с. 44].

Серед кольорового різноманіття проаналізованих поезій не менш важливе місце займає **синій** колір і його відтінки (блакитний, голубий). У лексемі «синій» А. Малишко вкладає семантику глибини, сили, бажання кращого:

Отак би жити синім квітнем

Під небом зоряно-рясним,

На око – зовсім не помітним,

На слово – дивно голосним [3, с. 133].

Натомість семантичне наповнення блакитного відтінку є дещо іншим. Це щось вільне, світле, прозоре. Наприклад:

Тоді шумить блакитна висота,

Тоді з верхів'я сокіл виліта [3, с. 61].

Нерідко автор вживає прикметник **сивий** на позначення природних явищ у пейзажних замальовках:

І горе їй удовине

На сиві стежки побереде [3, с. 46].

Треба сказати, що найчастіше сивий колір, як уже було помічено вище, вживається у творах А. Малишка на позначення зовнішніх ознак людини, важкого життя і досвіду, наприклад:

Як зараз я бачу – важкий, сивобровий,

Лиш плечі зігнула стоперша зима [3, с. 52].

Власне, **червоний** колір стає уособленням боротьби як такої у творах А. Малишка насамперед для зображення Червоної армії та прапору, що має синонімічні пари – червоне знамено [3, с. 211], багряний прапор [3, с. 145], малиновий стяг [3, с. 141], червоний прапор [3, с. 241], наприклад:

Ідуть червоні зі всіх сторін,

Будуть їх вітати [3, с. 107].

Загін, навскач лети!

Червоний прапор зашумів [3, с. 103].

Білий колір об'єднує навколо себе найрізноманітніші речі та явища навколишнього світу. У народі білий колір пов'язаний з чимось світлим, безхмарним, наприклад:

Ластівки щебечуть попід стріхою,

Білим пір'ям гнізда перев'ють [3, с. 135].

У поетичному контексті часто вживається кольороназва на позначення **золотого** кольору. Причина популярності цього слова, очевидно, насамперед в його рефлексивній здатності, в тому, що, поєднуючись із семантикою інших слів, дуже віддалених за значенням, це слово може вживатись метафорично, викликати певні емоції, створювати словесну образність.

Назву *золотий* використано із семантикою позитивного, емоційно-оцінного змісту якогось предмета чи явища, наприклад:

Не минали материнський двір,

Щоб гарячі, золоті діла

Боронили ранком і вночі [3, с. 33].

Кольоролексеми часто вживаються у прямому значенні – позначення відповідного кольору. Переважно це прикметники: білий сніг [3, с. 230], біла птиця [3, с. 224], сірий граніт [3, с. 241], віти зелені [3, с. 287], хусточка червона [3, с. 289], чорні мішки [3, с. 252], білястий сніжок [3, с. 274], хмари голубі [3, с. 270], сад зелений [3, с. 210], сине небо [3, с. 210], листя зелене [3, с. 153], зелений ліс [3, с. 81], зелена тайга [3, с. 50], зелене поле [3, с. 87]. Наприклад:

... А понад нами небо блакитне,

А попід нами трави зелені [3, с. 275].

Кольоровими постають у поезіях:

- назви рослин: дуб зелений [3, с. 250], зелений гай [3, с. 189], волошка синя [3, с. 182], яблуня біла [3, с. 185], білі каштани [3, с. 266], віття зелене [3, с. 289], синій пролісок [3, с. 207], зелена пуца [3, с. 180], дерево зелене [3, с. 87];

- назви тварин, птахів: сизий кречет [3, с. 184], гоголь сивий [3, с. 208], сірий вовк [3, с. 124], ворона біла [3, с. 126], сірий жайворон [3, с. 108], жовті лисиці-красуні [3, с. 150], коні вороні [3, с. 92], рудий пес [3, с. 52];

- одяг, предмети: зелена шинель [3, с. 247], сині стрічки [3, с. 182], сіра скатка [3, с. 183], зелена краватка [3, с. 288], спецівки сині [3, с. 269], чорний камінь [3, с. 205], хусточки червоні [3, с. 220], краватки червоні [3, с. 223] та ін.

Емотивна функція мови виявляється через зображення автором почуттів, відношення до навколишньої дійсності, через бажання викликати почуття свого читача, слухача. Наприклад:

Гроза надходила із заходу до сходу,

Багрянодшуща і чорна, як воронь [3, с. 173].

Стиль А. Малишка схожий до стилю фольклорних творів, особливо народних пісень. З народної творчості черпає образи українська класична романтична традиція. Фольклорні епітети, порівняння, символи відтворюють стиль народної пісні. Нас цікавить на цьому тлі кольорова палітра:

Ішла кароока, ішла чорнобрива [3, с. 120].

Символи в поезії А. Малишка продовжують фольклорні традиції і передають образне індивідуальне світобачення поета. Виразне фольклорне забарвлення мають вислови: *сива пташка, карії очі, сіра свитина, червона калина, чорний ворон, сизі орли*.

Насиченість усталеними народнопоетичними висловами, що є певними фольклорними символами, додає своєрідності, неповторності поетичному стилю А. Малишка:

Ой напій коня,

Карє оченя,

Сизокриле голуб'ятко

До побачення! [3, с. 29].

Висновки дослідження. Отже, проведений аналіз дає змогу зробити висновок, що колірна палітра А. Малишка досить різноманітна і багата, свідчить про високу майстерність поета. Кольороназви митець використовував у різних контекстах: у прямому та переносному. Автор нерідко звертається до народнопоетичних мовних понять, образів, символів. Для А. Малишка колір є необхідним компонентом для характеристики образів, предметів та явищ.

Література

1. Губарева Г. Семантичні перетворення кольоративів у поетичній мові Ліни Костенко. *Матеріали міжнародної студентської наукової конференції «2001 рік – рік мов: людина, мова, комунікація, культура в світлі нової парадигми знань»*. Харків, 2001. С. 34–35.

2. Лисиченко Л. А. Структура мовної картини світу. *Мовознавство*. 2004. № 5–6. С. 36–41.

3. Малишко А. Поезії. Вибрані твори у двох томах. Київ : Дніпро. Т.1. 1982. 302 с.

Резюме

В статье анализируется семантика и особенности стилистического использования цвета в произведениях А. Малышко как важного показателя идиолекта. Для А. Малышко цвет является важным компонентом характеристики образов, предметов и явлений.

Ключевые слова: цвет, семантика, идиолект, цветолексема.

Summary

In the article the semantics and peculiarities of the stylistic using of color in the works by A. Malyshko as an important indicator of the idiolect are analyzed. The color is an important component of characters, objects and things characteristics for A. Malyshko.

Key words: color, semantics, idiolect, lexeme of color.

УДК 811.161.2

**П. Лисиця,
студентка 12-А групи
факультету філології та історії
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка**

**ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕКСПРЕСИВНОСТІ В
ПІСЕННОМУ ДИСКУРСІ
(НА МАТЕРІАЛІ ПІСЕНЬ ВОЄННОЇ ТЕМАТИКИ ХХІ СТ.)**

**Науковий керівник: кандидат філологічних
наук, старший викладач кафедри
української мови, літератури та методики
навчання Кабиш М. Ю.**

У статті проаналізовано особливості вживання та семантичного переосмислення лексичних мовних одиниць у пісенному дискурсі воєнної тематики ХХІ ст.

Ключові слова: експресивність, інгерентна/адгерентна експресивність, пісенний дискурс.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Провідним напрямом сучасних лінгвістичних досліджень є вивчення особливостей функціонування мовних одиниць в умовах реальної комунікативної практики мовців. Особливу увагу лінгвістів привертає проблема відображення в семантиці слова соціально або індивідуально зумовленого суб'єктивного ставлення мовця до повідомлюваного.

Українська мова відзначається багатством та різноманітністю мовних одиниць, що набувають експресивності залежно від комунікативного наміру мовця, умов і мети спілкування. Експресивність охоплює всі сфери життєдіяльності людини. Взаємодіючи з раціональним, логічним, нейтральним, експресивно марковані лексичні одиниці вносять в усталені стандарти і штампи елементи нових виражальних засобів, у яких домінують почуттєві стани, емоції поєднуються з глибиною думок, ірреальне, виразне, внутрішнє – зі світом денотатів, національної реальністю.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Проблему вираження оцінки, емоції або експресії засобами мови досліджували Н. Бойко, С. Єрмоленко, Л. Мацько, Л. Жаркова, Б. Коваленко, М. Кравченко, І. Літвінчук, А. Мойсієнко, М. Пилинський, Л. Ставицька, О. Тодор, О. Турчак, В. Чабаненко та інші. Проте експресивно забарвлена лексика на матеріалі

пісенного дискурсу воєнної тематики XXI століття не стала об'єктом дослідження, що й зумовлює її вивчення.

Мета статті – з'ясувати особливості вживання, утворення та семантичного переосмислення лексичних мовних одиниць пісенного дискурсу воєнної тематики XXI ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, «у кожному функціональному стилі, крім загальної, міжстильової, є спеціальна лексика, яка й визначає його специфіку. В художньому стилі – це слованосії експресії живописання. У цій ролі часто виступає лексика, що протиставляється узвичаєному, нормативному в літературному мовленні, що сама є носієм емоцій та почуттів. Явище експресії хоч і розглядають як таке, що потенційно закладене вже в самій системі мови, однак, головним чином, воно виявляється в мовленнєвій сфері» [2]. Яскравим матеріалом для реалізації експресивної функції мови є й аналізований пісенний дискурс.

У сучасній мовознавчій науці (В. Чабаненко [4], Н. Бойко [1]) експресивну лексику класифікують за кількома критеріями: 1. За ступенем закріпленості в мові: а) інгерентна – не залежить від контексту чи певної ситуації, вона внутрішньо властива слову в усіх випадках його вживання (мовні одиниці, що її репрезентують, є носіями інгерентної експресивності); б) адгерентна – спостерігається тільки у вживанні слова в контексті внаслідок okazіонального слововжитку в мовленні (виражається лексемами з адгерентною експресивністю). 2. За напрямом зміни знака оцінки: а) позитивна (від «–» до «+») – виражає схвалення, згоду; б) негативна (від «+» до «–») – відображає несхвальне ставлення мовця до повідомлюваного [3, с. 76].

Аналізований пісенний дискурс характеризується активним уживанням експресивно забарвленої лексики. Серед таких лексем значну групу становлять іменники, які виражають інгерентну експресивність схвального або несхвального характеру. Їх можна поділити на такі групи:

1. Експресивно забарвлені лексеми на позначення почуттів людини:

- вираження позитивної експресії: **радість** (*Ти, головне, повертайся назавсім / І народи-посади-споруди, / А вже в твоєму дітиську курносім / Виросте радість, нова і правдива («Патріоти врятують Україну»)*); **любов** (*Хай ця пісня степового краю / Про свободу нагадає знов, / У бою тебе оберігає, / Як у серці збережу любов («Героям АТО! (Катюша)»)*), **ніжність** (*Ти, головне, повертайся до мами. / Десь там сивіючи за видноколом, / Матері тужать і друзять домами, / Що пахнуть ніжністю та корвалолом («Патріоти врятують Україну»)*); *В розвідку я не візьму твоїх чар, / Ніжність моя у листах розгубилась... («Рядок з автобіографії»)*);

- відображення негативних емоцій: **злість** (*Мої предки були красиві – / Ворогам на подив і злість («Прошу в неба»); сум* (*В чистім полі, в чистім полі ще / шумлять мої тополі, / Ще сади в минулому житті... / Що на диво прийнялися, в сум / верхівками вп'ялися... / Може, ті тополі вже не ті? («В чистім полі»); ненависть* (*Ти, головне, повертайся, здолавши / Чистого зла непрожований стогін, / І відпускай цю ненависть назавше / Посеред мирної тиші густої («Патріоти врятують Україну»); гнів* (*Де ви набрали гніву, та й до братського народу? («Синку мій, синку»)).*

2. Експресеми на позначення психоемоційних станів людини. Зафіксовані мовні одиниці передусім характеризуються виразним позитивним забарвленням, зумовленим сподіванням на краще майбутнє в післявоєнний час: **щастя** (*Щастя – це просто читаєш газету, / Кави й кориці снує аромат, / Я сяду поруч, відкрию галети, / Діти вже сплять, а нам сну ще нема... («Укроп»); спокій* (*За Свободу дітей твоїх це ненароджених, / За Вільне і Мирне майбутнє, / За спокій в Країні. За наше Відродження. / Спинити загарбницькі руки («Повертайся живим»)).*

Засобом вираження позитивної інгерентної експресивності є і лексема **надія**, що позначає стан очікування суб'єктом бажаної події. В аналізованому контексті ця експресема вступає в антонімічні зв'язки з інгерентно негативно оцінною експресемою **страх** як репрезентацією сильної негативної емоції, яка виникає в результаті реальної небезпеки або загрози життю людини, що підсилює рівень вияву експресивності всього мікроконтексту: *Бій на світанні, сонце і дим. / Мало хто знає, що ж буде з ним. / Що буде завтра в юних думках – В когось надія, а в когось страх («Не сумуй»)).*

3. Експресеми зі значенням оцінки людини за її світоглядними та поведінковими характеристиками. Зафіксовані в пісенному дискурсі ХХІ ст. експресивно забарвлені лексеми цієї групи містять як схвальні характеристики – **лицар**, **витязь** (*Чаркес – чарівний меч Арея – / Тримали Тур і Святослав / ... / Тримав Гатило – Богом даний, / Тримали витязі-князі, / Тримали лицарі-гетьмани, / А зараз він в твоїй руці («Меч Арея»), патріот* (*Наші хлопці Герої в АТО на кордоні, / Відважні і мужні бійці! / Вони – патріоти своєї України, / Надійно боронять рубежі Батьківщини! («Ми – патріоти»), козак* (*І пам'ятаймо назавжди: / Що на коліна не ставали / Ніколи славні козаки! («Дорога на схід»), захисниця* (*Просто знай: Я пишаюсь тобою, / Захиснице України, / Ти лікуєш живую водою, / Підіймаючи з руїни! («Сто бійців»)), так і негативно оцінні: злочинець, чужинець* (*Точними пострілами ми знешкодимо злочинців, / чужинці не стрілятимуть по мирній хатці («Синку мій, синку»)), емігрант* (*Я не емігрант, я маю батьківщину / І я не боюся вголос сказати («Люби ти Україну!»), ворог* (*Вороги вже недалеко, / Гострять шаблі та багнети («Повертайся живим»)), кат* (*За*

Небесну Сотню, / За Тараса-брата, / За нашу свободу / Ми поборолі ката («Браття Українці»), сепаратист (На фронті серед сепаратистів / Боєць «Оплоту», з яким ти бився («Нашим пацанам»), терорист (Не заховає терориста густа борода, / багряна кров потече рікою, як вода («Синку мій, синку»); при чому кількісно переважають останні.

4. Слова, що є експресивними актуалізаторами ціннісної системи сучасного українського суспільства: **воля** (*Не чужі ми в своїй Україні, / Ми за волю її до кінця («Присяга»)*), **свобода** (*Хай ця пісня степового краю / Про свободу нагадає знов («Героям АТО! (Катюша)»); Зриваєш руками уламки, / Заклеєні очі сльозами, / Ще крок до свободи, до слави, / Ще мить – і загояться рани! («Бог біля тебе»)*), **доля** (*Біля мене, друже, / Тож мені байдуже, / Хай, як доля припече, / Поруч другове плече! («Повертайся живим»)*).

Окрему групу в аналізованому пісенному дискурсі становить стилістично знижена лексика, яка вживається з метою вираження негативного, зневажливого, подекуди іронічного ставлення. Її можна поділити на такі групи: 1. Лайлива і вульгарна лексика, наприклад, **собака**: *Гармати наготові – тремти собака! / Не пануватиме тут імперія проклята («Синку мій, синку»)*, **сучий**: *Одурений москаль лає, не ховає люті, / Як би ти не назвав мене, це не змінить суті, / Ви, сучі діти, краще слово підбирати годі («Синку мій, синку»)*, **виродок**: *Виводок, виродки, ви робіть висновки - / Біблія чи устав («Ластівки над містом»)*. 2. Розмовно-просторічна лексика, наприклад, **пихає**: *Дарма пихає свого носа золота орда, / Впаде біда, бо на неї чекає біда («Синку мій, синку»)*. 3. Зневажлива лексика, наприклад, **москаль**, **сепаратист**, **пика**: *Тікай, враже-сепар, допоки не пізно, / Ховайся, москалю, допоки живий («Україно»); На фронті серед сепаратистів / Боєць «Оплоту», з яким ти бився («Нашим пацанам»), Чергова в телевізорі пика вгодована, / Яка прикро вражєбна, надзвичайно стурбована («Земля»)*. 4. Жаргонна лексика, наприклад, **чувак**: *Крилаті слова злетіли у світ, / Сказав їх один позитивний чувак («Нашим пацанам»)*, **пацан**: *Усе туди, на фронт – нашим пацанам («Нашим пацанам»)*, **на шару**: *Ну нічого, в нас хлопці – вогонь, всиплемо жару / Усім, хто хоче нашу землю відібрати на шару («Земля»)*.

Менш численну групу становлять в аналізованому пісенному дискурсі іменникові лексеми, що набувають експресивності в контексті, уживаючись у переносному значенні. Серед цих мовних знаків можна виокремити такі експресивно забарвлені одиниці:

1. Застарілі слова, які, уживаючись у контексті сучасних воєнних подій на українських землях, набувають яскравої експресивності зі значенням гордості, поваги, вдячності, наприклад, **воїн**: *Гуркоче грім в ковальні Бога. / Стоять вої з кісьми до плеч. / Рука зсинілого Сварога / Кує Арєю моцний меч («Меч Арєя»); Воїни світла, воїни АТО / Нам*

дарують світло, мир і добро / **Воїни** з неба вічно живі, / Нам дарують небо, мир на землі; *Набрехав мамі, а як їй правду сказати, / Про те, як раптом мужніють зовсім юні солдати? / Про постріли, вибухи, в броні пробоїни, / Про те, що ми вже давно не діти, ми – воїни* («Земля»).

2. Експресивно забарвлені біблєзми, наприклад, **ангел**: *Мені коліскову ангел співає, / І рана смертельна уже не болить. / Ти знаєш, матусю, й тут сумно буває, / Душа за тобою, рідненька, щемить* («Мамо, не плач»); *А волонтерам – ангелам Добра – / Низький уклон до самої землі, / Їх допомога, як жива вода, / Нас рятувала у тяжкі часи* («Ти у зоні АТО»).

3. Експресивні адгерентної експресивності зі значенням лагідності, ніжності, материнської любові:

- фітономінації: *Я для тебе прихилила б небеса, / Я для тебе позривала б зорі з неба, / Де у трави зранку падає роса, / Я волошкою розквітнула б для тебе* («Лист до сина в АТО»);

- лексеми на позначення атмосферних опадів, зокрема снігу та дощу: *Де ти зараз? Тільки б голос твій почути, / Тільки б знати, що живий, і більш не треба. / Я сніжинкою із неба прилечу, / Щоби тільки доторкнутися до тебе...* («Лист до сина в АТО»).

4. Експресивні зоономінації з оцінним значенням зневаги, осуду, наприклад, **шакали**: *Тисячі солдатів шеренгами ідуть, / Ідуть шакали, бо був такий наказ. / У своїх руках могутніх смерть вони несуть / І на чужій землі розпалить битву враз* («Війна»).

Висновки дослідження. Отже, здійснений аналіз експресивно забарвленої лексики засвідчив, що лексеми з інгерентною експресивністю, зафіксовані в пісенному дискурсі, переважно характеризуються антропоцентричним спрямуванням, а лексеми з адгерентною експресивністю набувають її шляхом переосмислення реалій природного і суспільного навколишнього середовища.

Література

1. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти : монографія. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2005. 552 с.

2. Олексенко В. Експресивно забарвлена лексика в романі І. Багряного «Сад Гетсиманський» [Електронний ресурс]. *Просвіта Херсонщини*. Режим доступу: <http://prosvita-ks.co.ua/voleksenko-klisyuk-ekspresivno-zabarvlена-leksika-v-romani-i-bagryanogo-sadgetsimanskiy#ixz24x6ZjR0Tx>

3. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови. Запоріжжя : Вид-во ЗДУ, 1993. Ч. I. 216 с.

4. Чабаненко В. А. Теоретичні засади дослідження експресивних засобів української мови. *Мовознавство*. 1984. № 2. С. 11–18.

Резюме

В статье проанализированы особенности употребления и семантического переосмысления лексических языковых единиц в песенном дискурсе военной тематики XXI века.

Ключевые слова: экспрессивность, ингерентная / адгерентная экспрессивность, песенный дискурс.

Summary

The article is devoted to analysis the peculiarities of using and semantic rethinking of lexical linguistic units in the song discourse of military issues of the XXI century.

Key words: expressiveness, inertial / adherent expressiveness, song discourse.

УДК 811.161.2'367.622.12:821.161.2 – 3.09

**А. Лоцкіна,
студентка 253 групи
факультету іноземної та слов'янської філології
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка**

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ У ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ ПОКАЛЬЧУКА

**Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри української
мови і літератури Громова Н. В.**

Стаття присвячена аналізу ономастичного простору, його наповненню та функціонуванню в поетичних творах Юрія Покальчука. Визначено найбільш численні групи власних назв у поезії письменника. Виявлено, що оніми в поетичній творчості виконують певну стилістичну функцію і беруть участь у творенні образів.

Ключові слова: онім, поетонім, антропонім, міфонім, теонім, топонім.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Оніми в художніх текстах, зокрема в поетичних, стають носіями глибокого символічного змісту, набувають своєрідної семантики. Тому існує потреба з'ясувати семантичну своєрідність онімів, причини її появи та умови функціонування. Адже дослідження семантико-функціональних особливостей власних назв на матеріалі поезії сучасного українського поета дає змогу з'ясувати особливості вживання поетонімів на широкому тлі його творчості.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Дослідження поетонімів розпочинається з другої половини ХХ ст. Вивченню їх функціонально-стилістичних можливостей у художніх текстах присвятили свої праці Л. Н. Андреева, Л. О. Белей, Є. М. Беліцька, В. М. Калінкін, Ю. О. Карпенко, В. М. Михайлов, Т. С. Олійник, Є. С. Отін, О. І. Фоякова та ін. Однак до цього часу відсутні спеціальні дослідження, присвячені аналізу онімкону поетичних творів українського письменника Юрія Покальчука.

Метою статті є дослідження особливостей уживання власних назв у поетичній творчості Юрія Покальчука.

Виклад основного матеріалу дослідження. Юрій Покальчук – одна з найцікавіших і найоригінальніших постатей в сучасній українській літературі, письменник, перекладач, науковець, кандидат філологічних наук, голова міжнародного відділу Співки письменників України. Він володів оригінальним, образним і дотепним письмом. Його віршовій мові притаманні знижені дієслова, епітети, виражені прикметниками, дієприкметниками, прислівниками, іменниками в орудному відмінку тощо. Мова поетичних творів Юрія Покальчука багата на порівняння, які мають різні форми граматичного вираження, а саме: порівняльні звороти, підрядні речення з порівняльною семантикою, відокремлені прикладки тощо. Усі ці мовні засоби і формують його індивідуальний стиль письма. Та є ще один важливий пласт лексики, який становить невід'ємну складову ідіостилю Юрія Покальчука, це – ономастична лексика.

Типовим для його поезії є вживання антропонімів, які здебільшого утворюють центральну частину онімного простору поетичного дискурсу (*Петро, Іван, Шекспір, Леонардо*), біблійних антропонімів (*Бог, Єва, Адам, Месія, Юда*), міфонімів (*Сізіф, Ікар, Ясон*), топонімів (*Париж, Броди, Амстердам, Вашингтон*), назв предметів духовної й матеріальної культури (пісня «*Ой, не ходи, Грицю...*», твір «*Коні не винні*»).

У поезії антропоніми несуть найбільше смислове й емоційне навантаження: вони не стільки іменують предмети чи явища, скільки слугують вираженням об'єктів оцінки чи апелювання, а також характеризують інші об'єкти.

Серед антропонімів Юрій Покальчук вживає типові імена, які є образами звичайних людей із буденними проблемами та клопотами. У досліджуваних поезіях ми зафіксували й імена відомих осіб як минулого, так і сучасного. Це – письменники, художники, композитори та інші митці. Автор уживає ці власні імена тому, що вони містять у собі історико-культурологічну інформацію, яка є необхідною для сприйняття і осмислення поезії читачем. Письменник, звертаючись до того чи іншого образу, ілюструє своє розуміння його, розкриває власне відчуття культури, що й зумовлює тональність та енергетику поетичного твору:

Мікельанджело

Леонардо

Шекспір

Гете

Кортасар

Що вони шукали

Хотіли чого

У що вірили

І чого досягли

Чи досягли когось [1, с. 163].

Частотним для поезій Юрія Покальчука є також уживання біблійних антропонімів та міфонімів. Із теонімів поширеним є онім Бог (Господь). Ці лексеми засвідчені також у функції звертання:

*Пошли мені **Боже** іншого*

Щоби йшов з ліхтарем як я [1, с. 26].

*Пошли **Боже** світла кожному* [1, с. 26].

Зафіксовано в аналізованих поезіях уживання антропонімів на позначення біблійних постатей:

*Він був **Змій**, а мене звали – **Адам*** [1, с. 9];

*Дай **Боже** кожному*

*Чого він хоче... **Юді** – гілляку* [1, с. 57].

Письменник уживає імена перших людей – *Адама* та *Єви*. Онім *Змій* актуалізує біблійну історію про те, як диявол в образі змія спокусив Єву скуштувати заборонений плід із дерева пізнання добра і зла.

Значну частину в поезіях Ю. Покальчука посідають міфоніми, зокрема античні. У постичному тексті вони виступають засобом поглиблення змісту твору, економним способом вираження значних пластів смислу. Також ці лексичні одиниці наділені конотативним змістом, можуть бути символами певних якостей, явищ, ідей, вносити у поезію додаткову семантику:

Я пройду крізь замислені хмари

*Без надії **Сізіфом** упертим* [1, с. 41];

Як голод юність

Як кинджал нещадно

*Дарма **Тесея** так кохала **Аріадна*** [1, с. 170].

Сізіф – у давньогрецькій міфології будівничий і цар Коринфа, після смерті приречений богами котити на гору важкий камінь, який, тільки досягнувши вершини, щоразу скочується вниз. Звідси вирази *сізіфова праця*, *сізіфів камінь*, які означають важку, безкінечну роботу. У цій поезії онім *Сізіф* символізує людину, яка не відступає від наміченого й навіть в абсурдній роботі знаходить свій смисл.

Тесея – один із центральних образів давньогрецької міфології, герой, який здійснив багато подвигів, серед яких – убивство мінотавра. Знайти

вихід із лабіринту, у якому жив мінотавр, Тесеєві допомогла Аріадна, давши клубок ниток. Аріадна покохала Тесея й утекла разом із ним із батьківського дому, але Тесеєм покинув її. У цій поезії автор показує саме цей момент зради.

Під час дослідження поетичного онімікону Юрія Покальчука були зафіксовані випадки переходу загальних назв у власні. Автор таким чином персоніфікує предмети, явища, події тощо. Наприклад, у вірші «Не наступайте на любов» письменник слово «любов» уживає з великої літери, перетворюючи його на власну назву. Це важливий компонент семантичної структури поезії, який пов'язаний з її ідейним змістом та може набувати символічності у творі. Цим самим автор підкреслює, що це слово має важливе значення для нього:

*Я побачив написане великими
буквами білою фарбою слово **Любов**
Я спіткнувся об нього і ледве не впав [1, с. 119].*

Поряд з іншими групами власних назв важливу роль у поетичних текстах Ю. Покальчука відіграють топоніми. Деякі з них іменують місця, які відомі завдяки якимось історичним подіям. Такі назви стають символами національної свідомості, національної пам'яті, патріотизму:

*Я загинув під **Брами**
Я любив нашу землю [1, с. 188].*

У досліджуваних поезіях значну частину топонімів складають іноземні назви. Це всім відомі, поширені топоніми, які мають значний асоціативний пласт інформації. Париж – це столиця Франції. Амстердам – столиця й найбільше місто Нідерландів. Вашингтон – столиця Сполучених Штатів Америки:

*Мій **Париж** це сонячний день
Ранок це **Амстердам** [1, с. 35];
Поламана американська мрія
Захриплий тенор і вчорашній бас
У **Вашингтоні** важко спочиває
В кав'ярні на прадавній джаз [1, с. 40].*

Також автор вдається до вживання біблійних топонімів. У тексті вони проєктують свою первинну семантику на означувані поняття, чим вводять читача у рамки біблійного хронотопу:

***Голгофи** чекають вибраних [1, с. 25];
Пістрявий різнолюди
завжди жив у **Вавилоні** [1, с. 76].*

Рідше трапляються у віршах Ю. Покальчука інші групи онімів, зокрема назви предметів духовної й матеріальної культури. Автор свідомо уживає ці власні назви, адже вони в контексті поетичного твору стають «своєрідними віхами наукового і суспільного розвитку людства,

_____ Науковий потенціал дослідника: філологічні та методичні пошуки _____
атрибутами певних періодів історії або ж ознаками соціального чи матеріального статусу людини» [2, с. 10]:

може їй заграти
«Ой не ходи, Грицю...» [1, с. 89].

Висновки дослідження. Отже, описана семантична багатоплановість поетонімів дозволяє їм виявляти додаткові конотативні значення. Вони надають художнім образам більшої інформативності, експресивності та емоційності. Домінуючими розрядами ономастичної лексики є антропоніми й топоніми як основні складові індивідуального стилю Юрія Покальчука, які увиразнюють найважливіші для нього поняття та події. Також заслуговують на увагу оніми античні й біблійні та назви предметів матеріальної і духовної культури. Завдяки вживанню цих онімів розширюються зображальні можливості поетичної мови. Кожна використана письменником власна назва має своє конкретне художнє призначення, чітку мету залучення, яскраву індивідуальність та асоціативний потенціал.

Література

1. Покальчук Ю. В. Не наступайте на любов... Харків : Фоліо, 2007. 276 с.
2. Хлистун І. В. Власна назва в українській поезії II пол. XX ст. (семантико-функціональний аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2006. 20 с.

Резюме

Статья посвящена анализу ономастического пространства, его наполнения и функционирования в поэтических произведениях Юрия Покальчука. Определены наиболее многочисленные группы имен собственных в поэзии писателя. Выявлено, что онимы в его поэтическом творчестве выполняют стилистическую функцию и участвуют в создании образов.

Ключевые слова: оним, поетоним, антропоним, мифоним, теоним, топоним.

Summary

The article is devoted to the analysis of the onomastic space, its filling and functioning in the poetic works by Yuriy Pokalchuk. The most numerous groups of proper names in the poetry of the writer are determined. It was revealed that the onyms in the poetic works perform a certain stylistic function and take part in creation of images.

Key words: onym, poetonym, anthroponym, mythonym, theonym, toponym.

УДК 811. 161. 2' 367

А. Мойсеєнко,
студентка 21-У групи
факультету філології та історії
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка

ТИПОЛОГІЯ РЕЧЕНЬ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ У ТВОРАХ В. ШЕВЧУКА

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української мови, літератури та методики навчання
Медвідь Н. С.

У статті висвітлено результати комплексного аналізу синтаксичних конструкцій із семантикою емоційного стану з урахуванням їхніх семантико-синтаксичних, формально-граматичних та стилістичних особливостей у творчості В. Шевчука.

Ключові слова: речення, предикат, психічний стан, емоційний стан, почуття.

Постановка проблеми в загальному вигляді. На сучасному етапі розвитку науки про мову у зв'язку з введенням до лінгвістичного розгляду «феномена життя, у центрі якого знаходиться людина з усіма її психічними «складниками» і станами, формами соціального існування та культурної діяльності» [1, с. 34], посилилась увага до вивчення специфічних способів і засобів, за допомогою яких мова репрезентує внутрішнє, у тому числі емоційне, життя особистості.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Одним із засобів репрезентації емоційного стану людини є реченнєві конструкції. Різні аспекти цієї проблеми розглянуто в працях Т. Алісової, В. Апресяна, Ю. Апресяна, Н. Арутюнової, Л. Васильєва, А. Вежбицької, Л. Вітгенштейна, О. Вольф, Л. Джорданської, В. Телії, Г. Фреге, В. Шаховського та ін.

Синтаксичні конструкції із семантикою емоційного стану формуються відповідними предикатами. Вони характеризуються різноманітністю своєї структури, специфікою лексичного наповнення та морфологічного вираження, а також надзвичайно широким стилістичним використанням. В українському мовознавстві такі конструкції в художньому дискурсі В. Шевчука не були предметом спеціального дослідження, чим і зумовлено вибір теми нашої наукової роботи та її актуальність.

Мета статті – здійснити комплексний аналіз синтаксичних конструкцій із семантикою емоційного стану з урахуванням їхніх

семантико-синтаксичних, формально-граматичних та стилістичних особливостей у творах В. Шевчука.

Виклад основного матеріалу дослідження. Валерій Шевчук надає надзвичайно великого значення художньому слову, над досконалістю якого постійно працює, переймаючи краще у своїх попередників, збагачуючи, удосконалюючи не тільки словесне вираження, але й побудову речень.

У творах письменника представлена значна кількість позитивних емоцій, таких як: сміх, радість, захоплення, котрі виражаються різноманітними частинами мови. Емоції радості та сміху – переважно дієсловами (*розсміялися, засміялися, висміював*) та прислівниками (*весело, радісно*): *А оскільки наснилося їм одне й те ж, то вони зирнули одна на одну й **розсміялися**. – А нащо мені ваші гроші? – **засміялася** тихенько Мати трави. – Це ми швидко! –**радісно** вигукнули дівчатка. І так їм гарно й **весело** було, що вони, крім тої, яку знали, склали ще й нову пісеньку і протанцювали всі таночки, які вміли грати славні музики-цвіркуни [2]; Було їй якось дуже **весело**, і вона цілий день співала. Спробував сам писати вірші, які мій брат справедливо **висміював**, бо там не було ні ритму, ні образів – відверто кажучи, я не знав, як треба писати вірші. Великою **радістю** були мені відвідання дружини, яка героїчно долала величезний простір, що нас розділяв [4].*

Емоція захоплення виражена дієсловами (*зворушили, захоплювала, захопився*): *Видовище, яке ми побачили в Каневі, **зворушило** нас, ми стояли тоді на порозі хати Зіни Берези, канівчанки, і дивилися на безконечний хід людей до могили Кобзаря. Тут я сперше прочитав Євгена Плужника та Валер'яна Підмогильного, і вони справили на мене великий вплив, **захоплювала** мене проза й поезія А. Кримського, прочитав Кліма Поліщука, М. Зерова, М. Грушевського, В. Винниченка, пізнав прозу Кнута Гамсуна й закохався в неї, читав філософічну літературу (навіть таку, як «Пол й характер» О. Венінгера), твори Шопенгауера, Ніцше, Брандеса, Спенсера і так далі. Читав, ясна річ, чимало і з історії України. В дев'ятому класі я вельми **захопився** поезією Генріха Гейне [4].*

Досить часто у творах В. Шевчука відображена емоція здивування за допомогою прислівникової конструкції з подиву (*Дівчатка ж були уже за стіною і стояли, розтуливши з **подиву** роти [2]*), прислівників: ***дивно** (І стало так **дивно** дівчаткам, адже вони ніколи не бачили в житті ані квітів, ані дерев, ані трави, хіба небо голубе над головою... [2]), **здивовано** (Роздивлялися **здивовано** дівчата в цьому дивному палаці... [2]).*

Письменник використовує і прикметник здивованими для позначення особливостей стану героя: *Костомаров стояв серед кімнати з майже омертвілими кінцівками. Дивився на прибульця круглими, **здивованими** очима, і його вуста раптом затремтіли. Вона **здивувалася**, і, може, від того зарипіла навколо неї трава... [3].*

Під час аналізу синтаксичних конструкцій із семантикою емоційного стану у художніх текстах В. Шевчука помітили, що речень, які передають негативні емоції більше, аніж тих, що передають позитивні.

Негативні емоції *відрази, смутку, розчарування, злості, суму, жалю та розпачу* виражені різними частинами мови: **дієсловами** (*ридала, розсердившись*); **іменниками** (*розчарування, смуток, тривога, жаль*); **прикметником** (*смутні*): *Олександра впала в меланхолію і цілі дні по тому ридала. Вперше це сталося якраз 1943 року, коли, розсердившись на брата, я рушив у білий світ шукати матір, яка пішла в той час на базар, і забрів на житомирську Смолянку, саме туди, де, як розказували, варили дітей на мило. Розчарування в нас обох було жахливе, бо ми в уяві вже бачили видану видавництвом книжку. Усе військове, як і заняття металами, в мене викликало гостру негативну реакцію. На 21 травня ми, смутні, їхали в Канів на 100-річчя перенесення праху Т. Шевченка [4]; Затурбувалася Зима, схвилювалася, сіла на трон, бо їй раптом здалося, що приключилося щось із її гарним обличчям. – Гей, тривожено мені, – прошепотіла Зима. Дивний смуток у мені поселився, і не знаю я, що воно таке. Тоді розсердилася Білокоса і як махне рукавами, як завіє. – Чи ж не бачиш, сестро, що не пора іще тобі! – грізно сказала Зима. Похитала сумно головою Весна, і зелені сльози покотилися їй на щоки. Тоді смуток відчула й Синьокоса. Збудився на її плечі Чорний Птах і каркнув незадоволено. – Чуєш, Пташиє, – стурбовано сказала Зима [2].*

Емоція страху позначається як іменниками, так і дієсловами та прислівниками. Наприклад, часто В. Шевчуком використовуються дієслова *злякалися, злякався*: *І зашумів той ліс їм назустріч, аж злякалися вони трохи, бо ж ніколи раніше дерев не бачили. Сутінно тут і стояла моторошна тиша, тільки чутно було шерхит – то перелітали з гілки на гілку пташки. Але дівчатка не могли знати, що то птахи, отож і злякалися трохи. Але як тільки це вчинили, злякалися й затремтіли, бо почули тупіт [2]; Злякалася Зеленокоса (нівіки ж такого не бувало!) і чимдуж поспішила назад до Блакитного палацу... [5].*

У творах письменника часто представлена емоція здивування, виражена прислівниками – *дивно, здивовано*; іменником – *здивування*; дієсловом – *здивувалася*: *І стало так дивно дівчаткам, адже вони ніколи не бачили в житті ані квітів, ані дерев, ані трави, хіба небо голубе над головою. Ведмеді й вовки здивовано зупинилися. Повернулася – й рота розтулила від здивування [2]; Здивувалася Зеленокоса, озирнулася навкруги: сніг, крига навколо і грають у труби хлопці Холодні Вітри. Від того гуку скинулася раптом Білокоса й здивовано протерла очі [5].*

Висновки дослідження. У художніх творах В. Шевчука широко використовуються речення з семантикою емоційного стану людини, які є засобом вираження мовцем позитивної чи негативної оцінки

_____ Науковий потенціал дослідника: філологічні та методичні пошуки _____
зображуваного. Переважають почуття страху, смутку, сорому, невпевненості, що передають негативні психологічні стани.

Література

1. Арутюнова Н. Д. От редактора. *Логический анализ языка. Проблемы интенциональных и прагматических контекстов*. Москва : Наука, 1989. С. 3–4.

2. Шевчук В. Місто без квітів. URL: http://kazkar.info/ua/m_sto_kv_t_v/ (дата звернення: 02.02.2019).

3. Шевчук В. Освітлена сонцем кімната. URL: <https://ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2860> (дата звернення: 03.02.2019).

4. Шевчук В. Сад житейських думок, трудів та почуттів. URL: <http://www.ukrcenter.com/Література/Валерій-Шевчук/57922/Сад-житейський-думок-трудів-та-почуттів-Автобіографія> (дата звернення: 02.02.2019).

5. Шевчук В. Чотири сестри. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2833> (дата звернення: 02.02.2019).

Резюме

В статтє представлєны результати комплексного анализа синтаксических конструкций с семантикой эмоционального состояния с учетом их семантико-синтаксических, формально-грамматических и стилистических особенностей в творчестве В. Шевчука.

Ключевые слова: предложение, предикат, психическое состояние, эмоциональное состояние, чувство.

Summary

The article deals with the results of the complex analysis of syntactic constructions with the semantics of a person's emotional condition. Their semantic and syntactic, formally-grammatical and stylistic features in the V. Shevchuk's creative heritage are analyzed.

Key words: sentence, predicate, mental condition, emotional condition, feeling.

УДК 811. 161. 2'38

**Р. Панова,
студентка 43-У групи
факультету філології та історії
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка**

ДО ПРОБЛЕМИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СТИЛІСТИЧНОЇ ФІГУРИ

**Науковий керівник: кандидат філологічних
наук, доцент кафедри української мови,
літератури та методики
навчання Медвідь Н. С.**

У статті висвітлено підходи до тлумачення термінів «фігура», «стилістична фігура», визначено дивергентні ознаки понять «тропи» та «стилістичні фігури», розглянуто класифікації стилістичних фігур.

Ключові слова: фігура, фігуральність (образність), троп, стилістична фігура, синтаксичні мовні звороти.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Стилiстичнi ресурси сучасної української мови існують на всіх рівнях мовної структури і виявляються в сформованих загальноприйнятих прийомах уживання мовних стилістичних одиниць. Одним із засобів вираження мовлення є стилістична фігура.

Потреба дослідження проблеми інтерпретації стилістичної фігури мотивується тим, що станом на сьогодні єдиного чіткого тлумачення цього поняття немає.

У широкому розумінні стилістичні фігури – це будь-які мовні засоби, включаючи тропи, що надають мовленню образності і виразності [2, с. 319].

У вузькому – синтаксичні мовні звороти, орієнтовані на незвичність слововживання, посилення емоційності, образності вислову, прикрашання мовлення [8, с. 157].

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Стилiстичнi фігури стали предметом наукових розвідок Л. Булаховського, В. Виноградова, В. Домбровського, С. Єрмоленко, Л. Мацько, В. Русанівського, Ю. Скребньова, Н. Сологуб та ін.

Мета статті – проаналізувати підходи учених до тлумачення поняття «стилiстична фігура».

Виклад основного матеріалу дослідження. Вчення про фігури бере початок в античній класичній риторичі, у якій поряд із логічністю мови розглядалася й паралогічність – фігуральність (образність) мови, що

зосереджується або в одному-двох словах – фігурах слова (тропах), або в конструкції чи цілій структурі тексту – фігурах думки (риторичних фігурах).

Тривалий час терміном «фігури» називали і фігури, і тропи, оскільки і перші, і другі характеризуються перенесенням значення або їх трансформацією, нарощуванням, на основі якого виникає образність.

Античні ритори розглядали фігури як певні відхилення мови від природної норми, її «повсякденної і простої форми», як штучна її прикраса.

Особливого значення фігурам надавав Квінтіліан. Він називав їх «артистичною формою мовного виразу», звертав увагу на два основні значення цього поняття: «перше – це будь-яка форма, що має увиражену думку; друге – це передбачений, цілеспрямований відступ від звичайного вишколу» [6, с. 327].

Сутність свідомого відхилення, яке відзначив Квінтіліан, полягає в тому, що на денотативний зміст мовних одиниць накладаються елементи виразності, які виникли в результаті операцій тотожності, що дає «прирощення» значення. Отже, семантична структура фігур є складною.

Перші спроби класифікації фігур були здійснені ще античними дослідниками. Усі фігури поділяли на два типи: фігури думки і фігури слова. Багато сучасних науковців уважають, що всі фігури одночасно пов'язані з думкою і зі словами. Частина фігур ґрунтується передусім на ідеї співвіднесення смислів, інша частина – не тільки на семантиці, а й на граматиці, відноситься до синтаксичних побудов.

Античні теоретики виділяли серед фігур чотири групи:

- 1) фігури, утворені шляхом додавання: подвоєння, анадиплозис, анафора, антистрофа, різноманіття відмінків, роз'яснення, кільце, стик, асиндетон, полісиндетон, сходинок;
- 2) фігури, утворені шляхом скорочення: зевгма, усічення;
- 3) фігури, утворені шляхом співзвуччя: паронимазія, аномінація, збіг відмінкових закінчень, гомеотелевтон;
- 4) фігура, утворена шляхом протиставлення, – антитеза [1, с. 280 – 281].

Учення риторики про фігури слова (тропи) і фігури думки (риторичні фігури) ввійшло окремим розділом у стилістику – тропи і стилістичні фігури.

В античній стилістиці співвідношення тропів і фігур осмислювалося по-різному.

Діонісій Галікарнаський розглядає тропи в межах фігур на тій підставі, що всі вони мають на меті сприяти виразності [4, с. 29].

У Цецилія фігуральні вислови розподілені на чотири групи, а саме: подовження, усічення, заміна, перестановка. Це і є перша класифікація фігур [7, с. 704].

Існує багато визначень стилістичних фігур, але всі вони вказують, що це «прийом увиразнення, заснований на зіставленні мовних одиниць у тексті» [4, с. 378].

Г. Копніна класифікує фігури мови на три групи.

До групи *фігур якості* входять метонімія, метафора, синекдоха та гіпербола, вони є тропами.

До групи *фігур кількості* входять фігури поширення (повторення, опис слова, опис поняття, епітети, додатки), фігури скорочення (опущення, злиття) і фігури, що сприяють силі вираження (антитеза, парадокс).

У *фігурах відношень* виникає зміна зв'язку (полісиндетон і паралельність конструкцій).

Ця класифікація складна тим, що в ній застосовується широке розуміння терміна «фігура», тобто це будь-який засіб виразності (в тому числі тропи) [3, с. 210 – 211].

У сучасних стилістиках тропи та фігури розрізняють за дивергентними ознаками [5, с. 142] (див. табл. 1).

Таблиця 1

Тропи	Стилістичні фігури
– це операція фігуральності одного чи кількох слів;	– це операція фігуральності цілих груп слів;
– малі;	– великі;
– це зміна основного значення слова чи словосполучення;	– це зміна чи спеціальна побудова цілих структур;
– це зміна значення слова за законами логіки, шляхом аналогії;	– це перетворення в межах законів синтаксису;
– це варіації значень.	– це варіації структур.

Дивергентні ознаки понять «тропи» і «стилістичні фігури»

Засвідчені у риториках та стилістиках підходи до класифікації мовностилістичних засобів було використано і вдосконалено у працях пізніших учених.

Ю. Шерех у «Нарисах сучасної української літературної мови» пропонує таку класифікацію стилістичних фігур:

- 1) фігури накопичення (плеоназм, ампліфікація, градація, анафора, епіфора, анадиплоза);
- 2) фігури недоговорення (еліпс, апосіопеза, анаколют);
- 3) фігури ритмізації (синтаксичний паралелізм, хіазм);
- 4) фігури діалогізації (риторичне питання, риторичний оклик, риторичне звертання, антиципаційне запитання) [9, с. 148].

Заслугує на увагу класифікація фігур, яку запропонував Ю. Скребньов. У ній враховано різний характер синтаксичних фігур, структура яких може мати конструктивний (синтаксичний) характер або залежати від значення лексем, що утворюють їх. Перші, що мають синтаксичну природу, розглядаються у сфері парадигматичного й синтагматичного синтаксису. Інші є об'єктом дослідження синтагматичної семасіології. На відміну від парадигматичної семасіології, яка досліджує фігури заміщення, тобто тропи, синтагматична семасіологія відмежовує фігури сполучення шляхом зіставлення тотожних значень (фігури тотожності, синонімічне варіювання), різних значень (фігури нерівності, наприклад, градація) і контрастних значень (фігури протилежності, наприклад, антитеза, оксюморон) [7, с. 704].

Проте жодна класифікація стилістичних фігур на функціональній основі не стала загальноприйнятою.

Висновки дослідження. Отже, на сьогодні в лінгвістиці усталеного чітко визначення стилістичної фігури немає. Існує «широке» і «вузьке» розуміння цього поняття. Не встановлені чіткі критерії розмежування термінів «фігура», «стилістична фігура», «троп».

Література

1. Античные теории языка и стиля (антология текстов) / [под общ. ред. О. М. Фрейденберг]. Санкт-Петербург : АЛТЕЙЯ, 1996. 304 с.
2. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.
3. Копнина Г. А. Риторические приемы современного русского литературного языка, опыт системного описания. Москва : Флинта; Наука, 2009. 576 с.
4. Матвеева Т. В. Русский язык: культура речи, стилистика, риторика. Москва : Флинта; Наука, 2003. 432 с.
5. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика: навчальний посібник. Київ : Вища школа, 2003. 311 с.
6. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови: підручник / за ред. Л. І. Мацько. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
7. Скребнев Ю. М. Фигуры речи. Русский язык : энциклопедия / под ред. Ю. Н. Караулова. Москва: Большая российская энциклопедия, 2003. 704 с.
8. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Ярмоленко. Київ : Либідь, 2001. 223 с.
9. Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови. Мюнхен : Молоде життя, 1951.

Резюме

В статтє освещены подходы к толкованию терминов «фигура», «стилистическая фигура», определены дивергентные признаки понятий «тропы» и «стилистические фигуры», рассмотрены классификации стилистических фигур.

Ключевые слова: фигура, фигуральность (образность), троп, стилистическая фигура, синтаксические обороты.

Summary

The article covers approaches to the interpretation of the terms «figure», «stylistic figure», divergent features of the concepts of «trails» and «stylistic figures», classifications of stylistic figures are considered.

Key words: figure, figurative (figurative), trails, stylistic figure, syntactic speech backlit.

УДК 811. 161.2:343

**Б. Рождественська,
студентка II курсу юридичного факультету
Академії Державної пенітенціарної служби**

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВИ ІНТЕРНЕТ-СПІЛКУВАННЯ СУЧАСНИХ СТУДЕНТІВ (КУРСАНТІВ)

**Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін Шумейко З. Є.**

У статті проаналізовано лексико-семантичні особливості мови інтернет-спілкування сучасних студентів (курсантів). Автор статті визначає найпоширеніші мовні явища, що виникли в результаті інтернет-спілкування, виділяє сім тематичних груп інтернетної комунікації, аналізуючи кожну з них.

Ключові слова: інтернет-спілкування, студенти (курсанти), лексика, жаргон.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Тотальна інформатизація й активний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій призводять до кардинальних змін в усному й писемному мовленні сучасної молоді, зокрема на рівні лексики, правил побудови висловлювань і зв'язного тексту, жанрово-стилістичних норм, співвідношення усної та писемної форм мови, комунікативних стратегій і тактик. Негативною тенденцією, на якій акцентують науковці-теоретики й педагоги-практики, є навмисне недотримання правил правопису, орфоєпії, стилістики, що дезорієнтує студентів (курсантів) у нормах літературної мови. Л. Щипицина переконана, що «специфіка комп'ютерно-

опосередкованої комунікації сприяє виникненню особливого медійного варіанта мови (медіолекту), який виявляє специфічні фонетико-графічні, лексичні й граматичні ознаки, а також зміни в семантичній і синтаксичній організації тексту порівняно з традиційним (друкарським) текстом [4, с. 11].

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Особливості мови інтернетного спілкування стали предметом дослідження низки науковців, як-от: Л. Компанцевої, А. Аврамової, Е. Володарської, Н. Гронської, Д. Сербіна, Л. Федорової. На сьогодні найбільш повним дослідженням зазначеної проблеми є монографія С. Чемеркіна [3]. Проте більш детального вивчення потребують окремі аспекти мови інтернетного спілкування: лексичні, орфографічні, синтаксичні, стилістичні тощо.

Мета статті – схарактеризувати лексико-семантичні особливості мови Інтернет-спілкування сучасних студентів (курсантів).

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукової літератури, анкетування студентів (курсантів), дослідження мови спілкування в соціальних мережах та чатах дали змогу визначити найпоширеніші мовні явища, що стали актуальними через поширення інтернет-мовлення.

1. Широке використання жаргонної лексики [1, с. 53]. Прогресує функціонування загального комп'ютерного інтернет-жargonу (*userpic* – аватар користувача, *flamer* – флеймер, людина, яка посилає повідомлення з метою образити адресата, *aka* – *alsoknownas* – також відомий як) та молодіжного інтернетного жаргону (*forsho* – *forsure* – без сумніву, *rents* – *parents* – батьки).

2. Виникнення ненормативних неологізмів: *спам*, *фрілансер*, *ава*, *лайкнути*, *тролити*, *забанити*, *флудити*, *порвати* (у значенні роземішити).

3. Скорочення часто вживаних слів (наприклад: «*спс*», замість «спасибі», «*вк*», замість «В Контакті», «*фб*» – «Фейсбук»), а то й цілих словосполучень *ЯВРПЩЯ* – «Якщо Ви розумієте, про що я».

4. Використання жаргонних кліше: «*ржу не магу*», «*аффттар виней йаду*», «*пйши ічъо*».

5. Написання іноземних слів кирилицею (*Всім бай!*) або англійським словом, перетвореним на зменшувально-пестливе (*Всім хаюшки!*)

6. Створення каламбурних слів (*превед*, *красавчег*, *зачот*, *патамушта*).

Варто зазначити, що на сьогодні в лексиці молодіжного жаргону спостерігаємо дві тенденції: з одного боку, конкретність, чіткість визначення: *хвіст* – нескладений іспит або залік, *гальмо* – людина, що погано розуміє. Із іншого боку, розмитість значення – подекуди жаргонні слова й вирази неможливо точно перекласти літературною мовою:

кльовий – позитивна характеристика особи або предмета, запозичена з мови купців ХІХ ст.

В останні роки молодіжний жаргон [1, с. 56] активно поповнюється комп'ютерною лексикою: метафорично переосмисленими словами (*чайник, зависати, зламати*) і численними англомовними запозиченнями (*юзер, хакер*). Милозвучні слова рідної мови замінюють словесним «лушпинням», у якому немає змісту. Наприклад, синонімний ряд слів: *чудово, незрівнянно, блискуче, шедеврально, напрочуд* – замінюється лексемами *кльово* або *класно!* [2, с. 35].

Ще однією характеристикою молодіжного жаргону є обмеженість тематики. Лексико-семантичний аналіз матеріалу дав змогу виокремити 7 тематичних груп інтернетної комунікації. Наведені приклади узяті із розмовної лексики студентів (курсантів), діалогів у чатах, форумів і сайтів. Отже, унаслідок здійсненого аналізу виокремлено такі групи: назви частин тіла; назви осіб за статевими ознаками; назви зовнішніх і внутрішніх якостей людини; якості позитивної оцінки; назви грошових одиниць; оцінювання ситуації; вираження негативної оцінки.

Перша група об'єднує слова, які позначають частину тіла. Серед цієї групи можна виокремити ще 8 підгруп, які слугують для позначення: рота (*фонтан, амбразура, клюв, свисток, хлібоприймач*); обличчя (*вітрина, пачка, табло, пательня*); голови (*башня, ріпа, бубен, гарбуз, череп, хед*); носа (*клюв, хобот, шинбель*); рук (*граблі, гілля, шпаклі*); очей (*орбіти, штори, щілки*); ніг (*батони, корявки, ласти*); волосся (*патли, водорості*).

Друга група – назви осіб за статевими ознаками, серед яких можна виокремити синонімні ряди: назви жіночих осіб: *герла, дівача, клав, кобила, курка, ципа, чікса, чувіха*; назви чоловічих осіб: *бойфренд, братан, кент, мен, чувак, штрих*. Як бачимо, більшість слів базуються на зоосемантичній метафорі, за якою певні якості тварин переносять на людину.

Третьою групою є назви зовнішніх і внутрішніх рис: *бабій, гаврик, гамадрил, глобус, гога, гонирик, гусак, 2 метри неподобства, дерево, дриц, дятел, жлобина, криса, лопух, лузер, мажор, приколіст, тормоз*. Серед цих інтернетних сленгізмів можна виокремити такі підгрупи: що вказують на внутрішні риси: *бабій, гаврик, гамадрил, гусак, дятел, жлобина, криса, лузер, мажор, приколіст*; що вказують на зовнішні ознаки: *глобус, два метри неподобства*; що характеризують розумові здібності: *лопух, тормоз*.

Четвертою групою є якості позитивної оцінки: *адекват, айс, бомба, козирикий, конкретний, крутий, кульний, ніштяк, норм, потрясний, прикольний*.

Найбільшу кількість складають слова, що в українській мові мають одне значення, а перейшовши до інтернетної комунікації юного покоління, набули додаткового значення. Так, наприклад, слово «бомба» в

тлумачному словнику має таке значення: «Бомба – розривний снаряд, начинений вибуховою речовиною». Це значення є основою інтернетного сленгізму «бомба», який студенти (курсанти) використовують щодо того, що може викликати вибух емоцій або позитивну оцінку. Наприклад: *То була б бомба, якби він виграв.*

П'ятою групою є назви грошових одиниць. Вона хоча й складає порівняно меншу кількість слів, але молодь використовує їх у своєму мовленні досить часто: *бабло, бабоси, грині, капуста, косар, лавандос, лимон.*

Деякі слова запозичили свої назви від найменування інших об'єктів, які пов'язані з образом грошей. Так, наприклад, походження слова «бабло» має декілька версій, за однією з яких, назва пішла від ініціалів Б. А. Березовського, відомого лондонського емігранта й колекціонера грошових одиниць. Версії походження від станції «Вавилон-5» (Babylon-5) і від вигука «Кинь бабі лом» є недоказовими. Від цього слова з'явилися лексеми «бабоси» і «бабосики». Наприклад: *Здавайте бабло – треба преподів привітати!*

Оцінювання ситуації – шоста група: *абзац, алес, атас, бляха-муха, жесьть, жир, клас, опунеть, відпад, цукор, чума.* Походження й формування більшості цих слів, які виражають позитивну й негативну оцінку, пояснити неможливо. Такі слова виникають унаслідок впливу сильних емоцій на мовця, коли він говорить перше, що приходить у голову, досить часто це нічим не мотивується. Нові слова швидко поширюються серед студентів (курсантів).

І остання група має назву вираження негативної оцінки: *аут, борода, влетіти, капец, карамба, відстойний, совковий, епикфейл.* Більшість із них означають, що комусь не пощастило і він намагається виразити свої емоції. Так, наприклад, слова «аут» (із англ. out – провал), «епікфейл» (із англ. Epicfail – повний провал) не змінили свого значення й студенти використовують їх для негативної оцінки дійсності. Наприклад: *той аут з дівчатами був через мене.*

Висновки дослідження. Проаналізувавши лексико-семантичні і стилістичні особливості інтернетного спілкування, можемо дійти висновку, що студенти (курсанти) використовують сленг, який спрощує комунікацію в мережі, сприяє формуванню своєрідної культури. Обізнаність щодо специфіки комунікації молоді в інтернеті стане в нагоді в процесі розроблення програми дій щодо формування мовної особистості майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби.

Література

1. Ставицька Л. О. Проблеми вивчення жаргонної лексики: соціологічний аспект. *Українська мова.* 2001. №1. С. 52-58.
2. Стрельбіцька Л. Я. Інтернет як полігон розвитку природної мови.

Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка». 2005. № 538. С. 33-38.

3. Чемеркін С. Г. Українська мова в Інтернеті : позамовні та внутрішньоструктурні процеси: монографія. Київ: Основа, 2009. 240 с.

4. Щипицина Л. Ю. Комплексная лингвистическая характеристика компьютерно-опосредованной коммуникации (на материале немецкого языка): автореф. ... док. филол. наук: 10.02.04. Воронеж, 2011. 40 с.

Резюме

В статье проанализированы лексико-семантические особенности языка интернет-общения современной молодежи. Автор определяет наиболее распространенные явления, возникшие в результате интернет-общения, выделяет семь тематических групп интернетной коммуникации, анализируя каждую из них.

Ключевые слова: интернет общение, студенты (курсанты), лексика, жаргон.

Summary

In the article the lexical and semantic features of the language of Internet communication of modern youth are analyzed. The author of the article defines the most common linguistic phenomena that have arisen as a result of Internet communication, identifies and analyzes seven thematic groups of Internet communication.

Key words: Internet communication, students (cadets), vocabulary, jargon.

УДК 372.811.161

Г. С. Руда,
аспірант кафедри української мови,
літератури та методики викладання
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка

ФОНОСТИЛІСТИКА ЯК ІНТЕГРАТИВНА ЛІНГВІСТИЧНА НАУКА

**Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри української мови, літератури та методики навчання
Кузнецова Г. П.**

У статті здійснено спробу розкрити сутність фоностилїстики як інтегративної лінгвістичної науки. Доведено, що комплексність та багатоаспектність фоностилїстики зумовлені виокремленням власної проблематики, завдань, об'єкта й предмета дослідження з мовознавчих

галузей (фонологія, фонетика, семантика, лексикологія, граматики, стилістика), немовознавчих (соціологія, психологія) та суміжних напрямів (соціолінгвістика, психолінгвістика).

Ключові слова: фоностилістика, фонологія, фонетика, семантика, лексикологія, граматики, стилістика, соціолінгвістика, психолінгвістика, соціологія, психологія, інтегративний характер.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Та чи інша система знань може претендувати на статус науки, якщо вона має власний об'єкт, предмет дослідження, основні проблеми, інвентар нових понять й обґрунтований термінологічний апарат, а відтак – здатна об'єктивно відображати світ, закономірності розвитку певних суспільних явищ, і мовних передусім.

У структурі й системі мовознавства як науки про природну людську мову в усіх її вимірах останнім часом виокремлюється лінгвістичний напрям, спрямований на дослідження мовного тла (фону), зумовленого естетично-емоційною функцією мовних знаків усіх мовних рівнів. Ідеться про фоностилістику, сутність якої має інтегративний зміст, оскільки ґрунтується на мовних явищах і процесах, які є об'єктом вивчення низки мовознавчих, немовознавчих і суміжних галузей, таких, як фонологія, фонетика, семантика, лексикологія, граматики, стилістика, соціолінгвістика, психолінгвістика, соціологія, психологія тощо. Однак глибоких теоретико-практичних напрацювань щодо особливостей інтегративно-розмежувальних процесів, що формують наукове поле фоностилістики, сьогодні не простежуємо.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Наукові засади фоностилістичного вчення закладені в працях вітчизняних і зарубіжних учених, починаючи з XVIII століття і до нині.

Варто зазначити, що україністика акумулювала значний матеріал у галузі дослідження фоностилістики художньої творчості, насамперед поетичної мови, вагомий внесок у яку зробили лінгвісти В. Ващенко, В. Ковалевський, А. Коваль, В. Коптілов, О. Масюкевич, В. Самійленко, Г. Сидоренко, П. Тимошенко, І. Чередниченко, В. Шиприкевич. Згодом різні аспекти фоностилістики було відображено у працях дослідників З. Бакум, Т. Беценко, В. Бондаренко, В. Винницького, О. Галича, Г. Глазкової, П. Дудика, Г. Кузнецової, І. Кучеренко, Л. Мацько, Д. Наливайка, К. Серажим, О. Сербенської, Т. Симоненко, Г. Сюті, Н. Тоцької, Л. Українець, Ю. Юсип-Якимович та ін.

Незважаючи на низку робіт, у яких розкриваються окремі проблеми фонетичної стилістики та особливості реалізації певних фоностилістичних засобів, прийомів, її ресурсів у художній творчості, вивченню фоностилістики української мови не надано достатньої уваги. Не простежуємо єдиної концепції фоностилістики: системного і повного

аналізу її генези, повного термінологічного тлумачення, меж функціонування, багатоаспектності, комплексного характеру.

Мета статті – з'ясувати зміст інтегративного характеру фоностилістики як самостійної лінгвістичної науки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Різномісність наукової літератури з досліджуваної проблеми свідчить про варіативність думок у галузі фоностилістики і насамперед її тлумачення. З огляду на це виникають суперечності у визначенні об'єкта і предмета, категоріально-понятійного апарату, проблематики фонетичної стилістики.

На нашу думку, об'єктом фонетичної стилістики як науки є усне та писемне мовлення (фоностилістика розмовної мови і фоностилістика тексту), а предметом – засоби фонетико-фонологічної та ритміко-інтонаційної організації мовлення, що обумовлюють функціонально-стилістичну характеристику його звукового оформлення залежно від соціологічних, ситуативних і прагматичних факторів [4, с. 244].

Засновниками фонетичної стилістики вважаються М. Ломоносов та В. Тредіаковський – видатні теоретики віршування XVIII століття (за В. Коптіловим), а згодом подальшого розвитку термін набув у працях Ш. Баллі, К. Бюлера, М. Трубецького, в основу вчення яких покладено функції мови й мовлення: репрезентативну, експресивну, апелятивну, експлікаційну.

Учені-мовознавці вважають, що термін «фоностилістика» введений у наукову літературу лінгвістом Ш. Баллі для визначення експресивної фонетики [7, с. 115].

Досліджуване поняття виділилось як відносно самостійний напрям у фонології наприкінці 30-х років XX століття і спочатку одержало назву «звукова стилістика». Ця подія пов'язується з роботою М. Трубецького «Основи фонології» (1939 р.). Учений звертає увагу на звукове мовлення й «проектуює його на площини мовленнєвої ситуації: звернення, висловлювання, повідомлення, підкреслюючи значущість фонетично-експресивних засобів у створенні фоностилістичного тла» [2, с. 207]. Відповідно науковець зауважує, що фонології відведено дослідження звукової сторони мови в експлікативному плані, а експресивний та апелятивний – залишаються у сфері «звукової стилістики» [6, с. 35]. Отже, дослідник зберіг термін «фонологія» в загальноприйнятому значенні й виокремив у цілому від нього «звукову стилістику», визначивши основні напрями її вивчення.

Беззаперечним є той факт, що фоностилістика є тією галуззю лінгвістичного знання, що розвилася на межі декількох наук, і насамперед фонології та фонетики, які й стали згодом її підгрунтям, оскільки об'єктом дослідження в обох випадках є звук людської мови: фонеми співвідносяться із звуками людської мови і реалізуються в них.

Аспектом вивчення фонології є функціонування звукових засобів мови у зв'язку з формуванням значущих мовних одиниць (морфем, слів). Фонологічні одиниці (фонем, просодеми, тонем) виконують смислорозрізнявальну (пізнання й розрізнення одиниць мови), розмежувальну (кордони слів і морфем у мовленнєвому потоці), експресивну (емоції мовця і його ставлення до озвучуваного) функції. Саме функціональний зміст звукового мовлення є важливим для вивчення у фоностилістиці. З огляду на це дехто з науковців до кола проблем, досліджуваних фонетичною стилістикою, відносить: фонематичний склад та ритміко-інтонаційні особливості мовлення, позиції фонем у будові слова і між словами в межах усієї мовної системи, частоту вживання фонем у різних стилях і жанрах мовлення (П. Дудик, Г. Кузнецова, Л. Мацько, І. Чередниченко).

Думка про те, що фонетична стилістика зародилася на перетині фонетики і стилістики (С. Гайдучик, К. Сапарова, Л. Кантер) пояснює бінарність терміна «фоностилістика» за структурою. Фонетичним вектором фоностилістики є вивчення звукових засобів організації мовлення, акустико-артикуляційних, лінгвістичних ознак звуків, просодичних особливостей; опис «орфоепічних норм і їх порушення, особливостей вимови, зумовлених екстралінгвістичними факторами; дослідження стилів вимови» [3, с. 94]. А стилістичний аспект передбачає дослідження способів і закономірностей функціонування фонетичного арсеналу в різних сферах і ситуаціях спілкування, функціональних стилях літературної мови.

Як зауважують К. Сапарова, Л. Мацько, І. Чередниченко, Г. Векшин, І. Штихно, фоностилістика є фонетичним аспектом стилістики і досліджує закономірності послуговування звуковими й ритміко-інтонаційними ресурсами мовної системи з опертям на стиль, залежно від комунікативних цілей і завдань, змісту, типу мислення, сфери та ситуації спілкування. Окрім того, «механізми і результати звукової організації мовлення... розкриваються в системі міжрівневої взаємодії мовних одиниць» [1, с. 15], тобто пронизують усі рівні мови – від фонологічного до синтаксичного.

Комплексність та багатоаспектність фоностилістики зумовлюється не лише виникненням її як окремої науки на стику фонетики (план вираження), фонології (план звукового значення), стилістики (стилістичні можливості фонетичних засобів мови), а й залученням до проблематики дослідження інших наук, зокрема семантики/семасіології, семіотики, лексикології, граматики, соціолінгвістики, психолінгвістики, соціології, психології.

Так, предметом вивчення семантики є значна кількість мовних явищ (об'єктів): семантична структура слова, семантика мови і висловлювання, семантика граматичної системи мови тощо. Окремим об'єктом

дослідження семантики є семантичний зміст мовних одиниць залежно від їх емоційно-оцінного потенціалу в тому чи іншому стилі мови/мовлення, де увага зосереджується не лише на рівні смислу тексту, його складників, а передусім на естетиці його звучання, що й впливає на сприймання почутого, прочитаного, викликає відповідну реакцію реципієнта. У таких випадках у тексті розкривається прагматичний ресурс звуків, їх комбінувань, а відтак створюється мовно-комунікативний ефект, пряма фонетико-семантична мотивація. Особливий фонетичний потенціал простежується в семемах на позначення кольору, руху, певної повторювальної дії, наприклад: *Шумить життя журливе жовте жито, подій хитає повні колоски* (Б.-І. Антонович). Крім того, уявлення про семантику мовних одиниць можливе тільки при урахуванні їх лексичного і граматичного значень. У той час особливості вживання одиниць морфологічного і лексичного рівнів у функціональних стилях визначають звуковий склад стилю, а це дає можливість простежити різноманітну частоту вживання одиниць сегментного рівня. Ця системність функціонального стилю полягає у взаємозв'язку мовних засобів з метою виконання ними єдиної комунікативної мети мовлення.

Отже, проблему фонетичного значення фоностилістика розглядає з опертям на дослідження семантики, лексикології і граматики, оскільки кожне слово складається зі звуків, організованих за законами сполучуваності і наголошування, яке позначає певний предметний зміст (лексикологія, семантика), а також належить до конкретної частини мови, відіграє певну роль у реченні (граматика).

Фоностилістичне коло проблем охоплює також соціологічні та психологічні аспекти, а саме: соціальна структура суспільства, ситуація спілкування, психічні процеси, явища та поведінка людини.

Варто зазначити, що деякі фонетичні зміни в мовленні можна пояснити, ураховуючи соціолінгвістичні знання щодо його стратифікаційного й ситуативного параметрів, адже фоностилістика досліджує закономірності функціонування звукових засобів у різних сферах і ситуаціях спілкування. У цьому випадку йдеться про соціально-стилістичний аспект варіативності фонетичних одиниць, отже враховується соціальна структура суспільства (класова приналежність, вік, стать, освіта) та сфера комунікативної діяльності (наука, освіта, релігія, політика, література, масова комунікація).

Окрім того, соціологічними напрямками вивчення фоностилістики є: механізми впливу комплексу соціальних (екстралінгвістичних) факторів на розподіл і функціонування фонетичних одиниць у мовленні; сутність поняття «стиль вимови».

Питання фоностилістики щодо психічної природи фонем розв'язується на межі психолінгвістики – науки, що досліджує мовлення у всій багатогранності його лінгвістичних і психологічних сторін. У цьому

аспекті вивчається символічне значення (звукосимволізм), яке розглядається на засадах фоносемантики (наука про зв'язок між звуком і значенням). Існує думка, що звукова форма слова істотним чином впливає на сенс, тому фонетичну стилістику цікавить сприймання слова на підсвідомому рівні. Зв'язок фоностилїстики, психолінгвістики й фоносемантики простежується на рівні виникнення нових знаків та їх співвідношення зі змістом. Мовиться про соціофонемі, психофонемі, текстофонемі, які, як зазначає О. Селіванова, породжуються мовцем та сприймаються адресатом не стільки інтелектуально, логічно й інформативно, скільки психологічно, емотивно, оцінно, естетично [5, с. 571]. Сьогодні звук сприймається не простим мовним знаком, а органічно вбудованим у людське буття.

Висновки дослідження. Відсутність єдиної концептуальної системи фоностилїстики на термінологічному рівні в лінгвістиці не заважає простежити її інтегративний характер.

Ураховуючи комплексність досліджуваного лінгвістичного вчення, його значення для цілісного й усвідомленого засвоєння української мови складно переоцінити. Фоностилїстика, витoki якої сягають до процесів породження мовлення, до фонетики та фонології, дає змогу по-іншому аналізувати звуковий бік мовної комунікації, звукову матерію мови як основу її існування, а саме: вивчати мовлення з позицій мовця і слухача.

Стрижневим для визначення комплексності терміна «фоностилїстика» є структурна бінарність, що полягає в його трактуванні на засадах фонетики і стилїстики, але тлумаченні як окремої лінгвістичної галузі, предмет і завдання якої виходять за їх межі. Однак фоностилїстика є фонетичним напрямом стилїстики, оскільки передбачає вивчення сегментних і просодичних фонетичних засобів функціональних стилів мови.

Варто наголосити, що проблематику фоностилїстики збагачують й інші мовознавчі галузі, зокрема семантика, лексикологія, граматики. Це пояснюється тим, що розділи «звукової стилїстики» (сегментний і суперсегментний) пронизують усі рівні мовної системи і структури.

Проте особливої уваги у визначенні інтегрованості фонетичної стилїстики заслуговують такі наукові дисципліни, як психолінгвістика, соціолінгвістика, психологія, соціологія. Оскільки ці науки розглядають мову насамперед як засіб спілкування й діяльності людини в соціумі, суспільну і психологічну природу мови, механізми впливу на неї соціальних чинників, її роль у житті суспільства; психологічні процеси, що зумовлюють функціонування мови, зокрема розуміння, породження.

З огляду на зазначене під **фоностилїстикою** розуміємо самостійну інтегративну лінгвістичну науку, що виникла на перехині стилїстики, фонетики, фонології, водночас її змістове поле постійно збагачується й доповнюється мовознавчими галузями (семантика/семасіологія,

лексикологія, граматики), суміжними напрямками (соціолінгвістика, психолінгвістика) і немовознавчими науками (соціологія, психологія); займається вивченням функціонально-стилістичних можливостей сегментних і суперсегментних фонетичних засобів, обумовлених лінгвістичними та екстралінгвістичними факторами для фонетичної організації текстів різних стилів мовлення залежно від ситуації та сфери спілкування.

Література

1. Векшин Г. В. Фоностилістика текста: звуковой повтор в перспективе смыслообразования: дис. ... д-ра филол. наук: 10. 02. 01 / Рос. ун-т дружбы народов. Москва, 2006. 507 с.
2. Кузнецова Г. П. Фоностилістика і фоностилістичні засоби вираження тексту: від ретроспекції до сьогодення. Development and modernization of philological sciences: experience of Poland and prospects of Ukraine: Collective monograph. Lublin: Izdawnictwo «Baltija Publishing», 2017. p. 199-218.
3. Орлова О. Ю. Фонетические средства выразительности в языке и тексте: существующие подходы и перспективы исследования. *Вестник Пермского университета*. 2013. Вып. 3(23). С. 93-99.
4. Руда Г. С. Фоностилістика як самостійна лінгвістична наука: проблеми і перспективи. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2018. № 3(137). С. 240-249.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля. К., 2006. 716 с.
6. Трубецкой Н. С. Основы фонологии. Москва: Изд-во иностранной литературы, 1960. 372 с.
7. Bally Ch. Le langage et la vie. P. : Payot, 1926. 236 p.

Резюме

В статті представлена спроба визначити сутність фоностилістики як інтегративної лінгвістичної науки. Доведено, що комплексність і багатоаспектність фоностилістики обумовлені виділенням власної проблематики, задач, об'єкта і предмета дослідження з лінгвістичних галузей (фонологія, фонетика, семантика, лексикологія, граматики, стилістика), нелінгвістичних (соціологія, психологія) і суміжних напрямків (соціолінгвістика, психолінгвістика).

Ключові слова: фоностилістика, фонологія, фонетика, семантика, лексикологія, граматики, стилістика, соціолінгвістика, психолінгвістика, соціологія, психологія, інтегративний характер.

Summary

The article deals with the essence of phonostylistics as an integrative linguistic science. It is pointed out that the multidimensional content of phonostylistics is determined by the distinction of its problems, tasks, object and subject of research from such sciences as phonology, phonetics, semantics, lexicology, grammar, stylistics, sociology and psychology as well as sociolinguistics and psycholinguistics,

Key words: phonostylistics, phonology, phonetics, semantics, lexicology, grammar, stylistics, sociolinguistics, psycholinguistics, sociology, psychology, integrative character.

УДК 811.161

I. Скега,
студентка 43-У групи
факультету філології та історії
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка

ЗАПОЗИЧЕНА ЛЕКСИКА В РОМАНІ ЛІНИ КОСТЕНКО «ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШОГО»

Науковий керівник: кандидат педагогічних
наук, доцент кафедри української мови,
літератури та методики
навчання Кухарчук І. О.

У статті досліджено тематичні групи запозиченої лексики та розкрито її стилістичні функції в романі Ліни Костенко «Записки українського самашедшого».

Ключові слова: лексика, запозичена лексика, стилістична функція.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У зв'язку з постійним розвитком різних сфер суспільного, культурного, політичного життя, безперервним розвитком науки й техніки лексика української мови зазнає постійних впливів лінгвальних й екстралінгвальних чинників. Словниковий склад мови збагачується іншомовними елементами, тому закономірним є те, що проблема функціонування запозиченої лексики посідає чільне місце в українському мовознавстві.

Актуальність теми зумовлена необхідністю поглибити відомості про використання іншомовних лексем у літературі й відсутністю ґрунтовних досліджень запозиченої лексики в романі Ліни Костенко «Записки українського самашедшого», зокрема потребою дослідити аспекти функціонування іншомовних слів.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано

розв'язання визначеної проблеми. Різні аспекти функціонування запозиченої лексики досліджували як зарубіжні, так і вітчизняні мовознавці й лінгвісти. Питання контактів різних мов та запозичень порушили у своїх дослідженнях такі зарубіжні лінгвісти, як В. Аристова, С. Бережан, І. Белікова, У. Вайнрайх, В. Караулов, Л. Крисін, Д. Лотте, М. Мартинюк, Е. Хауген, Л. Щерба, І. Яценко (на матеріалі російської мови); І. Акулов, О. Булика, А. Станкевич (на матеріалі білоруської мови); Л. Чернишова (на матеріалі російської та білоруської мов); М. Бروفман (на матеріалі англійської мови). Сучасні мовознавці Б. Ажнюк, Я. Битківська, А. Ломовцева вивчають запозичення з англійської мови – англіцизми (англізми). Проблему використання іншомовних слів у художній літературі порушували В. Кондратенко, І. Дегтярьова. Очевидним фактом є те, що на сучасному етапі розвитку української літературної мови її лексична система перебуває під інтенсивним чужомовним впливом.

Мета статті – дослідити запозичену лексику в романі Ліни Костенко «Записки українського самашедшого», її тематичну різноманітність і стилістичні функції.

Виклад основного матеріалу дослідження. У творі «Записки українського самашедшого» Ліна Костенко активно використовує запозичену лексику з різних мов. Ми виокремили такі представлені в романі письменниці тематичні групи лексики: політична термінологія: *демократія, фракція, парламент, імпічмент, референдум, мітинг*. «– У **парламенті** скаженіють шовіністи, брунькуються **фракції**, сповзають у вовевіль патріоти» [1, с. 25] (**парламент** (англ.) – законодавчий орган), (**фракція** (лат.) – організована група депутатів – членів певної партії); «1 грудня, дев'ята річниця **референдуму**, коли на руїнах імперії постала наша Незалежність» [1, с. 11] (**референдум** (лат.) – це прийняття рішень із найважливіших питань державного та громадського життя). Це пов'язано передусім із жанровою специфікою роману й основною метою авторки описати злободенні проблеми країни.

Значною за обсягом є тематична група, представлена економічною термінологією й використовується для відображення у творі подій, пов'язаних із економічною ситуацією в Україні та економічними зв'язками. «Ядерну зброю віддали, державу розікрали, чекаємо інвестицій у свою **економіку**» [1, с. 12] (**економіка** (грец.) – сукупність суспільно-виробничих відносин).

В аналізованому творі виокремлено тематичну групу, що охоплює медичну, біологічну, психологічну термінологію: *біологія, ембріон, інтоксикація, меланхолік, флегматик, аритмія, ревматизм, летаргія, психіка, фобія, саламандра, орхідея, ремісія, адаптація, абсурд, еволюція, адреналін*.

Лексеми цієї групи використовуються на позначення емоційних

настроїв і психічних станів громадян України: «Вона ж таки справді стоїть на **агресії** і владі...» [1, с. 142] (**агресія** (лат.) – войовнича ворожість по відношенню до іншої держави); «Гердерлін тихо занурювався в **меланхолію**» [1, с. 118] (**меланхолія** (грец.) – важкий, похмурий, сумний настрій).

Оскільки письменниця прагне викрити всі особливості переходу України в нову епоху на суспільному тлі, то не оминає використання суспільно-побутової запозиченої лексики. Значну частину тематичної групи становлять лексеми на позначення громадян України, їх суспільно-політичного життя: *експлуатація, каста, еліта, адекватний, колектив, націоналіст, фатальний, консенсус*. Наприклад: «Те, що у нас зветься **елітою**, роздає саме собі національну премію «Прометей-престиж»» [1, с. 95] (**еліта** (фр.) – про людей, які виділяються серед інших своїм суспільним становищем, розумом і здібностями); «Знову під кінець місяця – це що вже, закономірність? – набирається критична маса **катастроф**» [1, с. 102] (**катастрофа** (грец.) – несподіване лихо, подія, що спричинило тяжкі наслідки).

У процесі дослідження було виокремлено тематичну групу на позначення юридичної термінології, що зумовлено сюжетними особливостями – Ліна Костенко вживає юридичні терміни та поняття для змалювання всіх катастроф, замахів, убивств. Запозичення вживаються переважно у прямому значенні без будь-яких експресивних відтінків: «Суто радянська схильність до **фікцій**» [1, с. 28] (**фікція** (лат.) – те, що не відповідає дійсності, вимисел, видумка); «Ще вони сидять в **ізоляторах** за грамами з порушеннями всіх термінів і людських прав» [1, с. 155] (**ізолятор** (фр.) – приміщення для тимчасової ізоляції людей з певними цілями).

У романі «Записки українського самашедшого» було виокремлено лексику з різних галузей мистецтва, значну частину якої становлять літературознавчі поняття, що зумовлено сферою діяльності головного героя та його дружини: «Вони собі доживають віку на персональних пенсіях, пишуть **мемуари** та ще й претендують на почесний суспільний статус» [1, с. 37] (**мемуари** (фр.) – твір у формі записок-епізодів про минулі події, у яких автор брав участь); «А на сусідньому балконі якийсь підліток набринькує на гітарі одну й ту ж пісеньку з монотонним **рефреном**...» [1, с. 125] (**рефрен** (фр.) – рядок або кілька рядків, які повторюються в кінці кожної строфи чи групи строф).

Незначну групу за кількістю лексем становить військова лексика, використання якої визначається особливостями описуваних подій: роззброєння України, запровадження контрактної служби тощо: «У Криму з **полігона** випустили ракету і збили над Чорним морем літак, що летів з Ізраїлю до Новосибірська» [1, с. 183] (**полігон** (грец.) – відкритий майданчик для випробування різного роду техніки); «Тепер під цю лиху

годину кожен удав може ковтнути свого кролика, все спишеться на боротьбу з **тероризмом**» [1, с. 184] (**тероризм** (фр.) – здійснення терору, тактика терористів).

В описах письменниці часто використовує лексику на позначення понять будівництва й техніки: «В Альпах зірвався **фунікулер**» [1, с. 13] (**фунікулер** (фр. від лат.) – залізниця з канатною тегою для перевезення пасажирів по крутих підйомах і спусках); «**Бульдозери** вгрузаються в землю» [1, с. 81] (**бульдозери** (англ.) – гусеничний чи колісний трактор або тягач з навісним робочим органом – відвалом).

У процесі дослідження було виокремлено лексику, пов'язану з освітнім процесом: *директор, аспірантура, наука, інститут*. Письменниці використовує її переважно в мовленні героїв, які безпосередньо мають відношення до освіти: «Правда, мріяв піти в **науку**, але **інститут** змізернів, кадри розлетілись по світу, а я замислився з принципу...» [1, с. 6] (**інститут** (лат.) – заклад вищої освіти); «Ми з ними не те щоб друзі просто колеги, ще з **аспірантури**» [1, с. 108] (**аспірантура** (лат.) – система підготовки професорсько-викладацьких кадрів при ЗВО).

Висновки дослідження. Отже, у процесі аналізу роману «Записки українського самашедшого» Ліни Костенко виокремлено такі тематичні групи: політична лексика (23%), медична термінологія (23%); юридична термінологія (5%); математична, фізична, хімічна термінології (11%); суспільно-побутова лексика (13%); військова термінологія (5%); лексика на позначення понять техніки й будівництва (5%); освітня лексика й економічна термінологія становлять по 3% запозиченої лексики у творі.

Було встановлено, що в романі Ліна Костенко використовує запозичення з різних мов. Можемо виділити нові запозичення з англійської (14%), німецької (16%), французької (23%) мов і давні: з грецької (31%) та латинської (16%) мов.

У процесі аналізу твору ми дійшли висновку, що використання запозичень зумовлене жанровою специфікою роману. За жанровою стилістикою «Записки українського самашедшого» Л. Костенко – насичений мікс художньої літератури, внутрішніх щоденників, сучасного літописання й публіцистики.

Література

1. Костенко Ліна. Записки українського самашедшого. К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2017. 416 с.
2. Українська мова: Словник-довідник [Електронний ресурс]. – URL: <http://litmisto.org.ua/?p=2365>
3. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навч. посіб. Київ : Вища шк., 2007. 823 с.

Резюме

В статтє исследованы тематические группы заимствованной лексики и раскрыты ее стилистические функции в романе Лины Костенко «Записки украинского сумасшедшего».

Ключевые слова: лексика, заимствованная лексика, стилистическая функция.

Summary

The article explores thematic groups of borrowed vocabulary and reveals its stylistic functions in Lina Kostenko's novel "Notes of the Ukrainian Madman".

Key words: vocabulary, borrowed vocabulary, stylistic function

УДК 811.161

Я. Слюсаренко,
студентка 33-У групи факультету філології та
історії Глухівського національного
педагогічного університету
імені Олександра Довженка

СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ІМЕННИКІВ І ПРИКМЕТНИКІВ У ТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО

Науковий керівник: кандидат філологічних
наук, старший викладач кафедри української
мови, літератури та методики навчання
Кабиш М. Ю.

У статті проаналізовано стилістичні функції іменників і прикметників у творчості Ліни Костенко.

Ключові слова: іменник, прикметник, стилістика, стилістичні функції.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Мова творів Ліни Костенко милозвучна та неповторна, багата на емоційно-виражальні, художні та стилістичні засоби. Саме її твори вражають своєю широтою, багатогранністю, влучністю слова та гостротою мови.

Сьогодні творчість Ліни Костенко популярна, але недостатньо досліджена. Поетичний доробок Ліни Костенко пізнає нове покоління, тому дуже важливо вивчити та дослідити всі стильові аспекти творчості «національної» поетеси. Саме недостатня наукова розробка зумовлює всебічне вивчення питання про стилістичні функції іменників і прикметників у творах Ліни Костенко.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Творчість Ліни Костенко вивчали такі мовознавці, як: В. С. Брюховецький, С. Г. Богдан «Мовний етикет у творах Ліни Костенко», А. В. Висоцький «Семантичні групи якісних прикметників (на матеріалі творів Ліни Костенко)», Л. О. Марченко «Народно-розмовні елементи в поетичному тексті Ліни Костенко», С. Г. Сігалова «Сурядні конструкції з єднальними сполучниками у простому реченні (на матеріалі поеми-балади «Скіфська Одиссея» Ліни Костенко)» та ін.

Стилістичні особливості іменників та прикметників висвітлено в працях А. В. Висоцького, А. Г. Акаст'юлової, Г. В. Горох, Г. М. Вакальчук, П. С. Дудик., Т. О. Цепкало.

Проте саме стилістичні функції іменників і прикметників у творчому доробку Ліни Костенко потребують детальнішого і глибшого дослідження.

Мета статті – з'ясувати стилістичні функції іменників та прикметників у творчості Ліни Костенко.

Виклад основного матеріалу дослідження. У досліджуваних поезіях лексичні засоби в стилістичному плані часто виявляють себе безпосередньо: ужиті слова є первинними назвами і функціонують переважно в прямому значенні. Однак у межах певного контексту виявлено морфологічні явища з характерним стилістичним відтінком. Притаманною ознакою творчості Ліни Костенко є вживання великої кількості іменників і прикметників, які є важливим матеріалом для стилістики мовлення.

Словотворчі засоби відіграють важливу роль у стилістичному забарвленні слів і в стилетворенні. Стилістична виразність тексту посилюється, якщо в ньому використано слова, що завдяки словотворчим засобам виділяються своїми стилістичними функціями.

У творчості Ліни Костенко переважають іменники зі зменшено-пестливими суфіксами: *За ті передані привіти? За тихий погляд, що п'янить? / Нехай це сонечко посвітить. / Нехай ця туга продзвенить* [3, с. 27]. Суфікси -очк, -ечк надають іменникам позитивного та ніжного забарвлення, вони створюють загальну атмосферу доброзичливості та пестливості, наприклад: *І в цьому днів круговороті, / Де все минати поспіша, / Як та пташиночка на дроті, / Спочине стомлена душа* [3, с. 51]. Суфікс -ик надає загального значення оцінки, виражає симпатію: *Аж поки ранок в чорне доміно, / Зіграє з нами вогниками вікон* [3, с. 45].

Прикметники зі зменшено-пестливими суфіксами надають поезії Ліни Костенко позитивної оцінки, рідше – негативної. Наприклад, *Крізь тисячі миль розлуки до мене йшла вона... / Така безтурботна й легенька.* [3, с. 15]. Суфікси -еньк, -есеньк надають словам, виразам відтінків пестливості, доброзичливості, лагідності: *Біднесенький мій ліс, він зовсім*

задубів! / Він ждав мене і думав про розлуку. / Вже листопад підкрався за дубів / І гай знімає золоту перуку [2, с. 81].

У поезіях Ліни Костенко переважають прикметники із префіксами -роз, -без, які надають стилістичного відтінку значення: *В ніч високосного притулку, / Коли йде обертом земля, / Ти до плеча мене притулиш / Безсмертним рухом скрипала* [3, с. 36].

Характерною особливістю творчості поетеси є використання складних прикметників. Вони вживаються з метою виявлення ставлення автора до зображуваного, привернення уваги читача до важливих ознак об'єкта, прагнення образно назвати предмет, явище, поняття і з метою досягнення певного стилістичного ефекту. Наприклад, *Над вітражами карколомних трас я тільки жінка з крилами Ікара* [3, с. 9]. Власне авторські складні прикметники надають віршам Ліни Костенко індивідуального стилю, неповторності та краси: *Аж поки сонце перепалить пруг / І сплячуть пільму стріхи тонкосльози... / Лежить овеча шкура завірюх... / І скімлить пес розумний на порозі* [2, с. 98].

Прикметники – це дуже важливий матеріал для стилістики мовлення. Вони часто використовуються для підсилення значення слова і слугують для більш детальної передачі ознак предмета, явища, особи тощо.

У віршах Ліни Костенко вживаються різні за значенням прикметники. У поезіях переважають якісні прикметники: *Коли буду я навіть сивою, і життя моє піде мрякою, / Я для тебе буду красивою, / А для когось, може, ніякою* [3, с. 48]. Дещо менше використано відносних прикметників, які вказують на ознаку через їхні зв'язки, відношення з іншими предметами та діями, наприклад: *Вітрами далеких фіордів листівка пропала твоя. / Зеленою воگیстю мому, вузьким пилом портів* [3, с. 14].

Мовотворчість Ліни Костенко характеризується емоційною виразністю, глибокою психологічною напруженістю, семантичними нарощеннями в лексичних і граматичних засобах для відображення мовної картини світу у поетичних образах. Важливим засобом образотворення поезій Ліни Костенко є порівняння, які у більшості випадків творяться навколо сполучників *як, мов, немов, наче, ніби*: *І жду якогось чуда із чудес. / Читаю ніч, немов би чорну книгу* [3, с. 44]. З метою лаконічності вислову вживаються короткі форми порівнянь, зокрема: *«Застрягло серце, мов осколок, в грудях», «Ще пароплавчики чаділи, наче праски»* [1, с. 58]. Також порівняння в поезії Ліни Костенко акцентують увагу на певній рисі героя: *Стояв Пушкар, як сивий дуб озимий. / Стояв Богун, як лицар із казок* [2, с. 25].

Однією з важливих особливостей мови поезії Ліни Костенко є вживання звертань, дослідження функцій яких дає змогу визначити деякі ознаки індивідуального стилю поетеси. Здебільшого звертання виражається іменником у називному або кличному відмінках. Наприклад:

Подаруй мені, доле, у віках березу. / Хай спочине душа в оберегах беріз [1, с. 38].

Часто у поезіях Ліни Костенко іменники створюють у реченні групу однорідних членів, що збагачує, насичує і конкретизує зміст творів. Наприклад: *Коли замовкли менуети і звук божественних терцин, / Були й музики, і поети, але не так, як перед цим* [1, с. 7]; *Я прийшла у цей світ, щоб пройти обережно, / Не завдавши нікому ні смутку, ні сліз* [1, с. 38]. Прикметники, які створюють групу однорідних членів у реченні, надають ширшого та повнішого розуміння ознак певного явища, предмета: *Двори стоять у хуртовині айстр. / Яка сумна й красива хуртовина. / Але чому я думаю про вас? / Я вас давно забути вже повинна* [3, с. 32].

У поетичному мовленні Ліни Костенко можна виділити іменники з конкретним і абстрактним значенням. Найчастіше у поезіях використовуються іменники з конкретним значенням: *Циферблат годинника на розі хуртовини снігом замело* [3, с. 20]. Поетеса використовує конкретні назви з метою створення реальних образів. Також репрезентативні іменники із абстрактним значенням.

Іменники з абстрактним значенням у поезії Ліни Костенко позначають назви психічних та фізичних станів, характерних ознак (*Божевілля моє, божемилля, богомілля моїм сльозам*) [3, с. 22], почуттів (*Напитись голосу твого, того закоханого струму, тієї радості і суму чаклунства дивного того*) [3, с. 7], стан навколишнього середовища, назви дій та процесів та ін. Найпоширенішим суфіксом для творення абстрактних іменників є суфікс *-ість*: *Так виникає ніжність самочинна. / Так виникає тиша грозова* [3, с. 11]. Іменники з абстрактним значенням надають творам Ліни Костенко певної психологічності та більш глибокого розуміння змісту твору.

У творчості Ліни Костенко вживаються іменники на позначення загальних і власних назв. Загальні назви у творах поетеси виконують номінативну та узагальнювальну роль: *Отак пройду крізь твій великий подив, не зачеплюсь об лагідні слова* [3, с. 10]. Використання власних назв у творах поетеси є могутнім текстоутворювальним чинником. За своїм складом ономастикон творів Ліни Костенко характеризується всеосяжністю, глобальністю, за стилістичним забарвленням – високою експресивністю, за способом використання – національним осмисленням. Наприклад, *І голосом дивним, похмурим, / як давній надтріснутий дзвін: / – Батурин, Батурин, Батурин! – / лунає мені навздогін.*

Висновки дослідження. Отже, майстерне використання Ліною Костенко іменників і прикметників увиразнює, збагачує та робить стилістично довершеними її твори. Здійснений аналіз не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми і є перспективним напрямом для подальшого наукового пошуку.

Література

1. Костенко Л. В. Мадонна перехресть. Київ : Либідь, 2011. 112 с.
2. Костенко Л. В. Річка Геракліта. Київ : Либідь, 2011. 288 с.
3. Костенко Л. В. Триста поезій. Київ : А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2016. 416 с.

Резюме

В статтє проанализированы стилистические функции существительных и прилагательных в творчестве Лины Костенко.

Ключевые слова: существительное, прилагательное, стилистика, стилистические функции.

Summary

The article analyzes the stylistic functions of nouns and adjectives in the works by Lina Kostenko.

Key words: noun, adjective, stylistics, stylistic functions.

УДК 811.161

**К. Тяжкороб,
студентка 43-У групи
факультету філології та історії
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка**

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ СПЕКТР ЗВЕРТАННЯ В КІНОПОВІСТЯХ О. ДОВЖЕНКА «УКРАЇНА В ОГНІ» ТА Б. ЖОЛДАКА «УКРИ»

**Науковий керівник: кандидат педагогічних
наук, старший викладач кафедри української
мови, літератури та методики навчання
Корчова О. М.**

У статті здійснено порівняльний аналіз лексико-семантичних особливостей звертання в кіноповістях О. Довженка «Україна в огні» та Б. Жолдака «Укри».

Ключові слова: звертання, лексико-семантичні групи звертань.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Комунікація як основний засіб соціальної взаємодії, обмін інформацією за допомогою мовних і паралінгвальних засобів є одним із актуальних питань сучасної лінгвістики. Комунікування в будь-якій сфері починається зі звернення адресанта до конкретної особи. Мовна форма звернення обирається мовцем самостійно відповідно до умов спілкування, атмосфери й тональності розмови [3, с. 194]. Із огляду на це можемо стверджувати, що номінація

адресата мовлення є одним із пріоритетних напрямів сучасного лінгвістичного пошуку.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Різні аспекти звертання як невід'ємного складника комунікативного акту репрезентовано в працях вітчизняних (І. Вихованець, К. Городенська, П. Дудик, А. Загнітко, В. Манакін, Л. Мацько, М. Плющ, О. Пономарів, М. Скаб, С. Шевчук та ін.) і зарубіжних (А. Абрамова, Фр. Данеш, Л. Рудько, О. Щербініна та ін.) учених. Попри значний науковий доробок у цій галузі, уточнення потребує проблема взаємодії мовної форми звернення та соціокультурного контексту його функціонування. Джерельною базою таких досліджень може слугувати художня література, що відтворює буття різних періодів історичного розвитку людства.

Сьогодення України дає підстави говорити про особливий етап розвитку суспільної свідомості та окремих періодів в українській літературі. Відтворені письменниками буремні події Сходу зумовили переосмислення напряму бойової прози в літературі, адже вона відображає сучасні реалії, а отже, набуває нового значення в житті пересічного громадянина.

Кіноповість Б. Жолдака «Укри» – це якраз той приклад реалістично неприкрашеної військової прози, що збудила відтвореними подіями тисячі сердець читачів, передусім тих, хто бачив зображене на власні очі.

Слово «кіноповість» мимоволі асоціюємо з «Україною в огні» О. Довженка – твором, у якому понад півстоліття тому славетний кінорежисер возвеличив незламний вольовий дух українського народу.

Ідейно-тематична спорідненість означених художніх творів спонукала до лінгвістичного дослідження лексико-семантичного спектру звертання для з'ясування сталості чи змінності номінацій адресата мовлення в умовах воєнного стану українства протягом майже століття миру на рідній землі.

Мета статті – здійснити порівняльний аналіз лексико-семантичних особливостей звертання в кіноповістях О. Довженка «Україна в огні» та Б. Жолдака «Укри».

Виклад основного матеріалу дослідження. Необмежена функціональна сфера звертання в мові аналізованих художніх творів зумовлює різноманітність лексико-семантичних груп номінацій адресата мовлення.

Одну з найчисельніших лексико-семантичних груп звертань у кіноповістях репрезентують різноманітні за конотативним змістом **звертання до родичів**. Акцентуємо увагу на тому, що серед загальної кількості таких мовних одиниць в «Україні в огні» (93) домінують **звертання-назви осіб у прямому значенні**: «Що вони кажуть, тату?..» [1,

с. 26], «*О матінко, які ж ми нещасливі!*» [3, с. 41], «*Пам'ятай, сину...*» [1, с. 23], «*Прощай, доню...*» [1, с. 25] тощо.

Натомість в «Украх» (28) переважають *звертання-назви осіб у переносному значенні*: «*Погріться, синочки, – майже шепотів він здалеку*» [2], «*Діти мої, – сказав він до них...*» [2], «*Спасибі, брате*» [2], «*Дед, одійди*» [2] тощо.

Із огляду на зміст художніх творів такий розподіл вважаємо закономірним. Водночас наголошуємо на чисельності звертань такого типу, що, імовірно, зумовлено сталістю ставлення українців до родини як вагомого соціального інституту.

Кількісно поширеною в мові кіноповістей є лексико-семантична група *звертання-прізвища, імена, по батькові людей*. «Україна в огні» містить 93 таких номени, серед них:

- *емоційно нейтральні*: «*Олесю, людей забирають до Німеччини!*» [1, с. 37]), «*Людвігу, не вигукуй мені цієї дурниці...*» [1, с. 18], «*Тікай, Миколо, – гукнув Купріян*» [1, с. 23], «*Прийми, Лаврін Михайлович*» [1, с. 26]; «*Тікайте, Тетяно Остапівно!*» [1, с. 42], «*А ти що думаєш, Сіроштане?*» [1, с. 101] тощо;

- *емоційно забарвлені*: «*Кажі мені ще, Василюку...*» [1, с. 13], «*Це ж ти плачеш, Василюку*» [1, с. 13] тощо, позитивна конотація яких виражена суфіксами суб'єктивної оцінки.

Менше звертань такого типу вжито в «Украх» (23 мовні одиниці), натомість емоційні групи номінацій адресата мовлення є тотожними: «*– Галю, довго ти там?*» [2], «*– Жора, іди в баню...*» [2]; «*– Алло, Галюська!*» [2], «*Що з тобою, Толічку?*» [2], «*Да, Машенька, скоро буду...*» [2], «*Да не пялься ти так, Вань,...*» [2], «*Чуєш, Вітько...*» [2] тощо.

Широковживаними, почасти відповідно до суб'єктивного сприйняття, є *звертання-назви осіб за рисами характеру, рівнем інтелектуального розвитку, манерою поведінки*, що представлені в Довженковій кіноповісті 32 номенами, передусім із негативним інгерентним емотивним значенням: «*Вішайте мене, душоуби!*» [1, с. 19], «*А, посіпаки!...*» [1, с. 19], «*Замовч, сволоч!...*» [1, с. 28], «*Помовч, блазень...*» [1, с. 58], «*Ком гір, мерзотник!...*» [1, с. 27] тощо.

У Жолдаковій бойовій прозі така лексико-семантична група репрезентована 16 мовними одиницями, серед них: «*Сиди вже, дурачок столичний, а я обповзу периметр*» [2], «*Стій, мудака, – гаркнув лейтенант...*» [2], «*Виповзай, дурило кийське*» [2] тощо.

У мові аналізованих художніх творів поширеними є *звертання – назви осіб за професією, спеціальністю, посадою, званням, видом діяльності*. «Україна в огні» містить 27 номенів адресата мовлення такого різновиду: «*Капітан Пальма, повторіть ще раз...*» [1, с. 71],

«Здрастуй, *поліціянт!*» [1, с. 21], «Вішай, *кате!*» [1, с. 19], «Пождіть стріляти, *стрільці!*» [1, с. 58] тощо.

Ця лексико-семантична група звертань у кіноповісті «Укри» представлена 25 мовними одиницями: «Ти куди, *браконьєр?*» [2], «Послухай, *командир...*» [2], «Стій, служивий...» [2] тощо.

Принагідно зазначимо, що змальована епоха тоталітаризму в кіноповісті «Україна в огні» закономірно потребувала вплетення в мовну канву твору лексеми-звертання «товариш». Водночас національна специфіка міжособистісного спілкування зумовила варіацію зазначеного кліше: «... *товаришу мій...*» [1, с. 25], «*Товариші! Братці!*» [1, с. 29], «Вперед, *брати!*» [1, с. 49].

Натомість у кіноповісті «Укри» своєрідною етикетною нормою, що детермінує соціальні ролі комунікантів, є більш звичне для українців звертання «пане» / «пані»: «*Пані*, ви могли б знати, що для атаки треба мати втричі більше солдатів...» [2], «*Пане Сивий*, ви колись врятували найдорожче, що в мене є...» [2] тощо.

Уживаними в текстах аналізованих творів є *звертання – назви тварин* як метафорична особистісна характеристика. «Україна в огні» нараховує 20 номенів адресата мовлення означеної лексико-семантичної групи з образно-експресивним стилістичним значенням, що ґрунтується на співвіднесенні з іншими предметами / істотами. Серед таких мовних одиниць виокремлюємо звертання як із позитивною конотацією: «*Голубчики*, синочки мої...» [1, с. 56], «Як ти, *голубонько?*» [1, с. 66], так і з негативною: «Ну, *собако!*» [1, с. 25], «Замовкни, *свиня!*...» [1, с. 25], «Ти хочеш старостою бути, *пес?*» [1, с. 28], «Тягни, тягни, *бугай!*» [1, с. 33].

В «Украх» ця група репрезентована 10 номенами адресата мовлення, конотативна диференціація є тотожною: «Давай, давай, *зайчик!*» [2], «Ти здуріла, *кицю...*» [2]; «Стій, *козел!*» [2], «Хочеш, щоб через тебе, *щенья*, нам шлунки скорчило...» [2], «...ти лінишся, *сука*, набрати з путнього колодязя?» [2], «Ось де ти, *гад!*» [2] тощо.

Поширеними в кіноповісті О. Довженка є звертання – *назви людей за національністю* (15 мовних одиниць) – маркери полікультурного комунікування з елементами стереотипного національного сприйняття: «Гей, *німці!*» [1, с. 99], «*Рус*, здавайся!» [1, с. 32], «Ай, як я ненавиджу тебе, *слов'янська собака!*» [1, с. 42], «Пусту, не души мене... пусту, ну, *жидівський батько!*» [1, с. 46], «А, *італійська сука!*» [1, с. 73].

Натомість звертання такої семантичної групи в кіноповісті Б. Жолдака «Укри» репрезентують лише певний регіон проживання адресата мовлення, наприклад: «Виповзай, *дурило кийвське!*» [2], «Гей, *земляк...*» [2].

Окрему групу найменувань адресата мовлення в аналізованих художніх творах складають *звертання-конфесіоналізми*. Означеними мовними одиницями в «Україні в огні» є: «Пошли ж вам, *боже...*» [1,

_____ Науковий потенціал дослідника: філологічні та методичні пошуки _____
с. 7], «А бoже мій, бoже мій!» [1, с. 7], «Поможи вам, гoсподи!» [1, с. 77];
«Іуда!» [1, с. 25], «Іди од мене, сатана» [1, с. 45], «Чуєш, темна сило?» [1,
с. 47].

Звертання такої семантики виокремлюємо в «Украх»: «Бoже! Я ніколи не побачу рідний проспект!» [2], «Таке побачити, o Гoсподи!» [2], «Бий мене, сила Бoжа...» [2]; «Чертi паласатие...» [2].

Уживання звертань такого лексико-семантичного спектру, імовірно, демонструє незмінну віру українців у надприродне.

Висновки дослідження. Отже, порівняльний аналіз звертань у кіноповістях О. Довженка «Україна в огні» та Б. Жолдака «Укри» засвідчив лексико-семантичну схожість досліджуваних мовних одиниць. Незважаючи на темпоральну віддаленість змальованих у художніх творах подій, близький ідейно-тематичний зміст зумовив тотожність лексико-семантичних груп номінацій адресата мовлення. Незмінними домінантами звертань є родина, почуття та віра – складники ментального лексикону українців.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми і є перспективним напрямом для подальшого наукового пошуку.

Література

1. Довженко О. П. : Сочинения в пяти томах. Т. 2. Киев: Дніпро, 1984. 503 с.
2. Жолдак Б. О. Укри. URL: <https://bukva.mobi/bogdan-gholdak-ukri.html> (дата звернення: 1.02.2019).
3. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація. Київ: Академія, 2012. 288 с.

Резюме

В статье осуществлен сравнительный анализ лексико-семантических особенностей обращения в киноповестях А. Довженко «Украина в огне» и Б. Жолдака «Укры».

Ключевые слова: обращение, лексико-семантические группы обращений.

Summary

The article deals with comparative analysis of lexico-semantic features off adress-forms in the movie-story by O. Dovzhenko «Ukraine in Flames» and B. Zholdak «Ukry».

Key words: adress-form, lexico-semantic groups of adress-forms.

УДК 811.161.2'373.45

Д. Царьова,
студентка 24-УА групи філологічного
факультету Національного
університету «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка

АНГЛІЦИЗМИ В ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ СТИЛІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Науковий керівник: кандидат філологічних
наук, доцент кафедри української
мови і літератури
Красавіна В. В.

У статті на матеріалі сучасних українських електронних ЗМІ висвітлено лінгвальні та позалінгвальні причини запозичень із англійської мови. Наведено приклади вживання іншомовних слів для позначення нових понять, предметів та явищ у різних сферах життєдіяльності (політиці, освіті, культурі тощо), які не мають точних відповідників в українській мові.

Ключові слова: англіцизми, лексика, публіцистичний стиль, ЗМІ.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасні українські електронні засоби масової інформації, увійшовши до глобального інформаційного простору, активно реагують на соціально-економічні, політичні, культурні й інші суспільні процеси, які відбуваються в державі та світі. Через мову інтернет-медіа легко входять нові слова, зокрема іншомовні запозичення, що в більшості своїй стають надбанням широкого кола носіїв української мови. Оскільки англомовні країни є передовими в науково-технічному та культурному розвитку, то найбільше слів на позначення нових понять, які швидко з'являються в сучасному світі, запозичується саме з англійської мови. Серед позамовних чинників, що сприяють появі англіцизмів, істотну роль відіграє ще й престижність англійської мови, а також використання англіцизмів як альтернативи русизмам.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Останнім часом з'явилося чимало досліджень, присвячених іншомовним запозиченням в українській мові, зокрема це праці таких науковців, як Б. Ажнюк, Д. Мазурик, О. Стишов, О. Тодор, Л. Архипенко, С. Федорець, Н. Босак, В. Печерська, К. Демченко, Я. Битківська, В. Леснова, О. Йолкіна, І. Кочан, Є. Карпіловська та ін. Однак окреслене питання потребує постійної уваги.

Мета статті – на прикладах текстів сучасних українських мас-медіа розглянути причини запозичень та особливості вживання новітніх англіцизмів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Продивляючись щодня стрічку інтернет-новин, натрапляємо на безліч нових слів, серед яких чимало запозичень із англійської мови – англіцизмів.

Наприклад, «*Плейліст* від Порошенка. Президент назвав 7 улюблених пісень 2018 року у Facebook: «Радію, коли бачу, як за останній рік розвинулася українська музика – від фолку до танцювальної музики і року. З'явилося багато сучасних, яскравих композицій як від давно відомих колективів, так і від нових талановитих виконавців. Соцмережі без перебільшення гули про українських зірок. Не можна було не помітити неймовірний прорив гурту KAZKA. Розмовляти, писати, співати українською – це стало *драйвом*, стало модним, ми точно маємо підтримувати цей *тренд*, бо українська мова має всюди звучати на повний голос!» (<https://tabloid.pravda.com.ua/focus/5c2dc39c1bcfc/>).

Плейліст – (англ. *playlist* – список програвання) музична добірка або список відтворення – упорядкований за тими чи іншими правилами, список аудіо, або відео файлів. [1]. (Правда, інтернет-ЗМІ по-різному передають це слово українською, наприклад, деякі пишуть плейлист).

Український відповідник – музична добірка.

Драйв – (англ. *drive* – перегони, стимул, атака). 1. муз. Особливе звучання, емоційна насиченість, внутрішня напруга музичної композиції. [У мові металістів] *драйв* (англ. "енергія") *вживається на позначення музичної енергетики* (Н. Шовгун, Формування українського...). БСРЖ, 166; ПСУМС, 23. 2. *жрм.* Почуття пристрасного запалу, піднесеності, натхнення; велика емоційна напруга. *Напевно, це великий драйв – звести храм за свої гроші* (Книжник, 2001, № 18); *От часи ж були! Стільки оптимізму, стільки надій на драйв і декласований відчай, на автентичку першоспіву, на аморальність першотворення...* (Книжник, 2001, № 16). * *Образно. <...> писання в порожнечу / країна з аграрним драйвом <...>* (С. Жадан, Балади про війну і відбудову) [2]. Український відповідник – запал.

Тренд – (від англ. *trend* – напрям) 1. Напрямок, тенденція. // Зміна, що визначає загальний напрямок розвитку, зміни якого-небудь процесу або явища (економіки, політичних відносин, суспільної думки, стилю в моді і т.д.). // Тривала, довгочасна тенденція зміни економічних показників в економічному прогнозуванні [3]. Можна сказати, загальна модна тенденція сезону, яка характеризує вираженість, упізнаваність, масовість й обмеженість у часі. Напр.: Вишиванки стали оригінальним *трендом* української моди.

Український відповідник – напрям.

Часто у новинах зі світу моди натрапляємо на слово *бренди*. Наприклад: «Українські *бренди* одягу сьогодні можуть дати фору багатьом зарубіжним конкурентам (<https://maximoda.com.ua/ua/ukrainskie-proizvoditeli.php>).

Бренд – (від англ. brand – тавро, клеймо, фабрична марка) 1. Комплекс інформації про компанію, продукт чи послугу. 2. Концептуально впізнаваний товар, образ, набір послуг тощо [4].

19 січня в Україні набув чинності Закон про *булінг*. Раніше в українському законодавстві цього поняття не було. Згідно із законом, булінг стосується тільки учасників освітнього процесу — школярів та вчителів. Але в законі вказано, що принаймні один із учасників конфлікту має бути неповнолітнім (<https://www.unian.ua/politics/10414296-v-ukrajini-nabuv-chinnosti-zakon-pro-protidiyu-bulingu.html>).

Що таке *булінг* і хто може стати його жертвою?

Булінг – (bullying, від англ. bully – хуліган, забіяка, задирака, грубіян, насильник) – визначається як утиск, дискримінація, цькування. Цей термін означає тривалий процес свідомого жорстокого ставлення (фізичного і психічного) з боку дитини або групи до іншої дитини або інших дітей [5].

Український відповідник – цькування.

Скетч-шоу "*Лайфхак українською*" навчить вас правильно говорити українською. Команда проекту переконана, що нація починається з мови (http://1tv.com.ua/programs/lifehack_ua).

Лайфхак (від лайфхакінг, англ. life hacking) – сленговий термін, що означає маленьку хитрість або корисну пораду, яка допомагає вирішувати побутові проблеми, тим самим заощаджуючи час. Це набір методів і прийомів «зламу» навколишнього життя для спрощення процесу досягнення поставлених цілей за допомогою різних корисних порад і хитрих трюків [6].

Український відповідник – лазівка, хитрик.

До новин на сайтах також має бути дописаний *бекграунд*, у якому має бути зазначена передумова події, контекст події та пояснені складні терміни

(<https://imi.org.ua/advices/journalistski-standarti/>)

Бекграунд – (від англ. background – «тло», «задній план») – це інформаційний матеріал, який надає необхідні відомості про профіль роботи певного підприємства, його продукцію та послуги, історію створення, розвитку тощо. Він може бути хорошим доповненням до прес-релізу, якщо виникне необхідність в отриманні додаткової інформації, надає необхідні відомості про профіль роботи певного підприємства, його продукцію та послуги, історію створення, розвитку тощо.

У журналістиці бекграунд – це новина, яка не належить до першорядних чи сенсаційних і подається з метою дотримання хронометражу новинарної радіо-, телепрограми чи підверстку в періодичній пресі. У західній журналістиці бекраундом називають підбірку матеріалів, які створюють інформаційне тло для суспільно важливої новини. У цьому сенсі бекграунд подає відомості про джерело

проблеми, її передісторію, розвиток, роз'яснення та коментарі. Певною мірою їх можна порівняти з журналістським розслідуванням [7]. Український відповідник – досвід, тло.

Порівняймо: Журналістам показали *бекстейдж* Євробачення.
(<https://www.5.ua/suspilstvo/zhurnalistam-pokazaly-backstage-eyvrobachennia-144979.html>)

Бекстейдж – (англ. backstage складається з back (задня частина, зворотна сторона) і stage (сцена) – «місце за лаштунками» і «закулісна зйомка», в залежності від контексту. Бекстейдж це приміщення за лаштунками якого-небудь шоу, показу одягу або концерту, а також фотографії та відео, зроблені за лаштунками. Усе те, що залишилося за лаштунками [8]. Український відповідник – залаштунки.

Читаємо: «Івент-агенція пропонує організацію та супровід ділових, святкових та масових заходів. Івент-бізнес не зможе бути основним джерелом доходу для медіа. Він може розглядатися тільки як інструмент піару чи створення community своїх читачів»

(<https://biz.nv.ua/ukr/experts/vsja-pravda-pro-ivent-biznesi-2048227.html>).

Івент – (англ. «event» означає «подія»). Так називають будь-які заходи, які відбуваються на клубній арені. Це може бути концерт або інші масові заходи. У нас івентами прийнято називати більш-менш значні події – музичні фестивалі, виступи діджеїв – зірок світового рівня [9]. Український відповідник – захід, подія.

На сайті новинок моди натрапляємо на такі англіцизми: «У сучасному світі у кожного стильного чоловіка повинна бути хоча б одна пара *брогів* або навіть кілька... Поєднувати *еспадрильї* найкраще з шортами або неформальними чіносами, лляними штанами, а також легкими джинсами, повсякденними сорочками, футболками та сорочками-поло.

Блейзер, кардиган, джинси, спортивні сорочки – це ті речі гардеробу, з якими можна сміливо комбінувати *лофери* у різних варіантах (https://maximum.fm/novini_t2).

Броги – (англ. brogues) – це типові строгі туфлі з перфорацією. У класичному виконанні вони мають об'ємний тонкий каблук, відкриту або закриту шнурівку і перфоровану частину на носку. По суті, "брогованими" можуть бути різні моделі взуття: оксфорди, черевики, дербі, лофери.

Еспадрильї (англ. espadrilles) – легке літнє взуття. Як правило, верх такого взуття виконується з текстильних матеріалів, хоча іноді зустрічаються і еспадрильї з верхом із замші. Підощва в оригіналі мотузкова/джутова, але сучасні еспадрильї зазвичай оснащуються джутовими підощвами з гумовими накладками.

Лофери – (з англ. loafer – нероба) – туфлі без шнурівки, оснащені не надто товстою підощвою і невисоким каблуком. Перше, про що потрібно

пам'ятати, це те, що лофери є частиною стилю casual і грають в ньому не останню роль [10].

Висновки дослідження. Отже, можемо констатувати, що внутрішньомовними причинами запозичень є такі, як потреба в найменуванні нових об'єктів; у розмежуванні змістовно близьких, проте нетотожних понять; потреба в спеціалізації поняття в тій чи іншій сфері; тенденція до нерозчленованого представлення номінації; дія принципу мовної економії тощо. Серед позамовних чинників, що сприяють появі англіцизмів, істотну роль відіграє престижність англійської мови, а також використання англіцизмів як альтернативи русизмам. Англіцизми динамічно входять до словника української лексики, що засвідчує процеси глобалізації сучасного світу, до якого залучена й Україна.

Література

1. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
2. Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua/57/53396/374332.html>
3. Режим доступу: <https://www.slovnky.ua/index.php?sword=%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B4>.
4. Режим доступу: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?>
5. Режим доступу: https://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/42788/
6. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
7. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
8. Режим доступу: <http://moyaosvita.com.ua/vidpovidi/bekstejdzh-shho-ce-take/>
9. Режим доступу: <http://nightlife.tochka.net/ua/glossary/30-ivent/>
10. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%BE%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B8>

Резюме

В статье на материале современных украинских электронных СМИ освещены лингвальные и позалингвальные причины заимствований из английского языка. Приведены примеры употребления иноязычных слов для обозначения новых понятий, предметов и явлений в различных сферах жизнедеятельности (политике, образовании, культуре и т.п.), которые не имеют точных соответствий в украинском языке.

Ключевые слова: англицизмы, лексика, публицистический стиль, СМИ.

Summary

The article deals with the reasons and examples of anglicisms usage in the journalistic style of the modern Ukrainian language. The examples of the foreign words usage in the media, politics, education, culture and other life spheres are given.

Key words: anglicisms, vocabulary, journalistic style, mass media.

К. Чайка,
студентка 33-У групи
факультету філології та історії
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка

КОНЦЕПТ «СІМ'Я» В УКРАЇНСЬКОМУ ПІСЕННОМУ ДИСКУРСІ

Науковий керівник: кандидат педагогічних
наук, доцент кафедри української мови,
літератури та методики навчання
Кухарчук І. О.

У статті проаналізовано в лексико-семантичному аспекті мовні засоби об'єктивації концепту «сім'я» в українському пісенному дискурсі.

Ключові слова: концепт, концептуальна картини світу, пісенний дискурс.

Постановка проблеми в загальному вигляді. На сучасному етапі розвитку гуманітарних наук пріоритетним завданням постає дослідження взаємодії мови, свідомості, мислення і національної культури. З огляду на це одним із актуальних напрямів у дослідженні мови є лінгвокультурологія, у межах якої мова вивчається як найважливіший компонент культури, а мовні одиниці – як виразники національно-культурної специфіки мовної свідомості.

Особливе місце серед значущих концептів посідає конструкт «сім'я» як універсальна цінність, що перебуває в центрі уваги культури всього людства й кожного народу. В українській етноментальності зазначений концепт належить до фундаментальних, оскільки сім'я є важливою формою життя суспільства й позначена національно специфічними ознаками, пов'язаними з соціальними, правовими, демографічними, етнокультурними аспектами життя народу.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Концептуальну картину світу вивчали відомі мовознавці О. Афанасьєва, О. Багацька, О. Бондаренко, І. Гайдаєнко, О. Городецька, С. Дроздова, Ж. Дягілева, Т. Євтушина, О. Єфименко, О. Задорожна, В. Іващенко, В. Калініченко, У. Карпенко, В. Кононенко, Л. Лисиченко, О. Литвиненко, Т. Маслова, П. Мацьків, Л. Савченко, Л. Ставицька, О. Селіванова, Л. Синельникова, Л. Пелепейченко, Ю. Чебан, Л. Чернейко, В. Челпан, О. Янцевич, В. Яковлева та ін. Проте концепт «сім'я» є малодослідженим, що і зумовлює його всебічне вивчення з урахуванням новітніх досягнень лінгвокультурології та когнітивної лінгвістики.

Мета статті – дослідити мовні засоби об'єктивації концепту «сім'я» в українському пісенному дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лінгвокультурний концепт «сім'я», що функціонує в українській концептосфері, можна представити у вигляді нуклеарної сім'ї, ядром якої є подружня пара та їхні діти. Для українського етносу характерною була велика сім'я, яка звалася родом. Сім'я – це суспільна група, що з'єднана кровними зв'язками, загальним укладом життя, спільними інтересами і сукупністю традицій, звичаїв та обрядів.

Створення сім'ї є необхідним і важливим кроком у житті кожного українця. На позначення союзу чоловіка і жінки вживаються лексеми **сім'я, рід, родина, родинонька** разом із прикметниками **милий, багатий**, наприклад: «*Ой виорю я нивку широкою / Та посію хмелю високого, / Та нароблю пива солодкого, / Та зберу я роду багатого*» (УНЛП, с. 434), «*Ой, роду мій милий. / Розійшовся по всім світі, / Як той туман сивий*» (УНЛП, с. 432), «*Ой полети, зозуленько, / На зорі раненько, / Тай й на моїй родиноньці / Закуй жалібненько*» (УНЛП, с. 426).

У пісенному дискурсі чоловік постає як хазяїн, господар-хлібороб, чумак, косар, молотар, бурлака, пастух, мисливець. Для ілюстрації наведемо фрагменти українських народних пісень: «*А я, як жив буду, / То все те здобуду, / Воли й вози покуплю, / Мережані ярма, / Тернові занози / Ще ж бо й сам пороблю!*» (НП, с. 524), «*Та вставай, бурлак, годі спати, / Пора воли у степ гнати, / гей-гей, пора воли у степ гнати!*» (НП, с. 542), «*Та орав мужик край дороги, та воли в нього круторогі. Гей, цоб! Цабе, рябий, тпру!*» (ЗЗ, с. 310), «*Уставайте, браття, коня усідлати. Та поїдемо у чисте поле. На полюваннячко*» (ЗЗ, с. 38).

Культ подружньої вірності є визначальним у смислових аспектах аналізованого концепту: «*...Та нема цвіту найцвітнішого над тую ожину, / Та нема віри найвірнішої над вірну дружину. / Що синяя та ожинонька усі цвіти розвиває, / А вірная та дружинонька віри донимає. / Що з отцем та ненькою в світі не наживуся, А з вірною та дружиною не наговорюся...*» (УНЛП, с. 321).

У фольклорних текстах, у яких описується щасливе подружнє життя, чоловік вживає різні форми звертання до жінки, використовуючи пестливі слова: «*Ой, вернись, мила, ой, вернись, друже, / Бо без тебе вже щось скучно дуже*» / *ой вернись, серце...*» (УНЛП, с. 396), «*Що любилися, серденько моє, Як у лісі голубоньків пара*» (УНЛП, с. 391).

Чоловік був опорою і підтримкою дружині, захисником сім'ї. Але траплялося, коли родина залишалася без годувальника. Про це говорить і досить часто вживання у фольклорній ліриці лексем **вдова, удівонька**. У пісенному дискурсі простежується суперечливе ставлення до вдовиці. З одного боку, українці виявляли повагу, співчуття й милосердя до нелегкого життя жінки, прагнули допомогти їй фізично по господарству.

Нелегку долю вдовиці відтворюють такі лексеми: *бідна, сіяла, волочила, слізоньками промочила*: «*Усі гори зеленіють, / Тільки одна гора чорна. / Тільки одна гора чорна, / Де сіяла бідна вдова. / Де сіяла, волочила, / Слізоньками примочила*» (УНЛП, с. 441).

З іншого боку, в українському фольклорі натрапляємо на тексти пісень, у яких наголошується на небажаному й навіть небезпечному одруженні парубка із вдовоцею, оскільки жінці, яка втратила чоловіка, приписувалася здатність чарувати, приміром: «– *Дозволь, мати, вдову взяти, – / Буду пити ще й гуляти. / – Не дозволю вдову взяти: / Вдова вміє чарувати. / Зчарувала мужа свого, / Та й зчарує сина мого*» (33, с. 197-198).

У піснях, у яких змальовується нещасливе кохання, уживаються епітети з негативним оцінним забарвленням для опису нелюбої дружини: «*Ой, я лежу та й думаю, / Що погану жінку маю!*» (УНЛП, с. 374), «*Чужая сторінка, невдалая жінка. / Ой що чужії жінки білі, як лебедки, / А моя, серце, жінка, чорна, як ворона*» (УНЛП, с. 370).

У родинно-побутових піснях звучить також і мотив зради: «*А то мій милий та по садочку ходить, / Ой, чужу милу та за рученьку водить. / Ой, чужу милу він цілує й милує, / ой, на свою милу нагайку готує*» (УНЛП, с. 387). Пісенний дискурс застерігає від легковажної поведінки й зрадливого кохання, результатом яких є зло або навіть смерть: «– *Ой вінчайся, білявочко,... Люби, когось полюбила, живи, розживайся. А я, хлопець молоденький, в сирій землі згнию Та понесу з собою у гріб долю нещасливу*» (НП, с. 56)», «*Нехай сєє кожний знає, Що з кохання смерть буває*» (НП, с. 68); «*Кажіть усім людям, най всі добре знають, Де двоє ся люблять, най ся побирають*» (НП, с. 38).

Зображені і подружні відносини, у яких чоловік жорстоко ставиться до жінки: «*Оддала ж мене матуся моя / за кого я не хотіла... / Гей, шумить-гуде дротяна нагайка / Коло мого білого тіла. / Що нагаєчка та дротяночка / Із кілочка не спада / Гей, тонка біла моя сорочечка / Щодня кров'ю окипа*» (УНЛП, с. 390–391). Чоловік міг застосовувати фізичне покарання дружини за провини, що є свідченнями нерівноправного, підлеглого становища дружини в подружжі. Жорстоке поводження з жінкою відтворено за допомогою таких лексем: «*кров*», «*сльози*», «*горе*», «*плач*», «*нагайка тіло рве*», «*розлука*» та ін.

Причиною таких відносин могло бути пияцтво чоловіка: «*Ой, зацвіла рожка край вікна... / Ой, мала я мужа, / Ой, мужа я мала, / Ой, мала я мужа / Пьяка. / Нічого не робить, тільки п'є, / Як прийде додому, / Як додому прийде, / Як прийде додому, / Жінку б'є*» (УНЛП, с. 400). Пияцтво ставало наслідком розорення родини, оскільки чоловік пропивав нажите разом: «*А іду заміж аж п'ятого / за того п'яницю проклятого. / Ой кажуть люди, що він не п'є, / а він щодня з корчми іде. / А я молода – проти нього, / несучи таляра золотого. / Несучи таляра золотого – / викупить*

кона вороного» (33, с. 254).

Християнська ідея терпіння та покори долі, призначеній Богом, утримувала від розпаду нещасливі подружжя, а жінка змушена була терпіти: «Ой, не клени, моя матусенько, / П'яницю мого: / Єсть у мене діточки маленькі, – Горе буде без його!» (УНЛП, с. 403).

У багатьох піснях оспівується туга жінки за рідною домівкою, за матір'ю, за щасливими молодими роками: «Та пропав мій вік, як маків цвіт, / Що вночі зацвів, а вдень опав...» (УНЛП, с. 369); «Чи я в лузі не калина була, / Чи я в лузі не червона була? / Взяти ж мене поламали / І в пучечки пов'язали / Така доля моя! / Гірка доля моя!» (УНЛП, с. 370–371).

У народнопісенній спадщині поряд із лексемою «мати» вживаються і зменшено-пестливі слова: **матінка, мамця, матусенько, ненька**: «Ой, сама ж, **мамцю**, зле зробила, / Що мене рано не збудила» (УНЛП, с. 369), «Не плач, доню, на ні батька свого, / Не плач, доню, на **неньку** свою!» (УНЛП, с. 373), «Горе ж мені, моя **матусенько**, / Жити за п'яницею!» (УНЛП, с. 402). У переважній більшості лексеми поєднуються зі словами **рідна, мила** та епітетами-прикладками **мати-зоря, ненько-вишенько, ненько-роженко**: «Ой, маю я **рідну мати** / Та далеко, / Гей, гей, та далеко!» (УНЛП, с. 427), «Моя **мати-зоря** / Мене заміж оддала / На чужу сторону / У велику сім'ю» (УНЛП, с. 418), «Ой, устань, **ненько-вишенько**, / Бо без тебе лишенько! / Ой, устань, **ненько-роженко**, / Бо без тебе горенько!» (УНЛП, с. 421).

Аналіз українських народних пісень засвідчує, що лексема «мати» вживається з дієсловами **журилася, купала у медочку, виряджала, ждала, плакала, приголубила**, які вказують на ставлення матері до своїх дітей: «Мати ж наша, **мати**, / **Не журися** нами, / Як повиростаєм, / Розійдемося сами!» (УНЛП, с. 439), «Приходила моя **матінка**, / Приходила моя **рідная**, / Приходила моя **вірная**; / Вона ж в мене не обідала, / Тільки мене та **одвідала**, / Вона в мене не полуднувала, / Тільки мене **приголубила**, / Вона в мене не барилася, / Тільки сіла, **пожурилася**» (УНЛП, с. 385).

Лексема «мати» має позитивну маркованість, що досягається вживанням порівняльних конструкцій: «Ой, журилася **матінка** мною, / Ой, як **вітер** **горю**» (УНЛП, с. 367); емоційно-експресивної лексики: «Озирнеться моя **матінка**, / Озирнеться моя **рідная**, / **Порадонька** моя **вірная**» (УНЛП, с. 385).

Найкраще любов матері до дитини відображено в українських народних коліскових піснях. Емоційність і щирість почуттів матері передається за допомогою зменшено-пестливих слів: **дитиночка, колісочка, коточок, садочок, головонька, пташенятко, медочок, молоточок, бубличок, синочок, дубочок, годиночка, малинка** тощо. Наприклад: «Ой ти, **коте, коточок!** / Не ходи рано в **садочок**, / Не полохай **дівочок**, / Нехай зів'ють **віночок** / Із **рутоньки**, із **м'ятоньки**, / З

хрещатого барвіночку, / З запашиного василечку» (33, с. 265).

У ліричних піснях на позначення батька вживаються такі лексеми: **батько, батенько, тато, отець**. Наприклад: «Галочки немає / Й батенька не буде, / Десь за мене, молодую, / Навіки забуде!» (УНЛП, с. 422), «Ой давно, давно я в батенька була, / Десь моя доріженька терном заросла» (УНЛП, с. 429), «Вставай, тату, вставай з ями, / Бо горе жить коло мами! / Вставай, тату, вставай з гробу, / Бо горе жить коло роду!» (УНЛП, с. 442), «Ні матеньки, ні **отця**, / Тільки одна сестриця» (УНЛП, с. 451).

Звертаючись до дітей, батьки вживають пестливі форми **дитинонька, дитятко, доненька, донечка, доня, синочок** та ін.: «Ой, хто ж тебе, **доню** моя, / жалувати буде?» (УНЛП, с. 411), «Ой ти, **синочку** мій, / Чому жінки не б'си?» (УНЛП, с. 419), «Десь ти, моя **дитинонько**, / Три літа лежала, / ой, що твоя з рожі квітка / На воді зів'яла» (УНЛП, с. 379), «Ой, ну, люлі, малес **дитятко**, / Зостаєся, миле / В світі сиротятко!» (УНЛП, с. 346).

У народній творчості відображені стосунки між братом і сестрою. В українському фольклорі на позначення брата і сестри вживаються такі лексеми: **брат, братик, сестра, сестриця, сестричка, сестронька**. Наприклад: «Дякую тобі, **брате**, що приводив хлопців в хату, / Більш не будеш, не будеш» (33, с. 107), «**Братіку-сокільчику**, / Стань собі на стільчику, / січи, рубай, / Сестри не дай!» (33, с. 108), «**Сестро** ж наша мила, / Чи привикла сама?» / «Ой хоч не привикла, / Треба ж привикати!» (УНЛП, с. 41), «Ой летить, синиці, / Де рідні **сестриці**, / Нехай мене одвідають / Мої жалібниці!» (УНЛП, с. 423), «Ой, сестро наша, сестро дорога, / Чи привикла, сестро, межі ворогами» (УНЛП, с. 433). Щирі, дружні стосунки між братом і сестрою виражено за допомогою прикметників **милий, рідний, дорогий**.

У народних піснях описано тепле, турботливе ставлення брата і сестри один до одного, а розлука для них ставала нестерпною: «Ой полети, орле, / Де братічок оре / Та й накажи йому, орле, / Яке мені горе! / І орла немає, / Братіка не буде, / Десь за мене, / молодую, / Навіки забуде!» (УНЛП, с. 422), «Що брат до сестриці / Да листоньки пише. / Сестро ж наша мила, / Чи привикла сама? / Ой хоч не привикла, / Треба ж привикати!» (УНЛП, с. 410).

Висновки дослідження. Отже, аналіз текстів українського фольклору, у яких об'єктивовано концепт «сім'я», дав можливість виявити культурно-історичний досвід життя української родини, її життєвий уклад, світоглядні цінності, які дозволили охарактеризувати національну специфіку аналізованого концепту в картині світу українського народу.

Джерела та їх умовні скорочення

1. ЖЗ – Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
2. ЗЗ – Закувала зозуленька. Антологія української народної поетичної творчості: Пісні, прислів'я, загадки, скоромовки: для старшого шкільного віку / вступ. ст., упоряд. і приміт.: Н. С. Шумада. Київ : Веселка, 1989. 606 с.
3. НП – Народні пісні в записах Степана Руданського. Київ : Музична Україна, 1972. 291 с.
4. УНЛП – Українські народні ліричні пісні / упорядн. М. М. Гордійчук, А. М. Кінько, М.П. Стельмах. Київ : Вид-во Академії наук УРСР, 1960. 685 с.

Резюме

В статтє проанализированы в лексико-семантическом аспекте языковые средства объективации концепта «семья» в украинском песенном дискурсе.

Ключевые слова: концепт, концептуальная картины мира, песенный дискурс.

Summary

The article is devoted to the analysis of language means of objectifying the concept "family" in Ukrainian song discourse in the lexical and semantic aspect.

Key words: concept, conceptual picture of the world, song discourse.

УДК 81'373.7:165.194

**К. Шевченко,
студентка 33-У групи
факультету філології та історії
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка**

ОЗНАЧЕННЯ В ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Цінько С. В.

У статті подано результати аналітичного дослідження означень у художній прозі Лесі Українки. З'ясовано функції, які виконує означення у прозовій творчості письменниці.

Ключові слова: означення, художня проза, структура, семантика, прикметникове означення, ідіостиль.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Дослідженню творчості Лесі Українки присвячена велика кількість монографій, наукових доповідей, статей та інших праць мовознавців і літературознавців. Однак до сьогодні існує глобальна проблема, пов'язана з недостатнім вивченням окремих аспектів ролі означення в мовотворчості Лесі Українки. Тому актуальність цієї статті визначається потребою дослідження означення в контексті художньої прози письменниці.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Дослідженням художньої прози Лесі Українки займалися І. Франко («Леся Українка» (1898)), М. Павлик, М. Грушевський. Серед літературознавців радянських часів варто виокремити таких дослідників: О. Дейч, О. Бабишкін, І. Журавська, А. Каспрук, Л. Кулінська, Т. Третьяченко. В останні десятиліття з'явилися дослідження В. Агеєвої, О. Забужко, Л. Зубік, М. Зушмана, Н. Колошук, М. Крупки, Ю. Левчук, Л. Щітки та ін. Але попри велику кількість праць із вивчення прози Лесі Українки на різних етапах мовознавчого й літературознавчого дискурсу, дотепер означення в художній прозі Лесі Українки є малодослідженими.

Мета статті полягає в здійсненні семантичного аналізу означень у художній прозі Лесі Українки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Джерелом фактичного матеріалу стала проза Лесі Українки. Художня проза Лесі Українки відзначається потужною емоційністю та смисловою наповненістю, якої письменниця досягає завдяки означенням.

Здебільшого стилю письменниці притаманне використання простих за своєю структурою прикметникових означень. Серед них чільне місце займає колірне означення, яке окрім зорової інформації, виконує важливу ідейно-виражальну функцію. Стилістично виразними для ідіостилю мисткині є означення *білий, чорний, сірий, червоний, рожевий, зелений та блакитний* (рідше).

Для зовнішньої характеристики письменниці активно використовує означення *білий*. Наприклад: «Замовкли бідні лелії і низько посихляли свої *білі головоньки*» [1, с. 29]; «В рученятах у дівчинки довге стебло, квітка *білої лелії*, і пахне вона на всю хату...» [1, с. 30]; «Коли се одчинилися в палаці великі скляні двері, і вийшла молода панна, убрана в *хорошу білу сукню*...» [1, с. 12].

Кольористичне означення *чорний* насамперед уживається в описах зовнішності людей (брови, очі, обличчя, убрання) та тварин, у зображенні навколишнього середовища (хата, земля, куток). А саме: «Часом серед розмови хлопець затримається, утопить свої *чорні очі* в просторінь і замислиться» [1, с. 13]; «...на змарнілому обличчі смуток і

покірне ждання, *чорне убрання* і гладко причесане *волосся, чорне*, з чималою сивизною, надають жінці чернечий вигляд» [1, с. 102].

Читаючи твори Лесі Українки, не можна не помітити часте використання нею означення *сірий*, яке вживається лише в прямому значенні: «Бідний нічний *сірий метелик* сидів в темному вогкому льоху за бочкою з капостою» [1, с. 15].

Означення *червоний* Леся Українка використовує зі значенням «забарвлення»: «Ось пройшла череда й на дорозі *курава* встала, – *червона*, мов дим пожегару, здається вона проти західного сонця» [1, с. 17].

Багатством кольорів письменниця передає прекрасні описи природи, серед яких найбільш поширеним є означення *зелений*: «– Ой серце Катрусо, – говорить одна, вправляючи дріт в *зелений листок*,...» [1, с. 31].

Не менш поширеним у художній прозі письменниці є означення *рожевий*: «...і раптом Павлусь почув, як він сам зробився квіткою, тільки не лелією, а *рожевим маком*» [1, с. 38].

Письменниця, передаючи заспокоєння, душевну рівновагу, звертається до *блакитного* кольору, який має значення «радісний, заспокійливий»: «Здається, хутко летіли, однак Павлусь побачив, що вже день займається і *світло рожеве ранньої зорі* бореться з *блакитним світлом місяця*» [1, с. 33].

Окрім назв, що позначають конкретну кольорову ознаку, в прозі Лесі Українки є назви, що характеризують забарвлення предмета, не вказуючи на конкретний характер кольору. Серед них можна виокремити означення *ясний*: «На столі була *ясна-ясна лампа*, – метелик аж оторопів від того *блискучого проміння* і безсильний впав на стіл, тріпочучи крильцями» [1, с. 16].

Означення *блідий* найчастіше використовується в пестливих формах «бліденький» або «блідесенький»: «Раптом всі лелії захитались і заговорили, з кожної квітки виглянуло *бліденьке личко* ельфа» [1, с. 34].

Дуже часто трапляється означення *темний*, який письменниця використовує для характеристики певних явищ природи: «*Темньої ночі* ми до сну охочі, *головоньки* схилимо *біленькі*, – де візьметься панство вельможне, заможне, паничі й панянки молоденькі...»; «Місяць так ясно блищав на *темному небі*» [1, с. 18]; а також у характеристиці зовнішнього вигляду героїв: «Сидів він сумно, стуливши свої *темні крильця*» [1, с. 15].

У цілому, кажучи про палітру кольорів, треба зауважити, що специфіка означень в ідіостилі письменниці в тому, що ці засоби є точними, тонкими, вони органічно вплітаються в контекст, відрізняються винятковою експресією, якою Леся Українка вміло користується.

Берегиня художнього слова завдяки влучному добору означень виражає почуття ліричного героя, особисті чи суспільні, передає поетичний світ одухотворено у почуттєвому сприйманні для інших.

Так, наприклад, Леся Українка використовує означення «бідний» у кількох значеннях:

1. Який живе в нужді, нестатках, недостатньо забезпечений матеріально: «Вона *дівчина бідна*, але завжди вбирається краще від господарських дочок, бо їй дбати нема на кого, вона робить сама на себе» [1, с. 19].

2. Який викликає співчуття, нещасний, бідолашний: «– *Бідні, бідні* мої *сестриці*, – мовила журливо Лелія, і в очах слізозоньки заблиснули» [1, с. 35].

Особливе місце належить означенню *дорогий*, яке Леся Українка вживає лише в одному значенні: той, який високо цінується, яким дорожать: «То ж той *подарунок* був для неї такий *дорогий*, то ж від друга її дитячих літ...» [1, с. 27].

Цікавим є використання письменницею означення *великий*:

1. Значний за своїми розмірами, величиною: «Лелія знялась високо вгору, і в одну мить Павлусь побачив *велике місто*, широкі вулиці, блискуче світло, розкішні крамниці, а на вулицях, – що того люду!» [1, с. 36]; «Мама заслонила свічку *великою книжкою*,...» [1, с. 38].

2. Значний за кількістю, численний: «Хутко замовкли одинокі співи, а під вербами загули співи двох *великих гуртів* дівчат і парубків» [1, с. 20].

4. Знатний, багатий, відомий: «У *великому магазині* не прийняли б тої роботи, – там і без неї стільки шиття, – а коли б і прийняли, то надто дорого прийшла б панні та ласка» [1, с. 13].

Авторка за допомогою означень зображує два протилежні світи «*міщанський*» – заможний, без зайвих турбот; а на протигагу йому – світ «*хлопський*» – бідний, нужденний, страдницький. («Якби хоч лелії які цікавіші – рожеві чи пасасті, а то... Вже білі лелії можна знайти у кожному *міщанському* та навіть у *хлопському садку*» [1, с. 37]).

Означення, що характеризують зовнішній портрет людини, містять опис обличчя, очей, росту, одягу, жестів, міміки, мовленнєвої поведінки, фізичних рухів, пересування, постави. В описі портретних деталей частотним є використання означень, до складу яких входять іменники *лице* або *обличчя*. Для художньої прози Лесі Українки характерними є такі означення: «Край стола, на м'якому оксамитному фотелю, сидить *молодий хлопець*; його *вродливе обличчя* бліде, як *воскове*, брови надто виразно чорніють, уста усміхаються, але *усміх* той мимоволі виходить якийсь *журливий*,...» [1, с. 14].

Важливого значення набувають в описі зовнішності очі людини: форма, вираз очей, з якими пов'язано й внутрішні особистісні характеристик, колір очей. Наприклад: «Часом серед розмови хлопець затримається, утопить свої *чорні очі* в просторінь і замислиться» [1, с. 12].

Погляд є важливим складником у зовнішній характеристиці людини, адже через манеру дивитися передаються і особливості внутрішнього стану, її характеру: «Швачка встала, випростала свій зігнутий стан, підійшла до вікна, притулилась чолом до холодної шибки й дивиться *втомленими очима* на вулицю» [1, с. 14].

Голос також є важливим складником зовнішньої характеристики персонажа: «Не можна було розібрати течії розмови, тільки часом з *гомону спільного* виринали слова, викрикнуті чиймсь *грубим, зважливим голосом*:...» [1, с. 20].

Леся Українка часто використовує означення для зображення постави людини: «Он іде дівчина *швидкою ходою*, її *огрядна постань* гарно вирізується в світлі молодого місяця, що вже зійшов на тихому небі» [1, с. 18].

Одну з найважливіших функцій у характеристиці зовнішнього вигляду виконує одяг: «Йшов він тихо, недбало похитуючись; *подерта свитина* висіла у нього на однім плечі» [1, с. 17].

Висновки дослідження. У художній прозі Леся Українка використовує означення з різним семантичним значенням, але найчастіше кольористичні, які характеризують особливості внутрішнього світу людини та її зовнішнього портрета, природу тощо. Такий широкий спектр означень допомагає розкрити ідейний зміст твору, його проблеми, конфлікти, усебічно висвітлити внутрішній світ героя, аби читач мав змогу повною мірою зрозуміти його.

Література

1. Леся Українка. Зібрання творів у 12 т. Київ : Наукова думка, 1976. Т. 7. 568 с.

Резюме

В статье представлены результаты аналитического исследования определенных в художественной прозе Леси Украинки. Выяснены функции, которые выполняет определение в прозаическом творчестве писательницы.

Ключевые слова: определение, художественная проза, структура, семантика, идиостиль.

Summary

The article is devoted to the results of the analytical research of the attributes in the artistic prose of Lesia Ukrainka. The main functions of the attribute in writer's creativity are determined.

Key words: attribute, artistic prose, structure, semantics, idiostyle.

О. Шлеїн,
студент 33–У групи
факультету філології та історії
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка

**ВОЛЕВИЮВАЛЬНІ НЕЧЛЕНОВАНІ ВИГУКИ-РЕЧЕННЯ В
ІСТОРИЧНІЙ ПРОЗІ (О. МАКОВЕЙ «ЯРОШЕНКО», Б. ЛЕПКИЙ
«ПОЛТАВА»)**

**Науковий керівник: кандидат педагогічних
наук, старший викладач кафедри української
мови, літератури та методики навчання
Корцова О. М.**

У статті здійснено лінгвістичний аналіз волевиювальних вигуків-речень як функційно-семантичний тип нечленованих конструкцій у мові історичних повістей О. Маковей «Ярошенко» та Б. Лепкого «Полтава»; схарактеризовано їх різновиди залежно від виду волевиявлення.

Ключові слова: нечленовані конструкції, вигук, вигуки-речення, волевиювальні нечленовані вигуки-речення.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Пріоритетним напрямом сучасних лінгвістичних досліджень є комунікативно-прагматична організація мови. Із огляду на це об'єктом наукового пошуку науковців усе частіше стає функційний аспект мовних одиниць, що реалізується в комунікативній діяльності мовця.

Мовлення як спосіб організації мови демонструє різноманітні комунікативні варіації на всіх мовних рівнях, і передусім на синтаксичному. Сучасний синтаксис фіксує як ускладнені конструкції, так і спрощені, що втілюються в експресивних фігурах художнього мовлення.

Серед таких синтаксичних структур вирізняються нечленовані конструкції, а саме волевиювальні вигуки-речення, що характеризуються змістовою й синтаксичною неподільністю, контекстуально сформованою семантикою та ситуативною волюнтаривністю.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Лінгвістичну специфіку волевиювальних нечленованих вигуків-речень висвітлено в працях вітчизняних (І. Вихованець, К. Городенська, П. Дудик, А. Загнітко, О. Караман, С. Караман, М. Личук, Л. Мацько, С. Соколова, К. Шульжук та ін.) та зарубіжних (Ф. Буслаєв, В. Виноградов, В. Мелікян, І. Шаронов, Н. Шведова та ін.) учених.

Попри вагомий науковий доробок, структурна неподільність, смислове навантаження й комунікативна спрямованість таких мовних одиниць породжують дискусію в теорії синтаксичної членованості /нечленованості щодо їх дефініціювання та диференціації. Передусім детального вивчення потребують волевиювальні вигукі-речення як функційно-семантичний тип нечленованих синтаксичних структур.

Джерельною базою може слугувати художня література, що не лише репрезентує різні періоди життя суспільства, а й формує цілісне уявлення про носія національного менталітету в мовній картині світу. Акцентуємо увагу на історичних повістях О. Маковея «Ярошенко» та Б. Лепкого «Полтава», у яких художньо змальована історична достовірність дає змогу дізнатися про минуле рідного народу, пережити події разом із героями творів, художня мова яких фіксує різноманітні мовно-мовленнєві одиниці, зокрема нечленовані вигукі-речення.

Мета статті – проаналізувати волевиювальні вигукі-речення як функційно-семантичний тип нечленованих конструкцій у мові історичних повістей О. Маковея «Ярошенко» та Б. Лепкого «Полтава».

Виклад основного матеріалу дослідження. Узагальнення контекстно зумовлених значень вигуків дає змогу виокремити волевиювальні вигукі-речення серед нечленованих вигуківих структур.

Такий тип синтаксичних одиниць слугує для передачі волі мовця, яку розуміємо як «усвідомлювану саморегуляцію людиною діяльності та поведінки, спрямованої на досягнення мети і подолання перешкод. Воля в психічній діяльності людини виконує дві взаємопов'язані функції: спонукальну (спрямування активності на досягнення бажаної мети) та гальмівну (утримання від небажаних дій та вчинків)» [3, с. 258].

Аналізовані синтаксеми формально репрезентовані вигуками, із кожним з яких пов'язане переважно одне значення, що засвідчує функційно-семантичну спеціалізацію таких речень. Водночас для цього типу речень характерний функційно-семантичний паралелізм – уживання кількох вигуків-речень для вираження того самого волевиявлення [2, с. 738].

Сучасні мовознавці, зокрема І. Вихованець, К. Городенська, А. Загнітко, С. Соколова та ін., залежно від виду волевиявлення розмежовують три підтипи таких вигуків-речень: 1) наказові (*Геть!*, *Тс!* тощо); 2) спонукальні (*Ну!*, *Нумо!*, *Ану!* тощо); 3) апелятивні: 1) власне-апелятивні (*Агов!*, *Ей!*, *Гей!* тощо); 2) апелятивні вигукі-речення, що використовуються для прикликання або відганання свійських тварин (*Киць-киць!*, *Гиля!*, *Но!*, *Киш!* тощо) 3) апелятивні вигукі-речення, що виражають привітання, прощання, подяку, вибачення, прохання тощо (*Добрий день!*, *Привіт!*, *Бувай!*, *Пробачте!* тощо) [2, с. 738–741].

Порівняльний аналіз мовного матеріалу дає змогу стверджувати, що в досліджуваних художніх текстах серед волевиювальних вигуків-речень домінують наказові (42 %), менш уживаними є апелятивні (32 %), рідко уживаними – спонукальні (26 %).

Наказові вигуки-речення спрямовані на передачу наказу, розпорядження розпочати або припинити певну дію. Виокремленні з мовної палітри художніх текстів такі синтаксеми виражають три різновиди імперативного значення.

1. *Заборона галасувати, кричати, заклик до тиші, мовчання:* «Тс-с-с! – засичав Пугач, як гусак» [5, с. 145], «*Цить!* Чуєш?» [4, с. 230]; «Одні козаки засміялися, другі стали кликати: «*Тихо!* тихо! нехай говорять!» [5, с. 200] тощо.

Ядром цієї групи синтаксем є різні за будовою та походженням вигуки [1, с. 305–307]. За будовою можемо їх диференціювати на первинні та непервинні (вторинні). вигуки. До первинних належить мовна одиниця «Тс-с-с!», репрезентована двозвуковим консонантним вигуком, що не має зв'язку з повнозначними частинами мови, а бере початок від окриків, які супроводжують реакцію організму на зовнішні подразники. До цієї ж групи відносимо «*Цить!*» – питомий за походженням тризвуковий односкладовий вигук у формі прикрито-закритого складу. Нечленована структура «*Тихо!*» виражена непервинним вигуком, що збігається з граматичною формою самостійної частини мови (прислівника), проте зазнала інтер'ективації, тобто перейшла в розряд вигуку.

Серед нечленованих структур такого типу простежуємо функційно-семантичний паралелізм, наприклад: «*Тихо!* тихо! тихо! Сагайдачний говорить!» [5, с. 95].

2. *Наказ відійти від кого-, чого-небудь, покинути, залишити кого-, що-небудь.* Наприклад: «*Геть!* Хочу порівняти доли й гори, корчі й тополі, ...» [4, с. 227] – структурно-семантичне ядро репрезентовано питомим первинним тризвуковим односкладовим вигуком у формі прикрито-закритого складу.

3. *Наказ припинити щось робити:* «*Не руш!* – сказав Микула напівостро, напівжартівливо» [5, с. 46]. Охарактеризуємо його як питомий за походженням віддієслівний вигук та заперечна частка, що складають одне фонетичне ціле.

Окрім наказових нечленованих вигуків-речень, в аналізованих художніх творах вжито **апелятивні** нечленовані структури, комунікативною функцією яких є бажання привернути увагу до кого- або чого-небудь.

Відповідно до вищезазначеної диференціації таких нечленованих синтаксем виділяємо:

1. *Власне апелятивні вигуки-речення*, комунікативна функція яких полягає в приверненні уваги людей, зверненні до них: «*Ей!* де вам се вдасться» [5, с. 119], «*Гей!* чого ви там збіглися над ріку?» [5, с. 215], «*Гов!* – гукнув старий сотник, зліз з коня і казав собі посвітити» [4, с. 38], «*Е-еж!* – і Мручко острогою штовхнув коня...» [4, с. 430] тощо.

Формально такі структури за будовою є первинними вигуками, за звуковим складом – дво- тризвуковими односкладовими у формі закритого складу, за походженням – питомими.

2. *Апелятивні вигуки-речення, що виражають подяку*, наприклад: «Спасибі вам, діти! *Спасибі!*» [5, с. 94]. Аналізована нечленована синтаксема репрезентована вторинним вигуком, утвореним лексико-синтаксичним способом словотвору від словосполучення «спаси Бог», що набуло синтаксичних функцій і категоріального значення вигуку в процесі інтер'єктивації. За походженням формальні складники вигуку є успадкованими з християнського періоду розвитку української мови.

Акцентуємо увагу на тому, що апелятивних вигуків-речень для прикликання або відганяння тварин в аналізованих текстах не виявлено.

Наказові й апелятивні різновиди волевиювальних вигуків-речень у художньому дискурсі доповнюють *спонукальні*. Такі синтаксеми є найменш уживаними.

Відповідно до комунікативної функції означені нечленовані структури можемо диференціювати на:

1. *Конструкції, що виражають спонуку до виконання певної дії*. Наприклад: «*Ну!* – сказав нарешті вірменин до Микули» [5, с. 113], «*Ну-ну!* Я там ще сьогодні зайду до вас під вечір» [5, с. 26], «*Ану!* наперед!» [5, с. 57] тощо.

Їх семантичним ядром є питомі за походженням, первинні за будовою, двозвукові односкладові вигуки у формі прикрито-відкритого складу («*Ну!*»), часто повторювані («*Ну-ну!*»); двоскладові вигуки у формі неприкрито-відкритого складу («*Ану!*»).

2. *Конструкції, що виражають вказівку до виконання чогось*, наприклад: «*На!* неси в окопи!» [5, с. 122]. Нечленована структура виражена питомим двозвуковим односкладовим вигуком у формі прикрито-відкритого складу.

3. *Конструкції, що виражають заклик*, наприклад: «*Рятуйте!*» – кричать люди» [5, с. 155]. Синтаксема репрезентована віддієслівним, інтер'єктивним, багатоскладовим, питомим за походженням вигуком.

Висновки дослідження. Отже, серед функційно-семантичних типів вигуківих слів-речень в історичній прозі виявлено й проаналізовано волевиювальні структури. Серед них із незначною перевагою домінують наказові нечленовані синтаксеми, семантичний спектр яких охоплює заборону галасувати, кричати, заклик до тиші, мовчання; наказ відійти від кого-, чого-небудь, залишити кого, що-небудь; наказ припинити щось

робити. Менш уживаними є апелятивні вигуки-речення, найпоширенішими комунікативними функціями яких є привернення уваги та подяка. Рідко вживаними є спонукальні нечленовані синтаксеми, що виражають спонуку до виконання певної дії; заохочення до виконання чогось; виражають заклик. Із огляду на ідейно-тематичне спрямування аналізованих художніх текстів такий розподіл вважаємо закономірним.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми і є перспективним напрямом для подальшого наукового пошуку.

Література

1. Горпинич В. О. Морфологія української мови. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 336 с.
2. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія [І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, С. О. Соколова; за ред. К. Г. Городенської]. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
3. Загальна психологія [О. П. Сергєєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова, О. В. Пасєка]. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 296 с.
4. Лепкий Б. Полтава: історична повість. Дрогобич : Вид-во «Відродження», 2005. 528 с.
5. Маковей О. Ярошенко: історична повість. Київ : Дніпро, 1985. 267 с.

Резюме

В статтє осуцествлен лингвистический анализ побудительных междометий-предложений как функционально-семантический тип нечленительных конструкций в языке исторических повестей О. Маковей «Ярошенко» и Б. Лепкого «Полтава»; охарактеризовано их разновидности в зависимости от вида побуждения.

Ключевые слова: нечленительные конструкции, междометия, междометия-предложения, побудительные нечленительные междометия-предложения.

Summary

In this article the linguistic analysis of volitional interjections-sentences as a functional and semantic type of non-segmented structures in the language of historical novels «Yaroshenko» by O. Makovey and «Poltava» by B. Lepkiy is done. Their varieties depending on the type of volitional are characterized.

Key words: non-segmented constructions, interjections, interjections-sentences, volitional non-segmented interjections-sentences.

**РОЗДІЛ 2.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ТА ТЕОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ
ЛІТЕРАТУРИ**

УДК 821.161.2

**А. Бараненко,
магістрант 61-У групи
факультету філології та історії
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка**

**ПИТАННЯ ЖАНРОВОЇ ПРИРОДИ ТВОРУ «ПОЗА МЕЖАМИ
БОЛЮ» О. ТУРЯНСЬКОГО**

**Науковий керівник: кандидат філологічних
наук, старший викладач кафедри української
мови, літератури та методики навчання
Клейменова Т. В.**

У статті досліджено жанрову специфіку твору «Поза межами болю» західноукраїнського письменника О. Турянського. Узагальнено різні погляди літературознавців, викладено власні міркування щодо цього питання.

Ключові слова: жанр, роман, повість, поема у прозі, повість-поема, антивоєнний твір, автобіографізм, психологізм.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Події Першої світової війни представлені в прозі багатьох західноукраїнських письменників, зокрема Катрі Гриневичевої, О. Кобилянської, Б. Лепкого, Д. Макогона, Івана Садового, В. Стефаніка, Марка Черемшини та ін. Їхні твори розкривають антигуманну сутність війни та засуджують спричинені нею жорстокість, насилля, аморальність. Трагічний воєнний досвід по-своєму передали в художніх текстах ті митці, які пережили фронтіві, табірні злигодні. Серед таких письменників – Осип Турянський (1880–1933). У своєму творі «Поза межами болю» (1917) він один із перших звернувся до висвітлення подій Першої світової війни, розкрив трагедію військовополонених. Своєрідне авторське формулювання жанру твору (повість-поема) і його художні особливості зацікавили багатьох літературознавців.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Дослідженню повісті-поєми О. Турянського присвятили наукові розвідки Р. Плен, С. Пінчук, Р. Федорів, З. Гузар, М. Ільницький, А. Печарський, Н. Мафтин, Л. Лебедівна, М. Нестелеєв та ін., які визначили її жанрово-стильові

особливості, образну систему, специфіку висвітлення воєнної теми. А. Печарський дослідив різні аспекти поетики цього твору [6]. Водночас питання його жанрової природи є проблемним, потребує додаткового осмислення, необхідним вважаємо узагальнення міркувань щодо нього українських літературознавців.

Мета статті – узагальнити наукові відомості про жанрову специфіку твору «Поza межами болю» О. Турянського, викласти власні міркування з цього питання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Літературна спадщина О. Турянського різноманітна в жанровому плані. Він апробував свій талант у написанні таких жанрів, як притча, замальовка, оповідання, памфлет, роман. У художній творчості письменник утілює філософські роздуми щодо пережитих подій власного життя та реалій, свідком яких був.

Найвідомішим твором О. Турянського є «Поza межами болю», який створений на основі життєвих вражень автора від перебування в сербському полоні за часів Першої світової війни. У процесі аналізу цього твору виникає питання визначення жанрової природи.

Деякі дослідники називають його романом (М. Ільницький, Н. Мафтин) [6, с. 4]. За літературознавчим словником-довідником, роман – «...епічний жанровий різновид, місткий за обсягом, складний за будовою прозовий (рідше віршований) епічний твір, у якому широко охоплені життєві події, глибоко розкривається історія формування характерів багатьох персонажів» [3, с. 592]. На користь роману свідчать наявні у творі зображення картин життя людей та декілька сюжетних ліній, якими можна вважати історії семи військовополонених. Потрапляючи у світ марень, кожен із них згадує своє життя до війни. Завдяки ретроспекції дізнаємося про минуле мирне буття.

Дотримуючись думки, що твір О. Турянського належить до романного жанру, можна визначити його різновид як соціально-психологічний, адже автор глибоко аналізує душевний стан своїх персонажів в екстремальних життєвих ситуаціях, розкриває вплив соціальних чинників на їх долю. Однак у творі описуються події протягом декількох останніх годин життя персонажів, у той час, як сюжет роману складають події, які відбуваються, як правило, упродовж тривалого часу.

На думку Р. Федоріва, «Поza межами болю. Картина з безодні» – «повість» [7, с. 14]. Як відомо, «повість – епічний прозовий твір, який характеризується однолінійним сюжетом, а за широтою охоплення посідає проміжне місце між романом та оповіданням» [3, с. 539]. Однак згадані вище характеристики роману, притаманні твору «Поza межами болю», суперечать точності такого визначення жанру.

Спираючись на роздуми інших учених (Р. Плен, С. Пінчук) [6, с. 4], можемо вважати твір «Поza межами болю» О. Турянського поемою.

Автори підручника «Теорія літератури» для студентів вищих навчальних закладів (О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв, 2001) визначають наступні особливості цього жанру: «Це великий віршований твір, у якому порушуються важливі проблеми минулого, сучасного і майбутнього. У поемі зливаються воедино епічні (події, сюжети, характери) і ліричні елементи (авторські переживання, ліричні відступи, ліричний герой)» [1, с. 332].

Дійсно, у творі О. Турянського порушено проблеми, які були, є і будуть злободенними: війна й людське життя, добро і зло, перевага духовного над матеріальним тощо. Епічний принцип зображення у творі представлено охопленням важливих моментів життя персонажів, висвітленням справжньої історії їхньої душі. Із тексту дізнаємося про родини, захоплення, мрії, переживання сімох людей, приречених на смерть в албанських горах.

«Загалом же ліричне начало в зображенні значно переважає над епічними описами, як і переважають тут експресивні поетичні образи, вираження – над оповіддю. Це наближує твір до поезії» [4, с. 165]. Через сприйняття наратора – персонажа Оглядівського, одного із семи учасників подій, передано болючі фізичні відчуття та моральні переживання.

З. Гузар вважає «По́за межами болю» поемою-симфонією, тоді як А. Печарський пропонує визначення «ліричний роман», оскільки «епічно-драматична сюжетна канва твору виспівається у виявленій ліричній формі» [6, с. 4]. На думку ж М. Нестелєєва, «за всіма теоретичними параметрами це радше повість із ліричними елементами. Водночас у силу свого автобіографізму – це повість-документ» [5, с. 53]. Сам автор розкрив генологічну самобутність твору, назвавши його повістю-поемою. До такої думки схиляється у своїх наукових працях і С. Пінчук [6, с. 4].

Як бачимо, дослідники акцентують увагу на поєднанні ознак ліричності та епічності в цьому творі. Тому часто в критичній літературі визначено такий жанр «По́за межами болю» як поема в прозі.

За літературознавчою енциклопедією (укладач – Ю. Ковалів), «поема в прозі – значний за обсягом різновид поезії в прозі, синкретичний жанр лірики, реалізований у рефлексивних чи суб'єктивізованих творах із виразними поетичними засобами, написаних за принципами прозового ритмізованого мовлення» [2, с. 232]. Визначенню саме такого жанру твору О. Турянського сприяє його художнє обрамлення. Адже майже кожне речення обрамлене поетичною ритмізованою прозою, починається з абзацу і має вигляд віршованих рядків. Ліричного забарвлення додають і пунктирні лінії в тексті, що уособлюють авторське мовчання чи біль, який не можна передати словами. Так, у кінці четвертої частини твору, коли в албанських горах загинули шестеро товаришів, автор виводить шість пунктирних ліній, що викликають у читача асоціації з передчасно обірваним життям.

«По́за межами болю» як специфічне жанрове утворення містить позасюжетні елементи (ліричні відступи, роздуми, описи), драматичні внутрішні монологи. Оповідача Романа Оглядівського, який має свого прототипа – самого О. Турянського, можна вважати ліричним героєм.

Психологізм твору досягається відтворенням міркувань, страждань, споминів, передсмертних марень та трагічної долі сімох військовополонених, які «...опинились серед зими в горах Албанії і один по одному (за винятком автора) вмирають від виснаження, голоду й холоду, своїм життям і смертю, кожним своїм помислом, порухом затьмареної стражданням свідомості виносять грізний присуд тим, хто кинув людство у страшну безодню війни» [7, с. 25]. Засоби психологізму сприяють антивоєнному пафосу твору, оскільки О. Турянський описав психологічний стан воїна, який, переживши страшні події, не може адаптуватися до мирного часу. У поемі в прозі письменник висловлює жаль за загиблими товаришами, стверджує безглуздість війни, що позбавляє людину найвищої цінності – життя.

Висновки дослідження. Таким чином, один із найвідоміших творів О. Турянського літературознавці визначають як «роман», «ліричний роман», «поема», «повість», «повість з ліричними елементами», «повість-поема», «поема у прозі» тощо. Його неоднозначна жанрова природа зумовлена особливостями розвитку літератури ХХ ст. та пошуком власного авторського стилю. Твір написаний за принципами прозового ритмізованого мовлення, вирізняється ліризмом, авторськими переживаннями. Водночас містить ознаки епічного жанру (охоплення важливих моментів життя персонажів, відомості про їхні родини, захоплення, мрії). Тому жанр твору – поема у прозі. Вона є антивоєнною, оскільки О. Турянський засуджує війну, розкриває її безглуздість шляхом зображення невинуватих смертей і життєвих трагедій. В основі сюжету – пережите самим автором. Тож можна говорити про автобіографізм твору. Психологізм досягається відтворенням страждань, споминів, марень, переживань персонажів. Відповідно, жанр твору «По́за межами болю» О. Турянського – антивоєнна автобіографічна психологічна поема у прозі.

Перспективи подальшої наукової роботи вбачаємо в аналізі проблемно-тематичних домінант антивоєнної прози західноукраїнських митців.

Література

1. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / за наук. ред. О. Галича. Київ : Либідь, 2001. 488 с.
2. Літературознавча енциклопедія: У 2-х т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : Академія, 2007. Т. 2. 624 с.
3. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка,

Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : Академія, 2006. 752 с.

4. Мовчан Р. В., Авраменко О. В., Пахаренко В. І. Українська література. Підручник для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень)» / науковий редактор Р. В. Мовчан. Київ : Грамота, 2011. 352 с.

5. Нестелєєв М. Поза межами й у межах: Осип Турянський і його найвідоміший твір. *Дивослово*. 2012. № 11. С. 50–56.

6. Печарський А. Я. Поетика «Поза межами болю» Осипа Турянського: автореферат дис. канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література». Львів, 2001. 20 с.

7. Турянський О. В. Поза межами болю: Повість-поема; Син землі: Роман; Оповідання / Вступ. слово Р. Федоріва; упоряд., передм. та підготовк. текстів С. П. Пінчука. Київ : Дніпро, 1989. 335 с.

Резюме

В статтє исследована жанровая специфика произведения «За пределами боли» украинского писателя О. Турянского. Обобщены различные взгляды литературоведов, изложены собственные суждения об этом вопросе.

Ключевые слова: жанр, роман, повесть, поэма в прозе, повесть-поэма, антивоенное произведение, автобиографизм, психологизм.

Summary

The article deals with the genre specifics of the artwork "Beyond the Pain" by the Ukrainian writer O. Turiansky. The different views of literary critics are generalized; their own judgments regarding this issue are represented.

Key words: genre, novel, story, poem in prose, story-poem, anti-war work of art, autobiographism, psychologism.

УДК 821.161.2.09(093.3)(043.5)

**А. Безкровна,
магістрантка 61-У групи
факультету філології та історії
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка**

УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО В ХУДОЖНІЙ СВІДОМОСТІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА (НА МАТЕРІАЛІ «ЩОДЕННИКОВИХ ЗАПИСІВ»)

**Науковий керівник: доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри української мови,
літератури та методики навчання Новиков А. О.**

У статті висвітлено результати дослідження «Щоденникових записів» Олександра Довженка, зокрема, традиції українського козацтва в художній свідомості письменника.

Ключові слова: Тарас Бульба, козацтво, запорожець, щоденник, загарбники.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Образ українського козацтва знайшов відображення в багатьох народних піснях і думках. Серед них – «Гей, там на горі Січ іде...», «Ой на горі та жінці жнуть...», «Їхав, їхав козак містом...», «Засвистали козаченьки», «Їхав козак за Дунай...» та ін. Розробляли цю тему й відомі європейські та українські письменники – Д. Байрон («Мазепа»), К. Рилсєв («Войнаровський»), М. Гоголь («Тарас Бульба»), Т. Шевченко («Гайдамаки»), «Іван Підкова», «Тарасова ніч», «Гамалія»), П. Куліш («Чорна рада») та ін.

Неодноразово звертався до популярної теми й Олександр Довженко, який яскраві образи українських козаків змалював у низці своїх кіноповістей («Щорс», «Тарас Бульба», «Україна в огні») та драматичній поемі «Потомки запорожців».

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Літературна спадщина О. Довженка і зокрема його щоденникові записи були об'єктом вивчення багатьох вітчизняних літературознавців і мистецтвознавців – Ю. Барабаша, І. Кошелівця, М. Куценка, О. Поляруша та ін. Проте тема українського козацтва в літературному доробку письменника тривалий час залишалася здебільшого поза увагою довженкознавців. Серйозно цією проблемою стали цікавитися лише на початку ХХІ ст. У цьому контексті доречно згадати таких дослідників, як В. Марочко, В. Пригоровський, С. Тримбач, а надто вчених Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (В. Гриневича, С. Максимчук-Макаренко, А. Новикова, Н. Троші), які порушили це питання в низці своїх публікацій, у тому числі в розвідках «Образ України у творчій спадщині Олександра Довженка» (А. Новиков) [3], «Концепт історії через призму літературної творчості О. Довженка» (Н. Троша) [4] та ін.

Мета наукової розвідки – дослідити традиції українського козацтва в «Щоденникових записах» Олександра Довженка.

Виклад основного матеріалу дослідження. Олександр Довженко, як відомо, мав міцне козацьке коріння, що було зафіксовано у метриці його батька. Щобільше, народився і зростав майбутній всевітнього відомий кінорежисер і письменник у старовинному козацькому краї – невеличкому повітовому містечку Сосниці, що на Чернігівщині, де завжди пам'ятали про давні козацькі традиції, а також своїх славетних пращурів, які під проводом легендарних козацьких ватажків, їхніх земляків полковника Скидана й сотника Нужного неодноразово брали участь у

народних повстаннях, боролися з іноземними загарбниками в козацьких загонах Богдана Хмельницького. У цьому контексті цілком зрозуміло, чому улюбленим літературним героєм Довженка ще з дитячих років був Гоголів «Тарас Бульба».

Відтак не є дивиною, що чимало сторінок Довженкових «Щоденникових записів» присвячено роздумам про українське козацтво. Особливо актуальною ця тема стає в роки німецько-радянської війни, коли Україна була окупована німецькими загарбниками, які своєю небаченою жорстокістю до місцевого населення, по суті, спонукали народ до повстання. «От часи! – зауважує митець. – Невільно згадується епоха Богдана і запорож[ців]» [1, с. 68].

Не дивно, що в цю лиху добу у письменника виникає задум написати оповідання про хлопчика Тараса, справжнього народного месника, який після страти нацистами його батька-партизана починає таємно вбивати німецьких солдатів – катів українського народу. Прикметно і те, що у «Щоденникових записях» цей нереалізований задум значиться під назвою «Тарас Бульба». Все це досить символічно, оскільки вказує на асоціативний зв'язок із безсмертним гоголівським полковником, який у сиву давнину разом зі своїми побратимами козаками впродовж тривалого часу мстився іноземним загарбникам за свого сина Остапа, за сплюндровану Вітчизну.

Згодом Довженко занотовує до свого щоденника думки щодо створення окремих український підрозділів у складі Червоної армії, які мали стати носіями славетних козацьких традицій: «Попрошу М. С. (Хрущова – А. Б.) організувати українську армію, бодай український корпус червоного козацтва “Запорожську січ” зі зразковою політчастиною і видатними заслуженими кадрами. Яке б велике це мало значення політичне, яке сильне враження справило б це на народ під час наступу» [1, с. 212].

Навряд чи письменник усвідомлював, що цей його задум утопічний, оскільки комуністична влада жахалась однієї лише думки про створення бодай зародків української армії. Тим більше, що влітку 1942 року, коли митець занотовував до щоденника ці свої «крамольні» думки, на теренах Західної України вже чинили опір нацистам неконтрольовані Кремлем українські партизанські підрозділи. Згодом вони об'єднуються в потужну Українську повстанську армію, яка упродовж багатьох років буде вести героїчну боротьбу з більшовицьким режимом.

Одним із найулюбленіших героїв Довженка є Богдан Хмельницький. Відомо, зокрема, що саме за його пропозицією 1943 року вище московське керівництво започаткувало орден імені великого українського гетьмана. Не забуває митець про легендарного козацького очільника і в повоєнну добу. 21 вересня 1952 року він, наприклад, довіряє щоденнику

свої плани щодо встановлення пам'ятника Богдану Хмельницькому у Запоріжжі [1, с. 555].

У полі зору майстра й інший великий козацький полководець Іван Сірко – легендарний кошовий отаман Запорозької Січі. «Великий син народу і син свого віку, лицар, що залишив у серцях народу довгі лінії свободи» [1, с. 623], – характеризує його Довженко.

Водночас, згадуючи про подвиги безсмертних запорізьких лицарів, Довженко не може залишити поза увагою і той сумний факт, що після того, як вони припинили свою боротьбу, новітні господарі України все зробили задля того, аби витравити з народної пам'яті навіть згадку про ті героїчні часи, а імена національних українських героїв облили брудом. Митець констатує: «Поклали зброю, лицарі старовини далекої, померли ви, повбивано, розігнано вас і об'явлено розбійниками й сумнівними персонажами історії за те, що більше двохсот років творили ви великі лицарські діла, стоячи в пустелях на стороні руського свого народу українського» [1, с. 618–619].

Мабуть, Довженко не дозрів до того, аби відверто написати, що сталося так через втрату Україною незалежності. Відтак підручники з історії написали для неї під диктовку кремлівських керманічів, які люто ненавиділи, а ще більше страшенно боялися всього того, що нагадувало про давню козацьку вольницю. Саме таку думку можна прочитати крізь його гіркі рядки.

Висновки дослідження. Образ українського козацтва в художній свідомості Олександра Довженка займав значне місце. Свідченням цього є, зокрема, те, що на сторінках його щоденника час від часу з'являються постаті Богдана Хмельницького, Івана Сірка, інших видатних полководців козацької доби. В якості прикладу безкомпромісної боротьби з нацистами в добу окупації України німецькими загарбниками метр звертається й до свого улюбленого літературного героя Гоголевого Тараса Бульби, який стає для нього один із символів нескореності й перемоги.

«Опрацьовуючи тему українського козацтва, – слушно зауважує Н. Троша, – Довженко допомагав мільйонам читачів і глядачів усвідомити невичерпне джерело духовної сили українців, що криється у спадкоємності поколінь, у слідуванні давнім козацьким традиціям» [2, с. 107].

Дане дослідження не є вичерпним. Перспективи наукової роботи вбачаємо у подальшому виявленні й аналізі традицій українського козацтва в літературному доробку Олександра Довженка.

Література

1. Довженко О. П. Щоденникові записи, 1939–1956 = Дневниковые записи. Харків : Фоліо, 2013. 879 с.

2. Новиков А., Троша Н., Максимчук-Макаренко С. Літературні пріоритети Олександра Довженка : монографія / за ред. проф. А. О. Новикова. Суми : Видавництво Вінниченка Миколи Дмитровича, 2016. 212 с.

3. Новиков А. Образ України у творчій спадщині Олександра Довженка. *Наукові записки. Випуск 114. Серія: Філологічні науки.* Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. С. 247–252.

4. Троша Н. Концепт історії через призму літературної творчості О. Довженка. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : «Філологія».* 2014. № 8. Т. 2. С. 45–48.

Резюме

В статтє отражены результаты анализа «Дневниковых записей» Александра Довженко, в частности, традиции украинского казачества в художественном сознании писателя.

Ключевые слова: Тарас Бульба, казачество, запорожец, дневник, захватчики.

Summary

The article outlines the results of the conceptual analysis of O. Dovzhenko's Diary, analyzes the means of displaying the traditions of the Ukrainian Cossacks in it.

Key words: O. Dovzhenko, Cossacks, Zaporozhets, «Diary», image.

УДК 821.161.2-3.09

**М. Більченко,
студентка 252 групи
факультету іноземної та слов'янської філології
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка**

МУЗИКАЛІЗАЦІЯ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

**Науковий керівник: доктор філологічних
наук, професор кафедри української мови і
літератури Горболіс Л. М.**

У статті проаналізовано особливості міжмистецького синтезу у прозі О. Кобилянської. Розглянуто своєрідність літературо-музичного моделювання внутрішнього світу героїв творів письменниці. З'ясовано роль музики у концептуалізації психологічних образів.

Ключові слова: міжмистецький синтез, літературо-музичний процес, музикалізація, потік свідомості, інтермедіальність, психологізм.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Траєкторія розвитку мистецтва динамічна, а отже, потребує постійного дослідження, як ізольовано від зовнішніх чинників, так і в поєднанні з іншими видами художнього мислення. Мистецтво, як категоріальна ознака загальнодуховного розвитку людства, унеможливує своє ізольоване існування і набуває повноцінного розквіту у взаємозв'язку з іншими видами мистецтва. Тому дослідження проблеми проникнення музики, живопису, скульптури в літературу набуло актуальності у кінці XIX – на початку XX ст. і не послаблює інтерес науковців, трансформуючись у явище інтермедіальності.

Синтез мистецтв для українського культурно-літературного простору – закономірне явище. Взаємодію літератури з музикою, живописом, архітектурою, театром та кіно простежуємо у творчості В. Самійленка, В. Пачовського, Г. Хоткевича, Лесі Українки, М. Вороного, М. Яцківа, О. Кобилянської, Олександра Олеся, П. Тичини, Степана Васильченка та інших. Психологічна проза О. Кобилянської з огляду на яскравий приклад взаємозв'язку різних видів мистецтв потребує переосмислення і глибокого дослідження, зокрема це стосується явища музикалізації та мелодійності. Для розширення текстового і вербального сприйняття творів письменниці інтегрувала музичні елементи, а для психологізації прози – поєднувала прийоми психологізації пейзажу, потоку свідомості, внутрішнього монологу з музикуванням слова. Процеси музикалізації творчого доробку О. Кобилянської потребують глибокого й системного вивчення.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Питання зв'язку і взаємодії різних видів мистецтва досліджували зарубіжні учені Р. Барт, М. Бахтін, І. Борисова, О. Вальцев, Г. Вольфлін, Л. Гервер, А. Гір, Д. Лихачов, Ю. Лотман та українські літературознавці І. Франко, А. Волков, М. Ігнатенко, Д. Наливайко, Л. Кияновська та інші.

Вивчення творчості О. Кобилянської представлено значною кількістю праць філософського, літературознавчого, фольклористичного напрямів. Зокрема, біографію та епістолярну спадщину письменниці вивчали О. Бабишкін, Л. Білецький, М. Павлишин; її літературно-критичну, публіцистичну та фольклорно-етнографічну діяльність – О. Вознюк, С. Дігтяр, Д. Павличко. Жанрові ознаки творів, їх художній зміст, особливості поезики з'ясовували М. Антохій, І. Демченко, І. Дзюба, С. Пригодій. Особливості взаємодії музики і літератури у прозі О. Кобилянської на структурному, жанровому та лексико-фонетичному рівнях досліджували В. Вознюк, Д. Наливайко, Л. Кияновська, О. Мацяк.

Мету статті вбачаємо у дослідженні прийомів музикалізації у художній прозі О. Кобилянської.

Виклад основного матеріалу дослідження. Художня комунікація різних видів мистецтва інтенсифікується у різних масштабах. Міжмистецький синтез у творчому доробку О. Кобилянської проявляється у діапазоні від малярства до музики. Письменниця майстерно володіє словом, як пензлем, скажімо, в нарисі «Рожа» та «Під голим небом», новелі «Природа». У більшості її творів наявний психологічний пейзаж, що виконує не лише художню функцію оздоблення тексту, а й несе психологічне навантаження описаних деталей чи сугестивну настроєвість героїв твору. Тут слушною є думка І. Франка: «Поет уживає кольористичних ефектів зовсім не там, де вжив би їх маляр, а для характеристики психічного настрою людей» [5]. Музикотворчий код О. Кобилянської проявляється різними шляхами у таких її творах, як «Людина», «Царівна», «Impromptu phantasie», «Valse melancolique», «Мати Божа», «Акорди», «В неділю рано зілля копала...», «Весняний акорд», «Воєнний акорд» та інші. Становлення музичної компетенції письменниці відбувалося у домашніх умовах завдяки рідній сестрі Євгенії, яка у Кімполунзі вважалася найкращою піаністкою. Згодом у творчому доробку О. Кобилянської неодноразово з'являються алюзії на улюбленого композитора – Ф. Шопена.

Природа і музика – два постійні супутники героїнь О. Кобилянської, завдяки яким найповніше розкриваються психологічні характери і проблеми героїв творів. Музичність новели «Impromptu phantasie» заявлена вже в назві твору, суголосній із музичною композицією Ф. Шопена. Але О. Кобилянська не зупинилася лише на назві, вона свідомо komponувала свою прозу на мотиви відомих музичних творів. Музично-літературний вектор у творі письменниці несе оптимістичну віру в життя. Засобами вираження більшої залежності «Impromptu phantasie» від музики, ніж від літератури, визначається словами-маркерами «звуки дзвонів», «жужжання бджіл», «фортеп'яно», «плач», «шелест трави» [3, с. 505], які музикалізують твір.

Ураховуючи той факт, що О. Кобилянська «вчилася малою, 8-літньою дівчинкою на фортепіані лиш 2 місяці» [1], слушно говорити про вербалізацію з пам'яті звуків шопенівської композиції, які проявляються у творі як внутрішній монолог, психологізоване мовлення чи потік свідомості. Останній прийом у музичному аспекті розкривається доволі цікаво: думки героїні твору переплітаються зі звуками фортеп'яно і створюють новий міжмистецький продукт: «Я відчуваю, як життя лежить переді мною, не як щось сумне, безвідрадне, важке до перенесення, але якби один пишний, святочний день, гаряче пульсуючий, приваблюючий, широкий, пориваючий образ або немов яка соната. Так, немов музика. Солодкі, упоюючі, сумовті звуки. Роздрознюючі, пориваючі, покликуючі, вбираючі... а одначе!... одначе...» [3, с. 507]. Формальні аналогії між музичною і літературною «Impromptu phantasie» не нівелюють

оригінальний задум письменниці – укласти своє життя в музику. Першу спробу не епізодичного, а суцільного музикування словом у межах одного твору О. Кобилянської оцінюємо не в якості алюзії на однойменний експромт Ф. Шопена, а в якості свідомої літературно-музичної кореляції.

Яскравим проявом синтезу мистецтв є один із кращих творів О. Кобилянської – «Valse melancholique». У новелі представлено три відмінні індивідуальності. Мистецтво любові й ніжності (Марта), живопису (Ганнуся) впускають до свого закритого всесвіту музику (в уособленні героїні Софії). Зображення такого сюжетного елемента означало для О. Кобилянської виразити свої найглибші, найпотаємніші емоції, що найлегше зробити в музиці, де, за твердженням І. Франка, «свідоме граничить з несвідомим» [5]. Достовірність думки підтверджується в листі письменниці до О. Маковея від 16 березня 1898 р.: «Се дивно, пишучи сей фрагмент, я цілком не мала жадного почуття сим разом, чи він добрий, чи невдалий. Се моя історія» [2]. Музикознавчий код новели «Valse melancholique» ґрунтовно розкривається через два головних об'єкта – фортепіано і вальс. У межовій ситуації, коли психологічний біль від зради коханої людини сягав душі, прокидалося і ставало в оборону музичне єство героїні: «Відтак заграла. Почала злегка, граціозно, немногим тонами якийсь вальс. Весела гармонія згубилася; остався сам шалений біль, торгаючий божевільно чуття, перериваний яснішими звуками, мов хвилевим сміхом...» [2, с. 427]. Життєдайними силами були мелодії вальсу для Софії: втративши інструмент гри, вмирає не лише душа, а й тіло героїні. Квінтесенція музики проявляється у зображенні джерела появи звуку, який слушно сприймати за мюзикалізацію прийому потоку свідомості: «– Се вальс, Софіє? / – Так! / – Чия композиція? / – Моя. / – Маєш в нотах? / – Ні, в душі...» [2, с. 429]. У процесі роботи над новелою «Valse melancholique» письменниця не тільки вперше уявно сама сіла за фортепіано, а й скомпонувала власну мелодію.

Висновки дослідження. Форми репрезентації музики в малій прозі О. Кобилянської різноманітні, акцентовані поетикою заголовків, актуалізацією музичної термінології, назв старовинних музичних інструментів. Авторки вдається до відтворення навіяних музикою вражень і асоціацій, опису майстерного виконання музичних творів та передачі їх через психологізовані прийоми: потік свідомості, психологізований пейзаж. Як митець синестезійного світобачення, О. Кобилянська невтомно збагачувала зображально-виражальні можливості мови, переконливо відтворювала слухові враження, звукове розмаїття природи, досягала фонічної виразності творів.

Література

1. Вознюк В. Про Ольгу Кобилянську: Нові матеріали. Роздуми. Знахідки. Київ, 1983. 183 с.

2. Кияновська Л. О. Музичні жанри у прозі Ольги Кобилянської. Львів : Світ, 1988. Вип. 51. С. 99–101.
3. Кобилянська О. Ю. Повісті. Оповідання. Новели Київ : Наукова думка, 1988. 672 с.
4. Франко І. Твори: у 50-ти т. Київ : Наукова думка, 1977. Т. 9. 452 с.
5. Франко І. Твори: у 50-ти т. Київ : Наукова думка, 1978. Т. 14. 412 с.
6. Франко І. Твори: у 50-ти т. Київ : Наукова думка, 1979. Т. 21. 318 с.

Резюме

В статтє проанализированы особенности междухудожественного синтеза прозы О. Кобылянської. Рассмотрено своеобразие литературно-музыкального моделирования внутреннего мира героев произведений писательницы. Выяснена роль музыки в концептуализации психологических образов.

Ключевые слова: междухудожественный синтез, литературно-музыкальный процесс, музыкализация, поток сознания, интермедальность, психологизм.

Summary

The article analyzes the peculiarities of interartistic synthesis in the prose by O. Kobyljanska. The originality of the literary and musical modeling of the inner world of the characters of the writer's works is studied. The role of music in the conceptualization of psychological images is defined.

Key words: interartistic synthesis, literary and musical process musicalization, stream of consciousness, intermedialism, psychology

УДК 821.161.2.09

**М. Вакула,
студентка 24 УА групи філологічного
факультету Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені
Т. Г. Шевченка**

РЕЛІГІЙНІ РЕМІНІСЦЕНЦІЇ У РОМАНІ «МАРІЯ» УЛАСА САМЧУКА

**Науковий керівник: кандидат філологічних
наук, доцент кафедри української мови і
літератури Сазонова О. В.**

У статті висвітлено результати вербального аналізу ідіостилю У. Самчука та розглянуто авторське структурування концепту «жінка», представленого у вужчому і широкому значенні, що порівнюється з

образом Богородиці.

Ключові слова: концепт, жінка, концептуальна ознака, вербалізація, роман «Марія», релігійні ремінісценції.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Улас Самчук – видатна постать в українській літературі. Недаремно Степан Пінчук назвав його «українським Гомером ХХ століття» [20], Соломія Павличко – «людина попереднього століття» [21]. Проте поки що його творча спадщина розпорошена, уміщена в окремих виданнях або журнальних публікаціях, більшість з яких за радянських часів була під забороною, оскільки їх автор – емігрант, вони оприявлені для широкого загалу після здобуття Україною незалежності. Тож на сьогодні це – оповідання «Віднайдений рай», журнал «Дзвін», 1991 р.; повість «Марія», видавництво «Український письменник», 1991 р., другий том епопеї «Волинь», журнал «Дніпро», 1991 р. Окремим виданням у видавництві «Дніпро» 1993 р. вийшла трилогія «Волинь», журнал «Дзвін» опублікував спогади письменника «На білому коні». Усе той же таки «Дзвін» через рік друкує спогади Уласа Самчука «На коні вороному», у 1995 р. – «Записки на бігу». У 1994 р. «Український письменник» – роман Уласа Самчука «Чого не гоїть огонь». Звичайно, є ще фонд залу україніки Центральної Національної Бібліотеки ім. В. Вернадського, але, на жаль, і в ньому немає повного зібрання творів Уласа Самчука.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв’язання визначеної проблеми. Письменство початку ХХ ст. продемонструвало нові підходи до осмислення біблійного сюжетно-образного матеріалу. У статтях «Закономірності переосмислення сюжетів та образів Нового Завіту в українській літературі ХХ століття», «Літературні евангелія в сучасній українській прозі» та ін. В. Антофійчука, «Християнський риторизм Юрія Клена» О. Астаф’єва, «Центральні евангельські постаті в ліриці Петра Карманського» Л. Голомб, «Апокаліпсичні мотиви в українській класичній літературі ХІХ–ХХ ст.» М. Кудрявцева, «Символ хреста і спроба структурування літературознавчих категорій» А. Ткаченка та ін. розглядаються соціально-ідеологічні, філософські, морально-психологічні та літературознавчі аспекти трансформації біблійних колізій в українській літературі цієї доби. Непересічне значення мають теоретико- та історико-літературні праці О. Білецького, М. Драй-Хмари, М. Зерова, Л. Филиповича, І. Франка. Проблема релігійних мотивів у творчості Уласа Самчука досліджували такі вчені, як: С. Бабій, К. Бачинська, Г. Бухало, М. Горец, І. Курдук, С. Пінчук та ін. Загальний огляд досліджень, присвячених вивченню цього питання, свідчить про його недостатнє висвітлення у науковій літературі.

Тому **мета статті** – змоделювати концепт ЖІНКА у драматургічному дискурсі У. Самчука на матеріалі роману «Марія».

Виклад основного матеріалу дослідження. Доля Уласа Самчука була типова для українського письменника-емігранта. Свою позицію щодо релігії письменник висловив у романі, присвяченому 75-річчю поселення українців у Канаді «На твердій землі», написаному в Торонто в 1963-1966 роках. «Я не конче намагався розбиратися у цих віковичних суперечностях апріорно віруючих за чи контра Христа, але в моїй вже пригаслій природі церковного християнина лишилося вражаюче живим християнство органічного типу з його генеральним гаслом любити ближнього і взагалі любити нормами милосердя всіх його родів. За мого недовгого життя, але на довгій життєвій дорозі, я так мало зустрічав доказів такого милосердя, що мені починало здаватися, ніби всі ті слова лиш слова без ніякого зобов'язання. Одначе ці останні багаті рухливі повзбудливі роки трохи злагодили гостроту мого розчарування, і я почав звертати зір в напрямку тих просторів, у яких могли зберегтись ті вартості у чіткій їх культурі. І мені стало легше. Я перестав сердитись». Про український народ Улас Самчук говорить як про «окрему історично діючу духовність», що відіграла не останню роль в подіях ХХ століття [8]. І хоча церква не посідала головного місця в житті героїв Уласа Самчука – простих селян, обтяжених повсякденними буденними проблемами, – в їхніх душах завжди жила віра і надія на Боже милосердя. Описи богослужінь трапляються майже у всіх творах Уласа Самчука. Церковну службу автор ніби бачить очима і сільського хлопчиська, і юнака, і старої жінки.

Традиційно вважається, що жінка є символом життя, початком всього людства. І це не випадково. У змалюванні жіночих постатей, розумінні місця жінки в суспільстві українська література увібрала традиції ще з біблійних часів. У християнстві саме в образі Богоматері, продовжує жити Велика Мати, яку ми знаходили у всіх міфологіях і релігіях. Важливо зазначити, що культ Богоматері у українців підноситься більше, ніж культ Ісуса. Марія, Богоматір, Цариця Небесна, її символ – лілія як знак досконалої любові, що полягає в єднанні з Богом. За Юнгом, Діва Марія вважається землею, з якої народився Христос. У християнській містиці Марія з місяцем означає жіночий принцип, що приносить світло в тему ночі. Тенденція до ідеалізації проявилася і в ставленні до жіноцтва. Образ Богородиці у свідомості українського народу відігравав роль своєрідного духовного стержня. Це сприяло виробленню своєрідної традиції ставлення до жінки і до жінки-матері. Народний погляд на Богородицю відображав образ багатостраждальної жінки. І саме така інтерпретація цього образу використовується У. Самчуком у романі «Марія».

Головну героїню роману Марію називають Богородицею. Вона – образ-символ багатостраждальної, розкраденої України. Марія протягом усього свого життя відчувала на собі ласку Божу та пронесла віру у вищі

сили через всі життєві труднощі, навіть коли власний син розстріляв образи. Саме тоді Марії здалося, що він, її рідний син, розстріляв її, свою матір. «І що йому Бог Саваоф і вся небесна канцелярія? Звів нагана, буцнув раз, і дутий київський образ розсипався на скалки. Марія скам'яніла, не поверне язиком» [1, с. 75]. Чітко можна провести паралель з апокрифом 12 ст. «Ходіння Богородиці по муках». Конкретними людськими якостями наділена в «Ходінні» Богородиця: це жінка-мати, глибоко співчуваюча мукам і стражданням людським, її серце сповнене любові і жалості до страждань грішників, вона сама готова розділити їх страждання і поспішає прийти їм на допомогу. Тільки тих, хто зрадив і розп'яв її сина, не в змозі пробачити її материнське серце. Як і Богородиця в апокрифі сходить у пекло, так само і Марія під час голодомору сходить до страшної безодні і переживає все через себе. Вона бачить страждання людей, своїх близьких та свої. І до останнього подиху героїня сподівалася на чудесне спасіння. Уважають, що «Ходіння» описує критику тогочасного суспільства. На нашу думку, те ж саме ми простежуємо і в романі У. Самчука, де приховано, а інколи відкрито засуджується тогочасна влада, голод. У. Самчук через життя однієї селянської родини показує страждання всієї української нації. Автор зобразив жорстоку правду про становище українського селянства після революції 1917 року, що й стало причиною згодом заборони роману «Марія» На думку С. Пінчука, який написав післямову до вітчизняного видання цього роману в наш час, саме У. Самчук «втілив у своїй творчості трагічну долю українського народу в ХХ столітті» [20].

У Біблії сказано, що, передрікаючи Марііну долю, праведний Семен сказав: «І самій же тобі душу прошиє меч». На іконах є зображення Марії, на видиме серце якої націлено сім мечів. Це зображення є символом того, що Мати, яка втратила Сина, пропускає через своє серце біль, нещастя, страждання усіх матерів, приймає їх, як свої. Марія Уласа Самчука не здатна сіяти зло на землі. Вона згодна лишатися ображеною, ніж мститися за заподіяне їй зло. До Богородиці у творі радить звернутися по допомогу та за підтримкою священник на похороні сина Марії. З трепетом і, можливо, з острахом, як велику реліквію, забирає жінка із собою ікону Матері Божої, коли йде від Гната. І коли лишає Максимові хату, то теж забирає із собою усі образи, які порозстрілював оскаженілий син: «Образи свої Марія також перенесла. Ціле життя бачила їх перед собою, і на шлюб благословляли образом отієї почорнілої Матері, що кормить дитину» [1, с. 87]. Де б вона не жила, завжди в її оселі є образи, до яких вона ставиться з великою пошаною. Твір пронизано багатьма описами свят, всенародних гулянь із усіма традиціями та звичаями. В описі поховання першої дитини Марії можна простежити подібність долі Матері Божої з героїнею: «Жалібні співи, кадильний дим, ридання Марії і жінок. Наприкінці священник сказав:

«Сестро, Чую біль твій, біль матері, яка тратить свого первенця. Але пригадай, сестро, ту Марію, ту Святу Матір, що родила світові Бога живого, який всім людям кинув слова: «Прийдіте до мене, всі страждаючі і обременені, і аз упокою ви». Його розп'яли за це. І пригадай велику Матір, яка день і ніч стояла під хрестом розп'ятого Сина, чекаючи Його смерті. Пригадай її велику мужність, попроси у Неї сили пережити твоє горе і видержати все так само, як це видержала Вона, найбільша зо всіх матерів...» [1, с. 30].

Цікаво зазначити із трактування Псалтиря Псалом 90, який автор використовує: «Марія сидить на покуті маняком. Не ворушилася, не плакала. Світло свічок падає на її безвиразне обличчя. По хаті вештаються люди, порастєся у чистій, білій з виложеним коміром, сорочці баба Улита, і невеличкий дядько – сусід однотонно читає з псалтиря: «На руках возьмуть тя несприткнеші о камєнь ногу твою... Плач і риданія слишу, о Господи, вонмі моленію моєму...» [1, с. 30].

Під «На руках возьмуть тя несприткнеші о камєнь ногу твою» розуміється, що Господь буде охороняти свого праведника чудовою силою. Він пошле йому ангела охоронця, який як би на руках буде переносити його через небезпеки. За всі свої життєві успіхи та щастя герої роману дякують Всевишньому: «Корній, Марія і стара мати сідають до заставленого стравами столу. Все тут є. Бери що хоч, що забажається. Все це добре, все своє, зароблене працею і терпінням. Бери, людино, святий хліб, переломлюй і їж. М'який, пахучий, смаковитий. Перехрести своє чоло і скажи: «Дякую тобі. Боже, що сподобив мене ласки своєї і дав змогу лити піт свій на ниві моїй, щоб їсти цей смачний хліб». Переломи і їж, їж хліб, капусту, вареники, їж голубці і смажену рибу. Їж кутю зернисту і поливай її соками овочів саду твого. Запий все медом, зібраним з квітів краю твого» [1, с. 48].

У сцені ридань і голосінь за загиблими односельчанами У. Самчук цитує молитву «Молитва за упокій православних воїнів, за віру і Батьківщину на брані убієнних...»: «У церкві служать панахиди. Кадильний дим і тужний спів. Диякон у чорній ризі підіймає правицю і гучним голосом проголошує: «Єще молимся о на полі брані убієнному, христоролюбивому воїну, за віру, царя і отечество життя своє віддавшому, Діоміду, і подаждь Господи рабу твоему вічну пам'ять!» [1, с. 67].

Роздуми про життя, яке схоже з біблійним описом про створення світу, та життя Адама й Еви, що дали життя людству та самобутність їх життя: «Корній сів і собі коло старої. Сонце заходить. Повійнув легкий вітрець. Зірвалося і посипалося додола кілька пелюстків цвіту. По короткій мовчанці Корній: Поглянь на Божий світ. Поглянь на наш сад, наше поле... Подивися, які он дерева... А пригадай, Маріє... Вони ж коли зродилися... Поле було, рівчаки. Отам одна вишня стирчала. А тепер? Ходилося по лісах, запусах, збиралося дичечки, тицалося рівними

рядочками, щодня заглядалося до них: чи прийнялися, чи ростуть, чи нічого їм не догаряє. І вирости. Вирости, бо за тим ходилося. Думалося, так, чоловіче! Життя твоє не належить тобі. Ти не для себе родився. Життя твоє належить отим дичечкам, отим щепкам, отим яблунькам. Сила твоя, кров твоя – хіба ти, вибраний чоловіче; потребуєш ту силу і ту кров? Її ж потребують поля, земля потребує силу твою і твою кров. І віддавав. І не думав над тим, кому буде, кому це дістанеться, хто з'їсть ту овоч, оту пшеницю. Раділося лишень з того, що це, чоловіче, твоє і ти, чоловіче, можеш свobodно виконати Боже приказання: «В поті лица твого будеш ти їсти хліб твій!..» Чоловік, бувало, вставав разом зі сонцем. Вмивався росою, на ходу Богу молився. Скільки, Маріє, вилилось нашого поту... Пригадай, скільки поту вилилось... Страшно подумати. А тепер... Чула ж, що він (кинув на половину сина) сказав: «Заволота! Кулачня! Гидра контрреволюції!..» Подумай тільки, що він сказав... Ех, Маріє... Хіба можна вірити далі і хіба потрібно жити? Подумав...» [1, с. 85]. Так розмірковує про життя старий Корній. Той, хто прожив життя, мусив бути рекрутом та перенести багато страждань на своєму віку, а на старості літ мусить підкорятися власному синові. У цих словах відчутний смуток за прожите життя, за втрачені на тяжку працю роки. Мотив швидкоплинності життя та того, що тільки за Божою волею створено людину, дано їй життя, дано всі страждання та щастя, усі труднощі.

Звернення до біблійного мотиву простежуємо і в зверненні Гната до односельчан: «Серед них Гнат. Кривий, висушений дідок, з ціпком в кістлявій руці, з мудрими, грізно насупленими очима. Стояв і проповідував: – Слово моє, – казав він, – не для вас. Слово моє для мертвих і ненароджених. Слово моє прийдучим вікам. Затямте ви, сини і дочки великої землі... Затямте, гнані, принижені, затямте, витравлювані голодом, мором!.. Нема кінця нашому життю. Горе тобі, зневірений, горе тобі, виречений самого себе!.. Кажу вам правду велику: краще буде Содомові й Гоморрі в день страшного суду, ніж вам, що відреклися й плюнули на матір свою!..» [1, с. 110]. саме Содом і Гоморра – два з п'яти стародавніх біблійних міст (Содом, Гоморра, Адма, Севоїм і Цоару), які, згідно з Біблією, були знищені Богом за гріхи їх жителів.

Завершальним штрихом у характеристиці образу Марії є слова Гната: «Цілую руку матері. Цілую святість величну. Цілую працю! Маріє! Маріє!» [1, с. 109], де знову підкреслюється схожістю долі та моральні чесноти звичайної селянки з образом Матері Божої.

Стиль роману «Марія» багато в чому схожий на стиль апокрифів чи «Житій святих». Автор виконує роль стороннього спостерігача, послідовно викладає події. Точність кількості днів Маріїного життя – бажання письменника натякнути нам, що всі живі і всі жертви пораховані й занесені до Божих списків.

Висновки дослідження. Номінативне поле аналізованого концепту досить широке. У повісті жінка Марія постає в різних іпостасях. Вербалізуються жіночі характеристики та ролі за допомогою широкого спектру епітетів, порівнянь, метафоричних конструкцій, що дають влучні оцінки і передають ставлення до персонажа. Дослідження доводить, що концепт «жінка» належить до базових у нашій культурі. Подальша перспектива вбачається у дослідженні мовної картини світу, що постає у творах українських авторів, які зображують жінку, матір, трудівницю, берегиню.

Література

1. Самчук Улас. Марія : повість. К. : Знання, 2013. 176 с.
2. Боротьба добра і зла на сторінках роману У. Самчука «Марія». URL: <https://www.ukrlib.com.ua/referats/printit.php?tid=12173>
3. Корнієнко Наталія Самчук Улас життєвий та творчий шлях. URL: <http://www.ukrlit.zno.com.ua/samchuk-ulas-zhittjevij-ta-tvorchij-shlyax/>
4. Самчук Улас Олексійович URL: http://www.history.org.ua/?termin=Samchuk_U
5. Біблійні мотиви та образи в творчості українських письменників 19-20 століть URL: <https://www.ukrlib.com.ua/referats/printit.php?tid=12467>
6. Біблійні сюжети та мотиви в українській поезії. URL: <https://ukrlit.com/biblijni-syuzheti-ta-motivi-v-ukrayinskij-poeziyi/>
7. 90 Псалом. URL: <http://elefteria.ru/90-psalom/>
8. Релігійні мотиви в творчості Уласа Самчука URL: <https://matrix-info.com/2018/06/15/religijni-motyvy-v-tvorchosti-ulasa-samchuka/>
9. Релігійні мотиви в творчості Уласа Самчука на прикладі творів. URL: <https://aleks.org.ua/товар/religijni-motivi-u-tvochoosti-ulasa-samchuka-na-prikladi-tvoriv-2>
10. Трагедія жінки-страдниці в романі У. Самчука Марія. URL: <http://md-eksperiment.org/post/20180803-tragediya-zhinki-stradnici-v-romani-u-samchuka-mariya>
11. Ходіння Богородиці по муках. URL: <http://www.5rik.ru/best/best-136374.php>
12. Апокриф Ходіння Богородиці по муках. URL: <http://www.5rik.ru/best/best-136374.php>
13. Молитва о упокоении православных воинов, за веру и Отечество на брани убиенных. URL: <http://www.k-istine.ru/orationem/orationem-093.htm>
14. Осмислення Біблії у літературі в кінці XIX– на початку XX ст. URL: <http://studcon.org/osmyslennya-bibliyi-u-literaturi-v-kinci-hih-na-pochatku-hh-st>

15. Огляд біблійних образів, мотивів в українській літературі. URL: <http://kursak.net/oglyad-biblijnih-obraziv-motiviv-v-ukra%D1%97niskij-literaturi/>

16. Апокрифи. URL: <https://stud.com.ua/37101/literatura/apokrifi>

17. Марія Книга народження Марії. URL: <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Lit/S/Samchuk/Marija/KnygaProNarodzhenjaMariji/11.html>

18. Співвіднесеність образів Матері Божої і героїні твору Уласа Самчука «Марія». URL: <http://www.testsoch.net/spivvidnosnist-obraziv-materi-i-geroni-tvoru-ulasa-samchuka-mariya/>

19. Пінчук С. Улас Самчук та його роман про голодомор 33-го. Марія. К., 1991. С. 172–188.

20. Рецензія. Ірина Руснак «Я був повний Україною»: Художня історіософія Уласа Самчука. Монографія. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/38592>

Резюме

В статье отражены результаты вербального анализа идиостиля У. Самчука и рассмотрены авторские структурирования концепта «женщина», представленного в узком и широком смыслах, что сравнивается с образом Богородицы.

Ключевые слова: концепт, женщина, концептуальный признак, вербализация, роман «Мария», религиозные реминисценции.

Summary

In the article the results of the verbal analysis of U. Samchuk's idiostyle are represented and author's structures of the concept "woman" in narrower and broader senses are compared with the image of the Virgin Mary.

Key words: concept, woman, conceptual sign, verbalization, novel "Maria", religious reminiscences.

УДК 821.161.2.0–06*Гуц

**С. Ворушило,
магістрантка 61-У групи
факультету філології та історії
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка**

ОСНОВНІ ДОМІНАНТНІ ОСОБЛИВОСТІ В ПРОЗІ Є. ГУЦАЛА ДЛЯ ДІТЕЙ

**Науковий керівник: кандидат педагогічних
наук, доцент кафедри української мови,
літератури та методики навчання Гоголь Н. В.**

У статті висвітлено основні домінуючі елементи в прозі Є. Гуцала для дітей. Зроблено акцент на «концепції дитини» як уособлення щастя та духовного досвіду в буденному світі. Наголошено на майстерності автора наділяти своїх маленьких героїв щирими емоціями та почуттями в їхніх характерах.

Ключові слова: дитинство, автор, домінуючі елементи, дитяча проза, маленькі герої, читач.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У літературному доробку митця висвітлено авторську концепцію дитини як уособлення щастя в буденному світі, як набуття такого духовного досвіду людиною, що стає запорукою її утвердження як особистості. У письменника яскраво виділено домінуючі елементи прозових творів для дітей і про дітей (*радість, мрії, любові*). Для Є. Гуцала дитинство – це інший, зовсім відмінний від дорослого світ, а тому більш досконалий. Він протиставлений дорослому світові в таких чинниках як: *радість / розчаруванню, мрія / буденності* й безпосередньо пов'язаний з періодом щастя.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. На основі аналізу літературознавчих досліджень Ю. Барабаша, І. Бойцун, О. Дончика, М. Жулинського, М. Ільницького, Н. Навроцької, М. Наєнка, Л. Новиченка, О. Чепурної, які розглядали індивідуальні риси поезики творчості Є. Гуцала, його художньо-естетичні принципи, специфіку побудови художнього світу, розкрито основні домінуючі особливості у прозі письменника для дітей.

Мета статті – виокремити і розкрити домінуючі характеристики образу маленьких героїв на основі прози Є. Гуцала для дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. У прозі Є. Гуцала широко висвітлена «домінанта радості», яка широко постає в контексті протилежних опозицій *доброта / байдужість, щирість / підступність, відкритість / відчуженість*. Носіями радості як добра постають діти, для яких вона є здатністю відчувати необмежену свободу в думках і діях, що не може собі дозволити доросла, «суспільна» людина. Неможливість щиро радіти в замкнутому, відчуженому світі викликає у неї роздратування і злість, породжує конфлікт «батьків і дітей» («Радість у голубому», «Хліб від зайця»). Проблема *свободи і радості* постає в новелах «Проти Івана сонце грало», «Люди зростають, наче сади», «Припутень», де діти гостро відчувають межу між вседозволеністю і свободою, яку часто переступає доросла людина, бажаючи вирватись за межі свого замкнутого й чужого світу. Радість світу дитини – це радість спілкування з природою й оточенням, що передбачає взаєморозуміння, основою якого є щирість і духовна близькість. Але щирість часом призводить до розчарування («Радість у голубому», «Я не люблю Сен-

Санса!», «Олень Август», «Люди зростають, наче сади», «Зелений папуга», «Одуд», «Дениско і відьма», «У гаї сонце зацвіло») [3, с. 34].

У прозі автора домінанта *радості* як бажання жити, відчувати свободу й близькість між людьми вирішується в контексті проблеми спроможності людини сприймати й оцінювати дійсність, не втрачаючи внутрішнього духовного досвіду, що на художньому рівні реалізується через самотнє авторське відображення мотиву куштування плоду, в якому зображений плід як заборона і плід як пізнання. Зорово-слухові та дотикові деталі надають художньому світові розглянутих новел ясності, життєрадісного настрою.

Малому герою оповідання «Зелений папуга» дядько пообіцяв купити в місті папугу. Ще з позавчорашнього чи учорашнього дня груди хлопчика сповнені очікуванням чогось незбагненого, думки і почуття героя автор влучно передає через вигуки, що втілюють домінанту радості: «*До міста, до міста! Поїдемо до міста!*» [3, с. 36]. Головний герой оповідання «Одуд» Андрійко відчуває нестримну радість від того, що його поранений товариш одуд видужав, хоч і не хотів прощатися зі своїм новим другом. У цьому творі простежується домінанта *радості* з легким елементом смутку, автор підкреслює, що Андрійко, випустивши птаха, «*повертався додому, і, щасливому, все здавалось, начебто й він здатен полетіти*» [2, с. 22].

В оповіданні «Дениско і відьма» Дениско, радіючи, відчуває, що його душа «*наче на дужі крила сп'ялась, отак узяла – й полетіла б, полетіла б, тільки б мигали внизу поля та гаї*» [2, с. 22].

Домінанта *мрії* постає як нічим не обмежена свобода думок і дій, що виявляється у здатності дитини уявляти й фантазувати. Ранній новелістиці Є. Гуцала притаманний вічний пошук зв'язку *гармонії душі з сірістю буднів, між мрією й буденністю*. Домінанту *мрії* у творчості письменника виявлено в творах «Блакитні вівці», «Полустанок», «Хліб від зайця», «Мельник і його дочка», «Олень Август».

Ключем до розуміння домінанти *мрії* є новела «Блакитні вівці». Образ землі й образ дитини перетинаються в точці мрії-свободи, яка єднає минуле й майбутнє. Форма сновидіння, що її використовує автор, фіксує пам'ять колективного позасвідомого (К.- Г. Юнг). У творах письменника нічне небо, зорі, місяць постають уособленням загадки й розгадки таємниці, яку бажає розгадати кожна дитина, мрії, які тривожить душу [1, с. 53].

У новелі «До дядька» образність зоряного неба як мрії асоціюється з образністю землі, степу як національним архетипом. Зв'язок мрії з домінантою *таємниці* можна прослідкувати майже у всіх творах збірки «Олень Август». Мрія й таємниця є специфічними рисами дитячого світу, які проявляються в очікуванні казки, беззастережне прийняття казки й добра [1, с. 55].

Домінанта *мрії і таємниці* притаманна в основному дитячому світу, який протиставлений дорослому за принципом *казка / буденність, добро / зло, мрія / приземленість, віра / роззубленість*. Проблема мрії увиразнює конфлікт особистості й середовища («Мельник і його дочка», «Нові чоботи», «Я не люблю Сен-Санса!», «Полустанок»). Природні деталі-символи стають художніми засобами, що допомагають автору виразити зв'язок між великим, безмежним всесвітом і людиною.

Домінанта *мрії*, що художньо реалізується в асоціаціях (диво, божественна дитина, дух, дерево життя), розкриває зв'язок найважливіших духовних начал у житті дитини з її незбагненою земною природою.

Розглянута домінантна проблема *мрії* в новелах Є. Гуцала пов'язана з домінантою *любові*. У творах митця простежено зв'язок *любові* з *мрією*, що виявляється у двох напрямках: 1) переживання святкового, небуденного моменту; 2) почуття турботи, відповідальності, поваги. У першому випадку любов відтворена як святковий час у бутті людини, як момент духовної близькості, солідарності. Часто цей момент – перше почуття до протилежної статі. *Любовна* домінанта розглянута в основі творів «Етюд з хлопчиком», «Дичка біля плоту», «Ти не матимеш жодного краба!», «А от лисицю візьмемо», «Я не люблю Сен-Санса!», «Нові чоботи», «Припутень», «Чорногорія», «Люди зростають, наче сади», «Жакан», «Полустанок».

Момент зародження першого почуття пов'язаний із мотивом куштування плоду й мотивом любовного начала, молодості, коли вперше здобутий досвід сприймається надзвичайно гостро, емоційно й трактується як святковий момент, «сильний час». Уміння бути чутливим, можливість відчувати близькість, щирі, не фальшиві почуття – всі ці риси письменник уособлює в образах дітей. Нездатність до духовної близькості породжує розчарування. Домінанта *любові* розкривається і в контексті протилежних почуттів *близькість / відчуження*. Усвідомлення своєї соціальної «неспроможності» (бідність головного героя Максима з новели «Нові чоботи») спричиняє злість і страх перед оточенням, руйнуючи духовний зв'язок між двома підлітками. У новелах «Ти не матимеш жодного краба!», «Жакан», «Чорногорія», «Полустанок» *любов* розкривається в контексті *відповідальності*.

З'ясовано, що *любовна* домінанта поєднує декілька тверджень, утворюючи пряму паралель: *солідарність – повага – відповідальність*, яка вміщує філософську, моральну й духовну основи художнього світу Є. Гуцала. Любов розкривається як переживання першого почуття на основі мотиву куштування плоду. Цей мотив варіюється: заборонений плід, плід спокуси, плід пізнання. Він пов'язаний із поняттям «дерева пізнання» й «дерева життя». Вік Дмитра – дитячий і такий зворушливий, коли в його душі зародилося перше кохання: «Він аж зашарівся від

зухвальства, що не посоромився проказати ці слова, і, вмовкнувши, прислухався, як серце у грудях тіпається, мов заячий хвіст» («Голоси в осінньому лісі») [1, с. 63].

У прозі Є. Гуцала розглядається також домінанта *тривожності* в оповіданні «Голоси в осінньому лісі»: «*Притишений голос тремтів Дмитрові, як ото зараз, нап'ята на стеблах папороті, ледь-ледь тремтіла павутина під вагою опуклих краплин роси...*» [1, с. 78]. На початку першу строфу вірша Дмитрик читає тихим, тремтячим та ледь помітним голосом, у якому виявляється ознаки тривожність. Домінанта *сміливості* проявляється вже в рядках другої строфи, де хлопець переборює себе, свій страх і тривожність, підсвідомо йому дуже хочеться, щоб Ганька почула його: «*Коли копають картоплю, ключ угорі журавлиний рідною мовою кличе у невідомі краї. Голос набирав на силі і, мабуть, хотів одлетіти далі від бліндажа, долинути до Ганьки, що зараз, звісно, збирала з Мартою гриби на галяві*» [1, с. 79].

У творчості Є. Гуцала період раннього віку людини – це час набуття такого духовного досвіду, що є запорукою становлення особистості. Дитинство розкривається в домінанті *щастя*, що охоплює елементи *радості, мрії, любові*. Радість формується на всеохоплюючому зв'язку людини й світу, що є справжнім святом щирого спілкування. Мрія – символ вічності, таємниця нерозривного й вічного зв'язку поколінь. Домінанта *мрії* тісно пов'язана з *любовною домінантою*, що розкриває святковість і небуденність людського існування. У цих святкових стосунках дитина уособлює чистоту й щирість, які є першоосновою справжніх почуттів, що розкриваються в контексті домінанти *відповідальності й поваги*.

Висновки дослідження. Отже, твори Є. Гуцала спонукають читачів насолоджуватись кожним авторським словом, всотувати його красу, неповторність, простоту й довершеність. Споглядальна манера письма, вміння вести діалог з читачем невимушено, тонко відчувуючи найменші порухи душі вирізняють прозу Є. Гуцала для дітей і про дітей. Тому, письменнику-шістдесятнику вдалося у своїй художній творчості виокремити і простежити домінантні характеристики образів своїх маленьких героїв (радості, любові, мрії, таємничості тривожності, сміливості).

Література

1. Храпченко М. Б. Горизонти художественного образа // Контекст-80: Лит.-крит. исследования. Москва : Наука, 1981. С. 10–104.
2. Шевченко А. Феномен Є. Гуцала / З книжки «День сонячного затемнення». *Дивослово*. 2003 № 3. С. 22.
3. Яременко В. Панорама української літератури ХХ ст. *Українська мова і література*. 2001. № 11. С. 34–36.

Резюме

В статье отражены основные доминантные элементы в прозе Е. Гуцало для детей. Сделан акцент на «концепции ребенка» как олицетворение счастья и духовного опыта в обыденном мире. Отмечено мастерство автора наделять своих маленьких героев искренними эмоциями и чувствами в их характерах.

Ключевые слова: детство, автор, доминантные элементы, детская проза, маленькие герои, читатель.

Summary

The article is devoted to the dominant features in Ye. Gutsalo's children prose. It is emphasized that the «concept of the child» is personalization of happiness and spiritual experience in usual world. The main accent is made on the author's art to give the sincere emotions and feelings to his little heroes.

Key words: childhood, author, dominant features, children prose, little heroes, reader.

УДК 821.161.2

**О. Гриценко,
магістрантка 61-У групи
факультету філології та історії
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка**

ОСМИСЛЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ПРОБЛЕМ У ПРОЗІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ ТА ЛЮБОВІ ЯНОВСЬКОЇ

**Науковий керівник: кандидат філологічних
наук, старший викладач кафедри української
мови, літератури та методики навчання
Клейменова Т. В.**

У статті досліджено тендерну проблематику в прозових творах О. Кобилянської та Л. Яновської. З'ясовано особливості її трактування письменницями межі XIX – XX ст.

Ключові слова: гендер, тендерна проблематика, тендерні ролі, тендерні стереотипи, жіноча проза.

Постановка проблеми в загальному вигляді. В українському літературознавстві дедалі частіше застосовується гендерний підхід до аналізу художньої спадщини митців. Учені намагаються вивчити й проаналізувати поняття «жіночого» і «чоловічого» і «чоловічого» світосприйняття, виявляють значний інтерес до гендерної проблематики в художніх творах, зокрема порушених авторами питань родинних стосунків, гендерної

дискримінації, руйнування гендерних стереотипів, дотримання умов вільного вибору чоловіків та жінок та ін. Твори, у яких інтерпретуються проблеми міжособистісного спілкування чоловіка й жінки, соціальної рівності статей користуються популярністю серед читачів.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Гендерна проблематика в літературних творах стала об'єктом вивчення В. Агєєвої, Т. Гундорової, Л. Демської-Будзуляк, Н. Зборовської, О. Ромазан, С. Павличко, І. Приймак, С. Філоненко та ін. Однак гендерний аспект прозової спадщини українських письменниць межі XIX–XX ст. О. Кобилянської та Л. Яновської потребує детальнішого розгляду. Останнім часом учені розглядають особливості гендерного аналізу художніх творів. Зокрема Л. Мозгова серед основних критеріїв відбору літературного матеріалу для такого аналізу виділила «наявність відповідної проблематики та її актуальність (проблеми стосунків між чоловіком та жінкою у сім'ї, батьківства та материнства, зради, взаємин невістки та свекрухи тощо)» [3, с. 10].

Мета статті – дослідити гендерну проблематику та специфіку її трактування у прозі О. Кобилянської та Л. Яновської.

Виклад основного матеріалу дослідження. Творчість на межі XIX – XX століть багатьох талановитих письменниць сприяла перелому в інтерпретації статі, зумовила поглиблений психологізм письма, що дозволяв пізнати та зрозуміти її сутність. Художні тенденції тієї мистецької доби були означені сплеском опозиції двох біологічних статей у творчості О. Кобилянської, Лесі Українки, Є. Ярошинської, Уляни Кравченко, М. Колцуняк та ін. Жінки-літератори інтерпретували чоловічі образи, висловили новий погляд на гендерну проблематику, представили тип незалежної і вольової жінки, яка прагне й досягає самореалізації.

О. Кобилянська (1863–1942) належить до тих письменниць, які проблему жіночого «Я» зробили ключовою у своїй творчості. Вона особисто пережила дискримінацію жінки в патріархальному суспільстві. Зокрема після навчання в чотирикласній німецькій школі (1873–1877) продовжити освіту О. Кобилянська не мала можливості, адже в родині передусім дбали про навчання її братів.

Кожен твір письменниці вражає поетичністю і глибиною зображення жіночих характерів. «Аналізуючи жінку як суб'єкт у межах патріархальної культури, Кобилянська, символічно кажучи, прийшла до нового трактування її (жінки) гендерної, національно-етнічної і мовної ідентичності, що традиційно вважалася наслідувальною щодо природи і вірною щодо традиції» [1, с. 9]. У своїх творах письменниця показала новий тип жінки – інтелігентної, незалежної, розумної, свого роду «наджінки», креативної та сповненої гідності («Людина», «Царівна», «Через кладку», «Меланхолійний вальс» тощо). Героїні творів

О. Кобилянської як неоромантичні постаті протистоять буденщині, прагнуть до чітко визначеної мети в житті, руйнуючи тим самим гендерні стереотипи (традиційні жіночі ролі, види діяльності, поведінкові якості).

Найяскравіше гендерний аспект представлено у творах О. Кобилянської з життя інтелігенції, зокрема у повісті «Царівна» (1895). Авторка створила образ інтелігентки, яка стала на шлях боротьби з метою захисту особистої свободи.

Головна героїня твору – Наталка Веркович – бажає «бути самій собі ціллю». Дівчина не погоджується з твердженням, що «мужчина – то «все», а жінка – то «нічо»» [2, с. 31], вірить у своє високе призначення і тому змушена розірвати стосунки з оточенням, яке не сприймає її погляди й ідеали. Наталка Веркович – *alter ego* авторки. Вона шукає в житті красу та щастя, переймається питаннями гендерної рівності, самореалізації жінки в суспільстві: «...Чи не можна бути чиєюсь жінкою і любити, попри чоловіка, і працю або яку-небудь штуку: малярство, музику, літературу, – одним словом, любити світ божий в цілій його величі, з різнородними його <...> чудесними об'явами?» [2, с. 184].

У боротьбі з оточенням, буденщиною дівчина виходить переможницею. Якщо героїня повісті «Людина» (1892) Олена Ляуфлер у своїх мріях і пориваннях не виходить за межі особистих інтересів і терпить життєвий крах, то Наталка Веркович – натура більш вольова і цілеспрямована, з суспільними ідеалами – знаходить своє місце в житті.

У творі «Valse melancolique» (1898) О. Кобилянська зобразила трьох жінок: талановиту піаністку Софію, горду духом Марту та вольову Ганнусю, яких об'єднує спільна мета – реалізуватися в тогочасному суспільстві як особистість, довести, що вони мають духовні сили й здібності, щоб це зробити.

Жіноча українська проза кінця XIX – початку XX ст. відображає заміну гендерних ролей. Так, у творах О. Кобилянської можна виокремити центральний конфлікт – зіткнення жіночої сили й чоловічої слабкості. Її героїні – морально й інтелектуально сильні, самовіддані в коханні, тоді як персонажі-чоловіки – слабовольні, нестійкі в переконаннях і почуттях (Василь Орядин із повісті «Царівна», коханий Софії з «Valse melancolique», Гриць із твору «У неділю рано зілля копала» та ін.).

Героїні О. Кобилянської є виразно окресленими індивідуальностями, які приваблюють вродженою душевною тонкістю, оригінальністю вдачі. Їх об'єднує спільне прагнення «повного життя» [4, с. 57].

Вагомий унесок у висвітлення гендерних проблем у соціумі зробила й маловідома письменниця Л. Яновська (1861–1933). У повісті «Городянка» (1901) вона показала несправедливість жіночого існування на прикладі життя головної героїні – Пріськи, яка довго опиралася намаганням селянського середовища звести її життя до звичайного на той час для жінки становища безсловесної рабині. У повісті авторка порушила

проблеми залежності жінок від гендерних стереотипів і намагання їх зруйнувати.

Як і її попередниця в розкритті важливих гендерних проблем О. Кобилянська («Людина», «Царівна»), Л. Яновська крізь призму бачення головної героїні зобразила конфлікт різних поглядів на жіночі ролі та місце жінки в родині й суспільстві. Письменниця вивела три типи жінок. Перший – це жінка патріархального світогляду, яка не вважає за потрібне самостверджуватися в суспільстві (мати і сестра Пріські, пані Рибалкіна та ін.). Другий – жінка, яка бажає вирватися з некомфортних для неї умов життя, руйнуючи при цьому гендерні стереотипи поведінки, але їй не вистачає сил, щоб втілити в життя свої мрії (Пріська). Третій – жінка нових поглядів, яку не задовольняють гендерні ролі дружини, матері й господині у власній хаті і яка прагне до освіти, самореалізації в суспільстві (дочка пані Рибалкіної Катруся).

У повісті «Тайна нашої Принцеси» (надруковано в 1931 р.) Л. Яновська розкриває трагедію творчої особистості жінки. Тетяна, дівчина великого мистецького хисту, глибоко сприймає і розуміє красу. Але реалізувати свій талант вона не може через матеріальні нестатки, і, більшою мірою, через несприйняття родиною її мистецького покликання. Тетяна бачить власне призначення в тому, щоб, здобувши музичну освіту, доносити до людей красу мистецтва. По-іншому вона не мислить подальшого життя: «Я б заподіяла собі смерть, бо жити так, без мети, без змісту – я не змогла б» [5, с. 648]. Талановитістю, прагненням до особистої свободи, тонким розумінням краси Тетяна нагадує героїнь О. Кобилянської з твору «Valse melancolique», Наталку Веркович із повісті «Царівна».

Варто наголосити, що у створенні цієї повісті письменниця використала деякі факти з власного життя. Сама Л. Яновська мала музичний талант і володіла чудовим голосом. Їй пророкували славу співачки, радили вчитися вокалу. Проте письменниця знайшла компроміс між родинним життям і покликанням та не поставила мистецтво понад усе. Натомість Тетяну письменниця характеризує як вольову дієву особистість, яка знаходить у собі сили піднятися над загалом. У пошуках «чистої» краси вона навіть ігнорує своїх рідних і близьких, руйнуючи при цьому гендерні стереотипи поведінки.

Неможливо залишити поза увагою психологічну повість «Мій роман» (1917), у якій Л. Яновська створила неоднозначний образ жінки-матері з аристократичного роду, котра багато років жила, виконуючи чужу волю, і зрештою змогла проявити деяку самостійність, незалежність від оточення. Яскраво у творі висвітлено проблему кохання, пов'язану з питанням вільного життєвого вибору, адже всупереч громадській думці вдова Катерина Михайлівна з власної волі підтримувала стосунки з учителем своїх дітей.

Героїня Л. Яновської духовно еволюціонувала, зуміла відстояти власні прагнення, особисту свободу, відкрито проявити почуття кохання, хоча воно виявилось і не взаємним, розкрила свою особистість в інтелектуальній праці.

Висновки дослідження. Таким чином, огляд прози О. Кобилянської та Л. Яновської дозволяє стверджувати, що гендерний аспект у їх творах представлено на проблемно-тематичному й образному рівнях. Письменниці розкривають у творах нелегку долю жіноцтва, яке змушене виборювати рівні з чоловіками права, руйнувати гендерні стереотипи. О. Кобилянську та Л. Яновську цікавлять насамперед проблеми нової моралі, жіночої незалежності й самореалізації, щастя і можливостей його досягнення, що призвело до створення модерної героїні – вольової, цілеспрямованої, здатної відстоювати свою незалежність, робити свідомий вільний вибір, брати участь у суспільному житті тощо.

Література

1. Гундорова Т. *Femina melancholica*: Стаття і культура в гендерній утопії О. Кобилянської. Київ : Критика, 2002. 272 с.
2. Кобилянська О. Ю. Твори: В 2-х т. Т. 1 / Упоряд., передм. і приміт. Ф. П. Погребенника. Київ : Дніпро, 1983. 495 с.
3. Мозгова Л. А. Гендерна складова методики навчання української літератури в старшій школі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 22 с.
4. Починок Л. І. Ольга Кобилянська : Знайома постать у новому ракурсі : Навч. посібник. Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М. І., 2005. 192 с.
5. Яновська Л. О. Твори: В 2 т. Київ : Дніпро, 1991. Т. 1. Оповідання, повісті / Упоряд. та авт. передм., прим. Н. М. Шумило. 712 с.

Резюме

В статтє дослідована гендерная проблематика в прозаических произведениях О. Кобылянської и Л. Яновської. Выяснены особенности ее интерпретации писательницами конца XIX – начала XX в.

Ключевые слова: гендер, гендерная проблематика, гендерные роли, гендерные стереотипы, женская проза.

Summary

The article deals with the studying of gender issues in the prose works by O. Kobylianska and L. Yanovska. The peculiarities of them interpretation by female writers of the late XIX – early XX centuries are revealed.

Key words: gender, gender issues, gender roles, gender stereotypes, women's prose.

К. Дмитренко,
студентка УР-33 групи факультету філології
Національного університету «Чернігівський
колегіум» ім. Т. Г. Шевченка

СВОЄРІДНІСТЬ ПОЕТИЧНОЇ СЕМАНТИКИ ЛІРИКИ І. МАЛКОВИЧА

Науковий керівник: кандидат філологічних
наук, доцент кафедри української мови і
літератури Сазонова О. В.

У статті здійснено спробу розшифрувати вірші Івана Малковича, знайти їх прихований сенс; проаналізовано поезію, з'ясовано низку художніх засобів, які автор використовує, щоб «оживити» вірш.

Ключові слова: художні засоби, закодованість, міфологія, семантика, постмодернізм.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Безумовно, цікавою постаттю в українській літературі є Іван Антонович Малкович зі своєю лірикою. Його зараховують до покоління вісімдесятників, для творчості яких характерна низка особливостей, наприклад, своєрідне езотеричне, тобто утаємничене письмо; поезія, важка для сприймання. Часто для розуміння смислу та ідеї поезії автора доводиться звертатися до різних словників, щоб дізнатися значення певного слова, щоб потім розшифрувати і весь вірш. Власне, автор часто використовує образи міфологічних персонажів. Якщо ми не дізнаємося про сутність персонажа, то не зможемо сприйняти цілком те, що доніс до нас автор.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Науковці приділяють особливу увагу своєрідності семантики лірики Івана Малковича. Зокрема, Борисюк Ірина Василівна виокремлює аналіз міфо-ритуальних форм у поезії у поезіях поета. Вона зазначає, що поетика представників покоління вісімдесятників орієнтована на обрядово-магічне слово, на міфо-ритуальні матриці життєвого циклу («народження — ініціація — шлюб — смерть»), що акумулюють у собі досвід переживання й долання межових екзистенційних ситуацій [1, с. 12]. У своєму аналізі «Художньо-стильові особливості поезії Івана Малковича» Оксана Горшар проаналізувала основні художньо-стильові риси поезії та їх пов'язаність із світоглядними й культурними орієнтирами у творчості І. Малковича. Дослідниця зауважує, що одним із найсуттєвіших моментів впізнаваності поетичної мови І. Малковича є його особлива мелодика і незвичайне лексичне забарвлення. На перший погляд, його поетичній мові притаманна

простота, функціональна споглядальність, проте в ній можна побачити надзвичайну добірність лексики, якусь неповторну мелодію, що притаманна Малковичевій поезії [3].

Мета статті – дослідити поетичну спадщину І. Малковича, одного з представників покоління вісімдесятників, з урахуванням поетичних особливостей. Оскільки поезія є дещо зашифрованою, то необхідно здійснити спробу розшифрувати смисл віршів. Проаналізувати поезію, виокремити особливості творення казковості вірша.

Виклад основного матеріалу дослідження. Іван Малкович – український поет і видавець, власник і директор видавництва «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА». Народився 10 травня 1961 року в Березові Нижньому на Івано-Франківщині. Закінчив скрипковий клас Івано-Франківського музучилища та філологічний факультет Київського державного університету ім. Т Шевченка.

Кожна поезія будь-якого автора є своєрідним замкненим простором, смисл якого можна зрозуміти не одразу або ж і взагалі ніколи. Іван Малкович зашифровує вірші за допомогою різних образів, архетипів, звертається до фольклору і міфології. Щоб достеменно розібратися з глибиною віршів поета, необхідно мати ключі, щоб «відімкнути» таємницю поезії, тобто бути підготовленим до прочитання.

Так, вірш «Шукання безсмертника» насичений різними символами, які втілюють рослини: безсмертник, каштан, болиголов, кульбаба. У книзі «Українська міфологія» Валерія Войтовича знаходимо таке пояснення: «Безсмертник (безсмертка, імортель, сухоцвіт) – символ вічності; квітку чіпляли до весільного меча; ці квіти, зірвані дівчатами на Маковія, вплітали в коси на Благовіщення» [2]. Болиголов – «дуже отруйна рослина, особливо плоди (містить алкалоїд коніїн)» [2]. У поезії переосмислюються язичницькі вірування про одухотворений рослинний світ. Своє художнє втілення тут знайшли анімістичні погляди. Шукання безсмертника – це пошуки людиною внутрішньої гармонії в душі, яка тільки тоді стане безсмертною, коли буде здобута цілісність. Остання ж віднаходиться у житті відповідно до своєї природи та здібностей. Отже, філософська ідея – сродної праці, висунута національним мислителем Г. Сковородою, – по-новому осмислюється в Малковичевій поезії [2, с. 164].

Уперше прочитавши вірш «Кожний день...», може видатися незрозумілим його значення: «кожний день / до мене / навідуються кораблі / вони усідаються під смереками / і важко дихають зябрами». «Смерека» є однією з найбільш часто вживаних рослин у творчості письменників. Наприклад, «Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського. Уявімо, що «кораблі» символізують «думки»: «кожний день / до мене / навідуються кораблі». «Смереки» – світогляд, власна думка автора, який у кожному звичайному предметі може побачити щось

незвичайне. Поет починає втілювати свої думки у життя, тобто записувати на папері: «тоді я нанизую їх / на вербову гілку / і несучу до океану». Ліричний герой хвилюється, щоб люди прийняли його вірші й «і не зломали / його високої / смереки» [10, с. 199].

У вірші «Марко Пекельний» автор на образі Горгони висвітлює тему блукань поета. У «Словнику античної мітології» за редакцією Івана Козовика знаходимо таке тлумачення: «Горгони – три сестри-страховиська: Стено, Евріяла й Медуза. Усе, на що падав погляд Медузи, оберталося на камінь» [6, с. 93–94]. Поет своїм словом може вразити людину: «злодія скам'янив», «кам'янив жителів нашого містечка». Справжньому поетові пророкована така доля, якої неможливо позбутися: «у розпачі / спробував я вирвати свої очі, / але вони знову і знову / виростали, як голови у змія». Поет – це той, хто служить народові. Мабуть, саме тому «дзеркала та води / не приймали мого відображення» [9]. Талант поета – це як дар, як прокляття: «...тож та земля, по якій я ступаю, / все кам'яніє і кам'яніє. / Доношуючи свої залізні черевики, / я однак не втрачаю надії, / що колись нарешті / і я потраплю/ під погляд / Горгони» [9]. Щодо назви вірша, то досить розлого у словнику-довіднику під назвою «Знаки української етнокультури» за редакцією Віталія Жайворонка розтлумачено, хто такий Марко Проклятий, він же Пекельний Марко [4, с. 354]. Розуміємо, що Марко Пекельний – це той, хто проклятий вічно блукати. До образу Марка Пекельного зверталися такі письменники: Олекса Стороженко повість-поема «Марко Пекельний», Іван Кочерга драма «Марко в пеклі», Михайло Стельмах «Правда і кривда» та інші.

Актуальним залишається питання про важливість та місце поета у суспільстві. Відразу згадується слова із «Давньої казки» Лесі Українки: «Не поет, у кого думки / Не лігають вільно в світі, / А заплутались навіки / В золотії тонкі сіті. / Не поет, хто забуває / Про страшні народні рани, / Щоб собі на вільні руки / Золоті надіть кайдани» [7]. Ліричний герой у поезії Малковича несе свій тягар – кайдани на ногах («залізні черевики»).

Ще з давніх часів поети-співці проводжали військо на війну. Закликаючи палко любити свою Батьківщину, ті боролися без страху. Адже словом можна і врятувати, і вбити людину. Та ліричний герой вважає, що «ніхто не має права / бути суддею у цьому світі» [9].

Вагоме місце у творчості Івана Малковича посідає література для дітей. Крім того, що він створив видавництво для дітей «А-ба-ба-га-ла-ма-га», ще й сам пише дитячі вірші. Наприклад, «Свічечка букви "ї"», «Молитва до ангела», «Понад Дніпро гуде метро». Видавець прагне популяризувати українську мову, прищепити любов та повагу до неї, а робити це, переконує читачів, найкраще з самого дитинства. Іван Малкович наголошує на аудиторії: «для малят від 2 до 102 років».

Критик І. Рижий слушно наголошувала на тому, що Іванові Малковичу притаманне рідкісне вміння входити в реальність метафоричною грою, як це вдається лише дітям» [5, с. 162–163]. Одного разу в інтерв'ю поет сказав: «Дитячі якості завжди природні. У них є щирість, незрадливість мріям. Важливо не розгубити ці почуття, дорослішаючи» [8].

Іван Малкович інколи пише дещо «по-дитячому», але це в хорошому сенсі. Кожен рядок наповнений таємничістю, казковістю. А самі вірші занурюють у чарівний світ: «Це заглядають в шпарку від ключа / трирічні Дон-Жуан і Казанова» [10, с. 33], «А поки – спатоньки лягай: / вже рибка засинає, / і сині сни старий Дніпро / на хвилях колихає» [10, с. 63].

Вагоме місце у творчості Івана Малковича займає громадянська лірика. Для аналізу візьмемо вірш, у якому автор з любов'ю звертається до сина, тому що саме в ньому, в наступному поколінні, Іван Антонович вбачає щасливе майбутнє України. 1992 року поетом написано «Понад Дніпро гуде метро» (колискова для сина). Під час читання вірша відразу стає тепло на душі, хочеться посміхатися і забути про всі проблеми та негаразди, які часто нас оточують. Тема поезії – зображення дивної Січі, яку захищають риби. Автор проводить паралелі між рідним домом рибок і нашою державою, яку згодом син буде захищати. Ідея – поет висловлює любов до Батьківщини, до сина, а тому і до всього майбутнього покоління. Цей вірш близький до пісні. Адже це колискова, яку люблячі батьки можуть співати дітям і з самого дитинства прищеплювати їм любов до держави. Досить простий виклад думок (але такий глибокий!) дає змогу навіть найменшому читачеві зрозуміти суть твору і те, що Малкович намагався донести нам, що йому і вдалося.

Поет використовує низку художніх засобів, за допомогою яких вірш наповнюється теплими, лагідними почуттями. Наприклад, у творі використовує зменшено-пестливі слова: «рибоньці», «рибки», «плавничками», «хлопчику», «шабелька», «коник», «зайчика», «лисичку», «серденько» [10, с. 62–63]. Це додає віршу ніжності, Іван Малкович передає величне ставлення до всього, про що говориться в поезії. Не в останню чергу автор змінює усталений порядок слів: «журиється Дніпро», «хлопчику чудовий», «сині сни старий Дніпро на хвилях колихає». Ця інверсія слугує створенню мелодійного ритму. Не можна не помітити здатності Малковича сполучати прикметники з іменниками. Ці художні новотвори стають справжніми витворами мистецтва, які трансформуються у такі елементи, без яких вірш не був би сповнений лагідного ставлення до сина, до дивної Січі, у якій живуть риби. Можна виокремити такі епітети: «старий Дніпро», «дивна Січ», «рідний край», «серденько хоробре», «сині сни» [10, с. 62–63]. Наприклад, Дніпро для поета є справжньою живою істотою «і сині сни старий Дніпро / на хвилях колихає» [10, с. 62–63]. Під час читання вірша все описуване автором

поезії постає в уяві: і дивна Січ, і рибки, і ліс, і рідна річка, і зайчик, і лисичка. В образі дивної Січі Малкович зобразив Україну: «Дніпро для рибок – рідний край, / це їхня Україна...» [10, с. 62–63]. Майстер слова використовує складнопідрядні та складносурядні речення. Так він створює одночасність подій, цілісний образ картини: «Понад Дніпро гуде метро, / і рибоньці не спиться, / і журиться старий Дніпро, / і сон Дніпрові сниться... /» [10, с. 62–63].

Вірш написаний чотиристопним ямбом. Римування – перехресне: «Понад Дніпро гуде метро, / і рибоньці не спиться. / І журиться старий Дніпро, / і сон Дніпрові сниться» [10, с. 62–63]. Д. Павличко зауважив, що «буденне» і «сіре» слово, як тільки воно стає римою, перетворюється на очах, ніби в ньому оживає молодий голос, душа його оновлюється й розквітає. Стаючи римою, слово поєднується з іншим словом чи групою слів, причому це поєднання радісне, бажане, коли вібрація одного звука вільно входить у звук інший і слова обмінюються навзаєм як звуком, так і певними елементами свого внутрішнього змісту» [11, с. 34]. У вірші «Понад Дніпро гуде метро» Малковича рима чоловіча і жіноча: метрО – ДніпрО / спИється – снИється [10, с. 62-63]. Чоловіча рима має сильне звучання, а жіноча рима надає закінченню рядків м'якого звучання.

Висновки дослідження. Оригінальні ліричні твори з'явилися завдяки експериментуванню на всіх рівнях твору і водночас збереженню традицій, інтенсивним пошукам нових художніх форм, медитаційному та філософічному наповненню поезій, дифузії жанрів, рівнів мовлення (високої і популярної культури). У зовсім звичайних речах Іван Малкович може побачити чарівне, те, що приховане від очей простих людей. Мабуть, саме це і є одним з найважливіших особливостей творчої палітри поета.

Література

1. Борисюк І. В. Стилетворчі функції міфо-ритуальних форм у поезії вісімдесятників (В. Герасим'юк, І. Римарук, І. Малкович): автореф. дис ... канд. філол. наук: 10.01.01. НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. К., 2006. 20 с.
2. Войтович В. М. Українська міфологія. К. : Либідь, 2002. 664 с.: іл.; Українська міфологія. Вид. 3-є. Рівне : Видавець В. Войтович, 2012. 681 с.: іл.
3. Горшар Оксана. Художньо-стильові особливості поезії Івана Малковича [Електронний ресурс]. Режим доступу: naub.oa.edu.ua > Факультети > Гуманітарний.
4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. – К. : Довіра, 2006. 703 с.

5. Загальна характеристика сучасного літературного процесу. Інтелектуально-метафорична лірика «вісімдесятників» [Електронний ресурс] // Лекції. 2016. Режим доступу: http://nubip.edu.ua/sites/default/files/u138/sul_lekciyi_2016_3.pdf.

6. Козовик І. Я., Пономарів О. Д. Словник античної міфології. Тернопіль : Навчальна книга. – Богдан, 2006. 312 с.

7. Леся Українка. Давня казка [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=488

8. Малкович Іван. «Доля видавця дуже сумна – доводиться перечитувати гори макулатури» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://fakty.ua/216700-ivan-malkovich-sudba-izdatelja-ochen-grustnaya-prihoditsya-perechityvat-gory-makulatury>

9. Малкович Іван. «Марко Пекельний» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://poetyka.uazone.net/malkovych/kluch31.html>

10. Малкович І. Подорожник з новими віршами: поезії. К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2016. 288 с.

11. Павличко Д. Над глибинами: літ.-критич. ст. і виступи. – К. : Рад. письм., 1983. 421 с.

Резюме

В статтє осуццествлена попытка расшифровать стихи Ивана Малковича, найти их скрытый смысл; проанализирована поэзия, выяснен ряд художественных особенностей, которые автор использует, чтобы «оживить» стихотворение.

Ключевые слова: художественные особенности, шифрование, мифология, семантика, постмодернизм.

Summary

The attempt to decipher the poems by Ivan Malkovych, to find their hidden meaning is made in the article. The poetry is analyzed, a number of literary means used by the author to «revive» the poem is determined.

Key words: literary peculiarities, codification, mythology, semantics, postmodernism.

УДК 82: 09: 821.161.2 - 2 “185/191”

**А. Збаражська,
магістрантка 61-У групи
факультету філології та історії
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка**

**ОБРАЗИ АКТОРІВ І ПСЕВДОАКТОРІВ
У КОМЕДІЇ МАРКА КРОПИВНИЦЬКОГО
«НАШЕСТВІЄ ВАРВАРІВ»**

**Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови, літератури та методики навчання
Новиков А. О.**

Аналізуються основні і другорядні образи в комедії Марка Кропивницького «Нашествіє варварів». Наголошується, що проблеми, порушені автором твору, залишаються актуальними і в наші дні, що українська культура і сьогодні потребує захисту.

Ключові слова: національна культура, український театр, театральні ділки, псевдонатріоти, українофоби.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Видатний український актор, режисер і драматург Марко Кропивницький все своє життя присвятив беззастережному служінню Україні. У жовтні 1882 року він заснував у Єлисаветграді (тепер – Кропивницький) театр, який пізніше стали шанобливо називати театром корифеїв. Цей театр «на весь світ прославив національне мистецтво, підняв на найвищий щабель культуру народу, про який переважна частина цивілізованого людства навіть гадки не мала» [4, с. 76].

Залишив по собі митець і велику літературну спадщину, в якій до певної міри відобразив і свою театральну діяльність, створивши кілька творів на театральну тему. Найвагомішою з них, поза сумнівом, є комедія «Нашествіє варварів» (1900).

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. На початку ХХ ст. комедія «Нашествіє варварів» користувалась у глядачів популярністю, однак сьогодні вона маловідома широкому загалу. Сталося це передусім тому, що в радянську добу твір потрапив під заборону. Уперше його надрукували лише на початку 1990-х років, однак великою літературною подією це не стало, попри те, що в комедії висвітлені проблеми, до певної міри характерні й для нашого часу. Відтак розглядалася комедія в основному у працях П. Перепелиці («Заарештована п'еса») і А. Новикова («Художній універсам Марка Кропивницького», «Український театр і драматургія: від найдавніших часів до початку ХХ ст. та ін.»).

Мета розвідки – здійснити аналіз основних і другорядних образів у комедії М. Кропивницького «Нашествіє варварів».

Виклад основного матеріалу дослідження. Гастролуючи багатьма провінційними містами і містечками, Кропивницький незрідка змушений був конкурувати з так званими «гопачними» театрами, які переймалися в основному примітивним викачуванням коштів із кишень невибагливих глядачів, оскільки у своїх недолугих виставах наголос робили не на високих ідеалах мистецтва, а на зовнішніх ознаках національної культури

– фольклорі, шароварах, галушках, горілці і т. ін. «Задовольняючи основну вимогу глядача щодо етнографічності, – згадував Іван Мар'яненко, – все інше вони виконували здебільшого дуже грубо, чисто зовнішньо, крикливо, шаржовано, з єдиною метою полоскотати невибагливі уподобання міщан. І скільки треба було докладати зусиль нашим корифеям, щоб перевиховати смаки глядача!» [3, с. 82].

Це були досить малозатратні трупи, оскільки їм непотрібна була ні якісна акторська підготовка, ні дороге театральне збіжжя. Проте своєю діяльністю ці колективи серйозно дискредитували національне мистецтво. Адже вони підігрували українофобам, які безсоромно заявляли про те, що повноцінної української культури не існує, а є, мовляв, лише екзотика, яка може бути цікавою тільки невибагливим глядачам.

Прикметно, що таких глядачів на межі XIX–XX ст. і справді було чимало. В одному зі своїх листів до композитора Миколи Аркаса (від 11 березня 1908 року) Кропивницький, зокрема, згадує: «Чи я тобі розказував коли про одного полтавського патріота. Увійшов в уборну (давно це було) сивоусий дідуган, в жупані, з люлькою в зубах і трохи під чаркою. “Ти Кропивницький?” – “Та що з того?” – “Горілку п’єш?” – “Ні” – “Люльку куриш?” – “Ні” – “Вареники їси?” – “Трапляється...” – “Так горілки не п’єш?” – “Ні...” – “Який же ти холод?” – “Та отакий, як бачите...”. Повернувся і пішов назад. І таких патріотів сила незчисленна» [2, с. 536–537].

Незрідка траплялися такі «патріоти» й серед митців, а особливо виконавців. Драматург називав їх варварами. Найбільш характерні образи псевдоакторів він талановито змалював у своїй комедії, котру так і назвав – «Нашествіє варварів». У цьому творі М. Кропивницький «нещадно висміяв ділків та спекулянтів від національної культури, що прагнули скористатись популярністю українських вистав задля власної наживи» [5, с. 262].

Прикметно, що згаданий вище епізод за участі «полтавського патріота» М. Кропивницький майже повністю відтворив у своїй п’єсі. Більше того, у «Нашествії варварів» його персонаж із промовистим прізвиськом Жук пропонує антрепренеру трупи Карпу Іллічу ще й купити його недолугі вірші на «патріотичну тему».

Нічим не кращий за цього доморощеного поета і куплетист невизначеної національності Зашмалько. Свої убогі пісеньки він поки що виконує в якійсь заштатній кав’ярні, але мріє про справжню українську сцену, де, на його думку, зможе здобути значно більші кошти.

Зображує Кропивницький у «Нашествії варварів» й низку інших таких же графоманів та драморобів. Серед них – «письменники» Копустянський і Копитько, дирижер Зельман Пуцель, музикант Янкель, а також власник театального приміщення Самойло Маляренко. Всі вони, як зауважує А. Новиков, будь-що, намагаються заробити на своєму примітивному «патріотизмі» [5, с. 267].

На противагу цим горе-митцям зображує письменник у своїй комедії й справжніх українських патріотів, які вболівають за українське театральне мистецтво. Це передусім керівник трупи Карпо Ілліч Грищенко, прообразом якого, на думку А. Новикова, був сам автор твору [5, с. 265], його помічник Сеня Горбачевський, учитель Василь Романчук. Останній виступає з палкою промовою, скерованою на захист української культури: Перелицьованці втислись налопом в наш храм і віддали наші ідеали на поругу та глум не доброчинцям; перелицьованці почали ставити на сцену всяку мерзоту, котра виходе з-під пера всякого лакея, або цилюрника... <...> Гроші, гроші і гроші – ось їх девіз!» [1, с. 62].

Вельми теплими фарбами змальовує Кропивницький і зовсім юну, але талановиту дівчину Софію Маляренко, яка мріє стати українською акторкою. Однак на шляху до цієї шляхетної мети є велика перепона – єврейське походження претендентки. Це пов'язано з тим, що українські актори в ті часи у пошуках заробітку змушені були постійно гастролювати, а для людей іудейського віросповідання у царській Росії існувала так звана межа осілості, яку вони не мали права перетинати. Аби здолати цю перешкоду, Софія навіть наважується перейти у християнську віру, попри те, що такий її крок може спричинити серйозний скандал із ріднею.

Висновки дослідження. У п'єсі «Нашествіє варварів» М. Кропивницький порушив кілька важливих проблем. Найбільшою з них є дискредитація вітчизняної культури різноманітними ділками від мистецтва, які заради наживи безсоромно спотворювали національну класику. Ця проблема, на превеликий жаль, досить актуальна і в наші дні, оскільки окремі актори й сьогодні продовжують безжалісно нівечити і рідну українську мову, і наші високохудожні твори.

Перспективи дослідження вбачаємо в подальшому аналізі української класичної драматургії, у тому числі доробку Марка Кропивницького.

Література

1. Кропивницький М. Нашествіє варварів. *Київська старовина*. 1994. №3. С. 57–79.
2. Кропивницький М. Твори в 6-ти т. Київ : Держлітвидав УРСР, 1960. Т. 6. 672 с.
3. Мар'яненко І. О. Минуле українського театру. Київ : Мистецтво, 1953. 184 с.
4. Новиков А. О. Театр світової слави. До 120-річчя від часу заснування М. Кропивницьким першої трупи українських корифеїв. *Культурна спадщина Слобожанщини. Культура і мистецтво: Збірка науково-популярних статей*. Харків : Курсор, 2004. Число 2. С. 66–77.

5. Новиков А. Український театр і драматургія: від найдавніших часів до початку ХХ ст.: монографія. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2015. 412 с.

Резюме

Анализируются основные и второстепенные образы в комедии Марка Кропивницкого «Нашествие варваров». Акцентируется на том, что проблемы, которых торкнулся автор, остаются актуальными и в наши дни, что украинская культура и сегодня требует защиты.

Ключевые слова: национальная культура, украинский театр, театральные делки, псевдопатриоты, украинофобы.

Summary

The article deals with the analysis of the main and secondary images in the comedy "Invasion of barbarians" by Mark Kropivnitsky. It is noted that the problems which are raised by the author have being remained relevant today and the Ukrainian culture have being needed the protection yet.

Key words: national culture, Ukrainian theatre, theatrical figure, pseudo-patriots, Ukrainophobes.

УДК 821.161.2

**А. Зякун,
студентка 242 групи факультету іноземної та
слов'янської філології Сумського державного
педагогічного університету імені
А. С. Макаренка**

МЕНТАЛЬНО-СИМВОЛІЧНІ ПІДТЕКСТИ РОМАНУ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «ГОРЯНИН. ВОДИ ГОСПОДНІХ РУСЕЛ»

**Науковий керівник: кандидат філологічних
наук, доцент кафедри української мови та
літератури Владимирова В. М.**

У статті здійснено спробу дослідження ментально-символічних підтекстів роману М. Дочинця «Горянин». Приховані елементи змісту твору розглядаються на основі аналізу образів-символів, що формують духовність головного героя.

Ключові слова: етнічна ментальність, підтекст, символ, духовна культура, горянин.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасна українська література – гармонійний синтез течій, напрямів, стилів; система різнотипних літературних шкіл, угруповань; широкий спектр тематики,

проблематики, мотивів, ідей, символів; численні групи неординарних творчих письменників з багатотомною полицею текстів художньої літератури. Серед представників сучасної української літератури помітне місце займає постать Мирослава Дочинця. Це автор, твори якого становлять «золотий фонд» постмодерної літератури в Україні, є синтезом народної традиції, національної мудрості, інтелектуальної сучасності, потребують ґрунтовних наукових досліджень, оскільки є зразком елітарної української прози.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Актуальність роботи зумовлена інтересом до сучасної української літератури, зокрема до синтезу традицій і новаторства в художніх творах, зразком чого є проза Мирослава Дочинця; увагою українців до витоків своєї історії, культури, традицій, пошуку ідентичності й етнічної ментальності.

Активно досліджували особливості творчості Мирослава Дочинця такі науковці, як: П. Сорока, С. Жила, А. Вегеш, О. Іщенко, М. Васьків; специфіку мовно-стильового оформлення творів – Г. Вовченко, М. Яцків; художні властивості прози О. Талько; аналіз роману «Горянин. Води Господніх русел» здійснювали В. Кузан, Б. Дячишин та інші.

Незважаючи на вказані студії з дослідження творчого доробку Мирослава Дочинця, актуальним залишається питання вивчення ментально-символічних підтекстів у романі «Горянин».

Мета статті – з позицій сучасної літературознавчої науки здійснити дослідження ментально-символічних підтекстів у романі «Горянин. Води Господніх русел».

Виклад основного матеріалу дослідження. Українці – це східнослов'янський народ, який сформувався на землях сучасної України й на окремих територіях суміжних держав. Нація з тисячолітньою історією боротьби за свободу й незалежність, з колоритними традиціями, звичаями, побутом, культурою з часів стародавньої Трипільщини, з яскравою етнічною ментальністю, що вирізняє її серед інших народностей. Нам притаманна працелюбність, віковична любов до землі, гостинність, хазайновитість (специфічне ставлення до господарства), мужність (період козацтва), оптимізм, сильний потяг до волі, релігійність. Серед усього цього домінантним є і зв'язок з предками, що формує українця, визначає його життєву долю. Століттями ми живемо в шані до пращів, їх праці й з цієї глибинної скарбниці черпаємо мудрість, лад і мир, еталон морально-етичних сентенцій.

Глибокий світ мудрості пращурів у поєднанні з безтурботною стрімкістю сучасного життя відкриває роман Мирослава Дочинця «Горянин. Води Господніх русел». Один із нещодавно виданих творів, сповнений мудрощів славнозвісного Андрія Ворона, він полонить з перших сторінок, захоплює читацьку увагу. У нашій літературі не так

багато книг, що змушують насправді повірити в нездоланність людського духу. Роман є продовженням циклу книг «Многії літа. Благії літа. Заповіді 104-річного карпатського мудреця – як жити довго в здоров’ї, щасті і радості», «Вічник. Сповідь на перевалі духу», але це вже якісно інша історія, вивершена розповідь з проникливими історичними екскурсами, яскравими фольклорними вставками, з колоритними пейзажними замальовками Карпат на тлі нелегкої долі одного горянина: «...це занурення у складний світ звичайного, здавалося б, чоловіка, людини у душі якої живе історія особистості, яка сама є історією» [4, с. 7].

Життєва історія чоловіка з колоритним українським менталітетом повідує нам про нас, українців, про історію пращурів, про гармонію людини з природою, невтомну жагу до життя заради минулого й майбутнього. Зв’язок людської душі зі своїми предками є наскрізною лінією роману. Уже в присвяті автор зазначає, що йдеться про «кривний рід, що тягнеться живим ланцюгом із гір і лісів і тече рікою Любові через світи й віки» [1]. Тобто центральними у творі є рід, гори, ріка, що пов’язані між собою контекстом і утворюють певні смислові домінанти. Гори – правічний символ дому, де народжується, зростає, помирає горянин. Гори формують його, творять характер, дають працю й плоди. Ріка – символ роду: може текти без упину, а може вичерпати свої води в будь-який момент. У «Горянині» ріка супроводжувала існування родини від початку, як давала життя, так і забирала його. Вона втілювала мудрість і життєдайність усього роду.

Роман «Горянин» можна вважати енциклопедією життя Закарпаття, у якій уміщено скарби духовної і матеріальної культури горян, їх менталітет і світоглядні позиції. Життя верховинця повсякчас ґрунтувалося на трьох константах: Бог, природа й господарство. Вони виробили особливий тип мислення, духовний напрям і специфічний спосіб сприйняття навколишнього світу Закарпаття. Природа здавна була культовим джерелом життя, достатку для кожного українця, найдоступнішим засобом виживання, захистом від ворогів, домом та прихистком від усіх негараздів буття. Тому обожнювання, задобрення природи, у язичництві богів, які керували стихіями, а разом з цим їх одухотворення є давнім культурним набутком українського народу. Для Горянина природа була цінністю, родинною реліквією, адже розуміти її вчили ще змалечку і ці знання передавалися з покоління в покоління. З раних років прадіди настановлювали його жити в гармонії з усім живим, нарівно навіть із маленькою комашиною. І серед цих нестримних гірських просторів душею Карпат повсякчас залишався ліс – місце сповнене загадок і містичності, де кожна жива тварина – це маленька клітина цілісного «зеленого» організму. Збагнути таїнства лісу старого навчив вуйко Тимко. Він відкрив йому всі дари лісу, серед яких найголовнішими вважав ягоди, гриби й горіхи. Крім того, вуйко показав Горянину, що ліс

читати треба, як книгу: як передбачити погоду, як вгадати грибний час, як вберегтися від звіра, головне ж як не порушити правічних законів лісового царства: «Одне ясно: лісова цільність – як єдина жива павутина» [1, с. 83]. Старому ліс давав їжу, здорове тіло і спокій душі.

Центром культового місця було дерево як опорний стовп буття. У родині верховинця дерево поважали особливо, вважали, що воно має магичні властивості. Вуйко Тимко простуджені ще з молодих років ноги любив гріти об поріг, зроблений з модрини. Дідо Микола, перш ніж рубати, прислухався до дерева, а стрий Матій мав його за брата. Для Горянина ж воно стало і смертю (частина модрини, що впала на хату, вбила стару), і життям (за допомогою дерева намагався відгородити Ріку від родового обійстя). Найбільше з усіх він полюбляв вільху, бо вважав її своєю: «Чомусь дуже вона була йому привабною і близькою. Як і вона, прибився він до води, пустивши корінь у пусту землю, і так же безшелесно ніс свою земну службу, посивілий, почорнілий, з нетрухлявою душею і невисушеним серцем» [1, с. 167].

Натомість домінантним образом твору є Ріка. Автор навмисно пише слово з великої літери, таким чином вивищуючи її серед спектру інших природних стихій. За давніми віруваннями українців річка була «священним ритуальним місцем, виступала символом шляху, дороги» [3, с. 502]. У романі «Горянин» Ріка є головним героєм, рушієм подій, що допомагає, відчуває, рухається, говорить, вбиває. Для старого вона конкретизується у кількох образах-символах: Ріка-жінка, Ріка як доля, Ріка як рід, як священне місце, яке не можна оскверняти, Ріка-дім. Для чоловіка – була Божеством, бо її води текли з Господніх русел. Вона несла в собі пам'ять минулих поколінь, мінилася так, як змінювалося його життя (одруження, народження дітей, зрада, повернення до родини). Була його душею: до нього говорила, але мовчала для всіх, він був маломовний до інших, проте гучний для неї. Саме вона сформувала його ментальність: «Ти, твоя вода – ви мене зробили таким» [1, с. 19]. Але, як не чекаєш зради від найближчого, так і не чекав підступу старий від Ріки, що порушила віковічні закони співжиття, забравши у воду сина Петра, дружину Калину, наблизилася до його родового гнізда. Боротьба старого з Рікою – це випробування духу й сили серця, підкорення найвищій вершини – себе. Життя поряд з Рікою навчило його терпінню, любові, всепрощенню, вірності собі й роду, вона його приймала й зцілювала зсередини.

Невід'ємною частиною життя верховинців, як і кожного українця, було господарство. Родина Горянина не була багатою, тому тримала маленьку господу: кінь, коза, кури, пес. Після втрати сина, єдиного сліду доньки в останні роки газдівство стало смыслом їхнього життя. Він був відданий худобі, а худоба йому. І коли померла жінка, спершу він пожалкував про втрату коня. Та й за життя маржина була йому ближче за

дружину. Кожного ранку, розімкнувши очі, він біг до худоби, а потім тільки вертався до Калини. Старий був добрий господар. Любив він і свою царину, був людиною дому, довго ніде не затримувався й намагався порядкувати так, як робили це пращури. Не мав він більшої втіхи також, ніж ладнати інструмент. До цієї справи ставився відповідально, бо того вимагала робота: «Робилося це неспішно, ретельно і вдумливо» [1, с. 41]. Це схоже було на ритуал, дійство, що не потребувало зайвих слів. Так вчив його дід. Він постійно відчував інструмент: коли той втомлюється, коли готовий до роботи, а праця в Горянина була повсякчас.

Натрапляємо в тексті й на інші образи-символи хліба, дому, трембіти, сонця, зброї, що відіграють велике значення у відтворенні духовності горян. Роман є найкращим зразком філософської й етнічної прози Мирослава Дочинця. Між рядками твору захований глибокий підтекст: за приборканням Ріки відкриваються вічні істини буття: взаємини природи й людини, сенс її життя, взаємовідносини поколінь, духовного й матеріального тощо. Це показ незламності людського духу, що живиться пам'яттю про пращурів, «сродною працею» й молитвами до Бога. Віра в себе, прагнення захистити дім, аби згадка про минуле не зникла з рідної землі, наповнювало Горянина палким бажанням до життя, роботи, бо все в цьому світі має своє місце.

Висновки дослідження. Роман «Горянин. Води Господніх русел» впевнено можна назвати вершиною великої прози Мирослава Дочинця. Твір, що ховає глибокі ментально-символічні підтексти українців, вчить життю, любові, терпінню. Історія одного горянина, на тлі якої розкривається широка етнічна картина жителів Західної України, для яких природа, господарство й релігія були ціннісними орієнтирами й етноментальними константами духовної й матеріальної культури.

Література

1. Дочинець М. Горянин. Води Господніх русел. Мукачєво : Карпатська вежа, 2013. 311 с.
2. Дячишин Б. Прочитане залишається. *Дзвін*. 2015. № 1. С. 180–181.
3. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
4. Кузан В. Старий і ріка. *Літературна Україна*. 2013. № 46. С. 7.
5. Стражний О. Український менталітет. Київ : Книга, 2008. 368 с.

Резюме

В статтє осуцествлена попытка исслєдованія ментально-символіческих подтекстов романа М. Дочинця «Горец». Скрытые элементы содержания произведения рассматриваются на основе анализа образов-символов, формирующих духовность главного героя.

Ключевые слова: этническая ментальность, подтекст, символ, духовная культура, горец.

Summary

The article is devoted to the researching the mental and symbolic implications of the novel «Highlander» by M. Dochynets. The hidden elements of its content have been studied on the basis of images-symbols that form spirituality of the main character.

Key words: ethnic mentality, implication, symbol, spiritual culture, Highlander.

УДК 821.161. 2 – 3. 09

**А. Йоха,
магістрантка 61-У групи
факультету філології та історії
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка**

ГОГОЛЬ У ХУДОЖНІЙ СВІДОМОСТІ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «ЧОРНИЙ ВОРОН»)

**Науковий керівник: доктор філологічних
наук, професор, завідувач кафедри української
мови, літератури та методики навчання
Новиков А. О.**

У статті здійснено порівняльний аналіз героїв роману В. Шкляра «Чорний Ворон» і М. Гоголя «Тарас Бульба». Наголошується на їхній духовній спорідненості. Особливо це стосується Шкляревого Куземка і Гоголевого Андрія, які закохались у дівчат із ворожого табору й зрадили Батьківщині.

Ключові слова: козаки, зрада, Батьківщина, Куземко, Андрій, Тарас Бульба.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Твори Миколи Гоголя завоювали неабияку популярність в Україні практично відразу після їхньої публікації. Це обумовлено насамперед тим, що у значній частині свого літературного доробку письменник з великою майстерністю відобразив українські реалії. Щобільше, чимало вітчизняних митців стали наслідувати своєму великому попереднику, використовувати гоголівські традиції у власній творчості. Як зауважує А. Новиков, «у поле зору українських драматургів гоголівська проза вперше потрапляє в 60-ті роки позаминулого століття. Йдеться про інсценізацію “Вечорів на хуторі біля Диканьки” (1865). З цього часу українські переробки гоголівських прозових творів так само, як і російські, стають звичайним явищем» [3, с. 364]. Особливо великих успіхів у цій царині досягли драматурги театру

корифеїв М. Старицький («Різдвяна ніч», «Утоплена, або Русалчина ніч», «Сорочинський ярмарок», «Тарас Бульба») і М. Кропивницький («Вій», «Пропавша грамота»).

У ХХ ст. Гоголеву спадщину переосмислювали С. Черкасенко («Страшна помста»; 1918), О. Довженко («Тарас Бульба»; 1941), О. Корнійчук («Богдан Хмельницький»; 1941) О. Звичайна («Миргородський ярмарок»; 1953), Ю. Щербак («Хроніка міста Ямполья»; 1968) та ін.

Присутні гоголівські рефлексії і в творчості сучасних українських письменників – Ю. Андруховича («Московіада»; 1993), В. Діброви («Бурдик»; 1997), А. Колісниченко («Євангеліє від Гоголя»; 2009).

Значну увагу цьому питанню приділяє й В. Шкляр. Гоголівські мотиви спостерігаються, зокрема, в його романі «Чорний Ворон» (2009).

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Гоголівську тему в літературному доробку сучасних українських письменників розробляли такі літературознавці, як М. Наєнко «Локус Гоголя в “Записках українського самашедшого” Ліни Костенко», А. Новиков («Рецепція гоголівських образів у романі Василя Шкляра “Чорний Ворон”»), Л. Ромащенко («Микола Гоголь у культурному контексті епохи» (за повістю О. Полторацького “У Петербурзі”)) та ін. Однак ця проблема залишається актуальною й потребує більш глибокого наукового осмислення.

Мета наукової розвідки – дослідити гоголівські традиції в романі Василя Шкляра «Чорний Ворон».

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз творчості Василя Шкляра свідчить про те, що письменника цікавить передусім історична проза Гоголя – його повість «Тарас Бульба». На початку 2000-х років митець здійснив переклад українською мовою цієї повісті. Притому об'єктом його уваги стала перша редакція, яка є більш проукраїнською. Чимало алюзій на згаданий твір можна віднайти і в Шкляревому романі «Чорний Ворон» (2009). На думку А. Новикова, таку зацікавленість митця можна пояснити, очевидно, тим, що «паралелі в романі Шкляра “Чорний Ворон” і повісті Гоголя “Тарас Бульба” обумовлені самою історією, оскільки події в обох творах відбуваються на тлі національно-визвольних змагань українського народу. У Гоголевій повісті йдеться про безкомпромісну боротьбу запорізького лицарства у першій половині XVII століття (напередодні й під час повстання Якова Острянина) зі збройними силами Речі Посполитої, а в романі Шкляра – повсталого українського козацтва трьома століттями потому з військами більшовицької Росії» [2, с.102].

Так, у «Чорному Вороні» ознаки, характерні для Гоголевого Тараса Бульби, неважко віднайти в хорунжому на прізвисько Вовкулака, а зрадника Андрія – в його братові Кузьмі. Вовкулака – це справжній

козак, воїн, який усе своє життя присвятив служінню рідній Україні, а в скрутну для Вітчизни добу, як і герой Миколи Гоголя, без жодних вагань та роздумів пішов її захищати від іноземних загарбників – непрошених гостей із більшовицької Росії. У такому ж патріотичному дусі намагався виховувати він і свого молодшого брата Кузьму, якого він любив як сина і ласкаво називав Куземком. Як зауважує автор, «молодшого брата Куземка він любив страшенно. Може, навіть дужче за себе: був йому і за няньку, й за мамку, і за сторожа-охоронця» [5, с. 93]. Ясна річ, що, йдучи захищати Батьківщину, Вовкулака взяв із собою і брата. Тим більше, що Куземко воїном був управним. Проте сталося так, що Куземко, як і син Тараса Бульби Андрій, закохався в дівчину з ворожого табору і заради цього свого великого кохання зрадив і товаришів по зброї, і старшого брата, і Вітчизну.

Прикметно, що у Гоголевого Андрія й Шкляревого Куземка чимало спільних рис. Обидва вони неабиякі красені, вправні воїни і могли б посправжньому прислужитися своїй знедоленій Батьківщині, але обох їх нерозбірливе кохання привело в ворожий табір. Своєю зрадою Андрій, як відомо, приніс чимало шкоди своїм побратимам козакам. Щось подібне відбувається й зі Шкляревим героєм. Через Куземкову зраду повстанці потрапили в «мертве кільце, з якого вирвалася, може половина козаків, розсіявшись на маленькі групи» [5, с. 96].

Прикметно, що розв'язка цієї колізії відбувається також згідно з гоголівським сюжетом. Вовкулака, як і Тарас Бульба, власноруч убиває зрадника. Ба більше, А.Новиков звертає увагу на те, що паралелі простежуються навіть у словах, з якими герої обох творів звертаються до зрадників [4, с. 22]. Тарас Бульба у вирішальний момент говорить Андрію: «Что, сынку, помогли тебе твои ляхи?» [5, с. 172]. Схожу фразу під час зустрічі з братом-зрадником кидає в обличчя Куземкові й Вовкулака.

Заслужують на увагу й портретні характеристики коханих Андрія і Куземка. Кидається у вічі передусім та обставина, що поміж ними взагалі немає нічого спільного. На думку А.Новикова, «образ Цілі Борух будується на принципі антитези по відношенню до доньки польського воєводи. Гоголева героїня справжня красуня. Письменник не шкодує яскравих кольорів, аби описати її вроду <...> Зовсім в інших фарбах зображує свою героїню Шкляр. <...> Для автора “Чорного Ворона” (він характеризує її словами Вовкулаки) Куземкова пасія справжня фурія – така, “що плюнь і розітри”» [2, с. 103].

І це неспроста. Ціля Борух верховодить у так званій самообороні «Красніє соколи» й відзначається небаченою жорстокістю щодо полонених козаків та їхніх рідних. Автор роману «Чорний Ворон» позиціонує її як лютого ворога України, а для таких персонажів у нього зазвичай не знаходиться позитивних рис.

Висновки дослідження. Аналіз роману Василя Шкляра «Чорний Ворон» спонукає до висновку, що Гоголь у його художній свідомості займає вельми вагомe місце. Особливо цікавить письменника генеза зради. Його Куземко діє в іншу добу й за інших обставин, однак він є духовним нащадком Гоголевого Андрія, з яким його поєднує передусім те, що обидва вони зрадили своїй Батьківщині. А це, на думку автора «Чорного Ворона», той злочин, який не вибачається навіть найріднішими людьми.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у виявленні й відображенні гоголівських традицій в інших творах сучасних українських письменників.

Література

1. Гоголь Н. В. Тарас Бульба. Собрание художественных произведений в пяти томах. Москва : АН СССР. 1959. Т.2. С. 42–208.
2. Новиков А. Рецепція гоголівських образів у романі Василя Шкляра «Чорний Ворон». *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство)* : збірник наукових праць / за ред. Оксани Філатової. № 1 (21). Квітень. 2018. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2018. С. 101–105.
3. Новиков А. Український театр і драматургія: від найдавніших часів до початку ХХ ст.: монографія. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2015. 412 с.
4. Новиков А. О. Українська історія крізь призму творчості Василя Шкляра. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Філологія»* : збірник наукових праць. Випуск 21, том 1. Одеса. 2016. С. 20–23.
5. Шкляр В. Залишенець. Чорний Ворон. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. 384 с.

Резюме

В статтє осуцествлен сравнительный анализ героев романа В. Шкляра «Черный Ворон» и Н. Гоголя «Тарас Бульба». Акцентируется на их духовном родстве. Особенно это касается Куземка, героя романа В. Шкляра, и Андрія – персонажа повести Н. Гоголя. Они влюбились в девушек из вражеского стана и предали Родину.

Ключевые слова: казаки, измена, Родина, Куземко, Андрій, Тарас Бульба.

Summary

The article deals with the comparative analysis of the characters of the novel by V. Shklyar "The Black Raven" and M. Gogol "Taras Bulba". It is emphasized on their spiritual similarity. It is especially true for Kuzemko, the

hero of Shklyar's novel, and Andriy, the character of Gogol's story. They both fell in love with the girls from the enemy camp and betrayed their Motherland.

Key words: Cossacks, betrayal, Motherland, Kuzemko, Andriy, Taras Bulba.

УДК 821.161.2-1.09

**Г. Кравченко,
студентка 21–У групи
факультету філології та історії
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка**

СПЕЦИФІКА РОЗКРИТТЯ КОЗАЦЬКОЇ ТЕМИ В РОМАНТИЧНИХ ПОЕЗІЯХ Я. ЩОГОЛЕВА

**Науковий керівник: кандидат філологічних
наук, старший викладач кафедри української
мови, літератури та методики навчання
Клейменова Т. В.**

У статті з'ясовано особливості художньої інтерпретації теми козацтва в романтичній поезії Я. Щоголева. Окреслено провідні мотиви й образи, розкрито проблематику поезій про козацьке минуле.

Ключові слова: романтизм, козацька тема, козацтво, історична тема, історичне минуле, Запорозька Січ, образ козака.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Поетична творчість Якова Щоголева безпосередньо пов'язана з харківською романтичною школою. Українські романтики вивчали історію свого народу, шукали славетних героїв у минулих козацьких часах. Історична тематика широко представлена й у художньому доробку Я. Щоголева. Майстерними творами є низка його поезій, присвячених Запорозькій Січі та українському козацтву, на які вплинула не лише приналежність поета до харківської школи романтиків, а й історичні концепції Д. Яворницького, з яким Я. Щоголев був особисто знайомий, відвідування поетом козацьких місць.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Літературознавці відзначали вагоме місце поезії Я. Щоголева в українській літературі XIX ст. Різні аспекти творчості митця досліджували М. Бондар, С. Єфремов, М. Зеров, А. Каспрук, П. Куліш, О. Лапко, Ю. Регуш та ін. М. Сумцов виділив у поетичному доробку Я. Щоголева двадцять п'ять «козакофільських» поезій, розкрив аспекти зображення автором Запорозької Січі [2, с. 310]. Романтичні тенденції в поезії Я. Щоголева, у тому числі й у творах із

історичними мотивами, розглянула в кандидатській дисертації Ю. Регуш [5]. Однак особливості трактування поетом теми козацтва потребують детальнішого аналізу. Це є важливим для глибшого осягнення його творчої манери.

Мета статті – дослідити специфіку розкриття козацької теми в поезії Я. Щоголева.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для творчості харківських романтиків характерними були національна туга за минулим, за втраченою козаччиною, відтворення фольклорного образу козака.

Я. Щоголів оспівав героїчне минуле Запорозької Січі, ідеалізував її у творах «В степу», «Орлячий сон», «Запорожець», «Запорожець над конем», «Хортиця», «Бабусяна казка» та ін. В одних поезіях він зобразив вільне степове життя, в інших – розквіт Запорозької Січі, жваве козацтво. Є у його доробку й твори, у яких зображено занепад Січі, втрату козацького вільного духу в нащадків славних запорожців. Розглянемо твори митця про козацтво.

У поезії «В степу» Я. Щоголів крізь призму власної уяви подає постаті козаків, які йдуть степом на визвольну війну: «Степ іде за степом / І кінця немає; / ...Так мені й здається, / Що он-он стрілою / Козаки майнули / Слідом за ордою... / Б'ються, порубались; / Знову полетіли...» [6, с. 106–107].

У поезії «Орлячий сон» також через опис широкого степу, де колись козаки мужньо воювали з татарськими загарбниками, автор виразив власний сум за втраченим героїчним минулим, яке вже не повернеш, оскільки «Поле славою багате / Втихомирилось навк...» [6, с. 143].

За О. Лапко, «образ степу в ліриці Я. Щоголева є не стільки образом природного ландшафту, на тлі якого розгортаються події, скільки історіософською категорією. Ліричний суб'єкт сприймає метаморфози освоєних степових просторів як зміну епох» [4].

Мотив загибелі Запорозької Січі наявний у віршах «Хортиця» та «Опізнівся». Зокрема в останньому ліричний герой марно шукає прикмети козацького минулого: «Воля Божа, воля Божа: / Гей пропало Запорожжя! / Йду та й бачу: степ широкий, / Стугонить Дніпро глибокий / ...Материнка важко плаче: / "Опізнівся ти, козаче!"» [6, с. 144]. Відповідно настрої поезії мінорний. Відтворення в художніх текстах суму за колишньою славою і волею України є однією з рис українського романтизму.

Одним із художніх засобів у поезіях Я. Щоголева на козацьку тему є персоніфікація. Зокрема, у творі «Опізнівся» степова трава материнка співчуває сироті, який вже не знайде захисту в славного козацтва. У поезії «Хортиця» сам Дніпро оплакує загибель Запорозької Січі й козаків: «Стугонить Дніпро по скелях, / Б'ється об пороги; / Все питає: "де ж ви, діти? / Де мої небоги?"» [6, с. 138].

Я. Щоголева не цікавлять конкретні історичні події чи постаті. У віршах відтворено загальні риси запорозького козацтва, окремі деталі побуту козаків, специфічний колорит їхнього життя. Поет підкреслює типові риси запорозького козака – патріотизм, сміливість, рішучість, презирство до смерті, вірність у дружбі. «Образи запорожців, змальовані Я. Щоголевим, близькі до народнопісенних образів, образів, створених Шевченком в поезіях "Не хочу я женитися", "Ой, крикнули сірі гуси", "У тієї Катерини хата на помості", "Іван Підкова", "До Основ'яненка", "Гамалія", в поемах "Невольник", "Чернець" та ін.» [3, с. 53].

У ліричному портреті «Запорожець» Я. Щоголів за допомогою діалогу розкрив драму козака, який, надавши перевагу вільному козацькому життю, втратив рідних. У творі «Безрідні» поет наголосив на трагічній долі козаків, на яких чекала загибель, а найсумнішим є те, що їх нікому було оплакати. У поезії «Запорожець над конем» козак сумує через втрату свого коня, який для нього був єдиним вірним товаришем: «А ні милої родини, / А ні брата я не знав: / В Дикім-Полі на роздоллі / Я тебе за брата мав» [6, с. 137].

Життя в Україні у ХІХ ст. було для Я. Щоголева уособленням деградації народу, його національної свідомості, тоді як минуле – козацькі часи – добою національної гідності, героїзму й волі.

У поемі «Бабусина казка» онука бачить легковажного гуляку-п'яницю в дідові-січовику, якому не сиділося вдома. Натомість бабусю Оксану обурює таке негативне ставлення до козацького минулого й самих запорожців: «Геть, ти, дитино, не тямши нічого! / Вам гречкосії до смаку; а в його / Серденьку кров запорожця кипіла, – / Тим же без міри його я любила!» [6, с. 69]. Слушною є думка М. Зерова, що конфлікт у творі має не віковий, а акцентовано світоглядний характер [2, с. 310].

У поезії «Гречкосій» («У полі») поет вивів збірний образ «гречкосія», нащадка славних запорожців. «В узагальненому образі "Гречкосія" представлено сумну для поета зміну епох національної історії, занепад цілої верстви народу – козацтва» [1, с. 509].

Звернувся поет і до фольклорних образів співця-лірника, кобзаря. Зокрема в основі поезії «Кобзар» – протиставлення образів кобзаря-запорожця, співця козацької героїки, та «невидючого і убогого» лірника, який забув героїчні пісні старовини. Тож сліпота останнього є символічною деталлю, що вказує на занепад національної свідомості, втрату українцями історичної пам'яті. Натомість у поезії «Золота бандура» бачимо образ старого лірника, який зберіг у пам'яті минулі часи, старовинні козацькі пісні, однак із його смертю відходить у небуття героїчна епоха, народна пам'ять про козаччину.

Козацька могила для ліричного героя поезій Я. Щоголева асоціюється з історичною пам'яттю («В степу»), тоді як образ

розграбованого козацького поховання символізує повне забуття, зневагу нащадків до минулого свого народу («Одповідь»).

Висновки дослідження. Таким чином, у поезіях Я. Щоголева козацької теми постають такі образи, як Запорозька Січ, козак, нащадок козаків (гречкосій), кінь як вірний товариш козака, козацька могила, степ та ін. Образ козака у творчості поета змальовано в народно-романтичному дусі. Розробляються мотиви розставання козака з рідними, героїчної боротьби на благо свого народу, самотності та загибелі народного героя, а також мотив втрати козаком колишньої звитяги й перетворення його, нащадка запорожців, на звичайного гречкосія. Але провідним мотивом є протиставлення вільного козацького та сучасного авторові життя, позбавленого героїзму й національної гідності. Відповідно у творах козацької тематики поет порушив проблеми зневаги до славного минулого, втрати національної пам'яті, незадоволення сучасною дійсністю та ін.

Література

1. Бондар М. Яків Щоголів // Історія української літератури XIX століття : підручник : у 2 кн. / М. Г. Жулинський, М. П. Бондар, Т. І. Гундорова та ін.; за ред. М. Жулинського. Київ : Либідь, 2006. Кн. 2. С. 505–522.
2. Зеров М. Непривітаний співець (Я. Щоголів) // Зеров М. Твори : у 2 т. Т. 2 : Історико-літературні та літературознавчі праці. Київ : Дніпро, 1990. С. 294–323.
3. Каспрук А. Яків Щоголів: нарис життя і творчості. Київ : Видавництво АН УРСР, 1958. 119 с.
4. Лапко О. «Національна туга» як ракурс осмислення історії в поезії Якова Щоголева. URL: http://www.rusnauka.com/12_ENXXI_2010/Philologia/65346.doc.htm. (Дата звернення: 12.02.2019).
5. Регуш Ю. С. Романтичні тенденції в поезії Якова Щоголева: дис. ...канд. філол. наук: 10.01.01. Бердянський державний педагогічний університет, Бердянськ, 2013. 192 с.
6. Щоголів Я. Твори : повний збірник з ілюстраціями. Харків : Вид-во САГА, 2007. 342 с.

Резюме

В статтє выяснены особенноти художественной интерпретации темы казачества в романтической поэзии Я. Щоголева. Определены ведущие мотивы и образы, раскрыта проблематика стихов о казацком прошлом.

Ключевые слова: романтизм, казацкая тема, казачество, историческая тема, историческое прошлое, Запорожская Сечь, образ казака.

Summary

In the article the peculiarities of artistic interpretation of the Cossack theme in the romantic poetry works by Ya. Shchogolev have been analyzed. Their leading motives and images have been determined. The problems of poetry about the Cossack past have been considered.

Key words: romanticism, Cossack theme, Cossacks, historical theme, historical past, Zaporoz'ka Sich, image of the Cossack.

УДК 821.161.2-2.09

**Л. Носенко,
студентка 253 групи
факультету іноземної та слов'янської філології
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка**

РОЗМАЙТТЯ ХУДОЖНІХ КОНФЛІКТІВ У П'ЄСИ ПАВЛА АР'Є «СЛАВА ГЕРОЯМ»

**Науковий керівник: доктор філологічних
наук, професор кафедри української мови та
літератури Горболіс Л. М.**

У статті досліджено систему конфліктних вузлів п'єси П. Ар'є «Слава героям», проаналізовано причини внутрішнього дисонансу головних героїв твору, з'ясовано особливості побутування латентних колізій, предметом яких є іманентний світ персонажів, обґрунтовано вплив соціальних чинників на долю та характер героїв.

Ключові слова: конфліктний вузол, морально-етичні чинники, війна, свій – чужий, театр.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасна українська драматургія перебуває в стані пошуку нових тем, ідей, переосмислення канонічних образів, активно орієнтується на європейський театр із його прагненням до модерних експериментів. Орієнтуючись на Західні тенденції розвитку театрального мистецтва, сучасні драматурги часто забувають про самобутні риси національної драми, що негативно впливає на розвиток цієї галузі мистецтва в цілому. Серед когорти талановитих письменників помітне місце посідає П. Ар'є, який не лише залучив до своїх творів європейську модель побудови драматичного тексту, а й обрамив її матеріалом української культури. Низка важливих тем, ідей, конфліктів у його драмах є власне українськими, проте має і європейські риси: глибокий підтекст у мові персонажів, стимулювання думки словом, перехід від зовнішнього до внутрішнього конфлікту, вагома роль режисера тощо. Показовою є драма П. Ар'є «Слава героям», у якій автор

не лише зацентрував на важливих для українців проблемах, а й зосередив увагу на виникненні конфліктних вузлів у творі. Досі не існує літературознавчих праць про систему конфліктів у п'єсі «Слава героям», що й зумовлює актуальність обраної теми.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. У сучасному літературознавчому процесі творчі надбання П. Ар'є досі залишаються малодослідженими. Проте існує помітний інтерес театрознавців і літературних критиків до постаті автора та його діяльності, що засвідчують праці Ю. Бирзул, яка вирізняє постать П. Ар'є серед низки драматургів доби, називаючи його «трендом сучасного українського театру»; А. Гайшенець, котра робить спробу дослідження п'єси драматурга «Кольори», занурюється у світ жіночих характерів, обґрунтовує модель поведінки головних героїв драми; О. Вергеліса, який аналізує творчість П. Ар'є крізь призму життя автора; Л. Горболіс, котра досліджує глибинні модули драми «На початку та наприкінці часів» і їх вплив на свідомість реципієнта; О. Мазіної та Н. Стефурак, які обґрунтовують доцільність творчого методу П. Ар'є в драматургії ХХІ століття. Такий інтерес до постаті письменника та його творчості свідчить про високий рівень письменницької майстерності автора.

Мета статті – проаналізувати особливості художнього відтворення конфліктів у п'єсі П. Ар'є «Слава героям».

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим структурним елементом змісту художнього твору є конфлікт. У його основі лежить зіткнення світоглядних позицій та інтересів героїв. Протилежні погляди й характери зумовлюють гостроту конфлікту. У драматургії художній конфлікт має свої особливості. Дослідники виділяють різні їх типи, поділяючи суперечності за притаманною їм тематикою (виробничі, політичні, національні, побутові, морально-етичні, естетичні); за вагою у структурі твору (головні, другорядні); за типовістю (типові і нетипові); за сферою побутування (зовнішні, внутрішні); за гранями духовного світу (конфлікт між обов'язком і честю, між розумом і почуттям тощо) [див. про це: 2].

Драма «Слава героям» (2012) українського драматурга П. Ар'є репрезентує конфлікти різного характеру. Провідним у творі постає соціальний конфлікт, викликаний діаметрально протилежними ідеологічними інтересами головних героїв п'єси, ветеранів Остапа Ільковича та Андрія Васильовича. Між ними від початку знайомства виникає нездорова боротьба за відстоювання власної позиції. Ветерани не можуть пробачити один одному приналежність до різних військових підрозділів у часи Другої світової війни, тому всіляко намагаються зачепити почуття супротивника. І хоч війна вже давно закінчилася, чоловіки продовжують воювати між собою і далі, уже в мирний час.

Зазначена суперечність підкреслюється типовою поведінкою та вчинками героїв. Чоловіків переслідують нав'язливі, параноїдальні думки, що все глибше занурюють їх у стан тривоги, підсилюючи конфлікт:

«Андрій. ...Думаю цей Шемеля...сусід мій...щось проти мене задумав...У нього є зброя...точно (плаче)...

Остап. Ганю, я так більше не можу, думаю в нього є гвинтівка... Він хоче мене вбити. Ганю, забери мене звідси...» [1, с. 149–150]. Вони пригнічені, стурбовані, налякані, думками знову повертаються у час військових протистоянь, у голові виникає логічний поділ суспільства на своїх і чужих. Їхнє існування зводиться до наївних баталій у лікарняній палаті, що призводять до трагічного кінця обох ветеранів. Через їхні сутички страждають не тільки вони самі, а й близькі їм люди. На фоні ідеологічного протистояння головних героїв, що триває аж до кінця драми, виформовуються й інші конфліктні вузли.

Виникає соціально-психологічне зіткнення інтересів – між прагненням головних героїв зберегти своє життя та обов'язком захистити свою честь. Як результат, Остап принципово відмовляється брати в Андрія гроші на життєво необхідну йому операцію, лише тому, що вважає Андрія своїм заклятим ворогом і не довіряє безкорисливості його намірів:

«Остап. Купити надумали? Мене! Упирі, не вийде... Ганна, поверни гроші, негайно, в морду йому кинь.

Андрій. Я вже почав думати, що ти нормальна людина, а ти рагуль рагулем, хворий на голову» [1, с. 173–174]. Остап розуміє, що ці гроші потрібні йому для збереження життя, але в той же час він не може дозволити собі прийняти їх від свого ворога. Почуття власної гідності переважають розум і навіть бажання жити. Подібна ірраціонально-підсвідома суперечність виникає й у свідомості Ганни, онучки Остапа Ільковича, її внутрішні переконання суперечать реальності. Дівчина понад усе хоче врятувати дідові життя, але натрапляє на людську байдужість, шахрайство та ризико опинитися на вулиці. У її внутрішньому світі протистоять обов'язок і честь, що призводить до внутрішнього дисонансу героїні.

У творі виформовується й конфлікт поколінь, яскраво представлений стосунками Андрія Васильовича та його сина Петра, Ірини Борисівни з донькою та Остапа Ільковича з Ганною. Рідні люди зовсім не розуміють одне одного, вдаються до шантажу (Андрій та Петро), ставлять матеріальне вище почуттів своїх рідних та людських чеснот загалом (донька Ірини). Виняток становлять лише стосунки Остапа Ільковича та Ганни. Онучка навпаки намагається у будь-який спосіб забезпечити добробут свого діда, жертвуючи своїми інтересами. Ганна від щирого серця бажає врятувати його від смерті. Її образ у творі виписаний автором майстерно і цілісно.

Ганна – медсестра, яка працює в лікарні, де лікуються ветерани. Для неї немає поділу на своїх / чужих. Вона лікар, чие завдання – рятувати життя людей. Та під впливом зовнішніх чинників дівчина поступово змінює свої пріоритети. Хвороба діда, матеріальний тиск із боку адміністрації лікарні, нестача грошей на операцію, постійні сварки ветеранів і нічні зміни вносять корективи у психологію поведінки героїні. Тож із ніжною, тендітною, чесною жінки вона уподібнюється Ірині Борисівні, яка шантажує дівчину. Життєві ситуації сприяють своєрідному переродженню героїні, яка відчуває у собі сили до боротьби за свої права: «Тільки тепер я розумію, я ніколи не розмовляла з Вами, завжди говорили Ви, а я слухала, слухала, слухала. Сама винна, бо не була мужньою, відважною і хороброю, як то тут у клятві написано, я була порожнім місцем, мене ніби й не було, а тепер я Є, народилася наново, тепер я Воїн» [1, с. 186]. «Воїн» на початку ХХІ століття уособлює людину, яка здатна захищати свої права, боротися за власний добробут та не здаватися під впливом трагічних життєвих обставин. Саме ці якості виховала у собі Ганна під тиском соціальних обставин (хвороба діда, матеріальні труднощі, корупція тощо).

Висновки. П'єса П. Ар'є «Слава героям» містить значну кількість конфліктних вузлів, розв'язання яких потребує від реципієнта інтенсивної розумової діяльності. У п'єсах знаходять своє вираження переважно латентні конфлікти, предметом яких є думки, почуття, світоглядні переконання героїв. Домінантним у творі є соціальний конфлікт, причиною якого є діаметрально протилежні точки зору двох людей на одну проблему. На його тлі формуються інші суперечності: морально-етичні, соціально-психологічні, конфлікти поколінь, ірраціонально-підсвідомі. Зовнішні чинники (хвороба, матеріальні труднощі, тиск із боку органів управління, розбіжності в думках та поглядах на життя) призводять до внутрішнього неспокою головних героїв, які стають замкненими, тривожними, психічно нестійкими особистостями.

Література

1. Ар'є Павло. Баба Прися та інші герої. Брустури: Дискурсеус, 2015. 275 с.
2. Бондаренко Ю. Художній конфлікт як предмет вивчення в процесі шкільного аналізу літературного твору. URL: irbis-nbuv.gov.ua

Резюме

В статтє исследована система конфликтных узлов пьесы П. Арье «Слава героям», проанализированы причины внутреннего диссонанса главных героев произведения, выяснены особенности латентных коллизий, предметом которых является имманентный мир персонажей, обосновано влияние социальных факторов на судьбу и характер героев.

Ключевые слова: конфликтный узел, морально-этические факторы, конфликт поколений, война, свой – чужой.

Summary

The system of conflict nodes in the play « Glory to the Heroes » by P. Arie is studied in the article, the reasons of internal dissonance of the main heroes of the work are analyzed, the peculiarities of the latent conflicts which subject is the immanent world of the characters are found out, the influence of social factors on heroes' fate and character is grounded.

Key words: conflict node, moral and ethical factors, war, insider – stranger, theater.

УДК 821.161.2.09

**А. Примоченко,
студентка групи УР-33 філологічного факультету
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені
Т. Г. Шевченка**

ГЕНЕЗА МІФОПОЕТИКИ ТА ЇЇ ПРОЯВИ У ФЕНТЕЗІЙНОМУ РОМАНІ ДАРИ КОРНІЙ І ТАЛИ ВЛАДМИРОВОЇ «КРИЛА КОЛЬОРУ ХМАР»

**Науковий керівник: кандидат філологічних
наук, доцент кафедри української мови і
літератури Сазонова О. В.**

У статті висвітлено роль міфу в художній літературі, розглянуто поняття міфопоетики на прикладі фентезійного роману Дари Корній і Тали Владмирової «Крила кольору хмар», причину його появи, основних складових та роль у художньому творі.

Ключові слова: міф, міфологія, міфопоетика, фентезі, роман, язичництво, християнство.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У 60-70-х роках ХХ століття проявився великий масив різномірних творів, виникла необхідність класифікації жанру художньої фантастики. Сучасні дослідники стверджують, що жанри наукової фантастики та фентезі розвивалися паралельно, іноді перетинаючись. Серед науковців немає усталеної класифікаційних визначень, тому застосовуються такі наукові поняття, як: «фантастична література», «наукова фантастика», «фентезі», «наукове фентезі», «соціально-утопічна фантастика», де в результаті впровадження різних критеріїв класифікації змішані жанри, піджанри, жанрові різновиди. Якщо поняття «наукова фантастика» уже обґрунтоване, то жанру фентезі немає єдиного тлумачення. Автори

наукової фантастики оперують теоретично можливими подіями, спираючись на певні наукові досягнення та прогностичні винаходи, то письменники жанру фентезі спираються переважно на магію та міфологію. Беручи ці умовисновки до уваги, дослідники переконують, що на сьогодні саме у жанрі фентезі пишуть Марія Рymar, Тетяна Винокурова-Садиченко, Олена Захарченко, Костянтин Матвієнко, Марина Соколян, Тарас Завітайло та Дара Корній.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Твори Дари Корній ще мало досліджені, однак деякі аспекти її творчості вже привернули увагу кандидата філологічних наук, доцента кафедри української літератури та методики навчання Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського А. І. Гурдуз «Метагероїня романів Дари Корній», «Крила кольору хмар» Дари Корній і Тали Владмирової: проблеми традицій й новаторства в романі». Однак, специфіка поезики роману Дари Корній і Тали Владмирової «Крила кольору хмар», у якому автори за основу взяли українську міфологію, залишається поки що поза увагою наукових досліджень.

Мета статті – дослідити особливості міфопоетичного твору в романі «Крило кольору хмар» Дари Корній і Тали Владмирової. Для забезпечення мети розглянемо низку таких завдань: з'ясувати сутність міфів та їхню класифікацію; визначити причину появи явища «міфопоетика» та потлумачити його; виявити ознаки міфопоетики у фентезійному романі «Крило кольору хмар» Дари Корній і Тали Владмирової.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міфи – історії про богів, героїв, надприродних створінь, про явища природи, початок та кінець світу, якими люди намагалися пояснити навколишню дійсність. Оскільки міфи складають своєрідну, первинну систему уявлень людини про світ, то дослідники в усі часи намагалися раціонально пояснити той чи інший міф, його функції та завдання, потлумачити їхню метафоричність.

Досліджувати міфи одними з перших почали софісти та стоїки в Греції, які тлумачили богів як природні стихії, у той час, як епікурейці вважали, що міфи створені на підтримку влади жерців, правителів, а також сприяли їх сакралізації. У добу середньовіччя, коли панівну роль відігравали релігія та церква, міфи вважали оповідями про нечисту силу на протигагу добі Ренесансу, відродженню античної культури, міфології, яку трактували як систему філософських, наукових, релігійних знань.

Також міфи послуговували темою для трактату Френсіса Бекона «Про мудрість Древніх», Джамбатіста Віко «Підстави нової науки», які вважали міфи скарбом світової культури. Однак, французькі просвітителі Вольтер

та Дені Дідро дотримувалися думки, що міфологія покликана тримати людей у страху, умисно обманює їх з метою покори.

Міф (від гр. *mythos* – слово, переказ) – розповідь про богів, духів, героїв, надприродні сили, що брали участь у створенні світу, або оповіді про давні вірування народу щодо походження землі, явищ природи, богів, героїв, Всесвіту. Донедавна у радянській науці міфами вважались вигадані нереальні оповіді. Але сучасні дослідники розглядають міф дещо в іншому значенні: не «як казку, вигадку, фантазію, а так, як його розуміли в первісних і примітивних суспільствах, де міф навпаки означав «справжню, реальну подію» і, що ще важливіше, подію сакральну, значущу, яка служила прикладом для наслідування». [1, с. 94].

Більшість сучасних дослідників вважає, що міфологія є своєрідною, історично першою формою світогляду людини. Вона представляється втіленою у фантастичну форму системою поглядів і уявлень, що універсально пояснюють природу і регламентують поведінку людей у навколишньому світі. Водночас слід зазначити, що ряд авторів (А. Лосєв, Ф. Кессіді, О. Фрейденберг та ін.) схильні взагалі заперечувати наявність у міфу пояснювальної, а відтак і світоглядної функції [1, с. 17].

У другій половині XIX – на початку XX століття зародилося дві школи, що вивчали міфи: натуралістична школа (Фрідріх Макс Мюллер, Анджело де Губернатіс, Федір Буслаєв, Олександр Афанасьєв, Олександр Потебня та ін.) та антропологічна школа (Едвард Тайлор, Джеймас Фрейзер, Ендрю Ленг та ін.). Оскільки натуралістична школа спиралася на дослідження мовознавства, то орієнтиром під час вивчення міфології була мова. Макс Мюллер вважав, що імена богів – це символи природних явищ, небесних світлil тощо, до цієї думки схилилися О. Потебня та О. Афанасьєв. На основі таких досліджень виникла така концепція, як «хвороба мови», згідно з якою міфи – це залишки забутих метафор та епітетів.

Зовсім інший шлях досліджень міфів був в антропологічній школі, де керувалися знаннями з етнографії, розвитком різних цивілізацій та психологією, адже Тайлор вважав, що психіка в усіх людей однакова й у ході роздумів про душу, смерть, сновидіння тощо, виникають міфи, якими предки намагалися пояснити різноманітні явища дійсності.

З точки зору психоаналітики, міфи трактували як «індивідуальне та колективне несвідоме» (Зигмунд Фрейд, Карл-Густав Юнг та Джозеф Кемпбелл). Ролан Барт розглядав міфи у розрізі семіотики й тлумачив міфологію як систему знаків та символів, закодованих у тому чи іншому міфі.

Низка релігієзнавців (А. Ранович, А. Пітке та ін.) розглядають міф як оповідь, що передає уявлення давніх народів і етносів винятково у світлі релігійних вірувань, а міфологію – як науку про міфи, що розкривають походження богів і надприродних сил. Інші дослідники убачали в міфах і

міфології універсальний засіб пізнання законів природи, суспільства і мислення, тісно пов'язаних з ритуально-магічною і релігійною практикою [1, с. 19]. Важливою характеристикою міфу є те, що він слугує основою для різних релігійних систем (язичництво, християнство, буддизм, іслам тощо), фольклорних традицій того чи іншого народу.

Оскільки у міфах зображуються різноманітні явища дійсності, то їх розподіляють на певні тематичні блоки, що охоплюють ту чи іншу сферу життя: героїчні, космогонічні, теологічні, антропологічні, тотемічні, анімістичні, календарні, культово-біологічні (історичні) та есхатологічні.

Міфологією, як бачимо, цікавилися в усі віки, однак особливу увагу звернули на міфологічні історії письменники ХХ–ХХІ століття. Митці почали використовувати міф як фундамент власного літературного твору, по-своєму переосмислювати вже відому історію й створювати якісно новий, авторський, міф. Таким чином виникло поняття «міфопоетика».

Зацікавлення письменників ХХ–ХХІ ст. легендарно-міфологічними структурами первісної культури зумовлене багатьма чинниками, передусім універсальним характером міфу, його трансцендентністю, спрямованістю до проблематики буття, присутністю у навколишньому світі явищ, що не мають логічного пояснення. Окрім того, онтологічне наповнення міфопоетичних структур художнього твору є виразним протиставленням принципам літератури реалізму. Завдяки контамінації традиційних образів та мотивів різних рівнів культурної спадщини (поганської, християнської, фольклорної) постає новаторська форма художнього твору, тобто відбувається збагачення тексту елементами різних структур. Письменники активно використовують міфопоетичні константи у парадигмі творів, надаючи авторської інтерпретації традиційним образам та мотивам, творять власну систему міфологем.

З огляду на поширення фольклорно-міфологічних та біблійних структур у художній літературі ХХ–ХХІ ст., особливо актуальними у сучасному літературознавстві стали теми міфологізму та міфотворчості [6, с. 377].

Однак поняття «міфопоетики» нечітке й найповніше розвинулося наприкінці ХІХ–ХХ ст., здебільшого у новелах та романах (Дж. Джойс «Улісс», Г. Гарді «Тесс із роду д'Ербервіллів», Б. Шоу «Пігмаліон», О. Кобилянська «Земля», М. Етвуд «Оповідь служниці»). Під терміном «міфопоетика» розуміємо перехід міфу в літературний твір, головними компонентами якого є:

1. Особисте творче авторське бачення міфу, його інтерпретація;
2. Використання міфологічних шаблонів, міфологічних історій, що є фундаментом літературного твору;
3. У міфопоетичній системі літературного твору може використовуватися як один міф, так і поєднуватися декілька міфологічних історій [3, с. 17].

Отже, міфопоетика – це авторський, якісно новий міф, створений за шаблоном первинного міфу. Варто зазначити, що міфопоетика літературного твору може складатися не з одного міфу, а з декількох, а то й навіть пов'язувати різні міфологічні системи, наприклад, такі, як християнство та язичництво. Яскравим прикладом такої комбінації є фентезійний роман українських письменниць Дари Корній і Тали Владмирової «Крила кольору хмар».

Дара Корній (Мирослава Замойська) увійшла до числа українських романістів відносно нещодавно як продуктивний і комерційно успішний автор. Після нашумілого «Гонихмарника» 2010 р. (III премія Всеукраїнського конкурсу романів, кіносценаріїв та п'єс «Коронація слова – 2010»), премія Міжнародної асамблеї фантастики «Портал – 2011») світ побачили «Тому, що ти є» 2010–2011 р., «Зірка для тебе» 2012 р.; «Зворотний бік світла» 2012 р. і «Зворотний бік темряви» 2013 р., «Зворотний бік сутіні» 2016 р. та «Зворотний бік світів» 2016 р.; «Щоденник Мавки» 2013–2014 рр., а також «Зозулята зими» і «Крила кольору хмар» 2014 р. Останні дві книги написані у співавторстві з Талою Владмировою (Таміла Тарасенко) – автором переважно оповідань [2, с. 20].

Роман українських письменниць Дари Корній та Тали Владмирової «Крила кольору хмар» створений на основі двох міфологічних тематик: язичництва та християнства. Традиційно рушійною силою роману стала боротьба Добра та Зла. Однак письменниці створили світ, у якому в боротьбу вступає третя сила – Сіра. Як виявилося, існують не тільки пампіри, перевертні, колекціонери людських душ, але і янголи, котрі спочатку народжуються з білими крилами, а потім, коли дорослішають, забарвлення пір'я змінюється відповідно до кольору касти: темні, світлі, сірі. Останні ж зберігають нейтралітет у відношенні добра та зла, і саме до таких янголів належить головна героїня роману Аделаїда, якій доведеться робити важкий вибір між добром, злом та пасивністю.

У міфопоетичній системі роману «Крила кольору хмар» декілька міфів «нашаровуються» один на одного, таким чином створюючи унікальну історію, якісно новий авторський міф. Наприклад, батько головної героїні Мечислав є одночасно і сірим янголом, який став на темний бік, і перевертнем (сплетіння християнського та язичницького міфів); головна ж героїня – сірий янгол, який став на бік добра, може бачити людські душі (їх форму, колір, відчувати запах), а також є Воротарем – та, котра може вічинити двері до Втраченого Раю; Віктор – світлий янгол, котрий став янголом-охоронцем для іншого янгола – Аделаїди.

Дара Корній і Тала Владмирова подбали про міфопоетичну систему свого роману з усіх боків і таким чином християнські та язичницькі міфи повністю переплелися: з одного боку, у творі постають янголи,

неодноразово згадується Бог, його сила та мудрість, а з іншого – сакральні місця Львова, де раніше були капища, язичницький календар (рівнодення та сонцестояння, під час яких янголи проводять збори), згадування дохристиянської історії міста Лева, бога Світовида та Змія: «Знесіння» – місце сакральне. Місце, де є не одні ворота. Їх багато. Ви ж знаєте лише про вхід до Втраченого Раю. Можливо, згодом для вас відчиняться й інші. І це дуже цікаво, повірте мені. В осерді Світовидового поля, тобто під ним, спить великий змій, який потребує поваги і спокою...» [4, с. 278] Таке переплетення двох міфічних систем можна пояснити філософською цитатою з роману: «То релігія, по-вашому, – це одяг, тобто мода? – Почасті так. Одяг для душі, так точніше [4, с. 180], «...Боги не помирають ніколи, Адо. До того ж, голубонько, не існує добрих чи злих богів. Усі боги справедливі, а ярлики на них ліпимо ми, люди...» [4, с. 181].

Висновки дослідження. Отже, окрім дослідників, філософів, міфами почали цікавитися і письменники. Міфологічні історії стали фундаментом для художніх творів, завдяки чому з'явилося таке поняття, як «міфопоетика», під яким розуміємо перехід міфу в якісно новий, авторський твір. У романі Дари Корній і Тали Владмирової «Крила кольору хмар» міфопоетична система створена на базі двох тематичних блоків: християнських та язичницьких міфів, що тісно переплітаються між собою, доповнюють один одного, створюючи авторську міфологічну модель світу, де справжні міфи є лише фундаментом для створення якісно нової історії.

Література

1. Гарін В. Міф і міфологія. *Українське релігієзнавство*. 2002. № 22. С. 16–22.
2. Гурдуз А. І. «Крила кольору хмар» Дари Корній і Тали Владмирової: проблеми традиції й новаторства в романі. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2015. Вип. 6. С. 19–28.
3. Кобзар О. І. Міфопоетика як предмет і метод літературного дослідження. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3540/1/Kobzar.pdf>
4. Корній Дара, Владмирова Тала. *Крила кольору хмар: роман передм. Т.Белімової*. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 320 с.
5. Лановик М. Б., Лановик З. Б. *Українська усна народна творчість: Підручник*. 3-тє вид., стер. Київ : Знання-Прес, 2005. 591 с.
6. Фрис І. Міфологічні концепції ХХ ст.: огляд проблеми. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kps_2012_19_60

Резюме

В статье описывается роль мифа в художественной литературе, рассматриваются концепции мифологии (митопоэтики) на примере романа фэнтези Дары Корний и Талы Владимировой «Крылья цвета облаков», причины его появления, основные составляющие и роль в художественной литературе.

Ключевые слова: миф, мифология, митопоэтика, фантастика, роман, язычество, христианство.

Summary

The article deals with the role of myth in fiction literature. The concepts of mythology (myth poetics) on the example of fantasy novel "Wings of color of clouds" by Dara Korniy and Tala Vladimirova are considered, the reasons for its appearance, the main components and the role in fiction literature are determined.

Keywords: myth, mythology, myth poetics, fantasy, novel, paganism, Christianity.

УДК 182:61 (2) Гусейнов

**Я. Пронченко,
студентка групи ЗУМЛ- м-18 факультету
української філології Криворізького
державного педагогічного університету**

СПЕЦИФІКА МОДЕЛЮВАННЯ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ У ПОВІСТЯХ ГРИГОРІЯ ГУСЕЙНОВА

**Науковий керівник: доктор філологічних
наук, професор, професор кафедри української
та світової літератур Ковпик С. І.**

У статті представлено результати компонентного аналізу діалогії Г. Гусейнова «Принцеси революції», розглянуто специфіку моделювання образів «нових жінок» революції у повістях письменника.

Ключові слова: симпатія, жінка, «нова жінка», художня інтерпретація.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У 2017 році київське видавництво «Ярославів Вал» презентувало книгу Г. Гусейнова «Принцеси революції». В одному із своїх інтерв'ю письменник сказав, що Галина Кузьменко, котра є прототипом головного образу повісті «Принцеси революції», вразила його тим, як вона, вчителька української мови та українознавства, сильно вплинула на відомого Нестора Махна [1]. У «Принцесах революції» Г. Гусейнов розповів про двох дивовижних

жінок - Галину Андріївну Кузьменко та Марину Григорівну Никифорову. Автор визнав, що він написав про них дуже біографічно, але дещо додумав сам.

Дослідження дилогії Г. Гусейнова «Принцеси революції» літературознавцями ще тільки розпочинається. Тож існує нагальна потреба вивчити та проаналізувати особливості художнього моделювання жіночих образів у повістях Г. Гусейнова «Принцеси революції».

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Відзначимо, що сучасні літературознавці виснують про те, що жіночі образи в українській літературі пройшли значну еволюцію. З часом українські письменники помітно відійшли від усталеного зображення жінки. Кожна епоха додавала, по суті, щось нове до художньої інтерпретації жіночих образів у літературі.

Помічено, що у творах української літератури від її зародження до становлення сформувалися такі типи жіночих образів: жінка-мати, жінка-берегиня роду (роль у родині), жінка-селянка, жінка-робітниця (рід занять), жінка-мисткиня, жінка-аристократка, жінка-вамп, жінка-товариш, жінка-демонічна істота.

О. Кісь у статті «Жіноча історія як напрямок досліджень: становлення феміністської методології» (2012) відзначила, що «жіноча проблематика» активно почала розроблятися в академічній історіософії. Учена-історик причини такої уваги до «жіночої проблематики» вбачає у другій хвилі фемінізму, котра в Європі почалася ще у 70-х роках ХХ ст. і поступово докотилася й до України. Так сформувалася думка про те, що жінки однаковою мірою з чоловіками створили історію. Саме про це йшлося у статті Г. Лерненр «Нові підходи до вивчення жінок в американській історії» (1969). Відтоді саме під впливом феміністської критики історики почали уважно визначати роль жінок в історії суспільства, нації, окремих лідерів тощо. Визначальною стала праця двох американських дослідниць Ренати Брайденталь та Клавдії Кунз «Стаючи видимими: жінки в європейській історії» (1977), котра надала голос усім жінкам, що брали активну участь в історії світу, але постійно залишалися на маргінесах цієї історії. Після цього історики активізували свої пошуки і виявили те, що інформації про таких жінок майже немає. Взріла нагальна проблема презентувати роль світового жіноцтва у розвитку історії людства взагалі. Так, на думку О. Кісь, «...чи не від самого початку систематичного дослідження жіночої історії стало очевидним, що досвід жінок не лише є відмінним від досвіду чоловіків, але й досвід жінок різних соціальних верств, вікових, етнічних, расових, професійних, освітніх та інших груп також може бути дуже різним» [2, с. 165].

Отже, феміністичний етап у жіночій історії сприяв формуванню самостійності жіночої історії взагалі, дав можливість включити жіночий

досвід у всі сфери життя та в саму історію, завдяки жінкам історикам удалося реанімувати життя жінок різних верств, культур, епох.

Мета статті – визначити особливості художнього моделювання образів «нових жінок» революційного періоду в історії України у діалогії Г. Гусейнова «Принцеси революції».

Виклад основного матеріалу дослідження. Ю. Котляр у статті «Дружини Нестора Махна» (2005) помітив, що *«Дослідження життєвого шляху найвідомішого керівника селянського повстанського руху в Україні – Н. Махна – не буде повним без висвітлення гендерного моменту. Тобто його стосунків з жіночою статтю і як ці стосунки впливали на хід повстансько-партизанської боротьби»* [3, с. 27]. Дослідник відзначив, що важливу роль у житті Нестора Махна відіграв шлюб саме з Галиною Кузьменко. Ця жінка, хоча і не розділяла анархічних поглядів свого чоловіка, але ніколи їх не критикувала.

Перші елементи портретної характеристики головного жіночого персонажу повісті «І скрипала чути віддаля» Галини Кузьменко одразу привертають увагу метафоричністю опису очей, котрі були чорні, мов терен [1, с. 9]. Ця жінка з-поміж інших своїх одноліток виокремлювалася унікальною зовнішністю, чим *«... відразу розстріляла півтора десятка більшовиків»* [1, с. 9]. Письменник детально переповідає історію народження Галини Кузьменко, історію її роду. Він акцентує увагу на тому, що для її батьків освіченість доньки *«не була порожнім звуком»* [1, с. 81].

Симпатії автора до головної героїні повісті відчуваються у використанні пестливих форм імені Галина, а також у неймовірному бажанні багатогранно презентувати світ майбутньої отаманки. Розповідаючи про долю Галини Кузьменко, Г. Гусейнов дуже уважно поставився до багатьох фактів її життя, котрі, на жаль, були перекручені радянськими істориками.

Доповнюють образ Галини Кузьменко спогади її сусідів про дитинство дівчинки, яке вона провела на березі улюбленої річки Чорний Ташлик. Автор постійно презентує читачеві куточки, де пройшли кращі роки життя Галини, майстерно описує криницю, з якої дівчина любила пити воду. Письменник дбайливо художньо реконструює історії про життя Галини Кузьменко. Сусіди відзначали, що Галина була розумна жінка. Спочатку вона дуже боялася Нестора Махна, а тому практично завжди уникала його. Проте згодом жінка зблизилася з ним. Моделюючи образ Галини Кузьменко, письменник акцентує увагу читача на її ролі в житті відомого чоловіка. Так, за кордоном, коли Нестор Махно перебував у тюрмі, дружина підкупила охоронця і передала чоловіку цивільний одяг.

У тексті повісті можна знайти чимало таких характеристик Галини Кузьменко: *«скромна вчителька»* [1, с. 198], *«невibaглива до побуту»*

[1, с. 199], «*рїшуча Махниха*» [1, с. 199], «*симпатична вчителька*» [1, с. 209], «*королева Махновїї*» [1, с. 216] та ін.

Г. Гусейнову вдалося художньо інтерпретувати ще один цікавий образ жінки революції, анархістки Марусі Никифорової.

Повість «Вільна птаха степів» автор також розпочав із портретної характеристики головної героїні: «*Непевного віку малопомітна худенька жінка з утомленим обличчям (може, кілька ночей не спала)...*» [1, с. 259]. А ще письменник характеризує її як мініатюрну жінку. Така попередня портретна характеристика персонажа вказує на те, що автор прагнув звернути увагу на зовнішність жінки, яка впадала в око одразу. Саме її він назвав принцесою революції. Це Марія Григорівна Никифорова, котра жила у період з 1883 по 1919 рр., жінка, яку можна було назвати господаркою херсонських та донецьких степів. Біографію Марусі Никифорової автор називає «напівміфічною», чим помітно інтригує читачів. Напівміфічність ґрунтувалася на великій кількості різноманітних легенд, розповідей та навіть достовірних фактів про цю жінку. Характеризуючи Марусю Никифорову, автор виявляє помітну симпатію до образу цієї жінки: «*У нїй авантюра, піднесення і повневірня, вміння поглядом ловити сонце, слава й нестерпні страждання займали визначальні позиції...*» [1, с. 261]. У її житті було все. Ця жінка пройшла шлях від посудомийки на горілчаному заводі до грізного й войовничого командира. За своїми світоглядами Маруся була активна й запекла анархістка, котра брала участь у всіляких протестах анархістів. На особливу увагу у повісті заслуговують психохарактеристичні описи головної героїні.

Висновки дослідження. Отже, Г. Гусейнов, моделюючи образи жінок у своїй диалогії «Принцеси революції», відійшов від традиційного способу моделювання образу «нової жінки» як жінки-товаришки, жінки-революціонерки. Він наділив своїх героїнь рисами жіночності, привабливості, витонченості.

Література

1. Гусейнов Г. Принцеси революції: повісті. Київ: Ярославів Вал, 2017. 392 с.
2. Кись О. Жіноча історія як напрямок досліджень: становлення феміністської методології. Режим доступу: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2012/2/11.pdf>.
3. Котляр Ю. Дружини Нестора Махна // Наукові праці. Т.48. Випуск: історичні науки. 2005. С. 26–30.

Резюме

В статтє представлєны результати компонентного анализа диалогии Г. Гусейнова «Принцессы революции». Рассмотрено специфику

_____ Науковий потенціал дослідника: філологічні та методичні пошуки _____

художественной интерпретации образов «новых женщин» в повестях писателя.

Ключевые слова: симпатия, женщина, «новая женщина», художественная интерпретация.

Summary

The article deals with the results of the component analysis of G. Huseynov's novel «Princess of the Revolution». The specificity of the artistic interpretation of "new women" images in the writer's narratives is considered.

Key words: sympathy, woman, «new woman», artistic interpretation.

УДК 81'373.7:165.194

**Д. Савченко,
магістрант 61-У групи
факультету філології та історії
Глухівського національного педагогічного
університету імені О. Довженка**

ОСОБЛИВОСТІ ІДЮСТИЛЮ ОСТАПА ВИШНІ

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української мови, літератури та методики навчання Троша Н. В.

У статті презентовано опис ідюстилю українського гумориста Остапа Вишні, проаналізовано образно-художню структуру прозової творчості митця, здійснено спробу виокремити арсенал засобів комічного, які використовував майстер під час написання творів тих чи інших жанрів.

Ключові слова: ідюстиль, Остап Вишня, усмішка, засоби комічного.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Павло Михайлович Губенко, більш відомий у середовищі знавців та прихильників української літератури як Остап Вишня, увійшов до пантеону національних митців як неперевершений майстер гумористичної прози та сатиричного памфлету, знавцем і справжнім поціновувачем українського слова, солоного їдкого жарту, несподіваного завершення сюжетної лінії, промовистого і динамічного епізоду.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Починаючи від Ш. Баллі, вчені прагнули виявити системний характер внутрішніх стильових зв'язків, само систему мовних елементів, залучених в орбіту певного стилю, а також взаємодію мовленнєвих факторів, які сприяють формуванню систем виразових засобів, вважає стиліст-дослідник Л. Бойченко

[1, с. 265]. Ш. Баллі висунув концепцію, суть якої полягає в тому, що стилістика повинна бути окремим розділом на межі двох наук – мовознавства та літературознавства. Якщо якийсь окремо взятий автор справді талановитий чи геніальний, він не піддається репарації, вульгарному механічному співставленню і взагалі примітивному підходу. Кожен із авторських стилів є унікальним. А у випадку із такою величиною в літературі як Остап Вишня цей стиль є феноменом. Стиль митця, створений оригінально, наповнений експресією, динамікою та комізмом, був, є і залишиться неповторним.

Мета статті – здійснити опис ідіостилу українського гумориста Остапа Вишні, проаналізувати образно-художню структуру прозової творчості митця, виокремити арсенал засобів комічного, які використовував майстер під час написання творів тих чи інших жанрів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Один із літературознавців, який займався детальним вивченням творчості Остапа Вишні, – В. Дорошенко – зазначав, що П. Губенко був письменником «рідкісного гумористичного покликання, художником широкого тематичного діапазону, багатогранного ідейного змісту, самобутньої творчої манери...» [2, с. 174]. Сам Остап Вишня у притаманному йому іронічному стилі заради жарту зізнавався, що оскільки довгих творів, типу повістей чи романів писати не вміє, тому сам для себе вирішив бути талантом на «дистанціях коротких», свого роду «спринтер-талантом» [3, с. 447].

Таким і увійшов він в історію та теорію малих жанрів – критичним і самокритичним, усміхненим і поетичним, комічним і трагічним водночас. Іронічним залишається Остап Вишня у своєму літературному доробку, а трагічним – в особистому житті. Попри свою зовсім нещасливу долю П. Губенко в обраний літературний жанр уніс чимало оптимістичного, нового, наповнив його актуальним, принаймні на той час, соціальним змістом, був невтомним у пошуку оригінальності комічного засобу для щонайбільш реалістичного відтворення реалій життя. Справедливості заради слід відмітити, що іноді автор вдавався до «нейтралізації» гостроти сюжетної лінії у момент кульмінації конфлікту, намагався оминати гострі кути. Між рядками іноді читається бажання «підігріти» пристрасті, надати конфлікту більш соціального звучання, але, очевидно, пам'ятаючи про роки, проведені в умовах обмеження волі, стримував природне бажання або йшов на поступки редактора.

Остапу Вишні слідом за І. Котляревським вдалося актуалізувати багатий комічний ресурс живої розмовної української мови. Різноманітна і різнобарвна палітра «усмішок»: мисливських і вишневих. Вони відзначаються доступністю, лаконічністю, зрозумілістю та інтенсивним внутрішнім динамізмом. Останнє стосується не лише стрімкої побудови

сюжетної лінії, а й експресивністю лексичного ряду, багаторівневості лексичних підтекстів.

Прозу Остапа Вишні не можна спрощено класифікувати, приміром, як «усмішка». Це, швидше за все, родове поняття. Автор визначав цим словом віддалені за громадськими та естетичними функціями види: репортажі, новели, пародії, фейлетони, шаржі, епістолярії. Загальною для «усмішок» є чітко виражена комічність системи образів та особлива мова. Майже до кожного зразка цього жанру дуже легко додати – посмішка. Нерідко спостерігається присутність усміхненого і простого, (не треба плутати із «спрощеним»), народного оповідача, казкаря. Співвідносний образ траплявся і раніше у літературі та фольклорі. Той же «дід Панас», «бабушка Арина», оповідач трагікомічних подвигів котляревськівських троянців.

Оповідач Остапа Вишні не тотожний особі автора, хоча між собою вони досить схожі, але навіть між ними існують певні відмінності. Оповідач, звичайно, – перша особа. Манера розповіді – некваплива, розважлива, іноді із тяжінням до деталізації, що у сукупності дає змогу наблизитися до читача, пробудити естетичний інтерес, стимулювати до сприйняття художнього твору в його цілісності. Цьому ж підпорядкована значна кількість звертань автора до самого себе, до кола читачів, до конкретного читача. Завдяки цим прийомам Остапу Вишні вдається досягти «ефекту присутності».

Під час читання текстів Остапа Вишні з'являється відчуття, що діють три суб'єкти: сам читач, особа, яка оповідає про певну подію, ділиться згадками про щось, або звичною побутовою мовою у манері гоголівського Пацюка розмірковує про глобальні явища, а то й цілі світоглядні концепції, як це відбувалось і відбувається, приміром, в оповіданні «Походження світу». Комізм зароджується вже в самому коментарі до назви, комічним є повторення майже аналогічних синтагм. У цьому ж оповіданні можемо спостерегти підтримання традицій, започаткованих задовго до Остапа Вишні: образ Саваофа за поведінкою і ставленням до об'єктивної реальності нагадує Зевса в інтерпретації І. Котляревського, чий творчий геній дозволив стати очевидцями того, як верховне божество стародавніх греків «лигав сивуху і оселедцем заїдав».

Остап Вишня створив власний арсенал засобів комічного. Віртуозно перефразовував народні приказки та прислів'я, доречно вживав стійкі звороти, видозмінював уривки казок, мовними засобами із побутово-типових ситуацій створював комічні. Викликає подив здатність автора поетизувати буденне. Поряд із комізмом сюжетів оповідань, фейлетонів, усмішок вони наповнені ліричними висловами, епітетами та порівняннями ліричного забарвлення. Зокрема, автор знає й повною мірою використовує мисливську термінологію, обізнаний із специфікою сільського виробництва, побуту. В оповіданнях Остапа Вишні комічні та

поетичні начала створюють своєрідну неповторну атмосферу, де все сміється і радіє: і люди, і природа, і навіть предмети, котрим суб'єктність не властива.

З особливою любов'ю автор виписує деталі сільського побуту, очевидно, вбачаючи в селі основу духовного розвитку цілого народу, справжні підвалини національного самоусвідомлення. Письменник персоніфікує саму землю, ставлячись до неї як до живої сутності, разом з ним ми чуємо «ніжний шелест очерету», «загадковий тихий хлюпіт на озері, серце відзивається тихим стуком» [4, с. 285]. Семантичний та лексичний ряд налаштовують на лірику, хоча не змінюють жанру іронічного оповідання. Іноді Остап Вишня – гуморист і сатирик, постає справжнім поетом, який органічно вплітає типово поетичні засоби у канву розповіді поряд з гумором та сатирою. Вони або дисонують, або створюють умови для сприйняття витонченості засобів комізму. Гумор Остапа Вишні цим підкреслюється і посилюється.

Комічна поетика оповідань, а особливо «усмішок», відзначається емоційно-забарвленими, місткими за змістом неологізмами авторства Остапа Вишні. Так ми натрапляємо на неологізми, утворені від імен та прізвищ тогочасних відомих політиків: «Італія Замусолилась» – від прізвища лідера фашистської партії Італії Беніто Муссоліні («Що відбулось в Італії»), або «Закерзонило в усьому білому світі, і над радянськими республіками закерзонилось...» – автор має на увазі британського політика Керзона Джона Натаніеля, прихильника тактико-стратегічної ізоляції СРСР («Як Керзон у Білому морі рибу ловив та що з того всього може вийти»), («Перелюдендорфились» і т.п.

Політична сатира Остапа Вишні навіть зараз на загальному тлі помітна у тому числі і завдяки лексичним новоутворенням, в основу котрих покладений каламбур. Наприклад, «Герта Трікенбрікен» («Наша земля! Радянська земля!»), перифразу з оповідання «Реферат по-англійському» – «радіостанція Ка-Ка-Сі», контамінації «Князь Задерихвостенський» з оповідання «У школі», «камергер графа Поприщі-Попузирського» з оповідання «Для вас, котрий...». Названі сюжети із використанням цих мовленнєвих засобів уповні зрозумілі для читацької аудиторії того історичного проміжку часу та донині є нагадуванням про особливості сприймання і ставлення до політики і геополітики, її оцінки на національних, світоглядних і ментальних засадах.

Жартівливого і комічного відтінку сюжетам Остапа Вишні додають також прізвища деяких персонажів: Передериматня, Перекусисало, Недохиличарка, Перехилипляшка. Вони утворені від словосполучень і самі по собі несуть характеристику свого літературного героя. Таке поєднання слів і утворення прізвища чи прізвиська, навіть безвідносно до тексту, додає ситуації додаткового комічного навантаження. Подібним прийомом користувались і гумористи, які творили пізніше Остапа Вишні.

Автор досить широко використовує гротескно-фантастичні сцени, зокрема ту, де вхідні та вихідні папери постають персоніфікованими учасниками бюрократично-канцелярської колізії («Не викрутяться»). Автор іронічно зіставляє «обкатаний» канцелярський стиль із живим народним емоційно-насиченим словом. Звичайно, останній у цьому порівнянні виграє. Помітне навіть деяке співчуття автора персонажам, які переконані, що вживання емоційно-нейтральних, «скам'янілих» бюрократичних штампів є стійкою ознакою власної винятковості, вищості над іншими співгромадянами.

Висновки дослідження. Таким чином, майстру вдається синтезувати, поставити поряд або протиставити у незначному за обсягом творі малого жанру лексику різних пластів та стилів: від побутового до піднесено ліричного. Остап Вишня досягає ефекту комізму шляхом адаптації слів із високою можливістю метафоризації у середовищі «рівного» комічного сюжету, що дає можливість читачу домислювати ті значення у багатозначному слові, «обирати» те значення, яке продиктовано попереднім досвідом самого читача. Комічне сприймається настільки повно й об'ємно, наскільки читач сам готовий до сприйняття різних смислових відтінків. Автор усіма можливими методами запрошує, а то і змушує читача до співпраці, а не до пасивного сприйняття.

Література

1. Бойченко Л. Теоретичні основи виділення й опису функціональних стилів української мови. Київ : Дніпро, 2008. 265 с.
2. Дузь І. М. Остап Вишня: Життя і творчість. Київ : Либідь, 1995. 174 с.
3. Вишня Остап. Твори в 4-х т. Т. 2. Київ : Дніпро, 1988. 460 с.
4. Вишня Остап. Фейлетони. Гуморески. Усмішки. Щоденникові записи. Київ : Провісник, 1984. 494 с.

Резюме

В статье представлено описание идиостиля украинского юмориста Остапа Вишни, проанализирована образно-художественная структура прозаичного творчества художника, осуществлена попытка вычлнить арсенал средств комического, которые использовал мастер при создании произведений тех или иных жанров.

Ключевые слова: идиостиль, Остап Вишня, улыбка, средства комического.

Summary

The description of idiostyle of the Ukrainian humorist Ostap Vyshnia is presented in the article. The figurative and artistic structure of prosaic works of the writer is analyzed. The attempt to define the diversity of comic means that

were used by the writer while creating the works of the different genres is made.

Keywords: idiostyle, Ostap Vyshnia, smile, comic means.

УДК 821.161.2-31.09

**А. Симончук,
студентка 241 групи
факультету іноземної та слов'янської філології
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка**

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ РОМАНУ СЕРГІЯ ЖАДАНА «ВОРОШИЛОВГРАД»

**Науковий керівник: доктор філологічних
наук, професор кафедри української мови та
літератури Горболіс Л. М.**

У статті проаналізовано композиційну специфіку роману сучасного письменника Сергія Жадана «Ворошиловград». Особливу увагу приділено структурній організації, семантиці заголовку та жанровій диференціації твору. Визначено семантичну роль назви роману як одного з ключових чинників трактування жанрового різновиду твору. Виокремлено основні елементи сюжету.

Ключові слова: жанр, заголовок, роман-подорож, роман-пам'ять, композиція, сюжет.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Літературний процес початку ХХІ ст. характеризується докорінними змінами в системі естетичних критеріїв суспільства, адже на сьогодні створюються нові парадигми художнього мислення, форми та структури творчості. Однією з особливостей новітньої літератури є її неординарність та нетрадиційність. У творах сучасного письменства постає зумовлене суспільними процесами нове трактування вічних тем. Проблеми сьогодення здебільшого відображають за допомогою композиційних особливостей, жанрової специфіки, концепції нового героя, стилістичних прийомів, метафоризації, символізації та завуальованості речей в образах, символах та художніх деталях. Вагоме місце в сучасному літературному процесі займає постать С. Жадана, відомого як поета та прозаїка. В українському літературознавстві спостерігається посилений інтерес до художнього доробку письменника як явища оригінального, неординарного та визначного, проте на сьогодні ще немає ґрунтовної праці, у якій містився б детальний аналіз роману С. Жадана «Ворошиловград».

Мета статті – дослідити архітектонічні особливості роману С. Жадана «Ворошиловград». Завдання – виявити й проаналізувати композиційну специфіку роману «Ворошиловград», її вплив на жанрову своєрідність, назву та розгортання сюжетної лінії твору.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв’язання визначеної проблеми. Художній доробок С. Жадана цікавить літературознавців, мовознавців, оскільки твори письменника висвітлюють актуальні проблеми сьогодення. Його проза характеризується епатажністю, провокативністю, непередбачуваністю, деструктивністю, поглибленим психологізмом; мова насичена сучасним сленгом та поєднанням різноманітної лексики, що створює особливий експресивний ефект. Аналізу поетичного та прозового доробку митця присвячено праці Л. Ганжі, Т. Гундорової, О. Даниліна, І. Дзюби, А. Кушніра, С. Підпригори, Р. Харчук та ін. Учених цікавить специфіка авторського стилю, багатоаспектність проблематики, своєрідність версифікації, індивідуально-авторська поліваріативність міфологічного та релігійного у творах, особливості метафоричних перенесень тощо. Проте широке коло питань залишається ще не висвітленим, зокрема ґрунтовно не проаналізовано особливості структурної організації роману «Ворошиловград».

Виклад основного матеріалу дослідження. Композиція – це організація художнього тексту, система впорядкування його складових частин, що залежить від художнього мислення письменника та розкриває його творчий задум. Для ґрунтовного розуміння архітектонічних особливостей і жанрового різновиду роману С. Жадана «Ворошиловград» варто звернутися до назви твору.

Заголовок роману змістово навантажений, характеризується лаконічністю, влучністю, точністю та семантичною пластичністю. Він є своєрідною візитівкою, де зосереджено авторський задум та ідейний зміст твору. На перший погляд, назва достатньо прозора та визначає часопросторову площину роману. Проте С. Жадан використав оманливий авторський хід, адже *Ворошиловград*, як засвідчує твір, набуває особливості семантики, оскільки це не місто, де фактично перебуває Герман – головний герой – чи куди він повертається. Ворошиловград – це певний фантом, що виник у свідомості протагоніста. Це місто відоме Герману з поштових листівок та декількох поїздок до нього ще в дитинстві. Автор ніби вводить читача в оману, оскільки «тепер уже й міста такого немає» [1, с. 127], але воно фігурує на сторінках роману та винесене в заголовок, концентруючи ідейний задум письменника.

З історичної довідки відомо, що місто Луганськ перейменували 1970 року на Ворошиловград після смерті радянського воєначальника К. Ворошилова. І лише після 1990 року місту повернули його історичну назву. «Цей заголовок, розпадаючись на дві сутнісно і стилістично далекі

частини – на приземлене, теперішнє ворущіння і древній, урочистий град (в значенні місто) – відображає наскрізну амбівалентність на всіх рівнях тексту» [3]. Отже, у назві твору С. Жадана йдеться про часовий вектор віддаленості та втілення ірреального, а не опис просторової площини роману, незважаючи на топонімічну вказівку. С. Жадан, характеризуючи свій твір, зауважив: «Це роман про пам'ять, про важливість пам'яті, про безперервність пам'яті, про те, що потрібно пам'ятати все, що з тобою було, і це тобі дозволяє якось формувати своє майбутнє. Роман про те, що потрібно захищати себе, своїх близьких, свої принципи, свою територію, своє минуле, своє майбутнє. Це роман про опір, роман про протистояння, про захист своїх принципів від зовнішнього тиску» [2]. Отже, Ворошиловград постає символом пам'яті, це те, чого вже не існує насправді, проте воно живе в пам'яті головних героїв та заявлене на підсвідомому рівні, допомагає впевнено йти і будувати майбутнє.

Питання жанрової диференціації «Ворошиловграду» залишається дискусійним, попри те, що С. Жадан назвав свій твір романом, але його можна потрактувати як роман-подорож, оскільки головний герой Герман здійснює вимушену мандрівку у своє рідне містечко, де пройшли його дитячі та юнацькі роки, бо йому необхідно завершити незакінчені братам справи.

Образ Германа динамічний, адже герой постійно перебуває в русі, духовно, морально та психологічно еволюціонує протягом твору, переживаючи всі випробування, усвідомлює рівень своєї відповідальності та займає відповідну позицію в суспільстві. Проте не варто сприймати мандрівку протагоніста буквально. Ця подорож є певним зануренням у власні спогади, оскільки кожен міні-простір, де перебував Герман, відновлював у його пам'яті вже забуте минуле життя. Ще на початку твору це засвідчує сон головного героя, де на лоні рідних та знайомих місць він уві сні побачив яскраві пшеничні поля, яскраво-ядучі квіти, аеродром, літальні апарати та друзів. Саме тут він згадав своє дитинство та заповітну мрію, яку не вдалося втілити в реальності: «Ми поверталися додому вже поночі, брели крізь цупку гарячу пшеницю, думали про авіацію. Всі ми хотіли стати пілотами. Більшість із нас стали лузерами» [1, с. 23]. Тут слушною є думка Т. Гундорової: «Жадан вирішує говорити із самої нереальності, з порожнечі, з тим, щоб, оповідаючи про нереальність, відвоювати право буття для реальності» [3]. Саме тому роман С. Жадана «Ворошиловград» варто потрактувати як *роман пам'яті, а не роман-подорож*, оскільки автор зосереджує головну увагу на спогадах протагоніста про самого себе та оточуючих, а не на його мандрівці. Якщо в «Інтернаті» сюжет роману закріплює подорож, то у «Ворошиловграді» – пам'ять. Варто зауважити, що ця пам'ять не історична та цілісна, а фрагментарна та деконструйована, її розщеплено

на миттеві спахали в підсвідомості, за допомогою яких теперішнє моделює минуле.

Композиція «Ворошиловграду» канонічна, але подекуди ускладнена вставними оповідями про минуле другорядних героїв, уривками з книги «Історія і занепад джазу в Донецькому басейні», спогадами, снами та роздумами протагоніста, пейзажами, лірико-психологічними відступами; значну частину відведено на опис інтер'єру тих місць, де перебуває головний герой. Роман складається з двох частин, кожна з яких розділена на десять розділів, що у свою чергу поділено ще на дрібніші мікрочастини, P.S. (лист Каті до Германа, про який безпосередньо йшлося в тексті), P.S.S (історія, яку просвітер розказав фермерам, але промовчав перед своїми друзями). Кожна з цих незначних за обсягом частин несе певне ідейно-тематичне навантаження: змінюються герої, обставини, місце дій. Значну кількість відведено на ліричні та пейзажні відступи, коли головний герой безпосередньо згадує своє минуле, розповідає про теперішнє та роздумує про майбутнє. Удалим авторським ходом є графічне відокремлення деяких абзаців у межах кожної мікрочастини, адже таким чином письменник або акцентує на окремих деталях, зміні персонажів, їхньому ставленні до того чи іншого питання, або у такий спосіб протагоніст дає власну оцінку тому, що відбувається.

Відрізок у часі між першою та другою частинами роману «Ворошиловград» складає три місяці. Друга частина з композиційного погляду є складнішою, позаяк автор переплітає минуле й теперішнє за допомогою мікрочастин (відрізок між подіями становить декілька днів), тому протагоніст живе одразу ніби у двох часових вимірах, у яких діють різні герої, а отже, фабула та сюжет роману не збігаються. Зокрема, у другій частині присвячено цілий розділ розповідям про Ернста та Ніколая Ніколаїча, які вмотивовують та потрактовують їхні вчинки. Оповідь ведеться від першої особи як у теперішньому, так і в минулому.

Сюжетна динаміка роману розгортається навколо зникнення Юрія – брата головного героя, тому основним рушієм розвитку подій у творі є тема зникнення та пошуку. На відміну від фабули, сюжетна лінія чітко прослідковується та легко окреслюється. Основними компонентами сюжету твору є:

- 1) експозиція – знайомство з головним героєм – Германом, його побутом та друзями (Болік та Льолік);
- 2) зав'язка – повідомлення про зникнення брата, дорога до рідного містечка, зустріч із давніми товаришами (Коча, Травмований);
- 3) розвиток дії – знайомство з новими людьми (Ольга, родина Кочі, Гнат Юрович), вирішення проблем з автозаправкою, протистояння утискам із боку кукурудзяників (Ніколай Ніколаїч);
- 4) кульмінація – захист аеродрому разом зі старими друзями, смерть Травмованого;

5) розв'язка – розмова з пресвітером, спогади про рідне місто.

Важливе ідейне навантаження несуть дві заключні частини – P.S. та P.S.S. Автор навмисне виніс їх у фінал твору, а не подав у тексті роману, де про них ішлося побіжно. Вони підкреслюють та вкотре увиразнюють ідейну спрямованість твору: «Ми змушені рятувати тих, хто нам близький, не відчуваючи іноді, як змінюються обставини і як нас самих починають рятувати близькі нам люди» [1, с. 301], «доки ви разом – вам немає чого боятись» [1, с. 302].

Висновки дослідження. Роман С. Жадана «Ворошиловград» – це роман-пам'ять. У назву роману винесено лексему з прозорою семантикою, у якій закодовано ідейний задум письменника; вона виступає образом-символом, тлумачення якого важливе для розкриття тематики, часопросторової площини твору. Роман побудовано за канонічним принципом, композицію ускладнено описами інтер'єрів, екстер'єрів, пейзажів, роздумами протагоніста та ретроспекціями, останні складають значну частину тексту. В основі твору лежить мотив зустрічі та пам'яті. Означеними проблемами аналіз роману не вичерпується. Потребує ґрунтовного висвітлення філософський рівень твору.

Література

1. Жадан С. В. Ворошиловград: роман; Бігги, не зупиняючись: оповідання. Харків: Фоліо, 2015. 316 с.
2. Любарець Андрій: «Ворошиловград» – нова візитівка Сергія Жадана. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://h.ua/story/309919/>
3. Омельницький Андрій: Ворошиловград як «острів пам'яті» (С. Жадан «Ворошиловград»). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zoilovisliozy.sumno.com/literature-review/voroshylovgrad-yak-ostriv-pamyati-s-zhadan-voroshy/>

Резюме

В статтє проанализирована композиционная специфика романа современного писателя Сергея Жадана «Ворошиловград». Особое внимание уделено структурной организации, семантике заглавия и жанровой дифференциации произведения. Определено семантическую роль названия романа как одного из ключевых факторов трактовки жанровой разновидности произведения. Выделены основные элементы сюжета.

Ключевые слова: жанр, заглавие, роман-путешествие, роман-память, композиция, сюжет.

Summary

The article deals with the analysis of the compositional specificity of the novel «Voroshylovgrad» by the modern writer Serhiy Zhadan. Particular attention is paid to the structural organization, the semantics of the title and the

genre differentiation of the work. The semantic role of the novel's title as one of the key factors in the study of genre variety of the work is determined. The main elements of the plot are singled out.

Key words: genre, title, novel-journey, novel-memory, composition, plot.

УДК 821.161.2

**М. Трофимовська,
студентка 252 групи факультету іноземної та
слов'янської філології Сумського державного
педагогічного університету імені А. С. Макаренка**

ФЕМІНІЗМ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК У ТВОРЧОСТІ ОКСАНИ ЗАБУЖКО

**Науковий керівник: кандидат філологічних
наук, доцент кафедри української літератури
Кириленко Н. І.**

У статті досліджується фемінізм як психологічний чинник у творах Оксани Забужко. Автор виокремлює та аналізує теми, якими письменниця досить широко переймається, зокрема: ідея фемінізму, проблема пізнання сутності людського буття та свободи жінки, проблема її роздвоєння у світлі тендерних досліджень. Зроблена спроба проаналізувати образ жінки крізь призму системи моральних цінностей українського народу.

Ключові слова: постмодернізм, фемінізм, тендерні дослідження, людське буття, свобода жінки.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Людина завжди шукала витоки приватних проблем, прагнула до самореалізації й розуміння причинно-наслідкових зв'язків у світі, який оточує її. Із-під пера письменників з'являлися твори, які містили в собі відповіді на запитання, що хвилювали тих, хто був не байдужим до психологічних аспектів життя людини. Проте не розмежовувались інтереси індивідів на жіночі та чоловічі. І, на жаль, протягом багатьох віків чоловіча стать домінувала в літературній спадщині. Адже зрозуміти біль та переживання жінки може хіба що інша жінка.

Жіноча проза – стиль мислення й письма, інший тон, інша манера мовлення. У теперішньому суспільстві основні засади фемінізму стали нормою життя сучасної жінки. Твори Оксани Забужко поступово завойовують любов читачів і визнання критиків України та закордону. Її постать не перестає бути цікавою та неординарною, адже авторка описує цікавий світ жінок, який рухається за своїми законами.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Творчість письменниці досліджували Г. Біберова, Я. Голобородько, С. Філоненко, Ю. Шерех. Образ жінки у творах Оксани Забужко аналізували В. Агеєва, Т. Гундорова, Н. Зборовська, О. Корабльова та ін.

Мета статті – здійснити цілісний і системний аналіз фемінної проблеми в контексті моральних цінностей, які Оксана Забужко порушує у своєму літературному доробку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У постмодерному літературному просторі, у сфері жіночого письменництва фігурують імена Марії Матіос, Оксани Забужко, Юлії Міщенко, Ліни Костенко, Софії Андрухович, Євгенії Кононенко, Ганни Чубач. Сучасна ситуація відзначається актуалізацією «жіночого» дискурсу в українській літературі, представленого творчістю Оксани Забужко. Письменниця, вирішуючи проблеми людства, торкається духовних аспектів життя своїх героїнь. Авторка поєднує раціональне ставлення до життя з підсвідомістю, традицію українського опору – із культурництвом.

Дослідниця В. Косенко у своїй статті «Дискурс українського фемінізму в публіцистиці Оксани Забужко» пише, що вітчизняний фемінізм не може зосередитися тільки лише на жіночих проблемах, а є активно розбудовчою силою із національним характером [9, с. 14]. Виразне втілення цієї специфіки – це творчість Оксани Забужко, що представлена поетичними, прозовими та публіцистичними доробками. У творах письменниці висвітлені образи самостійних, здатних подолати всі життєві перешкоди жінки. Вони формують своє життя без чоловіків. В її прозі феномен долі жінки інтерпретований у зв'язку з логікою страждання в історичній та екзистенційній перспективі (на прикладі переживання героїні Дарки з твору «Дівчатка»).

Творчий доробок Оксани Забужко презентує сатанинський варіант жіночої самостійності як вивершену форму психічного стану, зокрема у «Казці про калинову сопліку». У цьому творі письменниця виводить на перший план образ Ганни-панни – дівчини з місяцем на лобі, яку називає «бабиною дочкою» [3, с. 41]. Героїні притаманна жорстокість, пиха та заздрість. Проте «Ганна відзначена аристократизмом духу, небуденною вродою, терпляче чекає своєї непересічної долі» [3, с. 45]. Та коли в житті Ганни з'являється Дмитро, вона ним гордує, а в її серці немає ні до кого любові, окрім себе. Письменниця зображує свою героїню самотньою через її нерозсудливість, але, дивлячись на текст твору, сама дівчина цього не помічає. Ганна-панна уособлює переживання посттоталітарної культури. Амбівалентність її натури провокує граничний вияв експресії героїні [7, с. 14]. Вона з ненавистю ставиться до батька, потім до Дмитра. Чомусь у її світі чоловікам немає місця. Варто зазначити, що повість пронизана феміністичними ідеями, які розкрито через образ Ганни-панни.

Дівчину Ганну можна сміливо вважати прототипом сучасної української жінки, яка в умовах національно-економічної залежності стоїть на розпутьті власної долі: між засмоктуючою рутиною життя та духовним винищенням з перспективою на оволодіння «власним простором».

Одним із ключових моментів цього твору є сон. Він є виявленням потаємних бажань, мрій героїнь. У «Казці про калинову сопілку» виконує функцію «застереження»: «...їй знову став снитися покійний батько – цим разом він лежав на лаві в їхній хаті, з запаленою, чомусь у ногах, свічкою, і не було коло нього нікого» [3, с. 53]. Для відображення певних психологічних станів жінки письменниця використовує сни та марення.

Не менш цікавим моментом є висвітлення жіночого самоствердження в «Казці про калинову сопілку» – жіноче суперництво Олени і Ганни: «...вони дві й так незгурт між собою любилися, і що більші підростали, то дужче давалося взнаки закладене між них потаємне нап'яття» [3, с. 49]. Потім цей «батл» переріс у ненависть, що, на жаль, породило смерть: «...вгородити ножа просто в дишуче тепло, щільне, а проте як же піддатне ножеві тіло...» [3, с. 52]. Як зауважує Н. Зборовська, «однією з ознак фемінізму є імітація сестровбивства, адже лозунг фемінізму «всі жінки – сестри» приховує в собі кастраційний комплекс сестровбивства» [6, с. 45]. Оксана Забужко таким чином поглиблює дослідження сильної неординарної жіночої особистості в ситуації боротьби за лідерство. Для того, щоб показати роздільність між чоловіком і жінкою, письменниця вводить класифікацію дітей: «дідова дочка», «бабина дочка». Також Оксана Забужко вводить у твір такий феміністичний аспект, як еротизм, зумовлений міфологічними уявленнями. Культ тілесного постає інваріантом природи й накладає свою владу на людину. «Вона топилася в тих руках, як віск, умліваючи й перетворюючись на єдину готовність – увібрати в себе разом усенький світ» [3, с. 47].

Феміністичну позицію письменниці цілком правомірно означити як свободу, вектор якої спрямований на звільнення від культурних міфів, колективних забобонів та всього, що концептуалізує відчуження особистості жінки від самої себе. І завдяки епатажності тексту відбувається створення «альтернативної» жіночої картини світу, – чи не вперше в історії Клітемнестра «заговорила» мовою тіла, так, як, може, не насмілилась би й зараз жінка, у стані афективного збудження, зініційованого відчаєм, вербалізуючи тілесні відчуття: «...ненавиджу це тонке скавуління суки, яке заляскоче мимо моєї волі в ту мить у мене в гортані...» [1, с. 45]. Відвертість О. Забужко можна пояснити залученням традиції вільного постмодерного дискурсу, проте письменниця ніде особливо й не наголошувала на своїй постмодерній орієнтації. Так вона оцінює теперішнє покоління: «...занурені у всепоглинальні інтелектуально-стильові ігри прагматики-гедоністи, які гарно навчилися,

як сказати, але не знають, що, вони бавляться на постмодерному звалищі цитат...» [8, с. 16]. Натомість, опис побуту звичайної квартири реалізується як універсалія, стає позачасовим портретом жіночої долі: «Стугоніла плита голубими суцвіттями газу, і горіло варення, розлите в співучі вази, сонцем пряним липневим, що в тілі щемить так оскомно» [4, с. 16].

Проза Оксани Забужко хоча й не є відверто феміністичною, проте сприяє фемінізації суспільства, привнесенню в нього жіночих цінностей, відкритій артикуляції жіночого досвіду в усій його повноті й неоднорівності. У творах Оксани Забужко фемінізм поєднується з ідеями екзистенціалізму. Письменниця зображує у своїй художній творчості феміністичні ідеї, концепції, на які спирається сучасна українська жіноча проза. Вона вдало втілила у творах образ сильної особистості, яка попри несприятливі обставини не занепадає духом, а прагне до самоствердження. Палко виступаючи на захист честі й гідності людини, її високого призначення на землі, письменниця відкриває перед нами багато прекрасного, повчального та цікавого.

Висновки дослідження. Таким чином, безперечно заслуга Оксани Забужко полягає в тому, що письменниця уводять у свої твори образи самостійних, здатних подолати всі життєві перешкоди, жінок. Її героїні сповідують феміністичні ідеї, потрапляючи під вплив реальності. Вони формують своє життя без чоловіків. Проаналізувавши творчість письменниці, ми виокремили провідні феміністичні проблеми, які порушені у творах: ідея фемінізму, проблема роздвоєння жінки у світлі гендерних досліджень, проблема пізнання сутності людського буття та свободи жінки як особистості. Зробивши аналіз зазначених тем, можна ствердити, що письменниця досить широко переймається феміністичною тематикою та відкриває нам усе нові й нові грані своєї творчості.

Література

1. Забужко О. Диригент останньої свічки: Поезії. Київ : Радянський письменник, 1990. 143 с.
2. Забужко О. Інший формат. Івано-Франківськ : Лілея, 2003. 47 с.
3. Забужко О. Сестро, сестро. Повісті та оповідання. Київ : Факт, 2005. 223 с.
4. Забужко О. Травневий іній: Поезії. Київ : Молодь, 1985. 64 с.
5. Забужко О. Я, Мілена / О. Мілена / Призовський рабочий. 2001. №59. С. 5–6.
6. Зборовська Н. Феміністичні роздуми. На карнавалі мертвих поцілунків. Львів : Літопис, 1999. 336 с.
7. Каневський О. Проблематика творів Оксани Забужко. *Слово і Час*. 2005. №3. С. 12–14.

8. Ключковская Г. Творчество, рынок, бестселлеры (выступления Оксаны Забужко и Юрия Андруховича). *Зеркало недели*. 2008. №8. С. 15–17.

9. Косенко В. Проблематика творів Оксани Забужко Дискурс українського фемінізму в публіцистиці Оксани Забужко. *Слово і Час*. 2005. №3. С. 12–14.

Резюме

В статье исследуется феминная проблематика произведений Оксаны Забужко. Автор выделяет и анализирует темы, которыми писательница достаточно широко занимается, в частности: идея феминизма, проблема познания сущности человеческого бытия и свободы женщины, проблема ее раздвоения в свете гендерных исследований. Сделана попытка проанализировать образ женщины сквозь призму системы моральных ценностей украинского народа.

Ключевые слова: постмодернизм, феминизм, гендерные исследования, человеческое бытие, свобода женщины.

Summary

The article deals with the feminine perspectives of Oksana Zabuzhko's works. The author isolates and analyzes the topics that the writer is very concerned about, in particular: the idea of feminism, the problem of knowing the essence of human existence and women's freedom, the problem of its split in the light of gender research. An attempt is made to analyze the image of women through the prism of the system of moral values of the Ukrainian people.

Key words: postmodernism, feminism, gender research, human being, women's freedom.

УДК 81'373.7:165.194

М. Хижняк,
студентка 21-У групи,
факультету філології та історії
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка

СВІТОГЛЯДНО-ЕСТЕТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА

Науковий керівник: кандидат філологічних
наук, старший викладач кафедри української
мови, літератури та методики
навчання Троша Н. В.

У статті досліджено процес формування світогляду, еволюцію ціннісних орієнтирів та основні позиції в поглядах О. Довженка, його ставлення до влади, що відображені у літературній творчості майстра.

Ключові слова: О. Довженко, світогляд, ціннісні орієнтири, літературна творчість.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття суспільно-політичні процеси в Україні зумовили зацікавлення громадськості багатьма питаннями української історії. Вітчизняні культурні діячі традиційно виступали провідниками національно-культурного розвитку. У контексті дослідження їх ролі в розбудові української культури і відновленні національних надбань важливим є вивчення літературної спадщини українського мислителя і громадського діяча, відомого письменника й кінорежисера О. Довженка.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Аналіз довженкознавчих праць останніх десятиліть дає змогу виокремити ті наукові й науково-популярні публікації, що дають уявлення про формування суспільно-політичних та історичних поглядів О. Довженка і реалізацію його громадянської позиції. Вагомий унесок у справу вивчення творчої спадщини видатного випускника Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка здійснили викладачі кафедри української мови, літератури та методики навчання В. Гриневич, А. Новиков, С. Привалова, Н. Троша, С. Цінько, які активно досліджують літературну спадщину митця [3].

Мета статті – дослідити процес формування світогляду, еволюцію ціннісних орієнтирів та основні позиції в поглядах О. Довженка, що відображені у літературній творчості майстра.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування суспільно-політичних поглядів і творчих орієнтирів О. Довженка відбулося в кілька етапів. Хоча він часом під тиском обставин своєю творчістю підтримував соціалістичні ідеї, митець став носієм української національної свідомості.

На формування уявлення в свідомості О. Довженка про міцне українське коріння вплинула низка чинників: виховання у селянській родині козацького походження, захоплення творами класиків української літератури (Т. Шевченко, М. Гоголь), усною народною творчістю (літописи, пісні) тощо. У кіноповісті «Зачарована Десна» згадується, наприклад, чумакування діда й прадіда, бурлакування українців по каховських селах, козацьке походження Довженкового роду, татарська й турецька навали, «казання старих про давнину» та ін. [1].

Педагогічна освіта, отримана у Глухівському вчительському інституті, старовинна архітектура міста, відвідування й організація культурно-масових заходів, участь у заборонених читаннях заклали

основу культурно-наукових поглядів О. Довженка. Проте сам митець в «Автобіографії» визначає низький рівень своєї освіченості на той час: «Вийшов з інституту в 1914 році з умінням учити школярів, політично неписьменним і темним юнаком» [1, с. 28].

Національно-демократичну революцію і воєнні дії 1917–1920 рр. він сприймав як можливість для здобуття національної незалежності, бачив відмінність інтересів українського і російського народів. У тогочасних поглядах митця соціалістичний розвиток країни не суперечив національному. У 1917 році О. Довженко приєднується до революційних настроїв, хоча насамперед його турбувало національне питання, а не будівництво нових суспільно-економічних відносин. «Україна в українців!», – вигукував він на мітингах. «Революційна хвиля владно тягла нас на вулицю, на майдани», – свідчив митець про цей період свого життя. «Розмовляти навіть розучилися по-українському, розмовляли каліченим українсько-російським жаргоном», – обурювався митець [1, с. 29].

У його особовій справі 1917–1919 рр. зазначалося, що він позиціонував себе як прихильник націоналістичного й українофільського руху. Відомо, що митець майже рік служив у військах С. Петлюри в загоні отамана Чалого, за що згодом певний час знаходився під арештом. Щоправда, від заслання йому все-таки вдалось урятуватися, не говорячи вже про більш суворе покарання.

Навчання за кордоном і спілкування з літературною громадою Харкова сприяло визначенню майстром власного бачення шляхів розвитку українського мистецтва як окремого від російського і не обмеженого соціалістичним змістом. Як зазначає Г. Магуза, «провідників української національної революції він сприймав як таких, що програли у «перегонах» за владу, однак симпатизував їм, порівняно з глузливими карикатурами на лідерів капіталістичного світу» [4, с. 128]. Він висміював антирадянські виступи зарубіжних політичних сил, а також пияцтво, духовенство, неучтво, народні забобони тощо.

Позицію, яку він висловив у роки українізації, щодо незалежного шляху розвитку українського мистецтва з глибоким історизмом і народними традиціями, відкритого для європейського мистецтва і відмінного від російського, О. Довженко дотримувався протягом усього життя, змінюючи форми її прояву.

Ставлення режисера до перемоги у Другій світовій війні було неоднозначним. Підбиваючи підсумки війни, він визначив, наприклад, що у війні насправді загинуло сорок мільйонів радянських громадян, з них п'ятнадцять мільйонів – українці. О. Довженка обурювали дії радянських воєнних керівників як під час визволення, так і в мирний час – невинуваті жертви під час визвольних операцій, помста жителям окупованих територій, установлення пам'ятників героям-полководцям,

які, на його переконання, були масовими вбивцями тощо. Мав сумніви режисер щодо того, «чи світ оцінить самопожертви радянських людей» [2, с. 326].

О. Довженко прийшов до думки про «систематичне винищення народу більшовицькою владою» – під час соціалістичної революції і громадянської війни, голоду 1932–1933 рр., масових репресій [2, с. 571]. А заходи в ім'я комунізму хоч і привели до злигоднів і обмежень, але духовно зміцнили народ перед війною. Бачив митець зміни в суспільному житті на рівні побуту і свідомості людей, наприклад, устрій одноосібництва при соціалізмі по-сталінськи перетворився на уніфікацію та однорідність (кіноповість «Потомки запорожців»).

Літературна творчість письменника свідчить про те, що він помічав і акцентував на згубних суспільних явищах. Так, ажіотаж навколо будівництва Дніпрогесу і створення водосховища, на думку митця, призводили до занепаду сіл, а виховання молоді в дусі індустріальної розбудови не виховувало любов до природи і сільської культури. Ці думки яскраво прослідковуються у «Поемі про море». Натомість О. Довженко вважав, що шлях до добробуту неможливий без праці на землі. Серед інших вад тогочасного суспільства називав «культурне збіднення, руйнацію історичних пам'яток, примітивність в архітектурі і ремеслах у час технічних можливостей, порушення суспільної моралі, небажання знати свою історію, абсурдність бюрократичних рішень і безкультур'я чиновницького апарату» [2, с. 627].

В останній період життя митця його критичне ставлення до суспільно-економічної, культурної і національної політики влади набувало все більшої виразності; він не полишав діяльність щодо захисту української культури. Митець уважав, що існування української нації перебувало під загрозою через війну і нищення українського духу. Інтелектуальний поступ народу, на думку майстра, неможливий без подолання байдужості суспільства до власної історії, збереження традиційного українського села, національного одягу, архітектури, мови.

Висновки дослідження. Підсумовуючи, варто зауважити, що саме в дитинстві та юності під впливом українського оточення в поглядах О. Довженка зароджується усвідомлення національної ідеї як права українців на осібне самовизначення й окремий культурний розвиток. Зрештою, підґрунтям світогляду стали почуття патріотизму, національної свідомості й ідентичності, прагнення бути корисним своєму народові. Принципова позиція письменника полягала в збереженні історичної пам'яті та утвердженні ідентичності українського народу.

Література

1. Довженко О. П. Зачарована Десна. Оповідання. Щоденник (1941–1956). К. : Дніпро, 2001. 512 с.

2. Довженко О. П. Щоденникові записи, 1939–1956 – Дневниковые записи. Харків: Фоліо, 2013. 879 с.

3. Літературні пріоритети Олександра Довженка: монографія / А. О. Новиков, Н. В. Троша, С. О. Максимчук-Макаренко; за ред. проф. А. О. Новикова. Суми : Видавництво Вінниченка Миколи Дмитровича, 2016. 212 с.

4. Магуза Г. Суспільно-політичні та історичні погляди Олександра Довженка в його хронікально-документальній творчості. *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства*. Т. 16. К., 2007. С. 283–294.

Резюме

В статье исследован процесс формирования мировоззрения, эволюции ценностных ориентиров и основные позиции во взглядах А. Довженко, его отношение к власти, которые отражены в литературном творчестве мастера.

Ключевые слова: А. Довженко, мировоззрение, ценностные ориентиры, литературное творчество.

Summary

In the article the process of forming the outlook on life, the evolution of ideology and the main positions in O. Dovzhenko's views are studied. His attitude to power, which is reflected in writer's literary creativity, is determined.

Key words: O. Dovzhenko, outlook on life, ideology, literary creativity.

УДК 821.161.2-31.09

**Н. Чвертка,
студентка 252 групи
факультету іноземної та слов'янської філології
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка**

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ РОМАНІВ МАКСА КІДРУКА

**Науковий керівник: доктор філологічних
наук, професор кафедри української мови і
літератури Горболіс Л. М.**

У статті висвітлено інтертекстуальність як своєрідну ознаку ідіостилю Макса Кідрука. Найчастіше автор використовує інтерпретацію наукових праць учених, літературні твори письменників, зразки інших видів мистецтва.

Ключові слова: інтертекстуальність, паратекстуальність, епіграф, заголовок, інтермедіальність.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасний розвиток літератури передбачає постійний вплив на неї різних культур, мистецтв, напрямів, течій, епох. У зв'язку з цим доцільно говорити про інтертекстуальність літератури. Дослідниця Ю. Крістева визначає інтертекстуальність як «текстуальну інтеракцію, що відбувається в межах окремого тексту» й наголошує, що текст у процесі інтертекстуалізації постійно трансформується, створюється й переосмислюється [4, с. 309–310]. Поняття інтертекстуальності на сучасному етапі становлення літератури та критичної думки є актуальним, а дослідження цього питання продовжується вже тривалий час. На сьогодні слушно говорити не лише про міжтекстову, а й міжкультурну взаємодію, що пов'язано з безпосереднім їх узаємовпливом.

Твори сучасного українського письменника М. Кідрука перебувають під постійним впливом наукових праць відомих учених (фізиків, психологів, медиків та ін.) і музичних творів (наприклад, сучасних українських та зарубіжних виконавців). Апелювання до різноаспектних матеріалів сприяють ширшому розкриттю сюжету, характерів, конфліктів романів. Досі ще не створено системних літературознавчих праць, що стосуються дослідження інтертекстуальності романістики М. Кідрука; це й зумовлює актуальність обраної теми.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. У сучасному українському літературознавчому процесі творчі надбання М. Кідрука досі залишаються малодослідженими. Проте існує помітний інтерес молодих науковців до постаті автора та його творчості загалом. Зокрема Т. Бондаренко здійснила спробу дослідити ідіостиль М. Кідрука; Н. Коломієць проаналізувала ірраціональне у романі «Зазирни у мої сни»; І. Пасько з'ясувала жанрові й стилеві особливості творів «Бот» та «Бот: Гуаякільський парадокс», сформулювавши характерні особливості технотрилеру як жанру сучасної масової літератури, виокремивши ознаки науково-фантастичного технотрилеру як піджанру в парадигмі метажанрової системи фантастики; Л. Костецька та А. Курлова дослідили образи-символи роману «Не озирайся і мовчи», нумерологію переходу головного персонажа до іншого – паралельного світу, деякі бестіарні символи роману, символіку образу людей, які опинилися на межі реального і містичного світів, риси міфологічного світогляду в сучасному романі. Інтерес до творчості письменника свідчить про актуальність його творчості та високий рівень майстерності автора.

Мета статті – виявити і проаналізувати інтертекстуальні засади романів М. Кідрука та їх роль в архітектоніці творів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Систему класифікації інтертекстуальних зв'язків і елементів запропонувала Н. Фатеева, яка виділила типологічно шість класів інтертекстуальних елементів [5, с. 42], що обслуговують різні види міжтекстових зв'язків: 1) власне інтертекстуальність, конструкція «текст у тексті», що охоплює цитати й алюзії; 2) паратекстуальність, що характеризується співвідношеннями «заголовок – текст», «епіграф – текст»; 3) метатекстуальність, що характеризується створенням конструкцій «текст про текст»; 4) гіпертекстуальність, що характеризується створенням пародій на прецедентні тексти; 5) архітекстуальність, що характеризується жанровим зв'язком текстів; 6) інтертекстуальні явища: інтертекст як троп, інтермедіальні тропи, запозичення прийому, впливи в області стилю.

Заголовок роману М. Кідрука «Не озирайся і мовчи» містить у собі програму літературного твору і ключ до його розуміння. Усе, що потрібно робити Марку, головному герою роману, – це не озиратися і мовчати, що говорять інші герої (Соня, загадкова бабуся). Виведена в назву фраза є своєрідною установкою не лише для героїв, які ризикують у випадку порушення цієї установки, але й для читача, ніби підводячи його до думки про неминучість того, що хоча б один із героїв знехтує, а це спричинить неминучу загибель.

Не менш важливим складником, наступним шаблем уходження в текст, є епіграф. У романах М. Кідрука у ролі епіграфів постають рядки з пісень. Перший розділ роману «Не озирайся і мовчи» розпочинається з рядків пісні «Children Of The Damned» гурту Iron Maiden. «Він ступає неначе дитя, / Та стережись: його очі пропалюють наскрізь» [3, с. 5]. У цьому ж розділі автор розповідає про головного героя, Марка, який став свідком двох дитячих смертей, за що учні школи прозвали хлопця «Малюк Мордор», вважаючи винним у смерті друзів. Уже на цьому етапі розвитку сюжету виявляється, що хлопець пов'язаний зі смертю, а епіграф налаштовує на трагічність розгортання подій розділу та й твору загалом.

Читач романів М. Кідрука має бути підготовленим, обізнаним у багатьох сферах культурного, мистецького та наукового життя світу. У романах автор використовує багато символів: тваринні (борсук, павук), цифрові (шифр, що дозволяє потрапити в інший світ) та міфологічні (сніг із попелу, бабуся/баба Яга): «1 – 4 – 2 – 6 – 2 – 8 – 2 – 10 – 5 – 1» [3, с. 89], розкриває принцип роботи атомної бомби: «... існує два різновиди атомної зброї – ядерна і термоядерна... Ядерні бомби вибухають за рахунок енергії, що виділяється під час розпаду важких елементів. От уяви, що в нас є атом урану, масивний і нестабільний ... Якщо в цей атом потрапляє нейтрон, він розбиває його на легші елементи, як-от на криптон і барій...» [3, с. 62-63], докладно описує експеримент із ліфтом, пропонує схему спорудженої героями системи («Не озирайся і мовчи»), подає схему літака Boeing 777-200 («Де немає Бога»), наводить визначення терміну

«інкубація» зі словника української мови в 11 томах, використовує назви медичних препаратів: «Фінлепсин ретард 200», «Фінлепсин ретард 400» [2, с. 108] тощо, детально описує принцип роботи машини, що розпізнає зорові образи з кори головного мозку: «...Берклі Джек Геллент першим здогадався застосовувати алгоритми машинного навчання для розпізнавання образів, згенерованих зоровою зоною кори головного мозку... Він вмикав магніторезонансний томограф, показував піддослідному прості геометричні фігури... та фіксував зміни активності нейронів у ділянці мозку, що відповідає на первинний аналіз зорової інформації...» [2, с. 348–349]. Саме це дозволяє письменникові створити максимально достовірний світ, який читачу буде важко відрізнити від реальності. Усі ці інтертекстуальні елементи допомагають глибше зрозуміти твір, розкрити його зміст, зануритися у психологію героя.

Ще однією особливістю романів М. Кідрука є їхня інтермедіальність. У романах «Зазирни у мої сни», «Не озирайся і мовчи» та «Де немає Бога» зазначено музичні твори, рекомендовані до прослуховування під час прочитання. Епіграфи, наведені цитати з пісень у романах ніби озвучують тексти. Музичні твори М. Кідрук добирає самостійно, звертаючись до композицій, що прослуховував, працюючи над романом.

Висновки дослідження. Романістика М. Кідрука містить значний сегмент інтертекстуальності, що зумовлено часом, стилем письменника. Це дозволяє письменникові глибше розкрити зміст твору і характер персонажів, максимально наближуючи до реальності навіть найбільш фантастичні епізоди.

Література

1. Кідрук М. Де немає Бога. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 480 с.
2. Кідрук М. Зазирни у мої сни. 2-ге видання. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 528 с.
3. Кідрук М. Не озирайся і мовчи. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 512 с.
4. Літературознавчий словник-довідник. За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
5. Фатеева Н. А. Интертекстуальность и ее функции в художественном дискурсе. *Известия АН. Сер. Литературы и языки*, 1997. Т. 56, № 5.

Резюме

В статтє рассмотрено интертекстуальность как своеобразную черту идиостиля Макса Кидрука. Чаще всего автор использует интерпретацию научных работ учёных, литературные произведения писателей, произведения других видов искусства и мифологию.

Ключевые слова: интертекстуальность, паратекстуальность, эпиграф, заголовок, интермедialность.

Summary

The article highlights intertextuality as a peculiar feature of Maks Kidruk's idiosyncrasy. Most often, the author uses the interpretation of scientific works of the researchers, literary works of the writers, the other types of works and mythology.

Key words: intertextuality, paratextuality, epigraph, title, intermedialism.

УДК 821.161.2.09-311.3.09

**Н. Черкай,
студентка 252 групи
факультету іноземної та слов'янської філології
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка**

СУЧАСНА МАНДРІВНА ПРОЗА ЯК ЛІТЕРАТУРНО-КУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ

**Науковий керівник: кандидат філологічних
наук, доцент кафедри української літератури
Владимирова В. М.**

У статті висвітлено особливості жанрової специфіки мандрівної прози як культурно-літературного явища, розглянуто основні світоглядні пріоритети, концептуальні моделі поведінки та морально-етичні домінанти героя-мандрівника.

Ключові слова: мандрівна проза, жанр, подорож, тревелог, герой-мандрівник, постмодерна проза.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Актуальність теми позначена зростанням популярності до художніх текстів так званої «мандрівної прози». Інтерес до жанру тревелогу, що поступово утверджується в українській літературі, викликаний зацікавленістю читача постійно пізнавати світ. Познайомити українців з невідомими країнами, звичаями й традиціями інших народів нині покликана сучасна мандрівна проза. Дослідження цього унікального явища літературного сьогодення дозволить зрозуміти читацькі вподобання й розкрити тему – українці у світі.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. В українському літературознавстві існують дослідження, присвячені мандрівній прозі та власне тревелогові як жанру. О. Гончар уважав, що література мандрів – це тексти, у яких

відображені хронотоп дороги й рефлексія над побаченим [3, с. 64]. М. Кідрук стверджує, що мандрівна проза балансує на межі белетристики та документалістики, гармонійно поєднуючи гостросюжетність, стрімкий розвиток подій із глибокими світоглядними викладами та значним обсягом фактичної (як історичної, так і природничої) інформації, котра значно розширює кругозір читача [5, с. 104].

Кожен дослідник підходить індивідуально й до жанрового визначення поняття «тревелог». Н. Білецька зазначає, що, зазвичай, це звіт про певну мандрівку, який характеризується експресивністю та емоційною розповіддю про побачене. Автор повинен «пропустити через себе» увесь побачений світ, колорит народу, його традиції і втілити свої враження у цікавому творі. Тревелог підкріплений цікавими фактами, ілюстраціями, він не може бути «сухим» і документальним, хоча вимагається певна хронологія, а навпаки – метафоричним, образним, іноді навіть тяжіти до перебільшення [2, с. 42]. Додамо, що С. Дідух-Романенко розглядає тревелогі як подорожні нотатки [5, с. 23].

Мета статті – висвітлити особливості жанрової специфіки мандрівної прози як культурно-літературного явища, розглянути основні світоглядні пріоритети й концептуальні моделі побудови життєвих домінант героя-мандрівника.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному українському літературознавстві не існує єдиного трактування таких понять, як «мандрівна проза» і «тревелог». Немає також і єдиної думки відносно меж і ознак подорожі як літературного жанру. У якості найбільш повного й термінологічно коректного визначення дослідники вказують на головне (за В. Гумінським): «Подорож – жанр, в основі якого лежить опис мандрівником (очевидцем) достовірних відомостей про які-небудь, в першу чергу, незнайомі читачеві чи маловідомі країни, землі, народи у формі нотаток, записок, щоденників, журналів, нарисів, мемуарів. Крім власне пізнавальних, подорож може ставити додаткові – естетичні, політичні, публіцистичні, філософські та інші завдання. Особливий вид літературних подорожей – розповідь про вигадані, уявні мандри з домінуючим ідейно-художнім елементом, що тією чи іншою мірою відповідають принципам побудови документальної подорожі» [5, с. 23].

Сучасні жанри – роман-тревелог, есе, дорожні нотатки, щоденник, репортаж, путівник, – об'єднують у собі мистецтво інтелектуальної подорожі зі здатністю проникати в життя і культуру чужої країни, поступово виявляючи її, на перший погляд, неочевидні, але міцні зв'язки з усім світом [3, с. 64]. Таким чином автор наближує читача до незвіданих країв, розкриває його бажання самостійно пірнути у вир мандрів, стати дослідником нових для себе земель, зрозуміти культуру інших народів і по-новому поглянути на культуру своєї країни.

В українських книгарнях є досить широкий вибір розповідей про

подорожі. Така кількість подібних творів свідчить про переосмислення пріоритетів авторів і читачів. Достатньо назвати прізвища Максима Кідрука, Артема Чапая, Ірен Роздобудько, Каті Кулик, Дзвінки Матіяш, Максима Беспалова, Богдана Логвиненка, щоб переконатися в тому, що відбувся масовий перетин вітчизняними журналістами і літераторами, а разом з ними і читачами, радянської «межі осідлості» українства [1, с. 48].

Цінність утвердження в літературі сучасного українського тревелогу полягає в тому, що реципієнт сприймає твір, написаний співвітчизником, людиною близькою по духу та менталітету.

Важливим є те, що українські романи-тревелоги написані українцями для українців. Тобто, маючи спільний культурний код, картину світу, способи пізнання та цінності, письменник-українець стає достовірнішими «очима» українця-читача, ніж письменник, наприклад, американський, адже українські письменник і читач походять із одного культурного середовища, тобто вірогідніше, що українські письменник і читач звернуть увагу на одне й те саме, перебуваючи за кордоном [3, с. 65]. Це означає, що національно-культурні чинники впливають на вибір тих аспектів подорожі, що притаманні певній нації. А отже, для українців більш актуальними та близькими будуть твори, написані співгромадянами.

Стан, у якому перебуває розвиток літератури, визначає провідні особливості сучасних текстів, що зацікавлять читача. Постмодерністські твори розширюють спектр часопростору як константи буття героя-мандрівника. Герой перебуває на межі власних переконань і вибору життєвого шляху, що призводить до постійного пересування у часі та просторі. Художній образ жанру «мандрування» є досить специфічним і має свої концептуально важливі моделі побудови життєвих переваг, які визначаються під час подорожі.

На сторінках літературних творів особливу роль у формуванні світоглядних пріоритетів мандрівника відіграє автор, який створює специфічну «мандрівну» атмосферу, де й закарбовується характер героя. Суб'єктивно-авторська рецепція дійсності сприяє конструюванню простору, у якому подорожує герой. Шлях, який обирає автор, стає для героя твору важливим життєвим елементом. На авторське осмислення реальності впливає обізнаність письменника із країнами, якими подорожує герой, а також і власний досвід відіграє неабияку роль у створенні достовірного та оригінального тексту.

Таким чином, невід'ємною складовою в роботі письменника, який працює у жанрі тревелогу, є насичені подорожі та самостійне знайомство з віддаленими куточками світу. Такий досвід надихатиме на створення мандрівної прози, яка не залишить байдужим нікого, буде самотутньою і цікавою для читачів.

Висновки дослідження. Отже, сучасна мандрівна проза, як бачимо,

знаходиться в стадії активного розвитку, має широке коло читачів і не втрачає читацького інтересу. Дослідження цього культурно-літературного явища дає змогу поглибити інформацію про віддалені і невідомі землі, є поштовхом для подальшого аналізу таких жанрів літератури і сприяє приверненню уваги до творчості сучасних українських письменників.

Література

1. Александров О. Теоретичні проблеми дослідження сучасного українського тревелогу. *Вісник Львівського університету. Сер. Журналістика*. 2018. Вип. 43. С. 48–56.
2. Білецька Н. Жанр тревелогу на українському книжковому ринку. *Коло*. 2013. №5. С. 41–44.
3. Гончар О. Жанри мандрівної прози в сучасній українській літературі: культурологічні аспекти. *Коло*. 2013. № 5. С. 64–67.
4. Джигун Л. Літературний тревелог як жанр мандрівної прози. *Південний архів. Філологічні науки*. 2017. Вип. 71. С. 24–29.
5. Дідух-Романенко С. Подорожні нотатки: визначення, особливості, еволюція жанру. *Коло*. 2013. №5. С. 23–25.
6. Кідрук М. Сучасна мандрівна проза в Україні. *Дніпро*. 2010. № 10/11. С. 104–105.
7. Магдиш Р. Герой-мандрівник в оцінках сучасної літературної критики. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Сер. Літературознавство*. 2011. Вип. 2 (1). С. 152–158.

Резюме

В статтє освещены особенности жанровой специфики путевой прозы как культурно-литературного явления, рассмотрено основные мировоззренческие приоритеты, концептуальные модели поведения и морально-этические доминанты героя-путешественника.

Ключевые слова: путевая проза, жанр, путешествие, тревелог, герой-путешественник, постмодернистская проза.

Summary

The article deals with the features of genre specificity of wandering prose as a cultural and literary phenomenon. The main worldview priorities, conceptual behavior patterns and moral and ethical dominants of hero-traveler have been analyzed.

Key words: wandering prose, genre, travel, travelogue, hero-traveler, postmodern prose.

РОЗДІЛ 3.
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗМІСТУ І ЗАВДАНЬ
МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ
В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ВИМОГ

УДК 37.02:378

С. В. Цінько,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри української мови, літератури та
методики навчання факультету філології та
історії Глухівського національного
педагогічного університету
імені Олександра Довженка

ЕЛЕМЕНТИ ДЕБАТНОЇ МЕТОДИКИ ЯК КОМПОНЕНТ
РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ
ПЕДАГОГІВ

У статті розглядаються особливості застосування дебатної методики як однієї з інноваційних освітніх технологій на практичних заняттях з «Методики навчання української мови», подаються зразки вправ і завдань, що сприяють розвитку критичного мислення майбутніх учителів словесності.

Ключові слова: дебати, дебатна методика, критичне мислення, освіта, освітній процес, інтерактивні технології.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасні вчителі мають різні, подекуди кардинально протилежні, погляди на новітні технології навчання. Одні залюбки застосовують їх на уроках, удосконалюють, пристосовують до умов роботи, але від інших іноді можна почути терміни «американські», «закордонні», «чужинські» щодо інтерактивних технологій, дебатів, розвитку критичного мислення тощо. Однак варто наголосити, що в історії української педагогіки початку ХХ століття відомі бригадно-лабораторні методи навчання, які, власне, й були запозичені іноземною методикою та досить ефективно розвинені й удосконалені на практиці.

Відтак важливим завданням підготовки сучасного вчителя у вищі є розвиток його особистості як творчої, здатної до спілкування, дебатів і критичного оцінювання будь-якої ситуації, а також до застосування інноваційних технологій в освітньому процесі.

Тому актуальність цієї статті визначається потребою впровадження в освітній процес інноваційних інтерактивних технологій підготовки майбутнього вчителя, що сприяють розвитку його особистості в цілому та професійного критичного мислення зокрема.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Незважаючи на новизну теми, багато науковців і методистів активно розробляють її у своїх дослідженнях. Серед них: Олена Пометун [2; 3], Лариса Києнко-Романюк [1], Олена Зима, Ігор Сущенко [4] та ін.

Проблему розвитку критичного мислення студентської молоді розглядали К. Корсак, В. Майборода, О. Неприцький, Т. Олійник, Н. Поспелов, І. Поспелов, Ю. Стежко, О. Тягло та ін.

Мета статті полягає в обґрунтуванні важливості застосування в процесі підготовки майбутнього вчителя інноваційних технологій навчання (зокрема, елементів дебатної методики) з метою розвитку критичного мислення студентів, а також вироблення в них професійно необхідних умінь і навчочок.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим завданням вищої освіти, особливо предметів педагогічного і методичного спрямування, є розвиток креативної, мислячої критично особистості майбутнього вчителя, який прагнутиме, щоб діти не лише запам'ятовували матеріал, а й активно ставили запитання, проводили посильні дослідження, творили, вирішували, інтерпретували й брали участь у дискусіях. На думку сучасних дослідників (А. Панченков, І. Сущенко), саме таке навчання нині прийнято вважати «найкращою практикою навчання».

Методика розвитку критичного мислення є новою для української лінгводидактики. Олена Пометун визначає критичне мислення як «розумний розгляд різноманітності підходів для того, щоб сформулювати обґрунтовані судження й приймати адекватні рішення. Критичне мислення – це здатність ставити нові питання, добирати різноманітні аргументи, приймати незалежні, продумані рішення» [2].

Лариса Києнко-Романюк наголошує, що «критичне мислення – це специфічний мисленнєвий процес, який існує поряд з логічним, аналітичним, креативним та іншими видами і вирізняється з-поміж них тим, що на виході формує не лише вміння свідомо аналізувати, синтезувати, робити власні висновки, різнобічно бачити проблему тощо, а й – позицію, духовну наповненість особистості» [1, с. 10–11].

Олена Зима, директор тренінгової компанії «Технологія успіху», вважає, що розвиток творчості, ініціативи, самостійне і критичне мислення учнів найкраще стимулюють активні та інтерактивні технології, відтак дебати в процесі навчання можуть розглядатися як одна з ефективних педагогічних технологій.

Отже, практика освітнього процесу доводить, що саме на активних заняттях студенти, майбутні педагоги, засвоюють матеріал найбільш повно і з користю для себе й майбутньої професії, адже вони думають про те, що вивчають, застосовують набуті знання в модельованих чи реальних

ситуаціях, здатні навчатися самостійно впродовж життя.

Важливою для нашого дослідження є думка Л. Киенко-Романюк про те, що «від технології розвитку критичного мислення залежить, якою буде поведінка особистості: відповідальною, толерантною, моральною чи нігілістичною, егоцентричною, потенційно руйнівною для суспільної стабільності» [1, с. 11].

З метою розвитку критичного мислення майбутніх учителів словесності на заняттях з «Методики навчання української мови» пропонуємо впроваджувати відповідні вправи і завдання з елементами дебатної методики. *Перша група вправ* спроектована на майбутню шкільну практику.

1. **«Міркуй – розповідай – обговорюй».** На уроці реалізується соціокультурна тема «Звичай і традиції рідного краю». Студентам необхідно підготувати фрагмент уроку з реалізацією елементів дебатної методики. Наприклад: уявіть, що ви перебуваєте в іншій країні. Її мешканці нічого не знають про українські традиції й звичаї. Ви маєте розповісти про український звичай так, щоб іноземець зрозумів його суть. Учитель пропонує всім стисло письмово відповісти на це запитання. Потім учні об'єднуються в пари. Кожна пара обговорює відповіді, намагаючись дійти спільної думки. Пари презентують свої варіанти впродовж 30-ти секунд.

2. **«Підготовка вчителя до сучасного уроку».** Уявіть, що Ви готуетесь до уроку за темою *«Дієприкметник як особлива форма дієслова: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль»*. Продумайте:

– Якою має бути інформація, що сприяє розвитку критичного (творчого, усвідомленого, аналітичного) мислення?

– Який метод (прийом, стратегію) слід застосувати для ефективної реалізації обраної мети уроку?

3. **«Товсті» й «тонкі» запитання.** Ознайомивши студентів із суттю вправи (розробленої О. Пометун), пропонуємо пояснити, на якому етапі уроку можна застосувати зазначений прийом роботи й підготувати фрагмент уроку. Таблиця «товстих» і «тонких» запитань може мати такий вигляд:

Запитання	
«ТОВСТІ»	«ТОНКІ»
Поясніть, чому...?	Що?
У чому полягає відмінність...?	Коли?
У чому причина...?	Чи згодні Ви...?

У правій колонці містяться запитання, що спрямовують учня на просту, однослівну відповідь. У лівій – вимагають докладної, розгорнутої відповіді.

Друга група завдань спрямована на застосування дебатної методики з метою розвитку критичного мислення студентів.

1. **«Ключові терміни».** Пропонуємо студентам вислів *«Формування життєвих компетентностей учнів на уроках української мови – важливий елемент сучасної освіти»*. Пропонуємо визначити ключові слова у фразі й поставити по три запитання до кожного ключового слова. Наприклад:

- Як ви вважаєте, що цей термін означає у цьому контексті (висловленні)?
- Де і в якому контексті ви ще натрапляли на цей термін?
- Які приклади застосування цього терміна можна навести з вашого досвіду?

2. **«Читання – запитання» (робота в парах).** Пропонуємо студентам опрацювати (прочитати) наукову статтю, пов'язану з темою заняття. Після цього один зі студентів ставить запитання за прочитаною статтею, звертаючи особливу увагу на те, як матеріал статті стосується теми заняття. Потім вони міняються ролями.

3. **«Асоціації».** Опрацьовуючи зміст чинної програми з української мови (змістові лінії програми), пропонуємо студентам запитання: «Які асоціації у вас викликає слово «соціокультурна»?

4. **«Вчимося дебатовати».** Пропонуємо студентам опрацювати науково-методичний матеріал (статтю). У зошиті креслиться таблиця, наприклад:

Тези статті (твердження в дебатах)	Власні коментарі до тез

Після опрацювання матеріалу студенти висловлюють свої міркування щодо вписаних тез, дебатують.

Висновки дослідження. Отже, підготовка сучасного вчителя до майбутньої професійної діяльності вимагає оновлення методів і прийомів університетської освіти, зокрема, впровадження інтерактивних методи навчання і виховання (проектний метод, ділові, рольові ігри, дебатна методика тощо), спрямовані на формування навичок критичного мислення, які стимулюють пошукову самостійну дослідницьку діяльність студентів, є невід'ємним складником їх творчої професійної діяльності.

Література

1. Киенко-Романюк Л. А. Розвиток критичного мислення студентської молоді як загальнопедагогічна проблема. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. За спец. 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Київ, 2007. 22 с.

2. Пометун Олена. Методика розвитку критичного мислення на уроках історії. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Pometun_Olena/Metodyka_rozvytku_krytychnoho_myslennia_na_urokakh_istorii.pdf. (Дата звернення: 13.02.2019).

3. Пометун О. І. Основи критичного мислення : навч. посіб. для учнів старш. кл. загальноосв. шк. / О. І. Пометун, Л. М. Пилипчатіна, І. М. Сущенко та ін. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. 216 с.

4. Сущенко І. Дебати в школі. Як навчити учнів аргументації та публічного мовлення? : Посіб. для вчителів. Тернопіль : Астон, 2006. 128 с.

5. Шнайдер А. Навчання через дебати: різноманіття поглядів / А. Шнайдер, М. Шнурер; [адапт. перекл. з англ.]. Київ : БФ «Вчителі за демократію та партнерство», 2009. 320 с.

Резюме

В статье рассматриваются особенности применения дебатной методики как одной из инновационных образовательных технологий на практических занятиях по «Методике обучения украинскому языку», подаются образцы упражнений и заданий, способствующих развитию критического мышления будущих учителей словесности.

Ключевые слова: дебаты, дебатная методика, критическое мышление, образование, образовательный процесс, интерактивные технологии.

Summary

The peculiarities of the using of debate method as one of the innovative educational technologies in practical classes from "Method of teaching the Ukrainian language" are considered in the article; examples of exercises and tasks contributing to the development of critical thinking of future teachers of linguistics are presented there too.

Keywords: debate, debate method, critical thinking, education, educational process, interactive technologies.

УДК372.881.116.12

Н. В. Мордовцева,
кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри
філологічних дисциплін навчально-наукового інституту педагогіки і
психології ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса
Шевченка» (м. Старобільськ);
О. Самкова,
студентка III курсу
спеціальності «Початкова освіта»

**РЕАЛІЗАЦІЯ ЗМІСТОВОЇ ЛІНІЇ «ДОСЛІДЖУЄМО МОВНІ
ВВИЩА» НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗАСОБАМИ
ЛІНГВІСТИЧНИХ МІНІАТЮР**

Стаття розкриває теоретичні відомості побудови лінгвістичних текстів-мініатюр; їх види та функціонально-стилістичні призначення при вивченні мовного матеріалу на уроках української мови.

Ключові слова: мінітекст, лінгвістичні мініатюри, види лінгвістичних мініатюр.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасний етап розвитку методики характеризується тенденцією поєднання навчання мови і мовлення в єдине ціле. Такий процес спрямований на формування повноцінної діяльності школярів активно сприймати наукову інформацію, засвоювати знання, активізувати свою розумову діяльність. Спостереження за процесом навчання мови свідчать, що значного вдосконалення потребує рівень сформованості культури розгорнутої відповіді школярів на лінгвістичну тему, а саме їх усних і письмових відповідей.

Змістова лінія типової навчальної програми «Досліджуємо мовні явища» спрямована на оволодіння учнями основами знань з української мови; формування та вдосконалення орфоепічних, лексичних, граматичних та правописних умінь і навичок, усвідомлення особливостей української мови шляхом аналізу мовних явищ, зіставлення і порівняння мовних одиниць та явищ.

Мета статті полягає у диференціації лінгвістичних мініатюр за різними ознаками, а також з'ясування понять «мініатюра», «лінгвістична мініатюра», їх взаємозв'язок.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Проблема складання учнівських зв'язних висловлювань на лінгвістичну тему порушувалася в працях відомих психологів та психолінгвістів (П. Гальперін, Н. Балак, Н. Жинкін, І. Зимня та ін.). Ученими доведено, що успішно розвивати і вдосконалювати творчі можливості, необхідні для створення лінгвістичних зв'язних текстів, можна лише на основі глибокого знання творчого потенціалу учнів. В успішності процесу створення учнівських лінгвістичних висловлювань велику роль відіграють такі чинники, як мовне чуття, мовні і творчі здібності, образне мислення, багатство словникового запасу, уява, пам'ять, темперамент, бо мовлення є специфічним видом діяльності людини, а мова – його засобом.

У лінгводидактиці це питання частково висвітлюється в студіях І. Підгаєцької, Т. Жулій, Г. Шелехової, Т. Ємбулаєвої, Т. Ладиженської, М. Пентилюк, які підкреслювали, що результативним буде розвиток мовлення школярів у комплексному навчанні мови і мовлення. Безперечним залишається й удосконалення загальних комунікативних умінь, а саме: уміння збирати і систематизувати матеріал, на основі якого учні мають створювати висловлювання; уміння будувати лінгвістичні

тексти в певному мовленнєвому жанрі та уміння користуватися певними засобами мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Учителю, враховуючи ці особливості, слід навчати школярів правильних прийомів логічного запам'ятовування (виділяти головне, складати план, правильно будувати висловлювання за зразком), по-друге, звертати їхню увагу на точне запам'ятовування окремих визначень, понять, категорій, що допоможе у відтворенні тексту, по-третє, точно переказувати зміст тексту власними словами [2].

Зв'язне мовлення розглядається в методиці як особлива галузь роботи з розвитку мовлення – процес говоріння, діяльність мовця, продукт діяльності, текст, висловлювання. Основною одиницею зв'язного мовлення є розгорнуте висловлювання – текст, який, за словами багатьох методистів, є основною дидактичною одиницею. Текст розглядають, з одного боку, як мовленнєву діяльність учня, з іншого – як результат цієї діяльності [3].

Процес створення лінгвістичних висловлювань можна розглядати як діяльність учня й учителя, мотивовану завданнями уроку, формуванням лінгвістичних та мовленнєвих умінь і навичок [2].

Робота з розвитку мовлення пов'язана з лінгвістичними знаннями школярів, які вони отримують на уроках. Ці знання становлять теоретичну основу мовної підготовки учнів, розвитку їхнього лінгвістичного мислення, на якому ґрунтується будь-яка робота, пов'язана зі створенням тексту. Зв'язна відповідь учня на лінгвістичну тему являє собою текст на науково-мовну тему, який демонструє кінцевий результат вивчення певної мовної категорії.

Серед ефективних методів і прийомів, що використовуються учителем у процесі навчання школярів висловлювання на лінгвістичну тему з метою найкращого розуміння учнями теоретичних текстів підручника, можна назвати такі, як: вибіркове читання тексту за конкретним завданням; знаходження у тексті відповідей на питання учителя; складання плану розповіді вчителя і переказування її за цим планом; заміна наявних у тексті прикладів власними чи дібраних з додаткових джерел; переказування тексту наукового стилю (на матеріалі параграфів підручника); пояснення нових термінів, розкриття їх змісту; формулювання школярами питань (репродуктивного характеру) за навчальним матеріалом; складання висловлювань за таблицею, схемою; письмовий переказ тексту.

За методикою проведення такі прийоми є достатньо простими, але за результатом – ефективні.

Прийоми, які вимагають від учнів більшого інтелектуального розвитку, дозволяють усвідомити розвиток думки в цілому тексті. Вони вимагають від учнів досить складної розумової роботи. Рівень розумової

діяльності школяра залежить в основному від об'єктивної складності певного лінгвістичного матеріалу, від ступеня доступності викладу його у підручнику та від розвитку мислення. Необхідно поступово вести дітей від спостережень над готовими текстами до продумування власних висловлювань, що дасть змогу цілеспрямовано працювати над розвитком їхніх умінь зв'язно висловлюватися в науковому стилі, вільно виконувати комунікативні завдання у реальних ситуаціях мовного спілкування. Уміння наводити приклад і підтверджувати ним певне граматичне правило свідчить про усвідомленість знань, про те, що учні вміють аргументувати висунуте положення.

Ефективними в цьому плані будуть *лінгвістичні мініатюри*, які є найблагодатнішою основою для формування дитячої особистості.

Під лінгвістичною мініатюрою розуміють короткі цікаві висловлювання, що створюють образне уявлення про якийсь мовне явище або поняття [4]. У лінгвістичній мініатюрі мовне поняття або явище, набуваючи художньої форми, не втрачає своєї основної ознаки – науковості. Лінгвістичні мініатюри можуть бути представлені у прозовій і в поетичній формі (вірші Д. Білоуса, А. Бортняка та ін.), щоправда, питома вага прозових значно більша. Інтерес учнів до таких текстів великий, адже їм цікаво дізнатися хто живе, скажімо, у країні Морфології, або хто є мешканцями країни Ліліпутії. Наприклад:

Маленькі слова є в багатьох мовах. Вони допомагають більшим словам сполучатися й виражати в реченнях потрібну думку. В українській мові найменшими словами бувають прийменники, сполучники і частки. До слів-ліліпутів належать, наприклад, прийменники в, з, о. Вони складаються з одного звука й букви (І. Вихованець).

Відомо, що засвоєння лінгвістичних визначень та правил, які подаються в шкільному підручнику, пов'язано з великими труднощами. Досвід учителів свідчить, що використання римованих правил та віршованих визначень, віршів-загадок, віршів-підказок допомагає зробити процес ознайомлення з новим мовним матеріалом більш цікавим, а це у свою чергу викликає інтерес до предмета. Так, вірші-правила спрямовані на те, щоб полегшити вивчення нового матеріалу, зробити його більш доступним, “сухе” правило перетворити в цікавий віршований твір з яскравими образами, ліричними героями. Наприклад:

*Злита з хвостиком ця крапка,
невелика, власне, лапка.*

Робить паузу, всім знайома.

Як вона зветься?

Що за знак – стрункий, мов спис,

він над крапкою запис,

спонука до попкику.

Хто ж бо він?

Використання лінгвістичного тексту на уроках мови підвищить зацікавленість учнів до навчального мовного матеріалу, систематизує їх знання, продовжить роботу над розвитком логічного мислення.

Висновки дослідження. Отже, успішне формування мовленнєвих умінь можливе лише за умови систематичної і цілеспрямованої роботи, постійної уваги до всіх аспектів навчання: правильного добору методів, прийомів, засобів навчання, моделювання таких навчальних ситуацій, що спонукають до спостережень, бажання висловити свої думки.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. К., Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2002. 1440 с.
2. Жулий Т., Теплицкая О. Сказки и были... Лингвистические миниатюры. Луганск : Янтарь, 2003. 124 с.
3. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром’як, Ю. І. Ковалів та ін. – Київ : ВЦ “Академія”, 1997. 752с. (NOTA-BENE).
4. Словник-довідник з української лінгводидактики : навч. посібник / Кол. авт. за ред. М. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2003. 149 с.
5. Українська мова. Енциклопедія / Редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін. Київ : Укр. енцикл., 2000. 752 с.

Резюме

Статья раскрывает теоретические сведения построения лингвистических текстов-миниатюр; их виды и функционально-стилистическое предназначение при изучении языкового материала на уроках украинского языка.

Ключевые слова: минитекст, лингвистические миниатюры, виды лингвистических миниатюр.

Summary

The article presents theoretical information about writing linguistic texts-miniatures as well as their types and functional and stylistic functions while studying the linguistic material at the lessons of the Ukrainian language.

Key words: minitext, linguistic miniatures, types of linguistic miniatures.

О. Д. Карась,
аспірантка 81-015 групи
факультету філології та історії Глухівського
національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка

РОЛЬ ТЕКСТОЦЕНТРИЧНОГО ПІДХОДУ У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ

Науковий керівник: кандидат педагогічних
наук, доцент кафедри української мови,
літератури та методики навчання
Кузнецова Г. П.

У статті висвітлено роль текстоцентричного підходу у формуванні комунікативної компетентності майбутніх документознавців.

Ключові слова: текстоцентричний підхід, текст, комунікативна компетентність, комунікація, документознавець.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Стрімкі політичні, соціально-економічні, інноваційно-освітні трансформації в житті України, пов'язані з процесом інтеграції нашої держави до ЄС, а також активний розвиток систем зв'язку, телекомунікацій, створення інформаційного системно-мережевого простору посилили високу конкуренцію на ринку праці серед фахівців із документознавства, оскільки в сучасних умовах більшість сфер суспільного життя утворюються і регулюються з допомогою документообігу.

Нині децю простежується брак висококваліфікованих документознавців, що зумовлено об'єктивними причинами: спеціальність 015.05 Документознавство має статус лише спеціалізації зі спеціальності 015 Професійна освіта; предметом вивчення документознавства є еволюція та сучасний стан створення і функціонування документів, проте не повною мірою до уваги взято текст як структурно-семантичне ціле, що характеризується відповідними категорійними ознаками, і є основою будь-якого документа; посади документознавців обіймають фахівці з вищою освітою різного профілю, їхня професійна спрямованість здебільшого обмежена питаннями організації загального справочинства. Проте сучасний документознавець має володіти більш широкими компетентностями, функціональне поле яких ґрунтується на одержанні, використанні, поширенні і зберіганні соціально значущої документованої інформації, яка використовується для досягнення стратегічних і тактичних цілей. Окрім цього, електронний документообіг спонукає до

розв'язання проблеми інформаційного обслуговування, що вимагає часу для оволодіння специфікою цієї діяльності. З огляду на це гостро відчуваються необхідність у високому рівні сформованості комунікативної компетентності фахівців-документознавців.

Майбутній документознавець формується як особистість насамперед унаслідок засвоєння та сприйняття суми гуманітарних знань, накопичених людством і зафіксованих у текстах. Саме тому особливого значення на сьогодні набуває дослідження ролі текстоцентричного підходу у формуванні комунікативної компетентності майбутніх документознавців.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Вивчення тексту є об'єктом наукових зацікавлень багатьох учених, які досліджують його в літературознавстві (Ю. М. Лотман, Л. Г. Зубенко, В. І. Тюпа, Н. А. Рудяков), різних напрямках лінгвістики (комунікативній – О. О. Селіванова, О. Л. Каменська, А. П. Загнітко, когнітивній – А. А. Залевська, Т. М. Надєїна, функціональній – Н. А. Слюсарєва, комп'ютерній лінгвістиці – Ю. П. Калінін, прагмалінгвістиці – І. Р. Гальперін, Н. Д. Арутюнова, соціолінгвістиці – Т. А. Єщенко, психолінгвістиці – І. А. Зимня, О. Н. Леонтьєв, Л. С. Виготський, Н. І. Жинкін).

Питаннями формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців, їхньої комунікативної підготовки займалися Д. М. Годлевська, Р. О. Гришкова, С. В. Козак, В. А. Лівенцова, А. М. Москаленко, О. О. Павленко, Л. О. Савенкова, Л. Л. Хоружа, І. М. Чемерис.

Підготовку кадрів зі спеціальності «Документознавство» започатковано в закладах вищої освіти України із середини 1990-х р.р. Аналіз джерел свідчить, що основу підготовки кадрів з документознавства заклали дослідження, здійснені в контексті неперервної професійної освіти (С. У. Гончаренко, І. А. Зязюн, С. О. Сисоєва та ін.), професійної підготовки майбутніх фахівців (Ю. Д. Бойчук, О. А. Дубасенюк, М. Б. Євтух та ін.), професійної підготовки майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності (В. В. Бездрабко, Ю. О. Бриль, Н. А. Гайсинюк, С. В. Дубова, С. Г. Кулешов, Н. М. Кушнарєнко, О. В. Матвієнко, Ю. І. Палєха, М. С. Слободяник, В. Г. Спрінсян, Л. Я. Філіпова, Г. М. Швецова-Водка та ін.). Однак ґрунтовних літературних джерел, у яких простежується думка щодо ролі і місця текстоцентричного підходу в підготовці майбутніх документознавців обмаль.

Мета статті – з'ясувати роль текстоцентричного підходу у формуванні комунікативної компетентності майбутніх документознавців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз функційного поля діяльності майбутніх документознавців засвідчує, що основою формування висококваліфікованого фахівця є ступінь оволодіння ним комунікативною компетентністю. Усвідомлення значущості для

ефективної професійної діяльності якісних знань з текстової комунікації дасть змогу молодому фахівцеві творчо та креативно діяти в професійних ситуаціях, ефективно взаємодіяти з суспільством з оперттям на різні канали приймання, опрацювання, фіксування, збереження й передавання необхідної інформації.

У перекладі з латинської «комунікація» (*communico*) означає «спілкуюсь із кимось». Передусім ідеться про взаємодію між людьми, під час якої відбувається обмін думками, інформацією, емоціями тощо, внаслідок чого формується ставлення до отриманої інформації, що сприяє взаєморозумінню між комунікаторами [1, с. 29]. При цьому важливу роль відіграє ефективна комунікація, яка забезпечує результативність у розв'язуванні проблем з використанням найбільш оптимальних засобів [1, с. 30].

Для майбутнього документознавця важливо знати, що вагоме значення для формування комунікативної компетентності мають такі її складники, як: орієнтованість у різноманітних ситуаціях спілкування; спроможність ефективно взаємодіяти з оточенням завдяки розумінню себе й інших при постійній зміні психічних станів, міжособистісних стосунків і умов соціального середовища; адекватна орієнтація людини в самій собі, власному психологічному потенціалі, потенціалі партнера, у ситуації; готовність і вміння встановлювати контакт із людьми; внутрішні засоби регуляції комунікативних дій; фахові знання, вміння і навички конструктивного спілкування; внутрішні ресурси, необхідні для побудови ефективної комунікативної дії у визначеному колі ситуацій міжособистісної взаємодії [2]. Окрім цього, увагу майбутніх документознавців варто зосередити на основних формах, видах, типах комунікації, а саме: вербальній (інформативній, афективно-оцінній, рекреативній, переконувальній, імперативній, ритуальній, провокаційній), невербальній (мові тіла, візуальному контакті, мові жестів) та письмовій [6].

Одним із провідних підходів у формуванні комунікативної компетентності є текстоцентричний, основним поняттям якого є текст.

Вивчення тексту є об'єктом наукових зацікавлень багатьох учених, які досліджують його в літературознавстві, різних напрямках лінгвістики (комунікативній, когнітивній, функціональній, комп'ютерній лінгвістиці, прагма-, соціо-, психолінгвістиці тощо). Учені трактують текст як витвір мовленнєвого процесу, що відзначається завершеністю (І. Гальперін); упорядковану групу речень або їх аналогів, що становлять завершену смислову єдність (В. Одинцов); структуровану й організовану за певними правилами одиницю, що відзначається когнітивним, інформаційним, психологічним і соціальним навантаженням спілкування (Г. Колшанський); результат спілкування (інтерації та трансакції), його структурно-мовний складник і одночасно кінцева реалізація; структура, в

яку втілюється живий дискурс після свого завершення (Ф. Бацевич). Неоднозначність тлумачення тексту можна пояснити, на думку О. Селіванової, його особливостями, основними з яких є: абсолютизація структурної організації тексту та граматичних засобів зв'язності; формально-структурна, жанрово-стилістична різноплановість текстів і специфіка способу їх репрезентації; багатоплановість підходів до лінгвістичного вивчення тексту (онтологічний, гносеологічний, власне лінгвістичний, психологічний, прагматичний, комунікативний, модальний, структурний, номінативний, когнітивний, соціально-історичний); звуження функції тексту до рівня складника комунікативного процесу, посередника, засобу, процесу й мети комунікації, абсолютизація у складі дефініції певної категорії або кількох категорій тексту [5, с. 34].

Вихід за межі речення і мовної системи у сферу комунікації, спілкування через засоби інтернету надає текстові статусу «...складного комунікативного механізму, що фіксує стратегічну програму адресанта, сприйману й інтерпретовану адресатом» [4, с. 10], а відтак, відкриває нові перспективи провадження текстоцентричного підходу і в документознавстві, створює передумови для розуміння тексту як результату будь-якого виду мовленнєвої діяльності.

У процесі професійної підготовки майбутні документознавці працюють з різними типами текстів: наукові та науково-популярні, законодавчі, інформативні, газетні, економічні, політичні, апелятивні тощо, кожен із яких характеризується певними мовними особливостями та стилістичними засобами.

На думку М. Пентилок, основними методами роботи в межах текстоцентричного підходу можуть бути: навчальне, аналітичне читання текстів з конструюванням питань до тексту, виразне читання текстів різних жанрів; проникнення в авторський задум тексту через аналіз ключових слів, що розкривають головну ідею тексту; добір заголовків до тексту, критичне осмислення їх обговорення; формування лексикографічної культури через роботу зі словниками різних типів (тлумачний, орфографічний, орфоепічний, синонімів, антонімів, паронімів, омонімів тощо); вправи з техніки мовлення, виразного читання текстів, виголошення власних промов залежно від ситуації мовлення; коротке усне повідомлення про прочитаний у підручнику (газеті, журналі, методичному посібнику) матеріал з його оцінкою; розповідь про прочитану книгу, переглянутий спектакль, відвідану виставку, екскурсію, переглянуту (прослухану) передачу; повідомлення із власного життєвого досвіду відповідно до різних ситуацій (побутового, громадського) життя); написання листів, заміток до газети, на радіо, телебачення, веб-сайти з актуальних проблем студентського життя, з проблем культури, навчання, відпочинку тощо [3, с. 102].

Робота з різними текстами визначає шляхи формування комунікативної компетентності майбутніх документознавців, а саме:

- поглиблення знань про мову, засвоєння норм етичної й етикетної поведінки в різних сферах і ситуаціях спілкування та вдосконалення вмінь і навичок спілкування в науковій та офіційно-діловій сферах, оволодіння різноманітними стратегіями і тактиками ефективної комунікації;

- розвиток умінь і навичок переконливо викладати свої думки, дискутувати, використовуючи різні способи аргументації, вести діалог із співрозмовниками, дотримуючись правил мовленнєвого етикету;

- оволодіння вмінням сприймати, аналізувати, порівнювати мовні явища й факти, коментувати їх, оцінювати їх під кутом зору нормативності, відповідності ситуації спілкування.

Зауважимо, що в умовах сьогодення документознавство є однією з найперспективніших професій, адже фахова підготовка документальних супроводу спроможна забезпечити стабільний розвиток усіх сфер життєдіяльності суспільства, здобувати переваги у конкурентному світі, уникати колізій та виявляти недоліки на шляху до створення нових документів. Окрім того, інформаційне суспільство потребує компетентних гнучких кадрів – фахівців, спроможних формувати нові знання, мати ґрунтовну теоретичну й практичну підготовку з документознавства, діловодства, інформаційної діяльності.

Висновки дослідження. Текстоцентричний підхід сприяє формуванню комунікативної компетентності майбутніх документознавців. Оволодіння формами й видами комунікації на засадах текстоцентризму, їх втілення в навчально-наукове, ділове, професійне спілкування розвивають комунікативну компетентність студентів, готують їх до ефективного встановлення й підтримання необхідних соціальних контактів.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розробленні системи вправ і завдань на текстовій основі із формування комунікативної компетентності майбутніх документознавців.

Література

1. Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В. Психологія спілкування: навчальний посібник. Х. : НФаУ, 2011. 132 с.

2. Комунікативна компетентність: суть, структура, розвиток [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrreferat.com/index.php?referat=44078>.

3. Пентилюк М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: збірник статей. Київ : Ленвіт, 2011. 256 с.

4. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации : моногр. учеб. пособ. Київ : Брама, Изд. Вовчок О. Ю., 2004. 336 с.

5. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля, 2008. 712 с.

6. Семенюк О. А. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. Київ : ІнЮре, 2009. 276 с.

7. Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів засобами інформаційно-комунікаційних технологій : монографія / за науковою редакцією М. С. Вашуленка. Суми : Вінніченко М. Д., 2017. 410 с.

Резюме

В статтє представлено роль текстоцентрического подхода в формировании коммуникативной компетентности будущих документоведов.

Ключевые слова: текстоцентрический подход, текст, коммуникативная компетентность, коммуникация, документовед.

Summary

The article deals with the problem of the text-centered approach in the forming of the communicative competence of the future specialists in documentation.

Key words: text-centered approach, text, communicative competence, communication, specialist in documentation.

УДК 81'373.7:165.194

**А. В. Панасенко,
аспірантка 81-011 групи факультету філології та історії
Глухівського національного педагогічного університету імені
Олександра Довженка**

УПРОВАДЖЕННЯ БІЛІНГВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС БАКАЛАВРІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

**Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри української мови, літератури та методики навчання
Кузнецова Г. П.**

У статті розмежовано поняття білінгвізм, ділінгвізм, плурілінгвізм, мультілінгвізм, окреслено важливість упровадження білінгвального навчання в навчальні плани підготовки бакалаврів нефілологічних ЗВО.

Ключові поняття: білінгвізм, ділінгвізм, плурілінгвізм, мультілінгвізм, білінгвальне навчання, білінгвальна компетентність, фахівці фінансової сфери.

Постановка проблеми в загальному вигляді. З огляду на сучасні соціально-економічні процеси в Україні та світі є актуальною проблема ефективної мовної підготовки студентів за допомогою білінгвального навчання як засобу інтеграції студентів у європейський полікультурний діалог.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Білінгвальне навчання (далі БН) є предметом педагогічних досліджень зарубіжних і вітчизняних науковців: теоретичні основи білінгвізму простежуємо у працях А. Шіріна; лінгвокогнітивний аспект білінгвального навчання відображено у публікаціях Л. Супрун; соціолінгвістичний є підґрунтям досліджень І. Мусіна, Т. Мельник, психологічний – Е. Піла, І. Авдеевої; методичний став предметом студіювання таких учених, як Р. Байер, А. Ковальчук. Однак результати аналізу науково-педагогічної літератури свідчать про відсутність розвідок, присвячених дослідженню важливості упровадження БН у навчальні плани підготовки бакалаврів нефілологічних ЗВО.

Мета дослідження – розмежувати поняття білінгвізм, плюрилінгвізм, мультилінгвізм, дилінгвізм, обґрунтувати необхідність упровадження БН в освітній процес підготовки бакалаврів нефілологічних ЗВО.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з основних об'єктів сучасних досліджень *білінгвізму* (двомовності), тобто вільного володіння двома мовами одночасно, є стратегії оволодіння другою мовою. У дослідженнях Л. Засекіної та С. Заскіна простежуємо диференціацію понять «іноземна мова» та «друга мова». Під поняттям «іноземна мова» науковці розуміють процес оволодіння мовою у штучно створених навчальних ситуаціях під керівництвом фахівця. Поняття «друга мова» охоплює природні ситуації спілкування з носіями цієї мови без цілеспрямованого навчання [6, с. 94–95].

Натомість Л. Щерба розрізняє два види співіснування мовних систем у свідомості індивіда щодо білінгвізму: чисту двомовність учений розуміє як паралельне, але незалежне вивчення двох мов; змішану – ту, що утворюється в результаті порівняльного вивчення двох мов, коли друга мова вивчається на основі першої [10].

За останні роки зросло значення поняття *плюрилінгвізм і мультилінгвізм*. Особливу увагу варто приділити їх розмежуванню. Плюрилінгвізм у «Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти» тлумачиться як володіння одним індивідумом декількома мовами, а мультилінгвізм – це співіснування декількох мов у єдиному просторі спілкування [5, с. 4–5].

Мультилінгвізм може бути досягнутий шляхом диверсифікації (урізноманітнення) мов, що пропонуються для вивчення в окремому навчальному закладі чи освітній системі, або шляхом захоплення тих, хто

навчається мови, вивчати більше ніж одну іноземну мову. Іноді це може відбуватися через послаблення домінуючої ролі англійської мови як засобу міжнародного спілкування [9]. Щодо ж плюрилінгвального підходу вивчення мов існує думка про те, що «у процесі розширення індивідуального мовного досвіду особистості в його культурних аспектах від рівня побутового мовлення до мови спільноти чи до мов інших народів, людина не сприймає ці мови у вигляді чітко розмежованих розумових блоків, проте в неї формується комунікативна компетентність, усередині якої всі мовні знання і досвід переплітаються і взаємодіють» [4].

Г. Аркушин виокремлює надзвичайно важливе в сучасних умовах поняття *дилінгвізм* – володіння літературною мовою та однією з діалектних форм спілкування [1]. Як зазначає учений, літературна і діалектна мова – це дві самодостатні мовні системи, складники національної мови, що розвиваються паралельно за своїми законами, лише частково впливаючи одна на одну. На нашу думку, саме цей термін потрібно активно впроваджувати в навчальний процес дисциплін саме філологічних циклу й доводити студентам його актуальність і важливість, максимально сприяти бути не тільки білінгвами, а й дилінгвами, оскільки таким чином у студентів можна виховати почуття патріотизму, відчуття роду, розуміння своєї причетності до малої батьківщини та усвідомлення себе як носія матеріальної та духовної культури тієї території, вихідцями з якої вони є [2, с. 20].

Вітчизняний дослідник А. Ковальчук розглядає у своїх розвідках актуальність і виправданість переходу до білінгвального (україно-англійського) навчання у закладах вищої освіти нефілологічного профілю. Під поняттям «білінгвальне навчання» варто розуміти «таке навчання, що передбачає одночасне застосування двох мов у роботі з того чи іншого предмета – державної та рідної (коли вони не збігаються), державної й іноземної. Двомовне навчання застосовують під час вивчення одного, кількох чи усіх дисциплін навчального плану» [8].

Нині БН засвідчує свою ефективність і набирає популярності у багатьох європейських, азійських та латино-американських освітніх закладах. Ідеться не лише про ті держави, де англійська є однією з офіційних мов, а й про країни, ключовим завданням яких стала інтеграція у світову політичну, соціально-економічну та наукову спільноту [7].

Варто зазначити, що необхідність упровадження БН для бакалаврів (на прикладі майбутніх фахівців сфери фінансів) пояснюється викликами суспільства, домінуванням іноземної інформації з певної галузі, яка є важливою у формуванні професійних компетентностей. Щоб білінгвальне навчання було ефективним, варто поетапно – з оперттям на дидактичні принципи наступності та послідовності – запровадити певні моделі його реалізації. На нашу думку, навчання двома мовами за моделями

супроводу (паралельне вивчення двох мов) та аддитивності (доповнення) має розпочинатися з першого курсу бакалаврату, що дасть змогу уникнути «комунікативних пасток» та звести до мінімуму симптоми професійного та «культурного шоку» у майбутньому, усунути можливі помилки у процесі спілкування з представниками іншої культури, визначити методи виходу з культурно-конфліктних ситуацій [4].

Зазвичай цьому має сприяти продумана мовно-професійна підготовка. Адже статус іноземної мови нефілологічних спеціальностей ЗВО має специфічне значення. Студентів варто зорієнтувати не лише на білінгвальне оволодіння знаннями з фахових предметів, а й на способи їх здобуття. Упровадження білінгвального навчання в освітній процес нефілологічних спеціальностей ЗВО потребує розв'язання й кадрових питань, оскільки один і той же предмет має вивчатися двома мовами. Завдання викладача – мотивувати студента до білінгвального навчання та створити відповідне білінгвальне мовне середовище.

Цілком зрозуміло, що у ЗВО з нефілологічними спеціальностями навіть з високим рівнем підготовки другої мови за всіма видами мовленнєвої діяльності, повністю БН стає можливим лише на старших курсах або в межах магістерської програми (3-4 етапи БН), а до цього часу (1–2 етапи БН) здійснюється лише підготовка до БН, забезпечення якої також потребує ретельної розробки методичних матеріалів.

Висновки дослідження. Білінгвальна мовна підготовка значною мірою сприяє соціально-професійному формуванню особистості. Упровадження принципів білінгвального підходу є важливим завданням процесу модернізації професійної освіти України. Фахівці-білінгви матимуть високий рівень мотивації до самоосвіти та бажання працювати над власною готовністю до діалогу культур. Тому **подальші розвідки** будуть стосуватися аспектів білінгвального навчання, принципів і методів його реалізації, окреслення поняття білінгвальна компетентність майбутніх спеціалістів сфери фінансів.

Література

1. Аркушин Г. Західнополіська діалектологія: навч. посіб. з регіон. діалектології для студ. спец. «Укр. мова і літ.». Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 256 с.
2. Гримашевич Г. Сучасна діалектологічна термінологія. URL: eprints.zu.edu.ua/15100/1/Гримашевич5.pdf
3. Давиденко Ю., Онищенко М. Плюрилінгвізм та навчання перекладу: макролінгвістичний підхід. URL: <http://www-center.univer.kharkov.ua/vesnik/full/114.pdf>
4. Демиденко О. Навчання студентів вищих навчальних закладів економічного профілю стандартів комунікативної поведінки в США. *Іноземні мови.* № 4, 2008. С. 48–53.

5. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 240 с.

6. Засекіна Л., Заскін С. Вступ до психолінгвістики. Навчальний посібник. Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2002. 168 с.

7. Ковальов А. Из досвіду викладання білінгвальних дисциплін майбутнім магістрам у провінційному ВНЗ // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. 2010. № 16. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/3277>

8. Методичні рекомендації з розвитку багатомовної освіти у навчальних закладах України. URL: http://patrir.ro/wp.../05/Методичні-рекомендації_ПАТРИР.pdf

9. Піскурська Г. Плюрилінгвізм як фактор модернізації професійної підготовки у ВНЗ. *Наукові праці Вищого навчального закладу «Донецький національний технічний університет»*. Сер.: Педагогіка, психологія і соціологія. 2013. № 1. С. 163–167. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npdntu_pps_2013_1_35.

10. Щерба Л. Языковая система и речевая деятельность. Л. : Наука, 1974. С. 313–318.

Резюме

В статье разграничены понятия билингвизм, дилингвизм, плюрилингвизм, мультилингвизм, определены важность внедрения билингвального обучения в учебные планы подготовки бакалавров нефилологических учреждений высшего образования.

Ключевые понятия: билингвизм, дилингвизм, плюрилингвизм, мультилингвизм, билингвального обучения, билингвального компетентность, специалисты финансовой сферы.

Summary

In the article the difference of definitions: bilingualism, dilingualism, plurilingualism, multilingvism is clarified. The importance of introducing bilingual education into the curriculum of bachelor's training in non-philological higher educational establishments is given.

Key concepts: bilingualism, dilingualism, plurilingualism, multilingvism, bilingual education, bilingual competence, specialists in the financial sphere.

УДК 37.02:373

**Ю. Бережна,
магістрантка 61-У групи,
факультету філології та історії
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка**

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ: ТРАДИЦІ ТА ІННОВАЦІЇ

**Науковий керівник: кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання
Цінько С. В.**

У статті розглядаються особливості методики вивчення односкладних речень у сучасних освітніх закладах, подаються зразки вправ і завдань, що сприяють кращому засвоєнню учнями матеріалу про односкладне речення, умінню виокремлювати й розрізняти види односкладних речень тощо.

Ключові слова: речення, синтаксис, односкладне речення, граматична основа, означено-особові речення, узагальнено-особові речення, неозначено-особові речення, безособові речення, називні речення.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Вивчення синтаксису в шкільному курсі мови посідає особливе місце, адже тільки на синтаксичному рівні мовної системи чітко відслідковується функціональна та комунікативна значущість одиниць усіх рівнів.

В. Сидоренко наголошує, що «синтаксична компетентність є однією з основних предметних компетентностей у системі мовних знань, умінь і навичок, необхідних школярам у різних ситуаціях комунікативного дискурсу, що передбачає їхню здатність користуватися усною й писемною літературною мовою, послуговуватися необхідним арсеналом синтаксичних мовних одиниць різних структурних рівнів (словосполучення, речення, текст, складне синтаксичне ціле), синтаксичних конструкцій певних видів і сполучних засобів (сполучникові, безсполучникові, складносурядні, складнопідрядні, складні речення з різними видами зв'язку та ін.) з урахуванням функціонально-стильових різновидів мовлення відповідно до теми, мети, ситуації спілкування, провідних жанрів комунікації» [4, с. 2].

Відтак питання методики опрацювання синтаксису, зокрема, синтаксису односкладних речень, є актуальним і сьогодні.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Питання особливостей опрацювання синтаксису в школі, зокрема синтаксису односкладних речень, висвітлені

в дослідженнях, підручниках і монографіях науковців-лінгводидактів: О. М. Біляєва, В. Я. Мельничайка, Г. Р. Передрій, Л. П. Рожило, І. С. Олійника, В. К. Іваненка, О. С. Скорика, З. П. Бакум, М. М. Барахтяна, І. В. Гайдаєнко, А. Г. Галетової, О. М. Горошкіної, О. В. Караман, С. О. Карамана, Т. В. Коршун, А. В. Нікітіної, О. М. Семеног, Т. Г. Окуневич, М. І. Пентилюк, О. А. Кучерук, В. І. Новосолової та ін.

В українському та зарубіжному мовознавстві питаннями односкладних речень займалися І. Вихованець, Н. Іваницька, А. Загнітко, К. Шульжук, К. Городенська, О. Пешковський, В. Виноградов, Н. Шведова, Є. Галкіна-Федорук, В. Бабайцева, Д. Баранник, П. Дудик, А. Грищенко, Н. Іваницька та ін.

Мета статті полягає в аналізі класичних і сучасних підходів до вивчення односкладних речень у загальноосвітніх закладах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Чинна методика навчання української мови виокремлює такі етапи навчання синтаксису:

- практичне ознайомлення із синтаксичними одиницями в початковій школі;
- пропедевтичне вивчення основних понять синтаксису й пунктуації у 5 класі;
- засвоєння синтаксису під час вивчення морфології (6-7 класи);
- систематичний курс навчання синтаксису (8-9 класи);
- удосконалення комунікативних умінь і навичок учнів старшої школи на основі узагальнення й систематизації відомостей про синтаксис української мови (10-11 класи).

За чинною програмою з української мови односкладні речення вивчаються у 8 класі. Зокрема, діти опрацьовують такі теми: односкладні прості речення з головним членом у формі присудка (означено-особові, узагальнено-особові, неозначено-особові, безособові) і підмета (називні) [5, с. 69].

Поділ речень на односкладні й двоскладні пов'язаний з особливостями вираження граматичної основи.

Методисти-науковці й учителі-практики наголошують, що засвоєння матеріалу про односкладні речення дається школярам важче, ніж про двоскладні. Це зумовлено низкою причин: особливостями будови, рідшим уживанням в усному й писемному мовленні тощо.

Важливо зазначити, що сучасний шкільний курс навчання синтаксису й пунктуації української мови має бути комунікативно спрямованим.

Становленню синтаксичної компетентності сприяють сучасні методи навчання. Визначальним серед них був і залишається метод вправ. Крім традиційних репродуктивних і творчих вправ, методистами

рекомендується застосовувати на уроках роботу в парах, малих групах, інтерактивні методи: метод проєктів, розігрування ролей, ситуаційний метод тощо.

Вивчення нового матеріалу можна проводити не лише традиційним способом, а й цікаво й винахідливо. Наприклад, учитель говорить: «Бачено-небачено» жителів у країні Односкладних речень. Зараз ми з ними спробуємо познайомитися. Для цього ми повинні розділитися на дві команди. Я вивішую на дошці плакат із словами-новими поняттями (називні речення, особові, головний член у формі підмета, означено-особові, неозначено-особові, безособові, головний член у формі присудка, узагальнено-особові). Ви повинні за 40 секунд запам'ятати якомога більше слів із тих, що прочитали» (Гарасько Н. І.).

Цікавим прийомом є написання кодового диктанту: код 1 – односкладні речення, код 2 – двоскладні.

Сьогодні популярними є тестові завдання. Наведемо приклади тестів.

1. З'ясуйте, котре з-поміж речень є односкладним.

А. Яскравішою стала його усмішка.

Б. Картинками старих дитячих літ здається далеч.

В. Говорили, радилися, сперечались.

Г. Далі від берега море стає прозоре й чисте.

2. Визначте, на які групи поділяються односкладні речення з головним членом, котрий є присудком.

А. Означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові.

Б. Означено-особові, узагальнено-особові, безособові.

В. Означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, називні.

Г. Означено-особові, неозначено-особові, інфінітивні.

Варто пропонувати завдання, пов'язані з життєвим досвідом учнів, з життєвими реаліями й ситуаціями. Наведемо приклад.

Використовуючи лише односкладні називні речення, складіть текст SMS-повідомлення для вашого однокласника про перенесення контрольної роботи з української мови на два дні.

Зразок: Середа. Третій урок. Контрольна робота. «Називні речення».

Висновки дослідження. Отже, у процесі вивчення односкладних речень варто спиратися на класичну методику, зокрема, надавати перевагу методу вправ, але слід упроваджувати в практику навчання й сучасні інтерактивні методи, реалізуючи комунікативне спрямування у вивченні синтаксису.

Література

1. Методика вивчення української мови в школі / О. М. Беляєв, В. Я. Мельничайко, М. І. Пентилюк, Г. Р. Передрій, Л. П. Рожило : Посібник для вчителів. Київ : Рад. шк., 1987. 246 с.
2. Методика викладання української мови в середній школі : навч. посібник / І. С. Олійник, В. К. Іваненко, Л. П. Рожило, О. С. Скорик; За ред. І. С. Олійника. 2-ге вид., перероб і доп. Київ : Вища школа. Головне вид-во, 1989. 439 с.
3. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс : Посібник для студентів пед. університетів та інститутів / Кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2011. 366 с.
4. Сидоренко В. Лінгводидактичні засади навчання синтаксису й пунктуації української мови учнів 8-9 класів в умовах оновленої освітньої парадигми [Електронний ресурс]. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/9427/1/1%20стаття.%20Методика%20навчання%20синтаксису-Сидоренко.pdf>.
5. Українська мова. 5-11 класи : навчальні програми, методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2018/2019 навчальному році / Укладач О. Ю. Котусенко. Харків : Вид-во «Ранок», 2018. 160 с.
6. Цінько С. В. Вивчення складнопідрядного речення : практичний аспект / С. В. Цінько // Науковий потенціал дослідника : філологічні та методичні пошуки : зб. наукових праць викладачів і студентів факультету філології та історії [випуск 6] / відп. редактор В. А. Каліш. Суми : Вінніченко М. Д., 2018. С. 215–220.

Резюме

В статтє рассматриваются особенности методики изучения односоставных предложений в современных образовательных учреждениях, подаются образцы упражнений и заданий, которые способствуют лучшему усвоению учащимися материала об односоставном предложении, умению выделять и различать виды односоставных предложений и т. п.

Ключевые слова: предложение, синтаксис, односоставное предложение, грамматическая основа, определено-личные предложения, обобщенно-личные предложения, неопределенно-личные предложения, безличные предложения, именные предложения.

Summary

The article deals with the peculiarities of the methods of studying one-member sentences in modern educational institutions. The author gives the examples of exercises and tasks that promote better pupils' understanding the

material concerning one-member sentences, the ability to distinguish different types of one-member sentences, etc.

Key words: sentence, syntax, one-member sentence, grammatical basis, types of one-member sentences.

УДК 372. 88

**Ю. Гончарова,
магістрантка 61-У групи
факультету філології та історії
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка**

ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА І МЕТОДИЧНІ ПРИЙОМИ РОЗВИТКУ УСНОГО МОВЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ

**Науковий керівник: кандидат педагогічних
наук, доцент кафедри української мови,
літератури та методики навчання
Дятленко Т. І.**

У статті розглянуто проблему розвитку зв'язного мовлення школярів на уроках літератури. Автор на основі аналізу наукових джерел із методики навчання літератури виокремлює основні джерела і методичні прийоми розвитку усного мовлення учнів як важливої складової літературної компетентності. При цьому наголошує, що від рівня розвитку усного мовлення залежить писемне мовлення школяра.

Ключові слова: літературна освіта, компетентнісний підхід, мовленнєва діяльність, усне і писемне мовлення, джерела мовлення, прийоми, функції вчителя.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Згідно з Державним стандартом літературна освіта спрямована не лише на формування в учнів загальноосвітньої школи умінь відчувати красу художнього слова, занурюватися в смислові глибини художнього твору, а насамперед виховання в них мовленнєвої культури, комунікативної компетентності, яка є складовою літературної. Отже, розвиток зв'язного мовлення школярів актуальна і важлива проблема, яка потребує системного вирішення.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Проблема розвитку мовлення школярів на різних етапах навчання традиційно розглядається в теорії і практиці як одна із найважливіших. Вагомим внеском у розвиток методичної думки щодо обґрунтування змісту й методів мовленнєвого розвитку в учнівській молоді стали дослідження вітчизняних (Н. Волошина,

Є. Пасічник, Б. Степанишин, Г. Токмань та ін.) учених. У працях останніх років (О. Башманівський, Т. Дятленко, О. Ратушняк, А. Усатий, В. Шуляр та ін.) утверджується думка про те, що розвиток зв'язного мовлення учнів середньої ланки у процесі літературної освіти потребує формування специфічних умінь і навичок, які сприяють збагаченню активного словникового запасу, вільному використанню граматичних засобів, а також формування навичок продукування тексту (усно, письмово) для вираження своїх думок, знань, почуттів, намірів.

Формулювання мети статті. У межах статті виокремимо основні джерела і методичні прийоми розвитку усного мовлення учнів як важливої складової літературної компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під терміном «зв'язне мовлення» розуміється «монологічне мовлення, точніше – процес, діяльність мовця, послідовний усний чи письмовий виклад думок, знань. Результатом діяльності стає текст, тобто сукупність взаємопов'язаних самостійних речень, об'єднаних спільним предметом (темою) й головною думкою висловлювання за допомогою мовних (лексичних, граматичних й інтонаційних) засобів» [1, с. 105].

На думку Ф. Бацевича, створення висловлювань залежить від засвоєння школярами комунікативно-риторичних якостей мовлення (змістовність, правильність і чистота, точність, дохідливість, логічність, ясність, багатство й різноманітність, доречність (доцільність), краса, естетичність, виразність й образність, емоційність, щирість) [2, с. 196]. До важливих якостей мовлення вчені відносять логічність, яка забезпечує смислову послідовність у передачі думок. М. Пентилюк з-поміж основних якостей мовлення виділяє образність, що є показником якісного, довершеного мовлення, культури спілкування учнів, творчих здібностей [3, с. 47]. На наше переконання, всі комунікативні якості – важливі умови для створення мовленнєвого продукту (висловлювання), якому властиві ще й такі якості, як структурність, логічність, інформативність, продуктивність. Оволодіння цими якостями є важливою умовою вироблення мовленнєво-комунікативних умінь і навичок, показником загального особистісного розвитку школярів.

Таким чином, розвиток мовлення учнів – це система роботи, що спрямована на розвиток умінь та навичок школярів в усній і писемній формі передавати чужі думки та будувати власні висловлювання різних типів, стилів і жанрів.

Водночас перед учителем літератури з'являється потреба вчити учнів не технічному оформленню висловлювання, а інтерпретації, творчості на тлі художнього твору, адже результатом читацької діяльності є здатність побудувати усне чи писемне мовлення відповідно до жанрово-стильової манери письма автора, а також вести монолог, діалог, полілог, вибудувати і вести дискусію, виголошувати промову тощо. Поряд з цим

варто пам'ятати, що в практичному використанні мовлення не зводиться до монологів та письмових робіт. Як правило, учні повинні спробувати себе в ролі й оратора, і співрозмовника, і опонента, і доповідача. Саме тому для вчителя літератури, поряд з читацькою компетентністю, значущою є комунікативно-мовленнєва. Ми погоджуємося з думкою М. Пентиліок про те, що серед стратегічних завдань літературної освіти сучасних школярів є формування їхньої комунікативно-мовленнєвої компетенції як засобу володіння текстоінтерпретувальною та текстотворчою компетенціями [3, с. 3].

Успішність оволодіння учнями зв'язним мовленням залежить від того, наскільки вони володіють мовою, її виражальними засобами, уміють визначати вид висловлювання залежно від ситуації спілкування й створювати власні висловлювання різних типів і стилів мовлення. Досягти цього можна за допомогою певної підготовки, що полягає у відборі змісту, чіткому плануванні та відповідному словесному оформленні.

Отже, розвиток зв'язного мовлення учнів – один зі стрижневих напрямів у методиці викладання літератури. Збагачення мовленнєвого досвіду школярів на матеріалі художніх творів, опанування ними нормативної літературної мови як інтегрованим показником власного особистісного зростання – це основні завдання, що вирішуються в теоретичних пошуках методистів і практичній діяльності вчителів-словесників.

Указуючи на зв'язок і взаємозалежність усіх принципів навчання, Е. Палихата виділяє загальнодидактичні (науковості, доступності, систематичності й послідовності, свідомості, наступності та перспективності, зв'язку теорії з практикою) та лінгводидактичні (комунікативності, ситуативності, опори на систему мовлення, комплексності, домінуючої ролі вправ, індивідуалізації, виховуючого навчання діалогування) принципи [1, с. 146–148].

Ефективність удосконалення зв'язного мовлення учнів залежить від вибору й застосування різних методів і прийомів. Найбільш прийнятною класифікацією методів, що ґрунтується на взаємодії вчителя й учнів з метою розвитку мовлення, запропоновано Е. Палихатою: 1) методи теоретичного опрацювання матеріалу: бесіда, розповідь (пояснення) учителя; 2) методи теоретико-практичного навчання (робота з окремими мовно-мовленнєвими одиницями та їх формами) – це спостереження, реконструювання, конструювання; 3) методи практичні (робота над створенням тексту) – це твори, перекази тощо [1, с. 151].

Цікаві форми роботи з мовою художнього тексту для розвитку зв'язного мовлення школярів називає А. Ситченко. Він радить залучати учнів до: а) виписування цитат із подальшим тлумаченням; б) дослідження творчої лабораторії митця (зіставлення рукописного та друкованого варіантів); в) роботи зі словником; г) зіставлення авторського

мовлення з мовленням інших письменників; д) стилістичного експерименту (учитель вносить певні зміни в авторський текст, наприклад, пропускає епітети чи замінює їх і пропонує учням після прочитання твору знайти помилку). При цьому він наголошує, що роботу з розвитку мовлення варто проводити у два етапи: 1) формування мовленнєвих умінь учнів; 2) удосконалення вже набутих мовних знань. Так, на першому етапі ефективними є так звані «запобіжні роботи, які передують творчим завданням і призначенні для уникнення учнями помилок» – словникові диктанти, укладання термінологічних словників, складання правописних таблиць, виконання стилістичних вправ (дібрати синоніми тощо), тренувальні вправи з використанням цитат із художніх чи публіцистичних творів у власному тексті. На другому етапі використовуються власне навчальні творчі роботи: спільне складання творчих робіт з окремих речень; продовження твору за спільним власним початком; створення твору-мініатюри; переказ твору (стислий, вибірковий тощо), взаєморецензування творчих робіт учнями; робота над помилками; робота з допоміжним довідниковим матеріалом (правопис, словники різних видів тощо) [4, с. 190–192].

Найбільш повний перелік видів робіт із розвитку мовлення подає О. Орлова: виразне читання текстів (уривків) та читання напам'ять; оповідь про життя митця; підготовка проєктів; різні види переказів; оповідь про життя героя твору за колективно (самостійно) складеним простим (складним) планом; усний (письмовий) відгук на прочитану книгу; усна (письмова) (за планом) характеристика персонажа; написання простого (складного) плану твору (уривку); складання усної (письмової) оповіді за малюнком, ілюстрацією; складання оповідання (казки) за прислів'ям; добір прислів'їв, крилатих виразів, фразеологічних зворотів, що виражають головну ідею твору; введення власних описів в інтер'єр, портрет, пейзаж у вже існуючому творі; докладна зв'язна відповідь на поставлене запитання; перекази (докладний, вибірковий, стислий) невеликих за обсягом епічних творів чи фрагментів з них; реферати на літературну тему (за одним та декількома джерелами); письмові творчі роботи, різні за обсягом, характером і жанром; план та конспект літературно-критичної статті [5, с. 48].

Висновки дослідження. Отже, уроки розвитку мовлення доцільно планувати у такий спосіб, щоб були представлені різні види, прийоми та форми робіт розвитку усного та писемного, діалогічного й монологічного мовлення учнів. Учителю має враховувати індивідуальні особливості учнів кожного класу, їхній рівень підготовки і творчо використовувати набутий досвід для організації уроків розвитку мовлення.

Література

1. Палихата Е. Я. Методика навчання українського усного діалогічного мовлення учнів основної школи. Тернопіль, 2002. 271 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Академія, 2004. 344 с.
3. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика : пробний підручник для гімназій гуманіт. профілю. Київ : Вежа, 1994. 287 с.
4. Ситченко А. Л. Методика навчання української літератури в загальноосвітніх закладах : навч. посіб. для студентів-філологів Київ : Ленвіт, 2011. С. 188–206.
5. Орлова О. Розвиток зв'язного мовлення на уроках літератури. *Всесвітня література та культура в навчальних закладах України*. 2000. № 4. С. 45–53.

Резюме

В статтє рассматривается проблема развития связной речи школьников на уроках литературы. Автор на основе анализа научных трудов по методике изучения литературы выделяет основные источники и методические приемы развития связной устной речи учеников как важной составляющей литературной компетентности. При этом утверждает, что от уровня развития устной речи зависит письменная речь школьника.

Ключевые слова: литературное образование, компетентностный подход, речевая деятельность, устная и письменная речь, источники речи, приемы, функции учителя.

Summary

The article deals with the problem of schoolchildren' coherent speech development at the lessons of literature. The author, based on the analysis of scientific sources on the methods of teaching literature, outlines the main sources and methodical techniques for pupils' oral speech development as an important component of literary competence. At the same time, he emphasizes that the level of oral speech development depends on pupils' writing skills.

Key words: literary education, competence approach, speech activity, oral and written speech, sources of speech, techniques, functions of the teacher.

**М. Левченко,
студентка УМЛ-1 групи магістратури
філологічного факультету Ніжинського державного
університету імені Миколи Гоголя**

СПЕЦИФІКА НАВЧАННЯ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ ЖАНРОВОМУ АНАЛІЗУ ДРАМАТИЧНИХ ТВОРІВ

**Науковий керівник: доктор педагогічних наук,
професор кафедри методики викладання
української мови та літератури
Бондаренко Ю. І.**

У статті висвітлено методику набуття теоретико-літературних знань про жанр драматичного твору на уроках української літератури та специфіку жанрового аналізу.

Ключові слова: драма, жанр, жанровий аналіз, літературний твір, багатоплановість сюжету.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Зміст літературної освіти, форми й методи навчання та виховання в школі повинні базуватися на засадах сформованості національної самосвідомості, патріотичних почуттів учнів. На життєву самореалізацію вихованців значною мірою впливають художні твори, зокрема драматичні, адже їх автори через вирішення певного конфлікту дають відповідь на питання сенсу людського буття, що впливає на формування світогляду читачів.

Недоліком шкільного вивчення літератури є те, що в процесі засвоєння художнього твору не завжди враховуються його родові й жанрові особливості, зокрема це стосується драматичних творів, які зазвичай аналізуються за прикладом епічних або ліричних. Оволодіння жанровою специфікою літератури ґрунтується на особистісному підході до виучуваного матеріалу, до сприйняття конкретного драматичного твору залежно від життєвого та сенсорного досвіду кожного учня, його загального розвитку, інтелектуального рівня, читацьких інтересів і головне – від уміння самостійно мислити.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Вітчизняні вчені О. Бандура, Н. Волошина, С. Жила, Н. Падалка [1], М. Ткачук, Г. Токмань [3] та ін. наголошують на необхідності вивчення у школі жанрових і родових особливостей драматичного твору. Відсутність належного психологічного підґрунтя вивчення драматичних творів є суттєвою проблемою, що потребує вирішення, зумовлює необхідність урахування таких факторів: особливості вікової та педагогічної психології учнів старшого віку;

психологічні особливості сприймання учнями старших класів драматичних творів; вплив уяви старшокласників на розуміння змісту драматичного твору; властивості емоційної чутливості юнацтва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Шкільне вивчення художньої літератури уподібнюється до певного кола: аналізуючи, засвоюючи окремі компоненти – краще розуміємо цілий твір; краще розуміючи цілий твір – повніше усвідомлюємо специфіку компонентів; розглядаючи один рівень поетики твору – завжди залучаємо і пізнаємо інші, які, своєю чергою, дозволяють ґрунтовніше засвоїти аналізований поетикальний рівень; конкретні твори, явища, прийоми вимагають залучення теоретичних знань, формування яких передбачає неминуче використання конкретних прикладів (синтез дедукції та індукції).

Драма – особливий рід художньо-літературної творчості. У порівнянні з іншими двома літературними родами – епосом і поезією – драма виділяється суттєвими особливостями як у способах донесення до адресата (глядача) відтворюваних мовними засобами образів і подій, так і в мовній організації тексту літературного твору, призначеного для акторського відтворення в просторі сцени.

Драматичний жанр розрахований на глядача, а відтворювана на його основі сценічна дія сприймається двома шляхами – візуально і у формі реального мовлення дійових осіб. Автор тексту у процесі втілення останнього в сценічну дію свою присутність нічим прямо не виявляє. Персонажі п'єси повинні діяти в заданих письменником умовах, брати участь у вирішенні життєвих проблем і самохарактеризуватись [2, с. 88].

Якщо в епічному або ліричному літературних родах між автором і читачем лежить текст, який читачеві доводиться трансформувати в уявні образи і картини життя, то в драмі між письменником і тим, для кого призначений його твір, лежить сцена, театр – по суті окрема мистецька галузь. Отже, драма як рід літератури в кінцевому результаті являє собою синтез двох мистецтв: мистецтва художньої літератури та мистецтва театрального.

Вироблення в учнів навичок жанрового аналізу драматичного твору (як, власне, й епічного) – тривалий у часі процес. Він повинен реалізувати цілу низку завдань, які стоять перед школярами в осягненні твору драматургії:

- збагатити школярів новими відомостями історичного, соціального та морально-етичного змісту;
- поновити теоретико-літературні знання учнів;
- розвивати читацькі навички школярів;
- розвивати образне і логічне мислення;
- формувати у старшокласників почуття патріотизму та національної свідомості;

– виробляти оцінні критерії школярів та їх світоглядні орієнтири [3, с. 38].

Реалізація цих завдань потребує від учителя-словесника системної роботи, яка будуватиметься на поглибленні теоретико-літературних понять, що мають засвоїти учні.

Принагідно звернемо увагу на таке поняття, як багатоплановість сюжету, наявність у ньому головних та побічних ліній. Композиція твору є своєрідним ключем до розуміння не лише форми твору, але й ідейно-художнього його змісту. Школяра необхідно підвести до висновку, що художній твір – це специфічний синтетичний світ, який сформований суб'єктивними (відбір письменником життєвого матеріалу) та об'єктивним (композиція твору) чинниками [4, с. 57].

Потрібно домогтися зрозуміння учнями, що наріжним каменем жанрової структури п'єси є розвиток дії, постійна зміна сцен і картин. Оскільки в драматичному творі автора начебто немає, відсутнє його безпосереднє втручання в розвиток сюжету, то головне навантаження тут несе сама дія, розвиток її конфлікту.

Під час розгляду характерів драматичного твору надзвичайно важливим є усвідомлення місця і ролі дійової особи у розвитку подій, у певних ситуаціях, конфліктах, а також розуміння значення кожного з героїв у системі персонажів драми.

Аналіз кожного персонажа повинен здійснюватися з урахуванням його структури. Відтак треба з'ясувати, що в дійовій особі є домінуючим, а що постає похідним, увиразнюючи провідне. Як уже йшлося, вивчення драматичних творів у сучасній школі спрямоване, зокрема, на розв'язання важливих виховних проблем, наприклад, на виховання національної свідомості. Національний характер як літературознавча категорія – це виведений у драматичному творі образ, наділений виразними етноментальними рисами. Йому притаманні своя історична пам'ять, шкала цінностей, свій спосіб мислення, які сформувалися відповідно до специфіки території, мови, звичаїв і традицій, а також під впливом нових економічних, політичних і культурних чинників.

Специфічним є й аналіз мови драматичного твору, яка в своїй основі є літературною, хоча й насичена відчутними струменями мови розмовної. У драмі мова дійових осіб дуже тісно пов'язана з їхніми діями, тому особливого значення набуває індивідуалізація мови героїв.

На відміну від епічних та ліричних творів, драматичні посідають значно менше місце у шкільних програмах з української літератури. Однак, завдання, що стоїть перед учителем на уроках опрацювання драми, набагато складніше. Йдеться про виховання не лише кваліфікованого читача, а й кваліфікованого глядача, що може оцінити спектакль і гру акторів. Завдання складне, але цілком посилене, навіть для тих учителів української літератури, які працюють у найвіддаленіших сільських

школах і не мають змоги систематично відвідувати разом зі своїми вихованцями вистави драматичного театру.

Під час опрацювання драматичних творів необхідно широко використовувати фрагменти театральних вистав, кінофільмів, а також ілюстрації, фотографії тощо. Важливо, щоб їх демонстрування доповнювалося вчительськими поясненнями, запитаннями.

Під час вивчення драматичного твору особливу роль відіграє його виразне читання школярами. У середніх класах методисти рекомендують проводити його за ролями. Н. Падалка і В. Цимбалюк наголошують: «Потрібно привчати школярів, щоб під час читання п'єси вони уявляли себе глядачами, а після читання окремих сцен могли поділитися враженнями від прослуханого. У процесі такого читання є можливість докладно простежити за розвитком драматичної дії, виявити обставини і мотиви поведінки дійових осіб» [1, с. 13].

На підсумковому етапі вивчення драматичного твору практикують конкурси читання окремих сцен для з'ясування глибини розуміння школярами п'єси. Набагато кращі результати дає інсценування фрагментів тексту, яке дозволяє відтворити характери персонажів не лише мовними засобами, а й за допомогою рухів, жестів, гриму.

На завершення роботи над драматичним твором бажано побувати на спектаклі чи подивитися його екранізацію. При цьому треба пам'ятати думку М. Рибникової. Відомий російський методист радила вчителям поділити клас на групи і кожній дати окреме завдання: слідкувати за декораціями, за костюмами, за грою акторів тощо. «Нечего бояться, что класс не увидит целого; целое увидит каждый, но чувство ответственности за часть этого целого чрезвычайно полезно» [2, с. 51].

Після перегляду вистави необхідно провести її обговорення в класі, попередньо ознайомивши учнів з рецензіями на неї. Цікавою формою роботи буде підготовка учнями власних відгуків на спектакль, зіставлення їх з думками театральних критиків.

Варто використовувати на завершальному етапі вивчення драматичного тексту різноманітні види письмових робіт: твори на літературні теми (аналіз ідейного змісту п'єси, роботи узагальнюючого характеру за творчістю кількох драматургів), твори-роздуми з літературно-публіцистичними відступами на матеріалі безпосередніх вражень від прочитаного, відзиви, рецензії на переглянуті спектаклі тощо.

Висновки дослідження. Який би шлях опрацювання драматичного твору не обрав учитель, йому треба пам'ятати: драма – особливий рід літератури, яка потребує, окрім проникнення в конфлікт і стеження за дією, унаочнення та зв'язку з театром.

Література

1. Падалка Н., Цимбалюк В. Вивчення драматичних творів. К. : Радянська школа, 1984. 160 с.
2. Рыбникова М. Очерки по методике литературного чтения. К. : Просвещение, 1963. 315 с.
3. Ситченко А. Особливості аналізу драматичного твору в школі. *Українська мова і література в школі*. 2004. № 5. С. 7–12.
4. Ситченко А. Методичні умови формування вмій літературного аналізу. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2007. № 11. С. 21–22.
5. Токмань Г. Вивчення епосу в школі. Структура аналізу, прийоми роботи, екзистенційні особливості інтерпретації. *Дивослово*. 2003. №10. С. 38–40.
6. Штейнбук Ф. Тілесно-міметичний метод аналізу художніх творів. Суперечлива апологія. *Слово і час*. 2008. № 12. С. 56–66.

Резюме

В статтє представлено методикυ получения теоретико-литературных знаний о жанре драматического произведения на уроках украинской литературы и специфику жанрового анализа.

Ключевые слова: драма, жанр, жанровый анализ, литературное произведение, многоплановость сюжета.

Summary

The article outlines the methodology for acquiring theoretical and literary knowledge about the genre of the dramatic work at the lessons of the Ukrainian literature and the specifics of genre analysis.

Key words: drama, genre, genre analysis, literary work, diversity of the plot.

УДК 372. 882

**Н. Пинькас,
магістрантка 61-У групи
факультету філології та історії Глухівського
національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка**

ЕФЕКТИВНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТВОРУ

**Науковий керівник: кандидат педагогічних
наук, доцент кафедри української мови,
літератури та методики навчання
Дятленко Т. І.**

У статті розглянуто проблему організації інтерпретаційної діяльності учнів під час текстуального вивчення художнього твору. Автор на основі аналізу наукових джерел із психології виокремлює вікові новоутвори учнів, психолого-педагогічну природу уроку літератури в старших класах як ефективні умови організації інтерпретаційної діяльності школярів на всіх етапах поглибленої роботи над художніми творами.

Ключові слова: вікові особливості, сприйняття, літературна освіта, компетентнісний підхід, інтерпретаційна діяльність, функції вчителя.

Постановка проблеми в загальному вигляді. В умовах реформування шкільної літературної освіти постала необхідність формування у школярів критичного мислення, умінь висловлювати власні думки, обґрунтовані судження, аналізувати й оцінювати творчість письменників самостійно. Сучасне суспільство потребує випускника навчального закладу насамперед як компетентного учня-читача, якому притаманні такі риси: стійкий інтерес до читання, здатність уявляти й переживати прочитане, критично мислити, інтерпретувати прочитане, знаходити авторські і творити власні смисли, відчувати естетичну насолоду від художнього слова, тобто випускник сучасної школи повинен мати сформованому інтерпретаційну компетентність, яка є складовою предметної (літературної компетентності). Отже, перед учителем-словесником постало завдання, яке потребує вирішення.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Проблема інтерпретації художнього твору стала предметом дослідження сучасних методистів, зокрема Н. Волошиної, А. Лісовського, Г. Токмань, В. Шуляра та інших. Так, Н. Гоголь розробила методіку формування естетичної оцінки прочитаного твору школярами, висловлюючи яку повинні обґрунтувати свою точку зору. Н. Волошина, С. Жила для формування аналітичних й інтерпретаційних умінь пропонують учителям у роботі застосовувати сучасні літературознавчі методи, зокрема біографічний, порівняльно-історичний, міфологічний, психоаналіз тощо. Т. Дятленко рекомендує з особливою уваженістю обирати прийоми аналітичної й інтерпретаційної діяльності, оскільки вони безпосередньо впливають на розвиток дивергентного мислення школярів. Як бачимо, проблема формування інтерпретаційної компетентності в різних її проявах вирішується методистами, проте вони розглядають лише окремі аспекти окресленої проблеми і побіжно.

Формулювання мети статті. У межах статті простежимо вікові особливості учнів, психолого-педагогічну природу уроку літератури в сучасній школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спираючись на чинні шкільні документи, а також на висновки методистів у дослідженні

використовуємо термін «компетентність». Компетентність побудована на сукупності знань, умінь, навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, життєвого досвіду, досвіду діяльності у певній галузі тощо, які в певній ситуації мобілізуються особистістю для вирішення конкретних проблем. Компетентність орієнтована на розвиток суб'єктивності й культури мислення окремої особистості, її самостійності та відповідальності у прийнятті рішення, тоді як компетенція – це ідеальна, загальна категорія, що моделює збірні якості та уміння людини.

Важливе значення для організації і розробки методичної ідеї мають вікові особливості учнів певного шкільного віку. Психологи наголошують, що у ранньому юнацькому віці відбуваються якісні зміни психічної діяльності особистості. Для цього віку характерна криза, яка триває у 8–9-х класах і пов'язується з прагненням до самостійності, звільнення від контролю дорослих, що часто призводить до конфліктності між поколіннями. Вчені називають цей період важливим у становленні особистості, оскільки для нього характерні надзвичайно позитивні зміни. Утвердження відчуття дорослості стає центральною якістю особистості, яка простежується у новому ставленні до себе, людей і соціуму в цілому. Цей новоутвір визначає характер активності учня, його прагнення і бажання, види діяльності тощо. На наш погляд, саме на них доцільно спиратися вчителю, упроваджуючи у практичну роботу ту чи іншу методику.

Спеціалісти з-поміж головних новоутворень називають інтенсивне інтелектуальне дозрівання, що, безумовно, активно впливає на розвиток і характер мислинневої діяльності. Його називають ще гіпотетико-дедуктивним мисленням, для якого характерна здатність до абстрагування, уміння формулювати та оцінювати альтернативні гіпотези, а також надавати аналізу власну думку.

Для організації інтерпретаційної діяльності на уроці важливим для цього вікового періоду є й інтенсивний розвиток естетичної чутливості. Споглядання творів мистецтва пробуджує сильні переживання і стимулює мисленнєву діяльність, тобто почуття, які стають надбанням морально-етичної сфери, часто пробуджують думки про себе, складаючи картину цілісного світосприйняття. П. Якобсон наголошує, що «юнак-старшокласник здатен співпереживати з набагато більшою гамою почуттів, ніж молодший школяр» [2, с. 216]. Книга для школярів цього періоду є одним із способів пізнання життя дорослих. Читання розвиває юнацтво емоційно, морально, інтелектуально. І навпаки, відсутність інтересу до книги – це своєрідне гальмо у розвитку особистості. Старшокласникам подобається сміливий, сильний, справедливий образ; герой з лагідною вдачею, який любить культуру народу; людина вольова, уважна до інших, з активною життєвою позицією; той, хто цінує дружбу, кохання, з ким є про що поговорити. Не залишається поза увагою і

психологічний аспект художніх творів, моральні стосунки між персонажами, проблеми дружби, любові, щастя, духовної свободи, стосунки у родині між чоловіком і жінкою, між батьками і дітьми, соціальна справедливість, цікаве їм і авторське ставлення до порушених проблем. Оскільки вони вже виявляють самостійність і критичність суджень. Їхні оцінки життєвих ситуацій, змальованих письменником, відзначаються вмотивованістю та аргументованістю, оскільки вони мають вже необхідний життєвий досвід. У зв'язку з розвитком абстрактного мислення посилюється інтерес до теоретичних проблем, виявляється здатність до широких узагальнень. Вони прагнуть проникнути в суть явищ. Таким чином, інтерпретаційна діяльність повинна організовуватися з урахуванням як сприйняття художнього твору, так і перспективи формування особистості.

Учителю необхідно пам'ятати, що учні старших класів не завжди усвідомлюють значення того чи іншого твору для свого духовного розвитку. У зв'язку з цим психологи наголошують, що вплив художнього твору на учня не повинен обмежуватися лише емоційним схвилюванням від сприйняття твору – за емоціями природно має йти коментар і пояснення. Отже, організовуючи ситуацію спілкування з будь-яким видом мистецтва, учителю необхідно продумати цікаві прийоми роботи для обговорення, тобто створити можливість учням поділитися враженнями чи обмінятися ними між собою.

З цього слідує, що важливе значення на уроці літератури має особливий емоційно-естетичний феномен озвучення літературної інформації, оскільки за таких умов пробуджуються і активно проявляються емоції. Емоції – це необхідна передумова художнього сприйняття, без чого не може бути сформована власна думка і позиція. На значущу роль емоцій у мисленнєвій діяльності учнів указував В. Сухомлинський, який застерігав від «емоційної сплячки» і підкреслював значення культури почуттів як особливої сфери духовного життя людини. Відсутність емоцій у навчанні неодмінно породжуватиме стереотипи. Отже, принцип емоційності є одним із головних серед психолого-педагогічних компонентів уроку літератури, що створює умови для успішної організації інтерпретаційної діяльності старшокласників.

Робота в колективі, на думку вчених, сприяє пробудженню емоційного взаємовпливу. Ці психічні властивості юнацтва знаходять реалізацію у колективних формах роботи, тому організувати інтерпретаційну діяльність старшокласників учителям доцільно через залучення їх в різні типи бесід, колективного обговорення, дискусій, у групових формах роботи через діалогічну взаємодію тощо. Таким чином, під час використання колективних форм роботи спілкування здійснюється за комунікативними лініями: учитель – учень; учитель – учнівський колектив; учень – учнівський колектив. Предметом такого діалогу завжди

повинен бути художній текст – основне джерело естетичної творчості на уроці, кінцевою метою має стати діалог з автором тексту, під час якого і відбуватиметься інтерпретаційна діяльність.

Звернення до проблемного навчання у старших класах раціонально впливає на формування інтерпретаційної компетентності, оскільки інтерпретаційна свідомість старшокласника пов'язана із дивергентним мисленням, тобто на одне і те ж запитання можна дати безліч однаково правильних і рівноправних відповідей, чим відрізняється від конвергентного, яке орієнтується на однозначне вирішення навчальної задачі, що заперечує проблему як таку. Про ефективність застосування проблемного навчання для розвитку критичного мислення писали вітчизняні методисти Б. Степанишин, Є. Пасічник, Н. Волошина, Г. Токмань та ін.

Висновки дослідження. Таким чином, на основі аналізу психолого-педагогічних праць дозволимо собі підвести певні підсумки:

- рання юність – вік потенційно творчий, інтелектуальний, що робить його найбільш сприятливим для реалізації компетентнісного, діяльнісного і особистісно зорієнтованого підходів під час організації інтерпретаційної діяльності на уроці;

- інтенсивне дорослішання особистості в юнацькому віці – основа для розвитку естетичних почуттів; контакт із різними видами мистецтва не повинен обмежуватися лише схвильованістю, будь-яке емоційне переживання потребує пояснення і коментарів, обговорення;

- лише в колективі можливий навчальний діалог, під час якого відбувається інтерпретаційна діяльність;

- ефективності організації інтерпретаційної діяльності старшокласників сприятиме врахування принципів емоційності, колективності, діалогічності, індивідуалізації, самостійності та проблемності навчання.

Література

1. Выготский Л. С. Психология искусства. Москва : Искусство, 1986. 573 с.
2. Якобсон П. М. Эмоциональная жизнь школьника. М. : Просвещение, 1966. 291 с.

Резюме

В статъе рассматривается проблема организации интерпретационной деятельности учащихся во время текстуального изучения художественного произведения. Автор на основе анализа научных трудов по психологии выделяет возрастные новообразования учеников, психолого-педагогическую природу урока литературы в старших классах как эффективные условия организации

интерпретационной деятельности учащихся на всех этапах углубленной работы над художественным произведением.

Ключевые слова: возрастные особенности, восприятие, литературное образование, компетентностный подход, интерпретационная деятельность, функции учителя.

Summary

The article deals with the problem of organizing the pupils' interpretive activities during the textual study of a work. On the basis of the analysis of scientific works in psychology the author highlights pupils' age-related changes, the psychological and pedagogical nature of the literature lesson in the upper classes as the effective conditions to organize the pupils' interpretation activity at all stages of in-depth work on artistic work.

Key words: age characteristics, perception, literary education, competence approach, interpretive activity, teacher's functions.

УДК 373.542:811.161.2

**В. Рештакова,
студентка 4 курсу групи ФУБ-1-15-4.0
Інституту філології Київського університету
імені Бориса Грінченка**

КУЛЬТУРОМОВНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ БАГАТСТВА МОВЛЕННЯ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ФРАЗЕОЛОГІЇ

**Науковий керівник: кандидат педагогічних
наук, доцент кафедри української мови
Дружененко Р. С.**

У статті подано теоретичне обґрунтування проблеми формування багатства мовлення учнів основної школи засобами фразеології, з'ясовано значення культуромовного підходу до навчання української мови, проаналізовано систему вправ.

Ключові слова: культура мовлення, культуромовний підхід, комунікативні ознаки мовлення, фразеологічне багатство, система фразеологічних вправ.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Аналіз лінгводидактичних основ навчання української мови протягом довгого часу залишається об'єктом дослідження багатьох науковців. Серед основних підходів до вивчення сучасної української мови чільне місце належить культуромовному, що базується на основних принципах культури мови як науки та культури мовлення як комплексу сформованих

компетентностей щодо правильного, точного, доречного, логічного, ясного, виразного формулювання висловлювання та передачі його співрозмовнику.

Культура мовлення – важлива складова загальної культури людини; відповідність нормам літературної мови є однією з основних її вимог. Осмислення цих вимог, обґрунтування необхідності дотримання правил мовленнєвої культури як показника загальної культури та рівня інтелектуального розвитку кожної окремої людини й нації в цілому є вагомим підґрунтям успішної роботи з фразеологічними одиницями [3, с. 114]. Категорія «культура мовлення» тісно пов'язана із закономірностями й особливостями розвитку та функціонування мови, а також із різноманітною мовленнєвою діяльністю. Високий рівень володіння культурою мовлення формує основу культуромовної компетентності учнів. Культура мовлення виробляє навички регулювання добору й використання мовних засобів у процесі мовленнєвого спілкування, допомагає сформуванню свідомого ставлення до їхнього використання у мовленнєвій практиці.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. В українському лінгводидактичному дискурсі культуромовний підхід до навчання мови обґрунтовано у працях Н. Бабич, О. Біляєва, Н. Дикої, Р. Дружененко, О. Захарчук-Дуке, О. Караман, С. Карамана, Т. Окуневич, М. Пентилюк, В. Шеломенцева та ін. Аналіз наукової літератури з пропонованої проблеми дозволяє виявити різноаспектність досліджуваного феномену. Так, Н. Бабич, О. Караман, С. Караман, Т. Окуневич розкривають проблему формування культури мовлення у закладах вищої освіти; О. Біляєв, Н. Дика, М. Пентилюк приділяють увагу шкільній мовній освіті на засадах культуромовного підходу; Р. Дружененко торкається проблеми вивчення синтаксису на культуромовній основі; О. Захарчук-Дуке розвиває ідею провадження засобів ІКТ на заняттях із культури мовлення. У працях яскраво представлене теоретичне обґрунтування проблеми та запропоновано шляхи вирішення питання формування культуромовної компетентності.

Незважаючи на різноаспектність проблеми, науковці одноставні в тому, що навчання слід починати з осмислення базових понять дослідження, а саме: мова і мовлення, типи мовлення, форми мовлення, культура мовлення, культура мови, комунікативні ознаки культури мовлення, культуромовна компетентність тощо.

Мета нашої статті – дослідити теоретичні засади культуромовного підходу до навчання фразеології учнів 5–6 класів та формування багатства мовлення засобами фразеології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Культуромовний підхід до навчання мови розуміємо як шлях формування мовлення з позицій таких комунікативних ознак, як правильність, точність, логічність,

багатство, чистота, доречність, достатність, виразність, емоційність, ясність тощо.

Низка досліджень присвячена формуванню комунікативних ознак як необхідної складової мовної особистості в українській лінгводидактиці. Новизна пропонованого дослідження полягає у логічному обґрунтуванні проблеми вироблення ознак багатого мовлення школяра як потенційної умови формування успішного комуніканта.

На думку М. Пентилюк, багатство мовлення – це використання великої кількості мовних одиниць (слів, словосполучень, речень), які відрізняються за змістом і будовою. Багатство мовлення передбачає використання різноманітних засобів вираження думок у межах відповідного стилю, уникнення невиправданого повторення слів, однотипних конструкцій речень, до того ж слугує матеріалом для стилістичних можливостей мови, основою мовленнєвого мистецтва [4].

У наукових працях натрапляємо на поняття лексичного багатства, фразеологічного багатства, багатства форм, багатства синтаксичних конструкцій, інтонаційне багатство. А отже, багатство мовлення формується на всіх мовних рівнях: морфемному, лексичному, фразеологічному, граматичному та стилістичному.

Лексичне і фразеологічне багатство мовлення формується словниками української мови, творами художньої, наукової, суспільно-політичної літератури, усної народної творчості. Багатство мовлення забезпечується й багатством форм і синтаксичних конструкцій, засвоєння і використання яких робить мовлення кожної людини багатшим, виразнішим, різноманітнішим [3].

Культуромовний підхід розкриває широкі можливості для формування багатства мовлення шляхом оволодіння учнями фразеологічним арсеналом української мови [4, с. 114].

Фразеологічне багатство – це сукупність фразеологічних одиниць, притаманних певній мові, які допомагають урізноманітнити та увиразнити мовлення. З огляду на це необхідно виробляти навички вмілього вживання фразеологізмів у повсякденній мовній практиці. Робота з фразеологізмами дозволяє розширити словниковий запас учнів, довести важливість доречної поведінки людей у суспільстві, ознайомити з нормами етикету, сприяє реалізації комунікативної та функціональної змістових ліній навчання української мови. Потреба у збагаченні мовлення учнів українською фразеологією визначила необхідність розробки ефективної системи роботи зі стійкими словосполученнями на уроках української мови.

Поняття збагачення мовлення учнів охоплює низку значень: зокрема, вивчення теоретичних відомостей про фразеологічні одиниці, вироблення умінь доцільно використовувати їх у мовленні, ознайомлення із етнокультурознавчими елементами змісту та походження фразеологізмів.

Це послідовний процес удосконалення і збагачення мовного запасу активної лексики школярів, вироблення уміння висловлюватися змістовно і правильно, самостійно знаходити найбільш вдалу фразеологічну одиницю для висловлення думки, поповнення лексичного запасу учнів новими фразеологізмами, засвоєння основних норм стилістики, усунення та попередження помилок у вживанні фразеологізмів як в усному, так і в писемному мовленні.

Методична система роботи з фразеологічними одиницями повинна охоплювати весь період навчання і передбачати такі взаємопов'язані етапи: початковий (осмислення учнями елементарних фразеологічних понять, необхідних для формування навичок культури мовленнєвого і характеристики немовленнєвого етикету спілкування); основний (оволодіння вміннями і навичками роботи з фразеологізмами певних тематичних груп); завершальний (організація самостійного виконання учнями творчих робіт з використанням фразеологізмів) [5].

Слід зазначити, що реалізація культуромовного підходу до вивчення української мови обов'язково повинна бути врахована і в роботі з фразеологічним матеріалом. Необхідно базуватися на таких принципах навчання фразеології на етапі семантизації фразеологізмів: 1) екстралінгвістичний, або позамовний, що передбачає реалізацію виховної та розвивальної функції фразеологізмів; 2) синтагматичний, який вимагає проводити словникову роботу з урахуванням семантичних відношень, у яких знаходяться одиниці мови; 3) парадигматичний, що передбачає певні словникові об'єднання, у яких одні істотні ознаки є спільними, а інші – протилежними; 4) функціональний – реалізація комунікативної функції у ході словникової роботи, а саме: тематичний підхід до добору фразеологічних одиниць, що сприятиме формуванню активного словникового запасу; 5) контекстуальний, який враховуватиме опору на контекст у ході з'ясування семантики фразеологізму; 6) історичний (діахронічний), що передбачає з'ясування взаємозв'язку розвитку фразеологізму з історією української нації.

На вироблення стійкого інтересу учнів до фразеологічного різноманіття української мови, удосконалення культури спілкування впливатиме впровадження в навчальний процес комплексу творчих вправ і завдань, що передбачає реалізацію таких функцій: комунікативної, мотиваційної, пізнавальної, формувальної, розвивальної, виховної.

Більшість дослідників зазначають, що проблема вироблення навичок культури мовлення, а саме культури спілкування особистості з використанням фразеологічних одиниць вирішуються під час використання певної системи вправ і завдань. До таких завдань зараховують: 1) визначення фразеологізмів у запропонованих текстах, з'ясування їх значень; 2) знаходження серед омонімічних словосполучень стійких сполучень слів; 3) заміна виділених слів синонімічними

фразеологізмами; 4) розподіл фразеологізмів з огляду на певний синонімічний ряд; 5) добір фразеологізмів із певною частиною мови, що наразі вивчається; 6) виписування з фразеологічного словника різних за складом і семантикою стійких словосполучень; 7) добір фразеологізмів із порівняннями; 8) визначення літературних творів, що містять запропоновані вчителем фразеологізми; 9) уведення в речення необхідних за змістом фразеологізмів; 10) визначення етнокультурознавчого аспекту стійких словосполучень, з'ясування їх походжень; 11) продукування творів за фразеологізмами [5, с. 167].

Окреслена система вправ зумовлює осмислення лексичного значення фразеологічних одиниць, ефективний добір стійких словосполучень слів, використання їх у мовленні залежно від мети висловлювання, місця та умов спілкування.

Висновки дослідження. Отже, збільшення й удосконалення фразеологічного запасу школярів 5–6 класів – один із найважливіших напрямів у роботі над збагаченням усного та писемного мовлення. Вивчення фразеологізмів сприятиме підвищенню загальнокультурного рівня, і зокрема – розвитку культури мовлення, формуванню стилістичних умінь і навичок, що є базовим для становлення всебічно розвиненої особистості. Пізнання етнокультурознавчого змісту кожної фразеологічної одиниці, крім поповнення активного словника учнів, дає змогу збагатити духовний світ школярів, виховати на кращих національних здобутках високоосвіченого та високодуховного громадянина української держави.

Література

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів : Світ, 1990. С. 38–39.
2. Дружененко Р. С. Осмислення прагматичної функції простого речення майбутніми вчителями української мови і літератури під час вивчення курсу «Культура усного і писемного мовлення». *Актуальні наукові дослідження в сучасному світі*. Сборник наукових трудов. Вип. 1(21). Ч. 6 «Педагогіка». Переяслав-Хмельницький, 2017. С. 60–65.
3. Дружененко Р. С. Фразеологізм як засіб етнопедагогіки. *Вісник Черкаського університету*: Зб. наук. пр. Черкаси. 2004. Вип. 54. С. 73–77
4. Пентилюк М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: збірник статей. Київ : Ленвіт, 2011. 256 с.
5. Симоненкова Т. П. Формування навичок культури мовлення у процесі роботи з фразеологічними одиницями. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 8: Філологічні науки (мовознавство) : збірник наукових праць. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 4. С. 162–168.
6. Ужченко В. Д. Вивчення фразеології в середній школі.: посібник для вчителя. Київ : Богдана, 1990. 185 с.

Резюме

В статье представлено теоретическое обоснование проблемы формирования богатства речи учащихся основной школы средствами фразеологии, выяснено значение культуроязыкового подхода к обучению украинского языка, проанализирована система упражнений.

Ключевые слова: культура речи, культуроязыковой подход, коммуникативные признаки речи, фразеологическое богатство, система фразеологических упражнений.

Summary

The article gives theoretical substantiation of the problem of forming the richness of the basic school pupils' speech by means of phraseology, the value of cultural and linguistic approach to teaching the Ukrainian language is determined, the system of exercises is analyzed.

Key words: speech culture, cultural and linguistic approach, communicative signs of speech, phraseological richness, the system of phraseological exercises.

РОЗДІЛ 4.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА
ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

УДК 82.0.09

А. Алупой,
студентка 42-А групи
факультету філології та історії
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка

ТВОРЧИСТЬ ПАУЛО КОЕЛЬО – ВИЗНАЧНЕ ЯВИЩЕ В
ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКОМУ ДИСКУРСІ ХХІ СТОЛІТТЯ

Науковий керівник: асистент кафедри
української мови, літератури та методики
навчання Гричаник Н. І.

У статті проаналізовано творчість бразильського письменника Пауло Коельо в контексті літератури постмодернізму. Визначено риси індивідуального стилю митця. Доведено, що його романи і повісті-притчі – це художній вияв новаторських літературних тенденцій.

Ключові слова: постмодернізм, роман, повість-притча, інтертекстуальність, міф, образи-символи.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Кризовий стан сучасного світу із властивими йому тенденціями розпаду цілісності, філософією розпачу і песимізму й одночасною потребою подолання цього стану через пошуки нових цінностей і своєрідної мови породжує складну і специфічну культуру, яка отримує назву «постмодерн».

Постмодернізм – одне із найяскравіших і потужних культурно-літературних явищ II половини ХХ–ХХІ століть, яке в художній формі розкриває нову парадигму світосприйняття і світовідчуття, художньо висвітлює ті кардинальні зміни, що відбуваються в суспільстві, утверджує відсутність поетикальних канонів, трансформує традиційні жанри у складні новаторські.

Зasadничі принципи постмодерністської поезики знаходять своє вираження у творах письменників-інтелектуалів, новаторів, майстрів жанрового експериментування, знавців специфіки розвитку світового літературного процесу Умберто Еко, Італо Кальвіно, Джозефа Хеллера, Мілана Кундери, Мілорада Павича, Джона Барта, Джона Фаулза, Кристофа Рансмайра.

Вагоме місце серед указаних письменників займає Пауло Коельо – надзвичайно відомий письменник-постмодерніст, який увіходить до числа

найпопулярніших авторів сучасності. Його книги опубліковано більше, ніж у 100 країнах світу, а кожен новий твір стає сенсацією й має незмінний успіх серед читацької аудиторії. Х. Аріас пише: «...він ...більше, ніж письменник...Він надзвичайно різностороння людина і може вважатися символом нашої епохи. Його книги не просто вигадка, інакше навколо них не кипіли б такі пристрасті і у нього не було б стільки відданих прихильників»[1, с. 159].

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Творчість Пауло Коельо перебуває в центрі уваги науковців. В останні роки у літературознавстві з'явилася низка статей А. Шестак, А. Дністровського, М. Гловінського, Н. Фатеевої, О. Бульвинської, Д. Копанської, О. Бакушинської, Г. Балтаєвої, в яких автори розглядають твори майстра в історико-культурному контексті ХХІ століття, визначають морально-етичний аспект поетики його творів, аналізують процес становлення художнього методу прозаїка, виділяють складні системи образів і символів. Учені зазначають, що кожний твір автора – це світовий бестселер.

Мета статті – довести, що прозова спадщина Пауло Коельо займає особливе місце у світовій постмодерній літературі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Творчість всевітньо відомого бразильського письменника Пауло Коельо – надзвичайно складне та багатогранне явище сучасного світового літературного процесу. Його літературний доробок – це коментовані антології, збірки філософських притч та оповідань, романи. Серед них найвідомішими є «Алхімік» (1988), «Бріда» (1990), «П'ята гора» (1996), «Вероніка вирішує померти» (1999), «Диявол і сеньйорита Прим» (2001), «Одинадцять хвилин» (2003), «Заїр» (2005).

Дослідник творчості письменника А. Шестак пише: «Стиль Коельо іноді називають «фармацевтичним», мотивуючи таке визначення однотипністю «рецепту» кожного його бестселера: нехитрий сюжет, головні герої – молоді, привабливі зовнішньо і духовно, вдало дібрані міфи і притчі, раз по раз трапляються «елегантні діалоги з присмаком філософії», і, звісно ж, обов'язковий хеппі-енд. Виходить так, ніби П. Коельо винайшов універсальну формулу бестселера, якої послідовно дотримується при написанні своїх книг»[6, с. 167]. Означена сентенція вказує на оригінальність та новаторство творчості П. Коельо, його письменницьку унікальність і багатогранний талант.

Уже в повісті «Алхімік» викристалізуються головні доміанти творчості письменника. Так, у кожному зі своїх творів він ставить основну мету – донести до читача свої гуманістичні та філософські ідеї. Відтак обирає лінійний та хронікальний сюжет, який значно ускладнює розуміння змісту твору.

Характерною особливістю авторського стилю П. Коельо було

навмисне відсторонення від власної, авторської, оцінки тих чи інших подій, ситуацій, що дає читачеві можливість самому зробити правильні висновки. Таке відсторонення досягалося шляхом широкого використання літературних і міфологічних алюзій, ремінісценцій.

Особливе місце у прозовій спадщині бразильського письменника займає поняття «інтертекстуальність» як використання компонентів будь-якого тексту в структурі художнього твору для реалізації авторського задуму та активізації читацького сприйняття. Найчастіше, створюючи новий твір, він спирається на гіпотексти. Наприклад, головний герой роману «Заір» так само, як і протагоніст у повісті «Алхімік», проходить «путь Сантьяго»: «Я полетів в Іспанію і тридцять вісім днів йшов по шляху Сантьяго» [5, с. 31].

Він апелює до підсвідомості читача, звертаючись до міфу, створюючи універсальні образи-архетипи, міфологеми. Найчастіше в його творах трапляються міфологеми Воїна Світла (воїн, який весь час самовдосконалюється, висуває певні вимоги до себе та інших, керується розумом, а не емоціями), Душі Світу (певна інстанція, що допомагає реалізувати людські бажання), Алхімічної людини (особистість морально стійка, впевнена у своїх силах, самодостатній оптиміст). Крім того, на сторінках творів читачі натрапляють на образи і символи, що представляють міфологічну спадщину різних народів Азії, Африки, Європи. Автор представляє природу, людей і події в такому ракурсі, що вони ніяк не вкладаються в контекст сучасного життя і легше інтерпретуються за допомогою міфологічних образів.

Наступний чинник, що зумовив специфіку художнього світу інтелектуальної творчості Джона Фаулза – екзистенціалістський (самотність індивіда і фінальна концепція людського буття). Таке світосприймання зумовило сюжетно-композиційні ознаки деяких творів автора – статичну дію та хронотопну фіксованість героїв [3, с. 48].

Сенс людського буття та призначення людини, роль знання знаків, символів у житті, відповідальність людини за свою долю, взаємостунки людини і суспільства, проблема саморозвитку і самотворення, життєвого вибору, ставлення особистості до свого покликання – це низка засадничих проблем, які окреслюють вектор літературних настанов Пауло Коельо. Митець, створюючи філософські твори-перестороги, доводить сучасному читачеві, що бездуховність, аморальність суспільства, відсутність прагнення до самовдосконалення, бажання будувати своє життя і стосунки зі світом за законами Краси, Добра, Істини приведе до дисгармонії.

Висновки дослідження. Творчість Пауло Коельо займає вагоме місце в літературно-мистецькому дискурсі ХХІ століття. Ціннісно-світоглядні переконання прозаїка, його філософське мислення, оригінальність творчого почерку репрезентують творчий геній митця.

Його індивідуальний стиль характеризується певними домінантами: притчевий характер творів, глибокі філософські роздуми, відсутні пейзажі, портрети, розгорнуті характеристики героїв, лаконічність, наявність автобіографічних мотивів. Ця стаття слугуватиме розширенню та поглибленню нашого уявлення про творчість і особистість Пауло Коельо.

Література

1. Ариас Х. Исповедь паломника / Хуан Ариас; [перев. с исп. Н. Морозова]. М. : София. 2004. 288 с.
2. Бульвинская О. И. «Ты видишь, ход веков – как притча...», жанр философской притчи в творчестве Ричарда Баха и Пауло Коэльо. *Зарубіжна література*. 2004. №2. С. 7–11.
3. Ніколенко О. Постмодернізм – один із найвагоміших мистецьких напрямів ХХ ст. *Всесвітня література та культура в навчальних закладах України*. 2003. № 4. С. 48–51.
4. Новикова І. Не зрійкайся своєї мрії. Матеріали до вивчення роману-пошуку Пауло Коельо «Алхімік», 11 клас. *Зарубіжна література*. 2006. № 15–16 (463 – 464). С. 33–35.
5. Рада І. М. Пауло Коельо: постмодернізм чи після нього? *Всесвітня література та культура в навчальних закладах України*. 2005. №9. С. 29–32.
6. Шестак А. Секрет популярності Пауло Коельо. *Зарубіжна література в навчальних закладах України*. 2004. № 7. С. 165–169.

Резюме

В статтє проаналізовано творчєство бразильского писателя Пауло Коельо в контексте литературы постмодернизма. Определены черты индивидуального стиля художника. Доведено, что его романы и повести-притчи – это художественное проявление новаторских литературных тенденций.

Ключевые слова: постмодернизм, роман, повесть-притча, интертекстуальность, миф, образы-символы.

Summary

The article analyzes the literary work of the Brazilian writer Paulo Coelho in the context of the postmodernist literature. The features of writer's individual style are determined. It is proved that his novels and stories-fables are an artistic expression of innovative literary tendencies.

Key words: postmodernism, novel, story-fable, intertextuality, myth, images-symbols.

Ю. Долинська,
студентка 43-У групи
факультету філології та історії
Глухівського національного
педагогічного університету
імені Олександра Довженка

ПРОЗА ДЖОНА ФАУЛЗА В КОНТЕКСТІ ЛІТЕРАТУРИ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

Науковий керівник: асистент кафедри
української мови, літератури
та методики навчання Гречаник Н. І.

У статті проаналізовано романну спадщину Джона Фаулза у контексті літератури постмодернізму. Окреслено її ідейно-стильові та жанрові особливості, виділено актуальні теми, висвітлено своєрідність системи персонажів.

Ключові слова: постмодернізм, роман, герой-ідеолог, персонаж-архетип, інтертекстуальність, екзистенційний вибір.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Естетична парадигма світової літератури II половини XX – початку XXI століть яскраво представлена постмодерністським мистецтвом. Постмодернізм як відносно цілісна і завершена ідейно-філософська та естетична система характеризується специфічними домінантами: трагічним світосприйняттям та світовідчуттям, розчарованістю, розгубленістю, відчаєм особистості в життєвому вимірі, вичерпністю буття, ігровою, ремінісцентною, міфопоетичною, пародійною складовими сюжету творів, оригінальністю поетичних засобів тощо. У своїх творах письменники звертаються до чужих витворів, використовують аллюзії, тяжіють до прози ускладненої форми, зокрема з вільною композицією, а також перенасичують сюжет іронією.

Одним із найвідоміших представників цього напрямку є Джон Фаулз, який поступово виводить постмодерністську прозу із субкультурного «підпілля» на широкий читацький загал. Романна спадщина митця – доволі вдалий експериментальний вияв тенденцій постмодернізму.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. В останні роки з'являється низка наукових досліджень, що стосується літературознавчого аналізу творчого доробку англійського письменника. Науковці М. Фуко, Р. Барт, Ж. Ліотар, С. Павличко, Т. Гундорова, Н. Жлуктенко, І. Кабанова, С. Толкачов, О. Сачик, Г. Костенко, С. Онега у своїх роботах порівнюють твори

Дж. Фаулза з комплексом постмодерністських, естетичних, етичних, психологічних концепцій, окреслюють специфіку функціонування у творчості письменника складових постмодерністського поетичного дискурсу, здійснюють художньо-ідейний аналіз його найвідоміших романів.

Мета статті – визначити стильові домінанти постмодерністської романної спадщини Дж. Фаулза.

Виклад основного матеріалу дослідження. Художня спадщина відомого англійського письменника, яскравого представника постмодерністської доби Джона Фаулза – вияв співвідношення індивідуально-поетичного та загальнокультурного в межах одного літературного напрямку. В історії зарубіжної літератури він відомий як автор неперевершених романів «Колекціонер» (1963), «Маг» (1965), «Жінка французького лейтенанта» (1969), «Черв'як» (1985), «Деніель Мартін» (1977), «Мантіса» (1982), які вражають жанрово-стильовою різноманітністю (бестселер, окультний роман, детектив, автобіографічний роман, «чорний роман», «вікторіанський роман») та оригінальним поєднанням фантастичної вигадки і реальної буденності, глибокого психологізму та детальних філософських узагальнень. Письменник-постмодерніст не лише вносить зміни в канонічні жанрові різновиди, а й модернізує ту систему суспільно-етичних цінностей, що містив у собі усталений класичний жанр.

Літературознавець та дослідник творчості письменника Л. Баткін відзначає: «... у Фаулза немає двох схожих витворів. Він кожен раз несподіваний, народжується як письменник заново, бо він метаписьменник, і його книги – від жанру і фабули до стилістичної фактури – це метаморфози. У нього, що характерно для постмодерністів, немає власного будинку, зате він по-господарськи розташовується, немов у себе вдома, в готових літературних формах...» [1, с. 270].

У художній структурі романів прозаїка тісно переплітаються і взаємодіють елементи гри («Колекціонер», «Маг»), міфу та міфопоетичного («Маг»), історії («Жінка французького лейтенанта», «Примха»), які істотно впливають на їх сюжетно-композиційне завершення. Ігрова організація оповідних ходів і структури сюжету змушує автора переосмислювати категорії «істинності», «художньої правди», «типизації», «міфологізації», «розважальності», «міфопоетики», «символіки».

Характерною особливістю авторського стилю Дж. Фаулза є навмисне відсторонення від власної, авторської оцінки тих чи інших подій, явищ, життєвих ситуацій, неоднозначної поведінки діючих персонажів, що дає можливість читачеві самому зробити конструктивний висновок. Таке елімінування досягається шляхом широкого використання літературних і міфологічних алюзій, ремінісценцій, інтертекстуальності, культурних

кодів, літературних формул і структур, постійним експериментуванням зі змістом і формою. Найчастіше простежуються літературні паралелі з філософсько-психологічними творами російської класики (М. Достоевський («Злочин і кара», «Записки з підпілля», М. Булгаков «Собаче серце»), зразками світової драматургії (В. Шекспір «Буря», Ф. Дюрренматт «Доручення, або про спостереження спостерігачів за спостерігачами»), сентиментальною творчістю С. Річардсона, реалістичною прозою Ч. Діккенса («Великі сподівання», «Записки Піквікського клубу») та багатьма іншими знаковими творами зарубіжної класики, відбувається переосмислення літературної спадщини Гомера, В. Шекспіра, Д. Дефо, Дж. Остін та інших. Особливий вплив на формування та становлення Дж. Фаулза як постмодерніста має творча спадщина видатного драматурга Вільяма Шекспіра. Митець, зараховуючи В. Шекспіра до «геніїв першого порядку», вказує на його особливу роль у формуванні власного творчого генія: «... все створено виключно його чудовою, вражаючою фантазією... А втім, і сам він, найбільший драматург усіх часів і народів, звівши себе на вершину Парнасу, виявився дуже далеко від вас, від мене і від усього того, що представляється нам сьогодні настільки важливим і суттєвим ...» [2, с. 41]. Текстові та ідейні запозичення дають можливість авторові переосмислити та розкрити сучасне бачення злободенних суспільних проблем.

Романи Дж. Фаулза окреслюють складні філософські та соціальні проблеми, зображують трагізм і приреченість людського буття через певні суб'єктивні чинники, утверджують ідею екзистенційного вибору та свободи особистості, розкривають суперечливість людських взаємин, обґрунтовують роль та функції науки, мистецтва та літератури в сучасному світі, висвітлюють естетичну концепцію митця. Герої творів чітко поділяються на дві полярні категорії:

- герої-ідеологи, які є носіями певних авторських ідей, поглядів на життя та літературу. Вони не є ідеалами, але мають життєву мету – істотно змінити суспільство, розпочавши із самих себе. Такими особистостями є Клеп та Міранда («Колекціонер»), місіс Поултні («Жінка французького лейтенанта»), Кончіс та Лілія де Сейтас («Маг»);
- персонажі-архетипи стають уособленням егоїзму, духовної обмеженості, меркантильності, філістерства. Вони поставлені в ситуацію екзистенційного вибору, від якого залежить їхня подальша доля. Такі герої (Ніколас Ерфе («Маг»), Чарльз Смітсон («Жінка французького лейтенанта»)) – суперечливі особистості, оцінку дій та вчинків яких має зробити тільки компетентний читач.

У деяких романах письменник створює образ автора та образ читача, показуючи їх одразу в двох сферах – естетичній та етичній – і визначаючи їхню домінуючу роль у розумінні філософської концепції митця.

Світоглядною основою творчості Дж. Фаулза є гуманізм, оскільки автор вважає, що література повинна сприяти духовному вдосконаленню людини, містити виховний аспект.

Висновки дослідження. Творчість Дж. Фаулза – непересічне явище сучасного літературного процесу. Його романістика вирізняється витонченістю стилю, вишуканою манерою письма, інтелектуалізацією змісту й форми, поєднанням фактичного, документального з вигаданим, фантастичним, відсутністю усталених жанрових канонів.

Література

1. Баткин А. Автор, оказывается, не умер. *Иностранная литература*. 2002. №1. С. 268–271.

2. Кавкова О. Істинність магічного простору мистецтва: [За романом Дж. Фаулза «Маг»]. *Всесвіт*. 2002. №11–12. С. 44–49.

Резюме

В статье проанализировано романное наследие Джона Фаулза в контексте литературы постмодернизма. Определены его идейно-стилевые и жанровые особенности, выделены актуальные темы, отображено своеобразие системы персонажей.

Ключевые слова: постмодернизм, роман, герой-идеолог, персонаж-архетип, интертекстуальность, экзистенциальный выбор.

Summary

The article analyzes John Fowles' novel heritage in the context of the postmodernist literature. Its ideological and stylistic and genre features are outlined, the topical themes are determined, the originality of the characters' system is highlighted.

Key words: postmodernism, novel, hero-ideologue, character-archetype, intertextuality, existential choice.

УДК 821.162

**Ю. Мирошниченко,
студентка 42-А групи
факультету філології та історії
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка**

**СИСТЕМА КОНФЛІКТІВ РОМАНІВ-АНТИУТОПІЙ
О. ГАКСЛІ «ЯКИЙ ЧУДОВИЙ СВІТ НОВИЙ!» ТА К. ВОННЕГУТА
«КОЛИСКА ДЛЯ КІШКИ»**

**Науковий керівник: кандидат філологічних
наук, старший викладач кафедри**

У статті проаналізовано ідейно-змістовий та художній рівні вияву конфліктів у романах О. Гакслі «Який чудовий світ новий!» і К. Воннегута «Колиска для кішки». Зазначено, що типологічні сходження та відмінності між творами існують у розв'язанні конфлікту, притаманного антиутопіям, – конфлікту між людиною і системою.

Ключові слова: антиутопія, конфлікт, оповідач, художній простір.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Конфлікт є основою кожного літературного твору і передбачає присутність двох протилежних точок зору або сторін, загострення протиріч, між якими рухається сюжет. Вивчення конфлікту як рушійної сили художнього твору сприяло виокремленню різних його типів. Особливо виразною і змістовною видається дослідникам система конфліктів, покладена в основу романів-антиутопій. Цим зумовлена зростаюча популярність цього жанру упродовж ХХ і на початку ХХІ століття як серед письменників – зарубіжних (Є. Замятін, Дж. Орвелл, О. Гакслі, А. Платонов, Е. Берджесс, Р. Бредбері, К. Воннегут та ін.) і українських (Т. Антипович, В. Винниченко, Ю. Винничук, О. Ірванець, Я. Мельник, А. Чапай, О. Шинкаренко та ін.), так і серед читачів.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Наукове вивчення антиутопії в українському і російському літературознавстві розпочалося з другої половини 1980-х років, коли спав ідеологічний тиск і почалася публікація текстів. Проблеми антиутопії в цілому, а також творчість окремих авторів вивчали Б. Ланін, М. Липовецький, О. Ніколенко, Ю. Латиніна, Г. Нефагіна, О. Зверев та ін. Серед зарубіжних досліджень варто відзначити доробок Г. Морсона, Ц. Тодорова та ін. На сучасному етапі особливості антиутопії розглядаються у працях Л. Барташевич, В. Іванцова, О. Копач, К. Кумар, Г. Сабат, О. Стрельцової та ін.

Мета статті полягає у спробі проаналізувати систему конфліктів, представлену у романах-антиутопіях О. Гакслі «Який чудовий світ новий!» і К. Воннегута «Колиска для кішки». Акцент зроблено на типологічному зближенні британського і американського варіантів антиутопії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Англійський письменник Олдос Леонард Гакслі – поет, есеїст, журналіст, знакова постать у світовій літературі ХХ століття. Від часу своєї появи його романи були справжніми літературними сенсаціями, такими вони залишаються й досі. У романі «Який чудесний світ новий!» (1932) зображено недалеке майбутнє людства з негативними, принаймні з точки зору сучасної людини, тенденціями та змінами. Сюжет твору

розгортається поступово, але вимагає від читача максимальної концентрації уваги. Науково-технічний прогрес докорінно змінив життя людей, сприяв переоцінці і занепаду традиційних категорій, знівельовав поняття історії, релігії, сім'ї, втрутився в регулювання відносин між чоловіком і жінкою, встановив залежність рівня споживання від рівня добробуту.

Наріжним конфліктом роману є протистояння людини і системи з виразними ознаками тоталітаризму, людини і влади. О. Гакслі розгортає цей конфлікт через системний аналіз історії цивілізації, історії влади, історії взаємостосунків людини і техніки. О. Бандровська відзначає, що творчість англійського письменника має велике значення для розуміння художньої та інтелектуальної культури ХХ ст., оскільки в ній відтворено «складний, перехідний період західноєвропейської свідомості в добу становлення технократичної цивілізації, знецінення особистості в ім'я нації, держави, майбутнього» [1, с. 13]. Відомий як один із найосвіченіших людей свого часу, який мав енциклопедичні знання майже в усіх галузях науки, О. Гакслі пропонує уявити суспільство, в якому реалізовані ідеї планової економіки, технологічної революції, психоаналізу, справдилася віра в те, що розум і наука здатні розв'язати усі проблеми.

На перший погляд цей закритий змодельований світ видається ідеальним, утопічним. В основу моделі майбутнього світу покладено ідеї соціально-економічної концепції першої половини ХХ ст. – так званого фордизму. Уявна Світова держава веде свій початок від дати запуску першого промислового конвеєра Генрі Форда, тобто від 1908 року, а видатний американський економіст і підприємець виконує в романі роль бога. Гасло Нового світу – «Однаковість, стабільність, споживання» – увиразнює особливість існування суспільства в майбутньому. Як бачимо, перед нами абсолютизований критерій стабільності, який позбавляє суспільство розвитку, а отже, і конфлікту. «Стабільність, усталеність, міцність. Без стабільного суспільства не може існувати цивілізація. А стабільне суспільство неможливе без стабільного члена суспільства», – проголошує в романі головний управитель світу Мустафа Мوند [3, с. 56].

Держава як орган абсолютної влади придушує вільний вибір, викоринює саме поняття, ідею свободи. Вона дозволяє людині мати бажання, переконує не відмовлятися від них, однак сама ж ці бажання і формує через систему навчання. Держава чітко регулює склад населення, його уподобання і настрої, поділяючи людей на групи, касти. Людина стає заручником системи, але не усвідомлює її негативних проявів. Для підкреслення ворожості цієї системи людині автор обирає опозиційні символи, знаки, осмислення яких призводить до глибшого розуміння конфлікту. Найперше це стосується особистого простору людини. Звичайний громадянин Світової держави не вважає його

відсутність загрозливим на відміну від героя антиутопії – людини, яка наважилася на осмислення існуючого порядку. Так, Бернарда Маркса виснажує і дратує прозорість створеного системою простору. Він разом із Джоном Дикунном знаходить біль компактний, «непрозорий» простір, як-от вертоплан, покинутий маяк.

Відсутність або прозорість особистого простору автоматично позбавляє його наповненості, що визначається такими категоріями, як сім'я, дім, культурні, історичні цінності. Громадянам Світової держави важко уявити, як це «жити зі своєю родиною», що таке «вдома, дім», «свої діти». Вони впевнені, що колишній світ, який «був переповнений» батьками, матерями, братами, сестрами, саме через це «потопав у нужді», був «переповнений <...> всілякими збоченнями», «захлинявся у самогубному божевіллі» [3, с. 64–65]. Від минулого уже давно відмовилися. «Історія – це суцільна нісенітниця», – пише О. Гакслі про сприйняття історії громадянами Світової держави [3, с. 51].

Незважаючи на те, що центральним конфліктом роману «Який чудесний світ новий!» є протистояння між людиною і системою, автора не цікавлять переживання, внутрішній світ героя – Бернарда Маркса. Набагато більше важить для О. Гакслі тло, на фоні якого розгортаються події, відбуваються трансформації суспільства. Тому так прискіпливо описано приміщення «Лондонського провідного інкубаційно-зумовлювального центру», до дрібниць змальовано особливості облаштування інкубаторів і декантувальних кімнат. Люди, народжені в інкубаторах, поповнюють собою одну із каст (бета, гамма, дельта, епсилони), представники кожної із яких мають завдяки хімічному втручанню набір заздалегідь закладених у них якостей (від фізичних, зовнішніх, до інтелектуальних).

Роман Курта Воннегута «Колиска для кішки» також має розвинену систему конфліктів. Цей фантастичний роман-антиутопія був написаний 1963 року і приніс авторові світове визнання. Створений після Другої світової війни, цей твір також насичений усіма рисами роману-перестороги. Домінантною у творі є проблема дегуманізації світу і відповідальності вченого за свої відкриття. Сюжет обертається навколо смертельно небезпечної речовини «Лід-9», створеної Феліксом Гоннікером, чий відкриття сприяли появі атомної бомби. Найбільшою розвагою вченого є «гра» в науку. Його не цікавлять люди, власна родина, наслідки, до яких можуть призвести його досліді.

Конфліктність твору від початку зумовлена ворожістю минулого до майбутнього. Іронічно-глушливий або сумно-скептичний тон оповіді дозволяють відчутти авторську позицію, зрозуміти специфіку воннегутівського погляду на світ, людину, історію, релігію, владу, у чомусь дотичного до постмодерністської концепції. Художнім простором «Колиски для кішки» К. Воннегут обирає вигадану республіку Сан-

Лоренцо, засновники якої – Маккейб і Джонсон – вирішили побудувати державу-утопію, де усі громадяни були б рівні між собою. Однак Н. Овчаренко переконана: алегоризм оповіді Курта Воннегута щоразу повертає читача до Америки, письменник «уявляє собі світ як одну величезну Америку» [4, с. 186]. Причому в розкриття теми «американської мрії» К. Воннегут свідомо вносить долю песимізму.

Здебільшого в романах К. Воннегута присутній оповідач-екскурсовод, який відчужено розповідає про все, що відбувається навколо. Роман «Колиска для кішки» у цьому плані не є винятком. Оповідач Джон, або, як він сам себе називає, Йона, ставить собі за мету написати про те, чим займалися різні люди в той день, коли вибухнула Хіросіма. Звісно, найбільше його цікавить, що робив саме тоді «батько атомної бомби» – Фелікс Гоннікер. Оскільки на момент оповіді вчений уже помер, оповідач зустрічається із його сином, потім із його колегами-науковцями, дізнається про можливе, зроблене ним наприкінці життя чергове відкриття – винайдення речовини під назвою «Лід-9», яка може призвести до всесвітньої катастрофи, а потім потрапляє на вигаданий острів – державу Сан-Лоренцо, де спілкується вже з усіма дітьми Гоннікера, і де згодом внаслідок збігу певних обставин стається непоправна світова катастрофа.

У вирішенні конфлікту між людиною і системою, яка є породженням науково-технічного прогресу, К. Воннегут дає можливість чітко зрозуміти свою позицію – він засуджує людину за її безвідповідальність, за її ницість і бездуховність, які здатні призвести до самознищення.

Вартим окремої уваги є конфлікт людини й релігії, причому релігії штучної, вигаданої заради влади і контролю над людиною. Використання боконізму на острові Сан-Лоренцо – конкретний приклад тиранії. Причому в цій державі офіційною релігією є християнство, але насправді усі його мешканці – боконісти. Такий алегоричний підтекст увиразнює подвійний смисл конфлікту, що реалізується у приховуванні людиною своєї справжньої сутності й ігноруванні таких елементарних цінностей, як доброта, милосердя, справедливість тощо.

Висновки дослідження. Британський і американський варіанти романів-антиутопій схожі представленими у них системами конфліктів, однак різняться специфікою їх художнього осмислення і вирішення. Обидва письменники – О. Гакслі і К. Воннегут – торкаються теми науково-технічного прогресу і вказують на неспроможність людства, яке торує стежку наукових відкриттів, зберегти своє моральне, гуманне обличчя. З метою актуалізації уваги до наріжного конфлікту антиутопій – зіткнення людини із системою – письменники звертаються до різних, часом відмінних за своєю спрямованістю наративних стратегій (від включеного у процес розбудови Світової держави оповідача роману «Який чудовий світ новий!» до відстороненого оповідача у романі

«Колиска для кішки»). Загостренню конфлікту людини і влади, людини й історії, людини й релігії у романі О. Гакслі сприяє позбавлений надмірної емоційності тон оповіді. Натомість оповідна манера К. Воннегута дозволяє осмислити конфліктність ситуації крізь призму алегоризму, анекдотичної ситуації, почасти абсурду.

Дослідження особливостей британської і американської версій романів-антиутопій на матеріалі творчості О. Гакслі і К. Воннегута не вичерпується розглядом питання про природу і систему конфліктів, а потребує зіставлення й наукового осмислення текстів на рівні хронотопу, системи образів тощо.

Література

1. Бандровська О. Технології замість гільйотини: Влада і людина в романі Олдоса Гакслі «Чудовий новий світ». *Вісник Львівського університету*. Серія іноземні мови. 2012. Вип. 20. Ч. 1. С. 11–18.
2. Воннегут К. Колиска для кішки [Текст]; пер. А. Немірова. К. : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 240 с.
3. Гакслі О. Який чудесний світ новий! / пер. з англ. В. Морозов. Л. : Видавництво Старого Лева, 2016. 368 с.
4. Овчаренко Н. Антиутопії Курта Воннегута. *Всесвіт*. 1974. № 4. С. 185–187.

Резюме

В статье проанализированы идейно-смысловая и художественный уровни проявления конфликтов в романах О. Хаксли «О дивный новый мир!» и К. Воннегута «Колыбель для кошки». Отмечено, что типологические сходство и отличия между произведениями существуют в решении конфликта, присутствующего антиутопиям, – конфликта между человеком и системой.

Ключевые слова: антиутопия, конфликт, рассказчик, художественное пространство.

Summary

The article analyzes the ideological, semantic and artistic levels of the conflicts expression in the novels by A. Huxley «Brave New World» and K. Vonnegut «Cat's Cradle». It is noted that typological similarities and differences between the works exist in the solution of the conflict which marked anti-utopias – the conflict between the man and the system.

Key words: anti-utopia, conflict, narrator, artistic space.

УДК 82.0.09

К. Сиявська,
студентка 42-А групи
факультету філології та історії
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка

СПЕЦИФІКА КОМІЧНОГО ТА ФАНТАСТИЧНОГО В ЗОБРАЖЕННІ СВІТУ ТА ЛЮДИНИ У ТВОРАХ Е. БЕРДЖЕСА

Науковий керівник: кандидат педагогічних
наук, асистент кафедри української мови,
літератури та методики навчання Чайка О. М.

У статті розглядаються особливості романістики Е. Берджеса. Головна увага зосереджена на аналізі авторського бачення світу та людини крізь призму комічного та фантастичного на матеріалі роману «Механічний апельсин».

Ключові слова: антиутопія, комізм, комічне, фантастичне, школа «чорного гумору», засоби комічного, сатира.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Ентоні Берджес – представник англійської літератури ХХ століття, якого по праву вважають одним із найвидатніших інтелектуалів нового часу. Його твори є яскравим прикладом сатиричного зображення навколишньої дійсності. У своїх антиутопічних романах Е. Берджес відштовхується від власних інтересів і поглядів, розкриваючи майбутнє сповненим песимізмом й катастрофічності. Проте, досліджуючи художній світ письменника, стає очевидним, що важливою ознакою антиутопічного тексту англійського романіста є віднаходження й майстерне змалювання комічного у трагічному, фантастичного у буденному.

Зважаючи на злободенність проблем, порушених у творчості Е. Берджеса, самобутність автора у розкритті характерів головних героїв, філософське осмислення ним буття сучасної людини, ми вважаємо актуальним вибір теми наукового дослідження. Її новизна полягає в необхідності детального вивчення специфічних рис антиутопічного роману англійського митця.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв’язання визначеної проблеми. Західноєвропейське літературознавство накопичило чималий досвід дослідження життєвого та творчого шляху письменника (Дж. Агеллер, Л. Роджер, Дж. Стінсон, Б. Харольд). Проте вітчизняні науковці ще не зробили всебічного аналізу прозового доробку Ентоні Берджеса. Увага таких літературознавців, як А. Бабушкіна, Ю. Вишневецької, А. Дорошевича, С. Пилипенка,

Л. Хабібুলліної та ін., спрямована на дослідження літературно-критичної діяльності митця 60-х років і висвітлення ідейно-тематичного змісту найбільш популярного його роману – «Механічний апельсин». На жаль, лише деякі критики у своїх роботах зробили спробу розкрити вплив антиутопічної традиції на творчість англійського романіста (С. Брандіс, Ю. Жаданов, Г. Морсон, В. Муравйов, Е. Петікс, Л. Хабібулліна та ін.). Отримані ними результати цілком логічно вказують на необхідність поглянути на твори Е. Берджеса крізь призму комічного та фантастичного зображення людини і світу в його творах.

Мета статті – ґрунтовно дослідити специфіку комічного та фантастичного в романотворчості Е. Берджеса, розкрити оригінальний підхід автора до зображення світу й людини на матеріалі роману «Механічний апельсин».

Виклад основного матеріалу дослідження. Під впливом загальних рис антиутопії ХХ ст. у романотворчості Е. Берджеса формуються такі характерні ознаки, як комізм, фантастичність і розважальний пафос. Комічне, що є способом світосприймання й одним із найважливіших змістових компонентів тексту, являє собою складну комбінацію зображувально-виражальних засобів, які відображають картину художнього світу письменника. Новаторство Ентоні Берджеса розкривається в майстерному поєднанні комічного за формою і трагічного за своєю суттю. За допомогою сатири, сарказму та прийомів «чорного гумору» він змальовує перед читачами трагічну картину суспільства, у якому молоде підростаюче покоління, надія та гордість майбутнього, є духовно спустошеним і морально скаліченим.

Поєднання в романах англійського письменника комічного та трагічного дає підстави літературознавцям розглядати його творчість у контексті кращих традицій школи «чорного гумору». Е. Петікс зазначає, що сатира письменника «настільки болюча і несамовіта, що вона виходить за рамки сатири, стаючи «чорною комедією» [5, с. 4].

Школа «чорного гумору» виникла в 50-х роках ХХ століття, проте найбільш яскраво виявила свої особливості в 60–70-х рр. Цю течію очолили письменники, для яких ключовими поняттями стали іронія, пародіювання, герої-маріонетки, сміх над страшним і т. д. Персонажі «чорних гумористів» – абсолютно спустошені духовно люди, які сприймають реальність як хаотичний рух у нікуди. «Основний закон художнього світу для письменників цієї школи – це закон верховенства сміху, всеосяжний і універсальний, оскільки його природа не викривальна, а мета не конкретизується» [3, с. 18]. Е. Берджес майстерно поєднує у своїх творах усі ці риси, створюючи свої романи за принципом так званого абсурду. Його мета – поставити людину перед лицем зіпсованого, абсурдного та часто смішного світу.

Широкий діапазон засобів комічного, характер їх творчої реалізації англійським письменником яскраво представлено в романі «Механічний апельсин». Трагічний комізм твору досягається завдяки різним художнім прийомам, які літературознавці називають засобами комічного: контраст, каламбур, гіпербола, гротеск тощо.

Контрасти в поглядах, вчинках, уміннях надзвичайно яскраво та промовисто розкривають негативні риси характеру й вади героїв. У романі цей засіб простежується через несумісність захоплення головного героя класичною музикою і його аморальної поведінки: «Музика завжди настобурчувала мене, братики, й викликала таке відчуття, ніби сам Бог, ладний ударити громом і блискавкою, віддає волаючих челоуеков і цип під мою – ха-ха-ха! – владу» [1, с. 7].

Оригінальному втіленню ідейного задуму автора в романі також сприяє каламбур, або близьке за значенням поняття паронимазії. Яскравим прикладом цього засобу комічного є слова Алекса: «Мовляв, велика музика й велика поезія здатні погамувати сучасну молодь і зробити її більш цивілізованою. Цивілізованою – сифілізованою!» [1, с. 11].

З метою висміювання зображуваного у творі поширеним є вживання гротеску та гіперболи: «Кишені у нас розносило від бабок», «і тут ти вже готовий йти до Бога в рай», «вся така зморщена, ніби їй тисяча років», «серце ледве на підлогу не вивалилося» і т. д. [Там само].

Особливо важливим є те, що головним способом художнього відображення дійсності в романі англійський прозаїк обирає сатиру, суть якої полягає в гострому осудливому висміюванні негативних явищ і вад людини, суперечностей соціального життя. Створення сатиричного комізму в художній структурі роману «Механічний апельсин» проявляється на різних рівнях, основними з яких є образний, стильовий, ситуаційний, мовний тощо.

На образному рівні автор використовує такі важливі засоби, як портретна характеристика героя, аналіз його поведінки, ставлення до оточуючих. Наприклад, у романі сатира виявляється в зовнішності персонажів: «Ми, всі четверо, одягалися за останньою модою. В ті часи це означало носити вузюсінькі «дудочки» з нашитою на матню так званою «формочкою для желе» – латкою, що оберігала штани й правила воднораз за таку собі прикрасу, яку можна було чьотко розрізнити при певному освітленні...» [Там само, с. 14].

Основним засобом творення комічного на стильовому рівні є змішування елементів різних стилів. Так, у творі поряд з художнім стилем уживається конфесійний, використовуються елементи розмовно-побутового стилю: «А в самого і голос тремтить, і руки теж. А я йому у відповідь: – Не бійся. Нехай страх покине твоє серце, брат мій, забудь про нього і не трясись від страху ніколи» [Там само, с. 42].

Втіленням сатиричного в романі є також і комічна ситуація. «Тоді бібліотекар сказав: – Ладно, дзвоню у поліцію. – І тоді я заорав що було мочі, ніколи в житті я так не кричав: – Так! Так! Так! Зробіть це, захистіть мене від цих безумних стариків!» [1, с. 36]. Ситуація досягає свого комічного змісту, якщо врахувати те, що крик про порятунок належить колишньому малолітньому бандиту і гвалтівнику, який завжди зверхньо ставився до поліції.

Також досить цікавим засобом комічного є мова персонажів. У «Механічному апельсині» письменник використовує молодіжний сленг, російські слова, так звану штучну мову «надцять», якою розмовляють герої твору. «Надцять», на думку автора, – це мова молоді майбутнього, у структурі якої поєднуються циганська говірка, російський, англійський і американський сленги. Це суміш молодіжних сленгів 60-х – 80-х років, де домінують слова англійського походження (що, до речі, стало загальноприйнятою тенденцією мовного розвитку сучасного суспільства): «Ще можна було pitt «молоко з ножами», як це у нас називалося, від нього йшов tortsh, і хотілося dratsing, хотілося gasitt кого-небудь по повній програмі, одного усім kodloi, а того вечора, з якого я розпочав свою розповідь, ми якраз те саме й пили» [Там само, с. 12].

Комізм на мовному рівні досягається також і за рахунок уживання героями вигуків: «дрррррр», «бллін», «пир-дир-дир-дир», «доц хлись-хлись, грім бабах» і т. д. Герої, вживаючи ці слова в недоречних ситуаціях, одночасно викликають сміх і співчуття, бо їхнє мовлення надзвичайно бідне.

Усі вищезазначені засоби створюють у романі комічний ефект, який за своїм змістом є трагічним. А це у свою чергу доводить правоту Е. Берджеса у формулюванні свого творчого кредо: «Я намагався писати комічні романи про трагічну долю людини» [2].

Також друга половина ХХ століття дала новий поштовх розвитку наукової фантастики. Вона трактується як філософський феномен сучасності, як спосіб філософського пізнання світу. Письменники-фантасти у своїх творах намагаються сформулювати перспективи розвитку науки та техніки, тим самим передбачаючи формування нових людських цінностей. Вони виступають у ролі експертів, даючи ті чи інші прогнози щодо впливу науково-технічного прогресу на людей. Так, наприклад, Ентоні Берджес у романі «Механічний апельсин» розкриває події, які відбуваються в недалекому майбутньому, показуючи нові наукові методи, що допоможуть зробити зі злочинця «добропорядного» громадянина. Своєрідне «промивання мізків» методом «виснаження свідомості та придушення волі» має змінити жорстоку вдачу та схильність до агресії головного героя твору. Англійський романіст по-своєму підходить до створення моделі антигуманного суспільства

майбутнього. Використовуючи принципи антиутопічної літератури, Е. Берджес застерігає, що бездумні наукові дослідження над Природою і Людиною, нівелювання особистості, маніпулювання її свідомістю, надмірна жорстокість, руйнування класичної культури та тисячолітніх традицій неодмінно призведуть до всесвітньої катастрофи.

Наукова фантастика дуже часто асоціюється з термінами «антиутопія» і «роман-попередження». Деякі дослідники відзначають, що такими поняттями останнім часом позначають один із напрямів фантастичної літератури. Автори-фантасти намагаються передбачити майбутнє як і письменники-антиутопісти. Правомірним є твердження О. Сердюкової: «Жанр антиутопії від самого початку свого виникнення мав футуристичну спрямованість і яскраво виражений прогностичний характер» [4, с. 51].

Висновки дослідження. Отже, своєрідна манера письма прозаїка обумовлена передусім особливостями його світогляду та світосприймання. Зображуючи страшні картини майбутнього розвитку людства, Е. Берджес неначе підказував суспільству, що в майбутнє не слід дивитися з особливим оптимізмом, що ХХІ ст. не стане виключенням. Книги англійського романіста сповнені думок про життя, поведінку та світогляд людини. Саме такі твори допомагають зрозуміти прийдешнє, щоб людство було готовим до будь-яких випадкових переворотів у своїй непростій історії.

Література

1. Берджес Е. Механічний апельсин. *Всесвіт*. 1990. № 5. С. 3–66.
2. Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник. У 2 т. / За ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. Т.1: А-К. С. 129–131.
3. Киреева Н. В. Постмодернізм в зарубіжній літературі. Москва : Изд-во «ФЛИНТА», 2014. С. 18.
4. Сердюкова О. Образ майбутнього в соціальній фантастиці Е. Берджеса. *Простір літератури*. Київ : Вид-во «Логос», 2002. 239 с.
5. Хабибуллина Л.Ф. Антиутопія в творчестві Е. Бёрджесса : автореф. дисс... д-ра філол. наук : 10.01.05. Казань. 32 с.

Резюме

В статтє рассматриваются особенности романистики Э. Бёрджесса. Основное внимание сосредоточено на анализе авторского восприятия мира и человека сквозь призму комического и фантастического на материале романа «Заводной апельсин».

Ключевые слова: антиутопия, комизм, комическое, фантастическое, школа «черного юмора», средства комического, сатира.

Summary

The article deals with the creative features of E. Bergess' novels. The main attention is paid to the analysis of the author's vision of the world and a person through the prism of comic and fantastic in the novel «Clockwork orange».

Key words: dystopia, comic, fantastic, school of «black humor», comic means, satire.

УДК 821.411.16.09 Шол-31

**Л. Солодка,
студентка групи У-43
факультету філології та журналістики
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка**

ШОЛОМ–АЛЕЙХЕМ ЯК ГУМАНІСТ І ОСПІВУВАЧ ВІЧНОГО КОХАННЯ

**Науковий керівник: кандидат філологічних
наук, старший викладач кафедри світової
літератури Фісак І. В.**

У статті висвітлено результати аналізу роману «Пісня пісень» Шолома-Алейхема: визначено деталі, символи, фольклорні елементи твору.

Ключові слова: кохання, символи, фольклорні елементи, колористика, біблійні мотиви.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Славне ім'я Шолом-Алейхема, у перекладі – «Мир Вам» (справжнє ім'я Рабинович Соломон Наумович), – єврейського письменника тісно пов'язане з Україною. Він – один із основоположників сучасної художньої літератури мовою ідиш – сучасна мова єврейського населення Східної та Центральної Європи, а також США. Склалася в результаті взаємодії верхньонімецьких діалектів із семітськими (староєврейськими, арамейськими) і слов'янськими елементами [6, с. 141]. Письменник має великий світлий творчий доробок: десять романів, двадцять п'єс, сотні повістей, оповідань і статей, що перекладені на десятки мов світу. Шолом-Алейхем – гуманіст, патріот свого краю, який всім серцем вболівав за долю нації в години печалі і радості. Як письменник, для якого народ був понад усе, він визначив своє життєве кредо: «Між народом і письменником існує міцний, вічний зв'язок; тому кожен такий письменник є для свого народу і слугою, і жерцем, і пророком, поборником правди і справедливості; тому кожен народ любить такого

служу Божого, жерця, пророка, борця, який утішає народ у його горі, радіє його радощами й висловлює його ідеї, думки, надії та сподівання...» [6, с. 140]. Шолом-Алейхем довгий час жив на теренах України, більшість подій, про які він писав, відбуваються теж на цих землях, однак це не більше, ніж тло розгортання подій; насправді це прототипи єврейських міст, менталітету. Ціннісним для нас, українців, є те, що у творах письменника трапляються описи української природи, використання українських лексичних засобів, усної народної творчості, відбиття народного колориту. Це говорить про те, що для автора ці деталі були важливими і суттєвими.

В Україні Шолом-Алейхем гідно поцінований: у Переяславі відкрито музей-садибу (де народився письменник 18 лютого (2 березня) 1859), у Києві – пам'ятник письменнику, у 1999 році Кабінет Міністрів України затвердив рішення Київської міської державної адміністрації про створення музею-квартири Шолома-Алейхема в українській столиці. Також багато вулиць в Україні названо на честь письменника, зокрема у Харкові, Львові, Києві, Дніпрі, Полтаві та інших містах.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Про життя і творчість Шолома-Алейхема дізнаємося із ґрунтовних праць М. Серебряного [8], Д. Павличка [7], В. Кунова [3], А. Кацнельсона [2], Г. Мойсена. Зокрема, питання про роман Шолома-Алейхема «Пісня пісень» висвітлено у розвідках Н. Емерсуїнової [1].

Мета нашої розвідки – проаналізувати роман «Пісня пісень» Шолома-Алейхема; визначити деталі, символи, фольклорні елементи, колористику роману, біблійні мотиви.

Виклад основного матеріалу дослідження. Шолом-Алейхем створив багато творів для юнацтва, де відображено усміхнених дітей, незважаючи на несприятливі умови. Одним із таких творів у доробку автора є «Пісня пісень», написана 1909–1911. Підзаголовок «Пісні пісень» – юнацький роман. Тема юнацтва дуже широко розкрита у творчості автора, адже це найсвітліша і найпрекрасніша пора життя, де все зароджується, розквітає, наче та квітка, світ здається казкою, в якому все можливо. Це своєрідний політ думки, мрії, душі над високістю свого Я, над своїм майбутнім, над таїною життя. Таким мрійником є Шимек – головний герой твору, якому здається, що він має крила, неначе він орел, який символізує духовне ество, високість, відвагу, величність. У маленького хлопчика з'являються такі відчуття від чистого, ніжнього, першого кохання до дівчинки Бuzі. Ці почуття вищі від кохання, це насамперед духовний зв'язок споріднення людей, який прослідковується протягом усього життя героїв. Це високе почуття поєднаності душ було суголосним коханням Соломона і Суламіт у біблійній «Пісні над піснями» (твір повчально-поетичного характеру; у словах закоханих утверджується

право людини вільно кохати та своїм коханням творити добро і красу). У романі трапляється багато ремінісценцій з біблійним мотивом, це неначе натяк на божественне, одухотворене, вічне кохання. Невипадково автор використовує число сім як символ таємничого, божественного, священного. Як засвідчує Святе письмо, число сім керує часом і простором. Усі народи світу звертали на нього увагу, вважаючи його і символом вічного життя, і символом краси тощо.

Загалом роман насичений фольклором, символами, колористикою. Символами роману є політ, крила, які так прагнув мати Шимек. Він говорив Бузі: «Самому летіти – це інша справа; сам полетіти – я можу...» [9, с. 386]. Хлопчик хотів визволити «зачаровану принцесу», тобто Бузю, але вона не знала, що саме її образ Шимек носить глибоко у серці, тому не любила казок про царівну і не хотіла їх слухати. «Вона не любить царівни. Всі казки вона любить, тільки не про царівну» [9, с. 389]. Минув деякий час, і хлопець відлетів з отчого гнізда, ніби той орел, залишивши батьків і Бузю. Отримавши звістку про одруження Бузі, Шимек повернувся на батьківську землю, все ніби було як і раніше, але із спотвореним, викривленим зображенням дійсності, лише врода і кохання до Бузі залишилося незмінним: «Ах, Бузя! Вона теж анітрохи не змінилася. Не стала іншою ані на волосинку. Виросла тільки. Виросла і краща стала. Ще краща, ніж колись» [9, с. 398]. У душі Шимека панує дисгармонія: «Сад – не мій сад. Бузя – не моя наречена. Бузя чиясь наречена. Чиясь, не моя!..» [9, с. 404].

Фольклорні елементи, які трапляються у романі, це мотиви казок «Тисячі і однієї ночі», історії про царівну, країну карликів, чарівника, вогники святкових свічок, великодніх молитов, обрядів перед Пасхою, сон Бузі (батько, який давно помер, прийде до неї на весілля). Символ річки як межі між світами живих і мертвих; річка то тепла і погідна, то холодна і бурхлива, як і саме життя. Левада як символ отчої землі, зв'язки родоводу; батьківська нитка, до якої лине серце вдалині. Символи сонця і неба, яке суголосне з образом Бузі, як і біблійного образу Суламіти. Бузя, як те сонце, небесне світило, яке то сходить і освітлює світ, то заходить і на землі панує морок. Саме цим світом була душа Шимека, бо для нього образ дівчинки був втіленням самого життя.

Колористика роману насичена, спостерігаємо зелений, жовтий, червоний, яскраво-золотий кольори, які символізують рай, ідилію, в якій перебувають діти. Шимек упевнений: «Наш двір – замок. Наша хата – палац. Я – принц. Бузя – принцеса...» [9, с. 383]. Життя – це вічний прекрасний сад, який квітує, вражає приємними запахами, чарує принадами природи. Не випадково автор змальовує провесну, в якій і зароджується щире, чисте дитяче кохання. Шимек порівнює Бузю з прекрасними квітами ліліями, що є символом чистоти, непорочності, а також із символом троянди – таємниці, тиші, кохання.

Оповідь ведеться від першої особи – Шимека, який оповідає про життя. Роман складається з чотирьох частин, у кожній з яких повторюється біографія Бузі, її нещасливе дитинство: батько помер, а мати покинула, тому батьки Шимека забрали дівчинку до себе. Сум, гіркоту і печаль дівчинки одноліток проносить крізь призму свого дитячого світобачення, своїх почуттів, щиро хоче розділити з нею гіркоту і сльози. Та пориви, його високі мрії розлучили двох закоханих; він марив здобути слави, визнання, мріяв учитися. Так як і Олександр Македонський, Шимек хотів підкорити світ. Усе це було можливим лише із коханням Бузі, а без нього ніяка слава не була потрібна. Мрія про ідеальну любов була нещадно розбита, щось змінювати було занадто пізно – Бузю заручили батьки з іншим, хоч вона довго не погоджувалася, мріючи щодень про Шимека. У фіналі оповідач повертається до початку роману, вкотре згадуючи біографію Бузі. Говорить: «Початок – найгірший початок – краший, ніж найкраший кінець. Початок – нехай буде кінцем, епілогом мого невігаданого, а справжнього, сумного роману, якого я дозволив собі назвати: «Пісня пісень» [9, с. 422]. «Пісня пісень», тобто найкраща з пісень. Життя, яке змальовано в романі, водночас світле і щире, жорстоке і гірке. Незважаючи на сумний кінець, прекрасні світлі миті життя цих двох людей залишаться для них світлими пасмами, мозаїкою безтурботного дитинства. Залишаться вічним мірилом почуттів, які окриляють душу, але і завдають невимовного болю.

Висновки дослідження. Шолом-Алейхем – світоч єврейського письменства, справжній патріот свого народу, воїстину народний письменник, який переймався долею свого краю. Його зв'язок з Україною очевидний не лише тому, що він багато років мешкав на цій землі, а ще тому, що у його доробку спостерігаємо чимало мотивів, образів, символів, фольклорних елементів, звичаїв, обрядів, які тісно переплетені із життям українського народу. Ці твори близькі і рідні українському реципієнтові так само як і єврейському, бо життєві долі, життєві страждання, які трапляються у його доробку, надто сердечні і рідні для нас. Надто тісний зв'язок з біблійним сюжетом про любов Суламіти і Соломона, однак їх любов долає всі перепони, а любов Бузі і Шимека, на превеликий жаль, закінчується сумно. Та кожний квітається за свої помилки, скоєні в минулому, так і Шимек, забувши на деякий час про кохану, втрачає її навіки.

Шолом-Алейхем зумів доторкнутися своїм невмирущим словом до кожної душі, виховуючи й актуалізуючи у людині найголовніші чинники життя – любов, незрадливість, віру, щирість, гуманізм, стійкість тощо. Письменник порівняв любов простого єврейського хлопчика і дівчинки до рівня біблійних героїв, аби передати всю семантику справжніх почуттів, які є глибшими і стійкішими за кохання, що має продовження.

Перспективи подальшої роботи ґрунтуються на порівняльному аспекті роману «Пісня пісень» зі Старим Заповітом.

Література

1. Емерсуїнова Н. "Мир вам!" Роман Шолом-Алейхема "Пісня пісень". *Зарубіжна література*. 1997. № 10.
2. Кацнельсон Абрам. Шолом-Алейхем і Україна. *Відродження*. 1993. № 5–6.
3. Кунов В. К. Всесвітня серія «Письменники-мислителі», енциклопедичний словник: «Мудрые мысли в произведениях Шолом-Алейхема». 431 с., 253 теми, 824 статті. Київ : ВУС, 2012.
4. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т.1 / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 608 с. (Енциклопедія ерудита).
5. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т.2 / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – Київ : ВЦ «Академія», 2007. 624 с. (Енциклопедія ерудита).
6. Ніколенко О. М. Зарубіжна література. Книжка для вчителя, 7 клас : посібник / О. М. Ніколенко, О. В. Орлова, І. В. Фісак. Київ : Грамота, 2015. 248 с.
7. Павличко Д. Літературознавство, критика: в 2-х т. Київ : Основи, 2007. Т. 2. С. 204–208.
8. Серебряный М. Шолом-Алейхем и народное творчество. Москва, 1959.
9. Шолом-Алейхем Вибране. Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1959. 555 с.
10. Шолом-Алейхем. 1859-1916 (до 80-річчя письменника) / Шолом Алейхем. – Х. : Видавництво книжкової палати УРСР, 1929. 27 с.

Резюме

В статье представлены результаты анализа романа «Песнь песней» Шолом-Алейхема: определены детали, символы, фольклорные элементы произведения.

Ключевые слова: любовь, символы, фольклорные элементы, колористика, библейские мотивы.

Summary

In the article the results of analysis of the novel "Song of Songs" by Shalom Aleichem are reflected. The details, symbols and folklore elements of the artwork are revealed.

Key words: love, symbols, folk elements, colouristic, biblical motives.

УДК: 316.776

К. Станицька,
магістрантка 62-А групи
факультету філології та історії
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка;
А. Ганжа,
магістрант 62-А групи
факультету філології та історії
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка

ВИКОРИСТАННЯ НЕВЕРБАЛЬНИХ ВІЗУАЛЬНО-ГРАФІЧНИХ ЗАСОБІВ У ВІРТУАЛЬНІЙ КОМУНІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ІНТЕРНЕТ-ФОРУМІВ)

**Науковий керівник: кандидат педагогічних
наук, доцент кафедри іноземних мов та
методики викладання Мілютіна О. К.**

Стаття присвячена виявленню та опису специфіки використання невербальних візуально-графічних засобів віртуальної комунікації на матеріалі англомовних інтернет-форумів. Схарактеризовані особливості реалізації невербальної комунікації в сучасному мультимедійному просторі, її функції та вплив на учасників спілкування.

Ключові слова: невербальні засоби, комунікація, візуально-графічні засоби, інтернет-форум, спілкування.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасна інформаційно-комунікативна модель суспільства вимагає появи нового виду комунікації – віртуальної, яка відбувається всередині віртуального простору, і завдяки якій цей простір сприймається як реальність. Комунікативна взаємодія суб'єктів здійснюється за допомогою комп'ютера, внаслідок чого створюється особлива модель реальності, яка характеризується ефектом присутності людини в ній та дозволяє взаємодіяти з уявними й реальними об'єктами. Комунікація суб'єктів в межах цієї реальності відбувається за допомогою різних засобів як вербальних, так і невербальних. Останні посідають важливе місце у сучасному комунікативному Інтернет-просторі, оскільки суттєво впливають на рецепцію тексту, а відтак і на декодування його істинної семантики та прагматики.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Комунікацію з точки зору формального та семантичного аналізу невербальних знаків у їх

співвідношенні з мовними знаками розглядали Т. Ніколаєва, К. Шерер, Ю. Цив'ян, І. Шаронов. Питанням особливостей функціонування візуально-графічних засобів займалися такі науковці, як Н. В. Лабезна, О. М. Мороховський, Н. О. Давидюк, І. С. Короленко та інші. У сучасних лінгвістичних студіях їх розглядають у межах лінгвістики тексту, комунікативної лінгвістики, графічної лінгвістики, візуальної лінгвістики, паралінгвістики, медіа-лінгвістики та мультимодальної лінгвістики.

Метою нашої статті є аналіз невербальних візуально-графічних засобів комунікації на матеріалі англомовних інтернет-форумів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із жанрів віртуальної комунікації є форум. Це електронний канал спілкування, у користувачів якого постає проблема з релевантною передачею інтонації, жестів, емоцій тощо, яка вирішується продукуванням специфічних графічних засобів для зняття подібних труднощів. Отже, тексти інтернет-форумів відрізняються різноманітними невербальними прийомами графічного оформлення тексту, які виступають як важливий елемент сучасних електронних засобів масової комунікації.

Невербальні засоби писемної системи – це опосередковані знакові маркери, що разом із засобами мовного коду слугують для створення, передавання та сприйняття повідомлень [3, с. 274-278]. Візуально-графічні елементи покликані відтворювати експресивність висловлювання, наповнювати акт комунікації емоційними відтінками та образами [1].

У нашому дослідженні до графічних прийомів оформлення тексту ми відносимо шрифти (тип, розмір, спосіб розташування графічних знаків, контрастне насичення, кольорове оформлення, підкреслення), спосіб розміщення тексту, позначки, зображення, особливості використання певних розділових знаків (крапок, знаків оклику та питання, дужок), а також різні види емотиконів.

Для того, щоб привернути увагу учасників електронної комунікації, поставити акцент, наголосити на певному слові чи репліці, користувачі форумів використовують великі літери для написання слів чи речень, наприклад: «*ALL DONE BY THE SAME MALE VOICE-OVER*» [3].

Графічні знаки можуть розташовуватися двома способами: прямим (уставом) і *похилим (курсивом)*. Переважна більшість дописів на досліджуваних форумах написана уставом, поряд з яким комунікантами використовується виділення курсивом певних слів, словосполучень чи цілих речень. Це використовується з метою виокремлення певного сегмента від основного тексту, на який перенесено логічний наголос, наприклад: «*I'm not questioning why they like it*» [3].

За контрастним насиченням виділяють світлий, напівжирний та жирний шрифти. Учасники електронної комунікації з метою виділення певної частини тексту часто використовують жирний шрифт:

In my testing of this system I used a 42-inch Samsung LCD HDTV that retails (now) for around \$500. **Minus the display the total system price is approximately \$1,335.** [4]

Щодо кольорового оформлення тексту, то основна його частина на форумах написана чорним кольором, за винятком гіперпосилань, що традиційно оформлюються синім кольором та підкреслюються. Підкреслення застосовується і для того, щоб наголосити чи зробити акцент на чомусь, виділити певне слово, наприклад:

1) Follow me on twitter and get free tales of horror, comedy and everything in between. [4]

2) My students loved Eleven by Tom Rogers. [5]

Відомо, що на форумах учасники Інтернет-комунікації намагаються не витратити зайвий час на написання непотрібних слів. Комуниканти досить часто використовують різноманітні позначки, що допомагають зекономити час під час написання тих чи інших слів, а також можуть слугувати засобом заміни певних літер у словах, що належать до ненормативної лексики. Так, значок / (слеш) використовується між словами у значенні *чи, або*: *The adverts run on **century/real/smooth** about old mobile phones just really get on my nerves* [5]. З цією ж метою використовується знак = на місці слова «дорівнює»: *Madness = Economic* [6].

З метою уникнення друкування ненормативних слів, але щоб зберегти суть повідомлення, замість написання цих слів повністю учасники форумів використовують знак * на місці пропущених літер: *clusterf**k, sh*t* [7]; [8].

Аналізуючи вживання розділових знаків, ми дійшли висновку, що використання трьох крапок є одним із найпоширеніших невербальних засобів на форумах, що використовуються для позначення незавершеності думки, обірваності висловлення, наприклад: *«I guess I liked the first film...»* [5]. Досить часто три крапки використовуються на місці розмовних пауз, коли комунікант хоче приховати свою думку, не розкриваючи її повністю, наприклад: *All that stuff ... its horrific – a total switch off* [5]. Спостерігається й використання багатьох крапок підряд на початку, в середині чи в кінці речення, наприклад: *All good but the dream is still a detached home.....one day* [9]. Серед розділових знаків у кінці речень учасниками Інтернет-форумів використовуються переважно знаки оклику та знаки питання. Крім звичного їх уживання, характерним для електронних форумів є використання цих розділових знаків по декілька підряд: *I know there's a credit crunch on, but if you want 5 voices in an ad, pay for 5 voice artists!!!* [5]; *4 course crimbo dinners????????????* [10].

На форумах широко використовуються різноманітні емотикони або смали. Колір емотиконів залежить від емоцій, які вони позначають.

8. Top 3 worst films you've ever watched. – Режим доступу: <http://www.ukdebate.co.uk/forums/index.php?topic=31436.0> (Last accessed: 30.11.2018).

9. Tricky issue with neighbours and noise. – Режим доступу: <http://forums.digitalspy.co.uk/showthread.php?t=1829260> (Last accessed: 20.12.2018).

10. Have you planned your Xmas menu? – Режим доступу: <http://forums.digitalspy.co.uk/showthread.php?t=1917116> (Last accessed: 20.12.2018).

11. Who could represent the UK in Eurovision 2014? – Режим доступу: <http://forums.digitalspy.co.uk/showthread.php?t=1928227> (Last accessed: 17.12.2018).

12. The most annoying radio adverts. – Режим доступу: <http://forums.digitalspy.co.uk/showthread.php?t=911666> (Last accessed: 10.12.2018).

13. Home Theater Equipment [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.hometheaterequipment.com/members/68505-Brandon-Eberhart> (Last accessed: 07.12.2018).

Резюме

Статья посвящена выявлению и описанию специфики использования невербальных визуально-графических средств виртуальной коммуникации на материале англоязычных интернет-форумов. Охарактеризованы особенности реализации невербальной коммуникации в современном мультимедийном пространстве, ее функции и влияние на участников общения.

Ключевые слова: невербальные средства, коммуникация, визуально-графические средства, интернет-форум, общение.

Summary

The article is devoted to the discovery and description of the specifics of using non-verbal visual and graphical means of virtual communication on the material of English online forums. Features of implementing non-verbal communication into modern multimedia space, its functions and influence on participants of communication are characterized.

Key words: non-verbal means, visual-graphic means, internet forum, communication.

УДК 821.162.1

**М. Шкурко,
студентка 42-А групи
факультету філології та історії
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка**

СВОЄРІДНІСТЬ ТВОРЧОГО МЕТОДУ ДЖОЗЕФА КОНРАДА НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «СЕРЦЕ ПІТЬМИ»

**Науковий керівник: кандидат філологічних
наук, старший викладач кафедри української
мови, літератури та методики навчання
Кушнерьова М. О.**

Стаття присвячена аналізу творчого методу Дж. Конрада. З'ясовано особливість форми оповіді у романі «Серце п'їтьми». Звернено увагу на екзистенціальну проблематику твору, присутність мотивів страху, тривоги, самотності. Стверджується, що у цьому романі, як і в інших творах письменника, неоромантичні традиції письма поєднані із модерністськими.

Ключові слова: Дж. Конрад, неоромантизм, оповідь, мотив, концепція буття.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Оцінка творчості митця його сучасниками буває іноді парадоксальною. Часом лише значна дистанція в часі здатна переконати читачів і критиків в унікальності й безпосередності письменницької манери, утвердити велич митця й місце його творчості у світовому літературному каноні. Важливою складовою осмислення творчості письменника є розуміння його художнього методу. Однак під час визначення особливостей художнього методу конкретного письменника виникають труднощі, пов'язані із взаємопроникненням, доповненням характерних рис певного методу іншими, дотичними до нього рисами іншого методу. Це надає стилю письменника індивідуальності, але водночас стимулює науковців до постійних літературознавчих пошуків. Цю тенденцію спостерігаємо в оцінці творчості Джозефа Конрада – класика англійської літератури, автора семи збірок новел і дванадцяти романів, кращими з яких є «Олмейрова примха» (1895), «Серце п'їтьми» (1899), «Лорд Джим» (1900). З позицій неоромантизму письменник оспівував мужніх тубільців з екзотичних країн, чоловічу гідність і честь, незрадливу дружбу, засуджував грабіжницькі війни, колоніалізм та расизм, своєрідно поєднував реалізм з морською романтикою, соціальну тематику із морально-етичними пошуками героїв.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Окремі аспекти поліетнічної творчості англійського письменника Джозефа Конрада, поляка за походженням, досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні літературознавці, зокрема Дж. Аллен, О. Генієва, Дж. Мур, Д. Урнов, К. Х'юїтт, Н. Яковлева, А. Гіллон, Л. Вайчел та ін. Окремо варто відзначити спробу еміграційного письменника Ю. Косача схарактеризувати доробок Джозефа Конрада – «конкістадора з України». Науковці зосереджували увагу на вивченні життєвого і творчого шляху письменника, його світоглядних позицій, з'ясовували специфіку прозописма митця з точки зору культури, історії, текстології, стилістики, фемінізму і наратології.

Роман «Серце п'тьми» («Heart of Darkness») наразі є малодослідженим у західному і вітчизняному літературознавстві. Відсутність системних наукових праць із вивчення цього твору, а також питання творчого методу Дж. Конрада, яке залишається відкритим, визначають актуальність окресленої проблеми.

Метою статті є визначення творчого методу Дж. Конрада шляхом аналізу проблематики, структурних та стильових особливостей роману «Серце п'тьми».

Виклад основного матеріалу дослідження. У романі Дж. Конрада «Серце п'тьми» сконцентровані проблеми різного характеру (морально-етичні, соціальні, гендерні, державотворчі, навіть політичні), однак ця особливість притаманна переважній більшості літературних текстів, створених у період помеж'я (кінець XIX – початок XX ст.) – бурхливої і сповненої подій епохи. Відтак одним із першочергових чинників, що вирізняє творчу манеру Дж. Конрада від його сучасників, стало те, що в основу роману «Серце п'тьми» покладені щоденникові записи автора із викладеними у них враженнями під час подорожі річкою Конго. Саме особистий досвід не лише «проживання», а й насамперед «переживання» подій став для Дж. Конрада чудовим матеріалом для написання літературних творів.

Основну частину роману становить розповідь головного героя – Чарлі Марлоу, моряка і водночас директора акціонерної компанії. Під час однієї зі своїх мандрівок на яхті він розповідає команді моряків про свою подорож до екваторіальної Африки, до станції європейської компанії, що займалась торгівлею слоновою кісткою. Він повинен забрати звідти сировину, а також вивезти важливого агента – містера Курца.

Чарлі Марлоу постає як гуманний персонаж, але водночас відчужений від людей через своє небажання сприйняти реалії і середовище, в якому йому доводиться перебувати. Його вражає і дивує байдужість до людського життя і до людини взагалі. По дорозі він бачить багато прикладів людської байдужості: хтось тоне у річці джунглів, але

ніхто не допомагає тій людині; він стає свідком абсолютно безглузлого обстрілу на пустинному березі – так зване примирення туземців-бунтарів. Перші враження після прибуття на місце призначення доповнюють загальний настрій твору – шестеро ув'язнених чорношкірих «бандитів» винні і засуджені вже тільки тому, що їм через неосвіченість не відоме поняття закону.

Марлоу стає свідком численних сцен насилля, знущань, хвороб, смертей, випадків підлості білих та здичавілості чорношкірих. Водночас він мимохіть моделює у власній підсвідомості образ уславленого Курца – поважної, відданої своїй праці людини, спроможної видобути самотужки слонової кістки більше, ніж інші агенти всі разом, яка дописує статті в європейські журнали щодо захисту прогресу. Проте створений уявою образ руйнується, коли Марлоу вперше бачить хворого Курца – високого, худого й виснаженого чоловіка, який марить. Він дізнається, що довкола хижки Курца висять відрубані голови дикунів, щоб відлякувати ще живих представників племен від нападу на європейців. Стає цілком зрозумілим, що здобуття слонової кістки здійснювалось Курцом не шляхом працелюбства та ентузіазму, а силою зброї, залякування й насилля. Марлоу усвідомлює, що насправді «посланець милосердя й прогресу» виявився втіленням справжнього зла й жорстокості. Моряк з сумом зазначає, що в імені Курца стільки ж правди, скільки у його житті. «Курц» з німецької мови перекладається як «короткий», у той час, коли той, кого так звали, був високим на зріст – понад 2 метри. Очевидно, це свідомий сарказм Дж. Конрада.

З перших сторінок роману може видатися, що «Серце п'їтьми» – пригодницький твір, однак оповідь у ньому вирізняється складною сюжетною та алегоричною організацією, значною кількістю засобів художньої виразності. Центральна метафора твору – метафора темряви – непомітно вводиться автором ще з перших сторінок, коли Чарлі Марлоу зі своїми супутниками по яхті спостерігають за заходом сонця: «...куля сонця повинна була ось-ось згаснути, вражена на смерть дотиком мороку, навислого над натовпами людей» [1, с. 21]. Поступово, паралельно до розгортання змісту твору оповідач Марлоу поринає у свої особисті думки, які, на перший погляд, можуть здатись незрозумілими і недоречними у контексті розвитку головної сюжетної лінії. Проте образи у його роздумах – глибоко символічні і зовсім не випадкові. Спочатку Марлоу уявляє молодого римлянина, який висадився на березі річки на околиці Римської імперії. Цей безіменний образ – перше уявлення сучасного імперіаліста Курца. Марлоу згадує також двох жінок, які працюють у приймальні його компанії. Вони привертають його увагу тим, що постійно зайняті однією й тією ж справою – плетінням з ниток. Вони ніби охороняють ворота самої темряви і плетуть саван із чорної шерсті. У підсвідомості читача виникає не випадкова асоціація з античними богинями, які своїми нитками плетуть

долі людей. Вона викликає передчуття фатальності й визначеності усього, що відбуватиметься згодом.

Лейтмотивами оповіді Дж. Конрада виступають зло і темрява. Поступово сенс назви роману розкривається як відкриття «серця» чорної Африки, як викриття зла у людській природі. «Серце п'їтьми» розкриває не один проблемний рівень, а декілька: соціальний – жорстка експлуатація колоній, антирасистські мотиви увиразнені засудженням головним героєм жорстокості проти чорношкірих, морально-етичний – істинне зло ховається під маскою та образами добра тощо. Марлоу цілком усвідомлює власну гуманність і намагання зберегти віру на краще, але одразу ж відзначає, що такі думки суперечать його життєвому досвіду, згідно з яким світ позбавлений справедливості, істини, скрізь безглуздий ідеалізм, егоїзм, жорстокість та насилля.

Песимістична концепція буття притаманна Марлоу не просто як умовному оповідачу. Він одночасно і дійова особа, і художня фігура, і образ, наділений біографічними рисами автора. Роман «Серце п'їтьми» був написаний Дж. Конрадом упродовж 1898–1899 рр. Ці роки – останні в періоді правління королеви Вікторії, яка, як відомо, надзвичайно пишалася тим, що стояла на чолі величезної і найбільш високоморальної з усіх існуючих імперій. Поняття «імперіалізм» усвідомлювалось англійцями з позитивного аспекту – як цивілізаційна місія у країнах, які самі не здатні впоратися зі своїми проблемами і яким необхідна допомога. Справжня сутність поняття «колоніалізм» не була настільки піднесеною, за ним стояв передусім комерційний прибуток і використання чужих ресурсів. Марлоу стає свідком злочинів колоніалізму і не покараних злочинів проти моральності, які були заохочені імперською ідеологією. Так, служба у державній компанії перетворює містера Курца, знаного у Європі як демократа, не просто на імперіаліста, а на справжнього варвара. Таким чином, цивілізація у художній свідомості Дж. Конрада асоціюється зі злом, їй протиставляється первісна невинність африканських племен. Сам письменник, як наголошує К. Х'юїтт, у Бельгійському Конго на власні очі переконався у жорстокості і деспотизмі імперіалістичної системи [4].

За переліком характерних ознак роман «Серце п'їтьми» може бути віднесений до творів неоромантизму. Подорож головного персонажа до віддалених країн, зустріч із новими людьми, абсолютно відмінними від тих, кого він зустрічав раніше, зіткнення із незвичайними порядками нового екзотичного світу. Автор переносить нас зі світу повсякденної реальності до світу незабутньої подорожі. Подібно до інших письменників-неоромантиків (Р.Л. Стівенсона, Т. Гарді), Дж. Конрад протиставляє розмірене життя сучасної цивілізації світу захоплюючих пригод. Однак, користуючись цим зовнішнім «кантуражем», митець ставить більш складне завдання, що виходить за межі неоромантичної

традиції. Дж. Конрад створює особливий, глибинний, символіко-психологічний план твору, що, у свою чергу, дозволяє тримати читача у постійній психологічній напрузі. Здійснюючи подорож по Конго, Марлоу занурюється у глибини власної свідомості, намагається пізнати себе з невідомих, непізнаних сторін. Автор привертає увагу не тільки до зовнішньої реальності, до зовнішніх обставин, а також до внутрішнього світу і мови оповідача. Марлоу розповідає про свою поїздку як про самопізнання. Він ніби відокремлює себе сьогоdnішнього, з набутим досвідом від молодика, який здійснив подорож до Африки. Аналізуючи свій минулий досвід, він заново переживає усе те, що сталося з ним багато років тому.

Через велику концентрацію різновекторних проблем на перший план роману виходить не стільки опис пригод, скільки боротьба людини за можливість бути людиною, протистояння людини тій дикості, темряві, яка поглинає людську сутність. Ця темрява здатна спалити людину зсередини, призвести до божевілля, відмежувати від усього людського. Усе це доповнює і увиразнює песимістичну концепцію сприйняття буття головним героєм, який зневірився в людях і у собі.

Висновки дослідження. Отже, у романі спостерігається взаємопроникнення неоромантичних та модерністських тенденцій, які надають особливої ваги порушеним у творі проблемам, дозволяють прочитувати їх у різних, часом суперечливих, смислових площинах і водночас надають романові цілісності, центрують оповідь у ньому. Закладена в авторській позиції Дж. Конрада багатозначність дає можливість застосовувати різні варіанти інтерпретації творчості письменника, що відкриває перспективи для подальшого ґрунтовного вивчення його літературного доробку.

Література

1. Конрад Дж. Серце пiтьми / Пер. з англ. І. Андрущенка. Л. : Астролябія, 2015. 160 с.
2. Куннас Т. Зло. Розкриття сутності зла у літературі та мистецтві / Пер. з фінськ. І. Малевич, Ю. Стояновська. Л. : Вид-во А. Антоненко, 2015. 288 с.
3. Яковлева Н.М. Екзистенційність як домінанта проблематики і поетики романів Джозефа Конрада. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Філологічні науки. 2013. Вип. 33. С. 376–379.
4. Хьюитт К. Джозеф Конрад: проблема двойственности. *Иностранная литература*. 2000. № 7. С. 78–85.

Резюме

Стаття посвячена аналізу творческого метода Дж. Конрада. Раскрыта особенность формы повествования в романе «Сердце тьмы».

Внимание сфокусировано на экзистенциальной проблематике текста, присутствии мотивов страха, тревожности, одиночества. Утверждается, что в этом романе, как и в других произведениях автора, неоромантические традиции письма соединяются с модернистскими.

Ключевые слова: Дж. Конрад, неоромантизм, повествование, мотив, концепция бытия.

Summary

The article is devoted to the analysis of J. Conrad's creative method. The peculiarity of the narration form in the novel «Heart of Darkness» is revealed. The attention is focused on the existential problems of the text, the presence of motives of fear, anxiety, and loneliness. It is stated that in this novel, as well as in other author's works, the neo-romantic traditions of writing are combined with the modernist ones.

Key words: J. Conrad, neo-romanticism, narration, motive, concept of being.

РОЗДІЛ 5.
СУЧАСНА ПОЧАТКОВА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ
ІДЕЙ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

УДК 372.881.116.12

Л. В. Мельник,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філологічних дисциплін;
Т. Кушнарєва,
магістрантка 1 курсу навчально-наукового
інституту педагогіки і психології
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ)

ЗБАГАЧЕННЯ МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК
ВАЖЛИВЕ ЗАВДАННЯ РОБОТИ З ФРАЗЕОЛОГІЗМАМИ НА
УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті подано результати аналізу методики вивчення фразеологізмів молодшими школярами, зокрема визначено основні завдання роботи з народними стійкими образними виразами на уроках української мови в початкових класах, запропоновано вправи й завдання на збагачення мовлення дітей фразеологією, що виконують комунікативну, мотиваційну, пізнавальну, розвивальну й виховну функції.

Ключові слова: українська мова, молодші школярі, мовлення, фразеологічні одиниці, прислів'я, приказки, багатство мовлення, фразеологічний запас мовлення.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У вітчизняній педагогіці не втрачають актуальності ідеї про значення рідного слова для навчання і виховання всебічно розвиненої особистості. Як наголошував К. Д. Ушинський, «мова народу – кращий цвіт усього його духовного життя, який ніколи не в'яне й вічно знову розквітає. У мові одухотворяється весь народ і вся його батьківщина. Легко опановуючи рідну мову, кожне нове покоління водночас засвоює плоди думки й почуття тисяч попередніх поколінь» [4].

Багате джерело живого народного мовлення становлять фольклорні твори: казки, прислів'я, приказки, а також образні вислови, тому варто докладно розкривати питання методики роботи з найбільш яскравими проявами народної творчості в мові.

Мовною практикою попередніх поколінь склалися потужні фразеологічні ресурси української мови, опанування якими допоможе молодшим школярам висловлюватися експресивно й образно, точно і лаконічно. Як відомо, ознайомлення дітей зі стійкими зворотами

української мови, зокрема із прислів'ями й приказками, збуджує інтерес до фразеологічних одиниць (ФО), до використання їх в усному й писемному мовленні.

Сказане вище й недостатня розробленість питань, пов'язаних із методикою вивчення фразеології молодшими школярами на уроках української мови, зумовлюють актуальність здійсненого нами дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Проблема збагачення мовлення учнів здавна цікавить психологів (Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін, М. І. Жинкін, І. О. Сениця), педагогів і методистів (Я. А. Коменський, К. Д. Ушинський, Т. Ю. Горбунцова, С. Х. Чавдаров, О. М. Біляєв, В. Я. Мельничайко, М. І. Пентилюк, О. І. Смовська).

Мета нашої розвідки – визначити завдання роботи з народними стійкими образними висловами на уроках української мови в початкових класах й засоби збагачення мовлення молодших школярів українською фразеологією.

Виклад основного матеріалу дослідження. Багатство мовлення – це використання великої кількості мовних одиниць, які відрізняються смыслом і будовою [1, с. 17]. Існує ціла низка умов багатства мовлення, а саме: 1) багатство словникового запасу людини; 2) уміння використовувати у своєму мовленні різні мовні засоби; 3) уміння інтонувати мовлення; 3) постійне вдосконалення і збагачення власного мовлення.

До найяскравіших образних засобів мовлення належать фразеологізми, більшість із яких мають оцінне значення, тобто дають позитивну чи негативну характеристику предмета, особи, явища, вчинку тощо. Виникнувши в певній ситуації, у конкретних життєвих обставинах, фразеологічний зворот завдяки своїй стислості й образності набуває здатності функціонувати в різних контекстах, стає доречним і в інших життєвих ситуаціях та лексичних зв'язках. Наприклад, використовуючи вислів *сім разів відміряй, а раз відріж*, ми вже не маємо на увазі кравецькі справи або вимірювання й різання, а лише підкреслюємо необхідність обережного поводження. Як бачимо, фразеологізми поживляють мовлення, роблять його влучним та емоційним.

Основні завдання, що передбачають роботу з фразеологізмами на уроках української мови, такі: збагачення фразеологічного запасу учнів; комунікативна спрямованість навчання, введення фразеологічних одиниць у мовленнєву практику; активне вживання фразеологізмів в усному й писемному мовленні; підвищення культури мовлення дітей [2, с. 30].

На думку Л. О. Соловець, «свідоме й уміле використання учнями фразеологізмів залежить від вибору методичних шляхів, що

перетворюють усталений вираз в активний засіб спілкування, вираження думки» [3, с. 3].

Аналіз методичної та педагогічної літератури свідчить, що проблему збагачення фразеологічного запасу мовлення учнів початкових класів можна вирішити в процесі використання системи вправ і завдань, покликаних виконувати комунікативну, мотиваційну, пізнавальну, розвивальну й виховну функції.

На наш погляд, для учнів 4 класу можна запропонувати, зокрема, такі справи й завдання:

1. Назвіть, з якої професії прийшов у життя поданий фразеологічний зворот.

Не святі горшки ліплять. Куй залізо поки гаряче. Міряти на свій аршин. Брати в лецата. Створити зелену вулицю. Влучити в ціль. Намилити шию. Підносити на щит. Під одну гребінку. Залишити поле бою. Видавати на-гора. Не нюхати пороху. Грати першу скрипку. На два фронти. Підвищувати тон. Брати на буксир. Вставляти палки в колеса. Пливти за течією. Прясти на тонку. На всіх парах. Розмотати клубок. Кинути якір. Як нитка за голкою. Викинути за борт. Білими нитками шито.

Відповіді: 1) з мови гончарів, 2) крамарів, 3) залізничників, 4) перукарів, 5) шахтарів, 6) музикантів, 7) стельмахів, 8) ткачів, 9) кравців, 10) ковалів, 11) з військової справи, 12) з мови моряків.

2. Допишіть замість крапок число, яке загубилось.

Знаю, як свої ... пальців. ... п'ятиць на тиждень. За ... земель. Сім раз відмір – ... раз відріж. Один з сошкою, а ... з ложкою. ... без палички. На всі ... сторони. Зігнувся ... погибелі. Краще ... раз побачити, чим ... раз почути. Сльози ... ручаї. Один розум добре, а ... краще. Не зв'яже ... слів. Одна нога тут, ... – там. Кований на всі ... ноги.

Відповіді: 1) п'ять, 2) сім, 3) тридев'ять, 4) один, 5) семеро, 6) нуль, 7) чотири, 8) три, 9) один – сто, 10) три, 11) два, 12) двох, 13) друга, 14) чотири.

3. Пригадайте назви тварин або птахів, які трапляються у фразеологізмах.

Відповіді: працює як віл, ведмежа послуга, крутиться як білка, надувся як сич, крокодилячі сльози, курей восени рахують, курці ніде сісти, як кіт наплакав, живуть як собака з кішкою, треті півні, ходити півнем, ось де собака заритий, лебедина пісня, гидке каченя, вовк в овечій шкурі, нагадати козі смерть, як корова язиком злизала, підколодна змія, мокра курка, козел відпущення, гора народила мишу, робити з мухи слона, де раки зимують, пловатися як верблюд, повертатися як слон, злий мов собака, далеко куцою до зайця.

4. Доберіть до кожного слова схожий за значенням фразеологізм з правої колонки.

Стомитись – очі колоти.

Втекти – не чути ні рук, ні ніг.

Дорікати – надути губи.

Червоніти – робити з мухи слона.

Ледарювати – тримати язик за зубами.

Викривати – дрижаків упіймати.

5. Замініть підкреслені вирази одним словом.

Ходімо додому, бо там мати місця собі не знайде.

Ліг я на це ліжко і заснув як убитий.

Усю вулицю знав як свою долоню.

Дідусь ходив як осіння хмара.

Вони росли як горох при дорозі.

6. Як ви розумієте вислови: як дві краплини води, був на сьомому небі? Завершіть діалог одним із цих висловів.

7. Використовуючи вислови *ні живий ні мертвий, серце обірвалося, мороз по шкірі пробіг*, опишіть ситуацію: Подружки відвідали цирк. Особливо їм сподобались виступи гімнастів під куполом цирку та дресировані тигри.

Під час підготовки до роботи вчитель попередньо визначає, яку кількість фразеологізмів на уроці варто розглянути, як співвіднести фразеологічний матеріал із темою, що вивчається, як забезпечити закріплення фразеологізмів.

Висновки дослідження. Отже, систематична робота зі стійкими образними виразами в початкових класах дозволяє збагатити й активізувати фразеологічний запас мовлення учнів, сприяє реалізації комунікативної змістової лінії навчання української мови. При цьому вчитель повинен усвідомлювати лінгвістичну природу фразеологізмів, їх національну специфіку, ураховувати, що вони можуть бути багатозначними, вступати в синонімічні й антонімічні відношення між собою та зі словами, і бути обізнаний з основними джерелами й шляхами утворення стійких виразів (для того, щоб передати ці знання своїм учням).

Проблема збагачення мовлення дітей фразеологізмами тісно пов'язана з прилученням молодших школярів до національного багатства рідної мови, що може стати предметом окремого вивчення.

Література

1. Бабич Н. Д. Лінгвопсихологічні основи навчання й вивчення мови. Чернівці, 2000.

2. Ляхова Т. Фразеологічний матеріал в початковій школі. *Початкова школа*. 1997. № 4.

3. Соловець Л. О. Робота над фразеологізмами як засіб формування культури спілкування молодших школярів: автореф. дис. на здобуття

наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02 – теорія і методика навчання української мови. К., 2004.

4. Ушинский К. Д. Родное слово. Москва, 2000.

Резюме

В статье представлены результаты анализа методики изучения фразеологизмов младшими школьниками, в частности, определены основные задания работы с народными устойчивыми образными выражениями на уроках украинского языка в начальных классах, предложены упражнения и задания на обогащение речи детей фразеологией, выполняющие коммуникативную, мотивационную, познавательную, развивающую и воспитательную функции.

Ключевые слова: украинский язык, младшие школьники, речь, фразеологические единицы, пословицы, поговорки, богатство речи, фразеологический запас речи.

Summary

The article presents the results of the analysis of the methods of studying phraseological units by junior schoolchildren. The main tasks of work with folk stable figurative expressions at the Ukrainian language lessons at primary school are defined, the exercises and tasks for enriching children's speech with phraseology that performs communicative, motivational, cognitive, developmental and educational functions are given.

Key words: the Ukrainian language, junior schoolchildren, speech, phraseological units, proverbs, sayings, speech richness, speech phraseological stock.

УДК 373.2.013:[070+004]

Н. В. Мордовцева,
кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри
філологічних дисциплін навчально-наукового інституту педагогіки і
психології ДЗ «Луганський національний університет імені
Тараса Шевченка» (м. Старобільськ);
К. Цвіркун,
студентка III курсу
спеціальності «Початкова освіта»

РОБОТА З МЕДІАПРОДУКЦІЄЮ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

У статті розглядається питання використання медіапродукції в освітньому процесі початкової школи на уроках української мови. Матеріал дозволяє: ефективно формувати знання про медіа-засоби, їхні можливості в подальшій навчальній діяльності; формувати вміння щодо

створення необхідного дидактичного супроводу освітнього процесу початкової школи, мотивує до самостійного пошуку інформації, сприяє творчій активності школярів тощо.

Ключові слова: медіапродукція, медіаосвіта, інформаційні технології, початкова школа, українська мова.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Новітні інформаційні технології відкривають дедалі ширші можливості у сфері освіти і кар'єрного росту, змінюючи якість повсякденного життя людини. Напевно, нікого не здивує, що дитина молодшого шкільного віку має декілька акаунтів у соціальних мережах, легко справляється з кнопками телефону й щодня досліджує кіберпростір. Крім того, сучасна школа сьогодні вже не може обійтися без інформаційних технологій та використання технічних досягнень в освітньому процесі. Саме тому вкрай необхідно готувати майбутніх учителів до роботи з медіа під час навчання у виші.

Мета нашої розвідки полягає в теоретичному описі сучасної проблеми використання медіапродукції на уроках української мови в початкових класах.

Урок, на якому як технічний засіб навчання використовується комп'ютер, можна назвати уроком з мультимедійною підтримкою. Такі уроки мають особливу структуру, але теорія їх, на жаль, ще повністю не розроблена. Вони мають, на нашу думку, дещо особливі цілі, форми і методику визначення результативності.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Грунтовні дослідження в галузі медіа-освіти висвітлені в роботах (Л. Новикова, Л. Мастерман, Б. Потятінник, О. Федоров, С. Баран (S. Baran), А. Сільверблат (A. Silverblatt), та ін.); у роботах учених щодо дослідження медіакомпетентності особистості загалом та майбутніх педагогів, зокрема (Н. Змановская, О. Кравчишина, Н. Коновалова, Н. Леготина, Т. Ольхова, Г. Онкович, Н. Рижих, О. Федоров); у розвідках щодо формування професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів (І. Бех, А. Маркова, Н. Ничкало, І. Онищенко, В. Сухомлинський та ін.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасних учнів уже мало цікавлять традиційні уроки. Сьогодні вони надають перевагу інтерактивним технологіям. До того ж ці методи є дуже результативними (підвищується рівень як успішності, так і якості навчання). Інформаційна революція та глобалізація світу зробили наше сприйняття дійсності в значній мірі залежними від того, як його подають медіа, тому в епоху становлення цифрових та інтерактивних технологій комунікації актуальним для розвитку підростаючого покоління є набуття системи знань і практичних умінь для орієнтації в надмірних інформаційних потоках сьогодення пошуку, засвоєння, застосування необхідної

інформації, зокрема, медіаінформації; адекватного сприймання, критичного осмислення. Більшість дітей, за статистикою, проводять час за комп'ютером або мобільним телефоном, за спілкуванням у соціальних мережах та прослуховуванням музики [1].

Завдання педагога полягає в тому, щоб мінуси такого вивчення перетворити на плюси. Тобто, «граючи» на захопленні учня новітніми технологіями, продемонструвати всі їх можливості, а не тільки розважальні. Захоплюючись цікавим процесом гри в застосуванні мультимедіа, учні не відчують ніяковості й прагнуть проявити максимум своїх знань, проявляють реальний їх рівень. Школярі вчаться самостійно працювати з навчальною, довідковою та іншою літературою з предмета. Характерною рисою мультимедійних технологій є те, що вони надають практично необмежені можливості для самостійної та спільної творчої діяльності вчителя та учнів [2, с. 12–13].

Означену технологію можна розглядати і як пояснювально-ілюстративний метод навчання, основним призначенням якого є організація засвоєння інформації на основі сполучення навчального матеріалу з його зоровим сприйняттям.

Під час використання на уроці мультимедійних технологій структура уроку української мови принципово не змінюється. У ньому, як і раніше, зберігаються всі основні етапи, змінюються, можливо, тільки їх тимчасові характеристики. Необхідно відзначити, що етап мотивації в цьому випадку збільшується і несе пізнавальне навантаження. Це необхідна умова успішного навчання, оскільки без інтересу до здобуття знань, без уяви й емоцій неможливо творча діяльність учня.

Необхідно зазначити, що вчителів варто чітко контролювати загальне зорово-слухове сприймання учнями засобів мультимедіа на уроці. Позитивним чинником є непрямий контакт з монітором комп'ютера, цілеспрямована дозована подача потрібної інформації, зміна видів роботи, ефективне використання навчального часу уроку, економія якого в середньому складає 30%.

Використання медіапродукції в навчальному процесі початкової школи вимагає врахування низки чинників: особливості психофізіологічного розвитку учнів молодшого шкільного віку; особливості навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів; дидактичний потенціал мультимедійних технологій, орієнтованих на початкову школу; особливості використання мультимедіа у навчанні [3].

Під час роботи з мовним матеріалом на уроках української мови завдання вчителя – досягнути такого результату, щоб зацікавити кожного школяра й донести до нього теоретичні відомості. Тому тут якраз на допомогу приходять мультимедійні навчальні засоби, найпоширеніші з яких використовуються на уроках початкової школи: мультимедіа-презентація; мультимедіа-видання; навчальні ігри, розміщені як в

Інтернеті (on-line), так і на різних носіях (off-line); мультимедіа-тренажери, електронні навчально-наочні посібники (таблиці, схеми, графіки, каталоги).

Використання цих мультимедійних засобів дозволяє завдяки використанню анімації та музики проводити уроки на високому естетичному й емоційному рівні, забезпечує наочність, залучає велику кількість дидактичного матеріалу, підвищує обсяг виконуваної роботи на уроці; забезпечує високий ступінь диференціації навчання. Медіапродукція збагачує процес навчання, залучаючи до сприйняття навчальної інформації більшість чуттєвих компонентів учня.

Можливість мультимедійної освіти: дає змогу індивідуалізації навчального процесу, можливість пристосувати його до особистісних особливостей і потреб учнів; можливість організувати навчальний матеріал з урахуванням різних способів навчальної діяльності; можливість компактно представити великий обсяг навчальної інформації, чітко структурованою і послідовно організованою; можливість посилити візуальне сприйняття і полегшити засвоєння навчального матеріалу [4].

Так, робота з мультимедійним обладнанням покращує сприйняття матеріалу учнями. Формування компетентностей вимагає створення певних навчальних ситуацій, що дозволяють учителю моделювати й здійснювати ефективний контроль за діяльністю учня. Мультимедіа є ефективною освітньою технологією завдяки властивим їй якостям інтерактивності, гнучкості й інтеграції різних типів навчальної інформації.

Використання засобів медіапродукції на уроках української мови надає унікальну можливість поєднати в одному уроці великий обсяг навчального матеріалу, легкість та зручність його сприйняття (видача матеріалу в динаміці), отримання міцних знань із найменшими затратами та труднощами, економію часу уроку, зняття частини навантаження з викладача як носія знань.

Висновки дослідження. Отже, сьогодні медіаосвіта має неабияке освітнє та соціальне значення, бо діти, школярі, студенти значний обсяг часу приділяють перегляду телевізора або відео через Інтернет, слухають аудіо за допомогою різних портативних пристроїв. Дуже часто цей процес є неконтрольованим – батьки, вчителі не фільтрують великі потоки інформації, а дітям досить складно, не володіючи основами медіаосвіти, робити це самостійно. Натомість медіаосвіта для молодших школярів може стати могутнім стимулом для навчання, здатна підвищити рівень мотивації дітей за умови сформованої медіакомпетентності у вчителя, який керує освітнім процесом та процесом формування інформаційно-цифрової компетентності молодших школярів.

Література

1. Андрієвська В. М., Олефіренко Н. В. Мультимедійні технології у початковій ланці освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2010. № 2 (16). Режим доступу до журналу: <http://www.ime.edu-ua.net/em.html>.
2. Гнатюк Д. ІТ-технології – перепустка до майбутнього. *Інформаційні технології в школі. Директор школи*. 2003. груд. (№47). С. 15–16; Груд. (№ 48). С. 12–13.
3. Маркус Н. В. Особливості застосування інформаційних технологій як засобу гуманізації навчання молодших школярів. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*: Режим доступу : <http://www.ime.edu-ua.net/em.html>.
4. Мультимедиа-презентация [Электронный ресурс]. Режим доступу : <http://softmajor.ru/multimedia/products>.

Резюме

В статье рассматривается вопрос использования медиапродукции в образовательном процессе начальной школы на уроках украинского языка. Материал позволяет: эффективно формировать знания о медиа-средствах, их возможностях в дальнейшей учебной деятельности; формировать умение по созданию необходимого дидактического сопровождения образовательного процесса начальной школы, мотивирует к самостоятельному поиску информации, способствует творческой активности школьников.

Ключевые слова: медиапродукция, медиаобразование, информационные технологии, начальная школа, украинский язык.

Summary

The article deals with the use of media production in the educational process of primary school at the Ukrainian language lessons. The material allows to form effectively the knowledge about media tools, their opportunities for further training activity; to form skills of creating the necessary didactic support of the primary school educational process, it motivates an independent search of information, promotes creative activity of schoolchildren, etc.

Key words: media production, media education, information technologies, primary school, the Ukrainian language.

УДК 373.016:003-028.31

Р. Донцова,
студентка ПО 4 (2) групи навчально-наукового інституту
педагогіки і психології ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ НА УРОКАХ ЧИТАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Науковий керівник: кандидат педагогічних
наук, доцент кафедри філологічних дисциплін
Починкова М. М.

У статті розкрито особливості формування мовних умінь на уроках читання в початковій школі, значення формування мовних умінь для мовної особистості. Визначено різницю в поняттях «мовленнєві вміння» та «мовленнєві навички». Представлено мовленнєві вміння, що формуються на уроках читання в початковій школі та наголошено на тому, що основною формою навчання є урок, а різні вправи, зокрема лексичні, є засобом формування мовленнєвих умінь на уроках читання в початковій школі.

Ключові слова: мовленнєві вміння, мовлення, уроки читання, початкова школа.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Розбудова системи освіти на сучасному етапі вимагає нових підходів щодо формування мовних умінь учнів початкової школи, зокрема на уроках читання. Адже формування мовних умінь є основою для мовної особистості, яка буде національно свідомою, з наявними високими моральними якостями, і при цьому різнобічно розвинена.

Цілком погоджуємось із думкою Г. Шелехової, яка стверджує, що «провідну роль в особистісному розвитку школярів відіграє українська (рідна) мова. Адже особистість учня формується переважно на мові, на лексико-понятійному арсеналі та її засобами, а розкривається як освічена яскрава індивідуальність» [4, с. 544].

Вагомим показником мовного розвитку особистості, на думку Г. Грибан, є комунікативність, тобто здатність спілкуватися, зумовлена активним використанням засобів мови, вмінням сприймати та відтворювати зміст чужого висловлювання і продукувати власне, тобто вмінням осмислено сприймати й продукувати усні й письмові тексти [2, с. 45].

Однак на сьогодні немає однозначного визначення особливостей формування мовленнєвих умінь на уроках читання в початковій школі.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв’язання визначеної проблеми. Дослідженню проблеми формування мовленнєвих умінь учнів початкових класів присвячено значну кількість досліджень сучасних лінгводидактів: О. Біляєва, Л. Варзацької, М. Вашуленка, Н. Голуб, О. Горошкіної, С. Дорошенка, С. Карамана, І. Кучеренко, О. Кучерук, А. Нікітіної, М. Пентилюк, К. Плиско, І. Хом’яка та ін. При цьому значну увагу проблемі формування мовленнєвих умінь приділяють психологи: Л. Виготський, П. Гальперін, М. Жинкін, І. Зимня, О. Леонтєв.

Мета статті – розкрити особливості формування мовленнєвих умінь на уроках читання в початковій школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо тлумачення поняття *мовленнєве уміння*. В. Федчик розглядає мовленнєві уміння як мовленнєву дію в процесі мовленнєвої діяльності, а навичка як мовленнєві операції, за допомогою яких здійснюється мовленнєва дія [3].

Звернемо увагу на розмежування понять «мовленнєва навичка» та мовленнєве уміння», оскільки ці дефініції іноді тлумачаться як тотожні. В. Федчик визначає наступні відмінності у цих визначеннях:

– «при оволодінні мовленням уміння розглядається як мовленнєва дія в акті якої-небудь діяльності, а навичка як мовні операції, за допомогою яких здійснюється мовленнєва дія» [3];

– «формування мовленнєвої навички вимагає переводити орієнтувальну частину дії, виконуваної за зовнішнім зразком, у внутрішній план, зробити зовнішній зразок внутрішнім зразком. У результаті цього зовнішня дія стане процесом, виконання якого йде із сфери актуального усвідомлення і лише контролюється свідомістю автоматично» [3];

– «при формуванні навички програму дії задає викладач. Під час формування уміння програма складається і реалізується самим мовцем» [3].

Отже, мовленнєве уміння можна розглядати як мовленнєву дію в акті мовленнєвої діяльності, яка програмується й реалізується мовцем.

Розглянемо, які мовні уміння формуються на уроках читання. Такі вміння представлені в роботі О. Вашуленко [1, с. 18]. Авторка слушно зауважує, що формування мовленнєвих умінь і навичок та розвиток зв’язного мовлення на уроках літературного читання забезпечують такі види мовленнєвої діяльності: слухання, говоріння і читання [1, с. 18].

До них відносяться уміння і навички:

- уважно слухати;
- швидко й точно сприймати усне мовлення;
- розуміти слово, словосполучення, речення, тексти різних жанрів;
- стежити за розвитком думки, подій у тексті;
- розуміти й утримувати в пам’яті повідомлення;

- помічати слова, найбільш важливі для розуміння висловлювання тексту;
- ділити повідомлення на логічно-сміслові частини;
- встановлювати причинно-наслідкові зв'язки;
- визначати головну думку;
- прогнозувати тему на основні назви тексту;
- складати план висловлювання чи тексту, сприйнятого на слух;
- орієнтуватися в ситуації спілкування;
- усвідомлювати значення загального тону, тембру, темпу й сили голосу;
- робити висновки з почутого [1, с. 19].

Треба відзначити, що саме уроки читання мають значний потенціал для формування мовленнєвих умінь.

Вивчення літературної теорії сприяє формуванню в молодших школярів нових наукових понять; удосконалення техніки читання; розширення кругозору, збільшення активного й пасивного словникового запасу; отримання додаткових знань, які можна використовувати на уроках природознавства, математики, мистецтв тощо.

Основною формою навчання у процесі формування мовленнєвих навичок є урок, при цьому засобами є різні види вправ.

Висновки дослідження. Отже, формування мовленнєвих навичок на уроках читання має важливе значення для успішного навчального процесу.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в розробці системи роботи з формування мовленнєвих умінь на уроках читання в умовах Нової української школи.

Література

1. Вашуленко О. Мовленнєва складова у структурі читацької компетентності молодшого школяра. *Початкова школа*. 2011. № 12. С. 16–22.
2. Грибан Г. В. Формування мовної компетентності учнів засобами художнього слова. *Методичний пошук : Викладацько-студентські наукові роботи з питань методики викладання мови і літератури*. Житомир: Вид-во: ЖДУ ім. І. Франка, 2014. Випуск дванадцятий. Частина І. С. 37–45.
3. Федчик В. А. Психологічна основа понять «мовленнєва навичка» і «мовленнєве уміння».
4. Шелехова Г. Формування мовної особистості як умова мовленнєвого розвитку учнів основної школи на уроках української мови. Рідне слово в етнокультурному вимірі. 2013. С. 543–552. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsev_2013_2013_72.

Резюме

В статье раскрыты особенности формирования речевых умений на уроках чтения в начальной школе, значение формирования речевых умений для языковой личности. Определена разница в понятиях «речевые умения» и «речевые навыки». Представлены речевые умения, которые формируются на уроках чтения в начальной школе, и отмечено, что основной формой обучения является урок, а различные упражнения, в том числе лексические, являются средством формирования речевых умений на уроках чтения в начальной школе.

Ключевые слова: речевые умения, речи, уроки чтения, начальная школа.

Summary

The article reveals the peculiarities of language skills forming at reading lessons at primary school, the significance of language skills forming for the linguistic personality. The difference in the concepts "speech skills" and "speech abilities" is determined. The speech skills that are formed at reading lessons at primary school are presented. It is emphasized that the main form of training is a lesson, and various exercises, in particular lexical ones, are a means of forming speech skills at reading lessons at primary school.

Key words: speech skills, speech, reading lessons, primary school.

УДК 373.015.31:[373.016:003-028.31]

**А. Забірка,
студентка II курсу
навчально-наукового інституту
педагогіки і психології
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ)**

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ НА УРОКАХ ЧИТАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

**Науковий керівник: кандидат педагогічних
наук, доцент кафедри філологічних дисциплін
Починкова М. М.**

У статті наголошено на важливості формування креативного мислення у дітей молодшого шкільного віку як вимоги часу. Розкрито визначення поняття «креативне мислення», наведено основні навички креативного мислення, стани механізму творчості. Зазначено, що одним із найкращих засобів формування креативного мислення учнів на уроках читання в початковій школі є використання дидактичних ігор.

Ключові слова: креативне мислення, уроки читання, початкова школа.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сьогоднішня означена суттєвими змінами в усьому суспільстві, зокрема такі зміни пов'язані зі значними розвитком інформаційних технологій. Суспільство вимагає появи людей, які можуть креативно мислити та приймати нетривіальні, творчі рішення.

Передусім місія виховання людей нової генерації покладена на заклади освіти, зокрема школу та її початкову ланку.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Однак перед науковцями ця проблема постає вже останні десятиліття і вони шукають шляхів її розв'язання. Так, проблемі розвитку творчого мислення присвячені роботи вітчизняних і зарубіжних педагогів і психологів, зокрема П. Блонського, Л. Виготського, Г. Гарднера, Дж. Гілфорда, Л. Занкова, В. Давидова, В. Клименка, Г. Костюка, Г. Люблінської, С. Максименка, С. Медника, Н. Менчинської, Р. Стенберга, М. Шардакова та ін.

Мета статті полягає у розкритті особливостей розвитку креативного мислення учнів на уроках читання в початковій школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сайті для «Вище прагни! Спільнота для навчання та викладання» [2] наголошено на тому, що відповідно до компетенцій, визначених експертами у 2017 р. на Світовому економічному форумі в Давосі, креативне мислення входить у ТОП-5 компетенцій найближчого десятиліття [2].

Важливим для нашого дослідження є визначення Дж. Уейлса, який визначає креативне мислення як «спосіб мислення, за якого людина здатна відрізняти інформацію від фактів, а з урахуванням нових реалій, ця компетенція стає особливо затребуваною» [2].

Не можемо обійти увагою думку Едварда де Бона, який виокремлює основні навички креативного мислення:

- генерування ідей;
- відкритість до нового;
- уява та цікавість;
- розсудливість;
- дивергентне мислення (пошук різних рішень для вирішення тієї самої проблеми) [2].

Безумовно, психологами визначено стани механізму творчості. В. Клименко виокремлює наступні:

- «сплячий»;
- «дійовий»;
- «працюючий» [2].

При цьому дослідник наголошує на постійній зміні цих станів почергово.

За словами В. Клименка, «механізм творчості – це механізм перетворення дискомфорту (задач і проблем) і створення (відкриттів, винаходів і художніх образів) гармоній. Він є в кожному з нас, але для того, щоб він почав працювати, ми повинні свій механізм творчості привести до стану гармонії. Причому повинні бути пропорційно розвинені мислення, почуття, уява та психомоторика (здатність до діяльності) й енергопотенціал (забезпеченість належною енергією). Механізм творчості «вимикають» із розвитку непомірні навантаження, втома, перевтома та хвороби» [1, с. 54].

Т. Распопова наголошує на розвитку творчих можливостей у системі освіти, бо вони «закладені у кожній людині природою, мають бути розвинені та педагогічно скоординовані, школа повинна закласти підґрунтя розвитку творчого потенціалу особистості та визначити сталий напрямок цього процесу. Таким чином, креативна освіта відповідає таким організаціям навчання, виховання і розвитку творчої активності, у якій як педагог, так і учень має сприятливі умови для самореалізації, прагнення до отримання творчого продукту інтелектуальної діяльності та самостійного створення нового» [3].

Ми вважаємо, що вчитель початкових класів повинен допомогти дитині розвивати в собі креативне мислення, оскільки воно сприяє розширенню світогляду учнів, творчому пошуку, формує творчу особистість. Найбільш доцільними для розвитку креативного мислення молодших школярів є уроки літературного читання.

Перед учителем постає питання, яким же чином найкраще розвивати креативні здібності, креативне мислення. Відповідно до вікових психолого-педагогічних особливостей найефективнішим засобом є використання у процесі уроку ігор і вправ. Творче мислення можна розвивати не тільки спеціально дібраними вправами, а й використовувати для цього традиційні, що містяться в підручнику.

Аналіз передового досвіду вчителів початкової школи засвідчив, що найбільш доцільним для розвитку креативного мислення учнів на уроках читання в початковій школі є використання дидактичних ігор.

Загальновідомо, що дидактична гра посідає чільне місце у пізнавальній діяльності молодших школярів, зокрема в розвитку пізнавального інтересу. Крім того, вона дозволяє зацікавити учнів, запропонувати вирішити нестандартні завдання чи шляхи виходу із ситуації, тим самим розвиваючи інтерес і до навчальної діяльності, і креативне мислення одночасно.

Ми звернулись до досвіду вчителів-методистів, які використовують дидактичні ігри на уроках читання. Такі ігри можуть бути побудовані на різних формах роботи: індивідуальній, груповій, колективній.

Т. Распопова стверджує, що «така форма організації формує у дітей відчуття успіху, бажання знаходити правильну відповідь не тільки заради себе і групи, з якою він виконує завдання, а й заради всього колективу» [3].

Важливим у процесі формування креативного мислення з використанням дидактичних ігор є дотримання методичних умов щодо вибору місця гри, організації, проведення та підбиття підсумків гри.

Висновки дослідження. Отже, розвиток креативного мислення учнів початкової школи є вимогою часу. Безумовно, уроки читання надають виняткову можливість для його розвитку. Однак, для позитивних результатів у розвитку креативного мислення необхідно враховувати навички креативного мислення, стани механізмів творчості, засоби формування й розвитку креативного мислення. Одним із найкращих засобів, на думку вчителів-методистів, для розвитку креативного мислення є дидактичні ігри різних форм: індивідуальні, групові, колективні.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в розробці вправ і завдань для формування й розвитку креативного мислення молодших школярів на уроках читання.

Література

1. Клименко В. В. Механізм творчості : чим його розвивати. *Шкільний світ*. 2001. № 25–28. С. 3–94.
2. Креативність та освіта: чому це має значення? Режим доступу: http://gohigher.org/creativity_and_education.
3. Распопова Т. В. Розвиток креативного мислення учнів молодших класів за допомогою дидактичної гри. *Початкове навчання та виховання*. 2011.

Резюме

В статье отмечена важность формирования креативного мышления у детей младшего школьного возраста как требования времени. Раскрыто определение понятия «креативное мышление», приведены основные навыки креативного мышления, состояния механизма творчества. Отмечено, что одним из лучших средств формирования креативного мышления учащихся на уроках чтения в начальной школе является использование дидактических игр.

Ключевые слова: креативное мышление, уроки чтения, начальная школа.

Summary

The article emphasizes the importance of junior schoolchildren's creative thinking forming as a requirement of time. The definition of the concept "creative thinking" is given, the basic skills of creative thinking and creativity mechanisms are defined. It is noted that one of the best means of pupils'

creative thinking forming at reading lessons at primary school is the use of didactic games.

Key words: creative thinking, reading lessons, primary school.

УДК 373.015.31:[373.016:003-028.31]

К. Коваленко,
студентка III курсу навчально-наукового
інституту педагогіки і психології ДЗ
«Луганський національний університет імені
Тараса Шевченка» (м. Старобільськ)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ НА УРОКАХ СЛОВЕСНОСТІ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

**Науковий керівник: кандидат педагогічних
наук, доцент кафедри філологічних дисциплін
Починкова М. М.**

У статті розкрито поняття «інтеграція» та «міжпредметні зв'язки», зроблено спробу їх порівняти. Представлено рівні і види міжпредметних зв'язків. Визначено переваги використання міжпредметних зв'язків на уроках, зокрема на уроках словесності та засоби їх реалізації.

Ключові слова: міжпредметні зв'язки, уроки словесності, початкова школа.

Постановка проблеми в загальному вигляді. З 2019 року в Україні стартувала робота Нової української школи, принцип навчання якої спирається на інтеграцію. Такий підхід до навчання не новий у науці, її впроваджували в практику навчання окремих дисциплін, однак побудова процесу навчання повністю на основі інтеграції в історії української педагогіки відбувається вперше, а тому потребує більш детального розгляду й вивчення.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. До ідеї інтеграції різних дисциплін, а також використання міжпредметних зв'язків зверталися багато педагогів та психологів, а щодо використання міжпредметних зв'язків на уроках словесності й лінгводидактив. У свій час актуальність використання міжпредметних зв'язків у навчанні підкреслювали І. Гербарт, А. Дістверг, Я. Коменський, Д. Локк, І. Песталоцці, К. Ушинський.

Аналіз науково-педагогічних джерел вказує на те, що проблему інтеграції та міжпредметних зв'язків вивчали С. Баранов, Н. Бунаков, В. Водовозов, Л. Вороніна, М. Данилов, В. Максимова, М. Львов, Г. Напада, О. Савченко, Н. Скаткін, В. Стоюнін; свою точку зору на типи

та функції міжпредметних зв'язків висловлювали і психологи: Г. Вергеліс, Л. Виготський, А. Данилюк, І. Зверев, Є. Кабанова-Меллер, Ю. Самарін, Т. Федорець та ін.; саме поняття «міжпредметні зв'язки» трактується в сучасних довідниках і словниках із педагогіки (М. Ярмаченко, С. Гончаренко та ін.) та енциклопедіях (В. Кремень).

Мета статті – розкрити особливості використання міжпредметних зв'язків на уроках словесності в початковій школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо поняття «інтеграція» та «міжпредметні зв'язки».

Довгий час термін «міжпредметні зв'язки» був синонімом до терміну «інтеграція навчання». Хоча пізніше намітилося їх розмежування. Так, Н. Лесняк розкриває ці поняття таким чином: «у тих випадках, коли один предмет є основним, а відомості з іншого викладаються лише в допоміжній ролі з метою повторення, прискорення процесу навчання чи закріплення знань, умінь і навичок є підстава говорити про міжпредметні зв'язки. Інтеграція – це створення нового цілого на основі виявлення однотипних елементів і частин у кількох раніше різних одиницях, пристосування їх у раніше неіснуючій моноліт особливої якості» [5, с. 58].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» поняття «інтеграція» визначається як «доцільне об'єднання та координація дій різних частин цілісної системи» [1, с. 401].

В «Українському педагогічному словнику» міжпредметні зв'язки тлумачиться як «взаємне узгодження навчальних програм, зумовлене системою наук і дидактичною метою» [2, с. 210].

Як різні педагогічні поняття розглядає їх і О. Савченко. На думку дослідниці, міжпредметні зв'язки – це окремі короткочасні моменти уроків, які сприяють глибшому сприйманню та осмисленню певного конкретного поняття. Натомість інтегрований урок – це урок, на якому учні ознайомлюються зі змістом різних предметів, включаються у несхожі між собою види діяльності, що підпорядковані одній темі» [7, с. 261].

Проаналізувавши літературу можна сказати, що інтеграція та міжпредметні зв'язки – це різні рівноправні дидактичні поняття, які є взаємопов'язаними і які необхідно вміти майстерно використовувати під час підготовки та проведення уроків.

Виокремлюють функціонування міжпредметних зв'язків на рівні трьох взаємопов'язаних типів:

- змістово-інформаційних;
- операційно-діяльнісних;
- організаційно-методичних [4].

Міжпредметні зв'язки бувають горизонтальні і вертикальні. Горизонтальні міжпредметні зв'язки здійснюються тоді, коли інтегровані предмети вивчаються відірвано в часі. Вертикальний зв'язок можна

спостерігати у випадку, якщо інтегровані предмети вивчаються в близьких часових межах. Тобто, якщо вчитель планує одну тему впродовж одного уроку, залучаючи з інших відомості, способи дій на основі сформованих в учнів умінь та навичок, форму подання навчального матеріалу тощо, то він використовує вертикальний тематизм [6, с. 103–104].

У НУШ міжпредметна інтеграція відбувається різними шляхами: «створення інтегрованих курсів – навчальних предметів, які адаптують для вивчення та інтегрують знання декількох наук або видів мистецтв» [6, с. 102].

На уроках словесності найкраще використовувати міжпредметні зв'язки з «Природознавством», «Я у світі», «Мистецтво».

І. Зверев визначає, що використання міжпредметних зв'язків на уроках, у тому числі і словесності, дозволяє:

- полегшити розуміння явищ і процесів, що вивчаються;
- краще засвоїти матеріал, підвищити якість знань;
- аналізувати, зіставляти факти з різних галузей знань;
- підвищити мотивацію до вивчення предметів;
- активізувати пізнавальну діяльність на заняттях;
- здійснювати цілісне наукове сприйняття навколишнього світу;
- якнайповніше реалізовувати освітні можливості кожного учня

[3, с. 56].

Засобами реалізації міжпредметних зв'язків на уроках словесності в початковій школі є: проблемні ситуації, міжпредметні тексти, «круглі столи», наочні посібники, різні види вправ, кросворди міжпредметного змісту тощо.

Звернемо увагу на використання міжпредметних текстів, які дозволяють виробити в учнів стійкі орфографічні та пунктуаційні навички, систематизації знань з фонетики, лексики, граматики тощо.

Висновки дослідження. Отже, аналіз наукової літератури довів, що використання міжпредметних зв'язків на уроках словесності в початковій школі є надзвичайно ефективним і сприяє вдосконаленню мовної підготовки учнів початкової школи та формування цілісної картини світу.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в розробці системи роботи з використанням міжпредметних зв'язків на уроках словесності в умовах НУШ та перевірки її ефективності.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ. Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.

2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ. Либідь, 1997. 376 с.

3. Зверев И. Д. Совершенствование содержания образования в школе. М., 1985. 140 с.

4. Колісник Н. В. Теоретичне вивчення типів міжпредметних зв'язків в навчанні та засобів їх реалізації. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Pedagogica/article/viewFile/3017/2944>

5. Лесняк Н. В. Міжпредметні зв'язки у формуванні мовленнєвих умінь майбутніх учителів початкових класів : дис. канд. пед. наук : 13.00.02 / Рівненський держ. педагогічний ін-т. Рівне, 1997. 181 с.

6. Нова українська школа : порадник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди»», 2017. 206 с.

7. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : Підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ : Генеза, 1999. 368 с.

Резюме

В статье раскрыты понятия «интеграция» и «межпредметные связи», предпринята попытка их сравнить. Представлены уровни и виды межпредметных связей. Определены преимущества использования межпредметных связей на уроках, в частности на уроках словесности, и средства их реализации.

Ключевые слова: межпредметные связи, уроки словесности, начальная школа.

Summary

The article deals with the concepts "integration" and "interdisciplinary connections", an attempt to compare them is done. The levels and types of interdisciplinary connections are presented. The advantages of using interdisciplinary connections at the lessons, in particular, at the Literature lessons, and the means of their realization are determined.

Key words: interdisciplinary connections, Literature lessons, primary school.

УДК 373.015.31:[373.016:003-028.31]

Є. Черняєва,
студентка II курсу навчально-наукового
інституту педагогіки і психології ДЗ
«Луганський національний університет імені
Тараса Шевченка» (м. Старобільськ)

РОЛЬ ТЕХНОЛОГІЇ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Науковий керівник: кандидат педагогічних
наук, доцент кафедри філологічних дисциплін
Починкова М. М.

У статті визначається роль технології критичного мислення в розвитку мовлення молодших школярів. Розкрито визначення поняття «критичне мислення», виділено ключові елементи критичного мислення та поняття «розвиток мовлення». Висвітлено значення критичного мислення для розвитку мовлення молодших школярів.

Ключові слова: критичне мислення, розвиток мовлення, початкова школа.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Зміни в системі освіти України зумовлені вимогами часу, адже сучасне суспільство потребує активно та адекватно мислячих людей, які можуть донести свої думки та ідеї до інших, поділитися інформацією, відстояти свою думку. Завдання формування таких умінь покладена на школу і розпочинається з початкової ланки. Саме впровадження технології критичного мислення в навчання молодших школярів дозволяє активно розвивати мовлення.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Проблема нашого дослідження розглядається в двох аспектах: технологія критичного мислення й розвиток мовлення молодших школярів. Їй приділили увагу вітчизняні й зарубіжні науковці різних галузей: педагоги, психологи, лінгводидакти. Так, особливості технології критичного мислення розглядаються в роботах Дж. Дьюї, Д. Вуда, Т. Воропай, С. Терна, А. Кроуфорда, Р. Стернберга та інших. Розвитку мовлення молодших школярів присвячено дослідження Л. Варзацької, Л. Виготського, М. Вашуленка, Д. Ельконіна, О. Леонтєва, О. Мельничайка, О. Хорошковської та інших.

Мета статті полягає у визначенні ролі технології критичного мислення в розвитку мовлення молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо спочатку визначення й основні елементи критичного мислення.

Основоположним для нашого дослідження є визначення поняття «критичного мислення» надане А. Кроуфордом, услід за М. Ліпанном, який розуміє його як «вміле відповідальне мислення, що дозволяє людині формулювати надійні вірогідні судження, оскільки воно:

- а) засновується на критеріях;
- б) є таким, що самокорегується;
- в) чуйне до контексту» [2, с. 7].

Ключовими елементами критичного мислення є:

1. Умілість мислення, що передбачає володіння певними прийомами, які в сукупності створюють перевірену на практиці ефективну методологію опрацювання інформації.

2. Відповідальність передбачає усвідомлення обов'язку надавати слухачам чи читачам доводи і приклади відповідно до прийнятих стандартів.

3. Формулювання самостійних суджень, спрямованих на творчу мисленнєву діяльність, а не на репродуктивне мислення, що базується на жорстких алгоритмах і стереотипах.

4. Використання критеріїв, на які спирається критичне мислення, наприклад: стандарти, закони, підзаконні акти, правила, регламенти, керівництва, інструкції, приписи поведінки, вимоги, умови, обмеження, конвенції, норми, домовленості про уніфікацію, принципи, передбачення, дефініції, ідеали, цілі, наміри, результати перевірки, експериментальні дані, методи, процедури та ін.

5. Самокорекція потребує, щоб людина використовувала критичне мислення як метод, звернений на її власні судження з метою їх виправлення чи покращення.

6. Використання загальних критеріїв не виключає уваги і чуйності до контексту. Адже загальні критерії мають бути обов'язково перевірені на відповідність і на можливість зміни у кожному конкретному випадку. Критично мисляча людина розуміє критерії у зв'язку із контекстом їх використання і допускає інші альтернативи, що відповідають ситуації [6, с. 64].

Не можемо залишити без уваги чинники, від яких залежить успішність розвитку мовлення, визначені М. Вашуленком: «потреба в спілкуванні, комунікації, створення мовленнєвого середовища, спланована система роботи над розвитком мовлення. Ефективність розвитку мовлення забезпечується чіткою системою роботи над формуванням комунікативних умінь (інформаційно-змістових, структурно-композиційних, граматико-стилістичних, редагування)» [3, с. 340].

Такі ключові елементи критичного мислення доводять, що такий вид мислення завжди вимагає дискусії, а відповідно є діалогічним.

Під розвитком мовлення учнів розуміють процес оволодіння мовленням: засобами (фонетикою, лексикою, граматику, культурою мовлення, стилями) і механізмами мовлення – його сприйняття і висловлення власних думок» [5, с. 106].

С. Максименко зазначає, що «з точки зору психології, мовлення – це конкретне використання мови для висловлення думок, почуттів, настроїв» [4, с. 126].

Отже, зіставляючи поняття «критичне мислення» та «розвиток мовлення», ми бачимо, що саме складові критичного мислення є чинниками, від яких залежить успішний розвиток мовлення молодших школярів.

Учителі часто скаржаться на те, що учні не можуть висловити власну думку, проаналізувати події і явища, аргументувати, ставити запитання. Вирішенням цієї проблеми вбачаємо у використанні технології «читання

та письма для розвитку критичного мислення», яка буде одночасно розвивати і критичне мислення, й зв'язне мовлення.

Висновки дослідження. Отже, аналіз наукових публікацій з проблеми формування критичного мислення та розвитку мовлення учнів початкових класів засвідчив, що складові критичного мислення сприяють розвитку мовлення. Використання технології критичного мислення у процесі розвитку зв'язного мовлення молодших школярів сприяє формуванню в них власних суджень, умінню вести діалог, аргументовано висловлювати думку тощо.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розробці системи роботи з використання технології критичного мислення та експериментальної перевірки її ефективності.

Література

1. Ковальова В. В. Розвиток мовлення – найважливіша умова успішного навчання молодших школярів. [Електронний ресурс]. Режим доступу : osvita.ua/doc/files/news/85/8532/movlennya.doc
2. Кроуфорд А. Технології розвитку критичного мислення учнів переклад публікації проекту «читання і письмо для критичного мислення». 2006. С. 6–8.
3. Методика навчання української мови в початковій школі : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за наук. ред. М. С. Васьуленка. Київ : Літера ЛТД, 2010. 364 с.
4. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посіб. [3-тє вид., доп. і переробл.]. Київ : ЦУЛ, 2008. 271 с.
5. Наумчук М. М. Словник-довідник основних термінів і понять з методики української мови. Тернопіль : Видавництво Астон, 2008. 132 с.
6. Петунин О. В. Проблема познавательной самостоятельности школьников в отечественной педагогике. *Инновации в образовании*. 2004. № 6. С. 62–77.

Резюме

В статье определяется роль технологии критического мышления в развитии речи младших школьников. Раскрыто определение понятия «критическое мышление», выделены ключевые элементы критического мышления и понятие «развитие речи». Освещено значение критического мышления для развития речи младших школьников.

Ключевые слова: критическое мышление, развитие речи, начальная школа.

Summary

The article defines the role of critical thinking technology in the development of junior pupils' speech. The definition of the concept "critical thinking" is revealed, the key elements of critical thinking and the concept

"speech development " are defined. The significance of critical thinking for the development of junior pupils' speech is highlighted.

Key words: critical thinking, speech development, primary school.

УДК 81'06:37

**В. Шаповалова,
магістрантка I курсу спеціальності
«Початкова освіта» навчально-наукового
Інституту педагогіки і психології ДЗ
«Луганський національний університет імені
Тараса Шевченка» (м. Старобільськ)**

ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 4 КЛАСУ НА УРОКАХ РІДНОЇ МОВИ

**Науковий керівник: кандидат педагогічних
наук, доцент, доцент кафедри філологічних
дисциплін Маркотенко Т. С.**

У статті висвітлено методика формування лексичної компетентності молодших школярів, укладено систему вправ та лінгвістичних ігор на збагачення словникового запасу учнів синонімами, антонімами, багатозначними словами на матеріалі прислів'їв, приказок, загадок, невеликих художніх текстів.

Ключові слова: лексична компетентність, вправа, лінгвістичні ігри, учні початкової школи.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасне навчання української мови в початковій школі набуває більш чіткої комунікативно-мовленнєвої спрямованості. Це зумовлено одним із провідних завдань навчання рідної мови – підготовкою учнів до повноцінного спілкування в усній і писемній формах.

Формування лексичної компетентності молодших школярів обумовлено потребою подальшого розроблення шкільного курсу української мови як рідної відповідно до нової мовної ситуації, що склалася в Україні, та потребою розвитку особистості з перших років навчання, змін ціннісних орієнтирів в освіті, основною метою яких має стати формування в учнів лексичної компетентності, необхідної для загального мовленнєвого розвитку учнів.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Теорію освітніх компетенцій і компетентностей молодших школярів обґрунтовано в роботах українських дидактів Н. М. Бібік, О. Я. Савченко, С. Е. Трубачевої та ін. Методичні аспекти проблеми обґрунтовують у дослідженнях

Т.Н. Байбара, М. С. Вашуленко, І. П. Гудзик, К. І. Пономарьова, Н. М. Сіранчук та ін.

Проблема формування лексичної компетентності учнів була предметом дослідження О. П. Амацьєвої, Е. В. Белкіної, Н. О. Ветлугіної, О. О. Дронової, Т. С. Комарової, Т. Г. Козакової, Л. Б. Попової, Н.П. Сакуліної, Н. М. Сіранчук, Л. Б. Фесюкової, В. П. Ягупкової та ін. Збагачення словникового запасу молодших школярів синонімами розглядалося К. І. Пономарьовою [4]; особливості роботи щодо збагачення й активізації словникового запасу молодших школярів – Л. О. Кутенко [3]. Робота над фразеологізмами як засобом формування культури спілкування молодших школярів висвітлювалася в працях Л. О. Соловець [7]. Збагачення мовлення учнів 5–7 класів власне українською лексикою було предметом дослідження Н. Б. Голуб[1] та ін. Дослідження Т. В. Коршун передбачало відбір лексики для початкового етапу засвоєння української мови молодшими школярами [2]; над формування лексичних понять в учнів початкових класів працювала Л. Б. Попова [5] та ін. Низка науковців присвятили свої дослідження розвитку образного, креативного мовлення школярів у початковій та середній школі (О. І. Артемова, Л. М. Кулибчук, Т. В. Мельник, Н. М. Сіранчук).

Мета нашої статті – розглянути методику формування лексичної компетентності учнів 4 класу на уроках рідної мови засобом вправ та лінгвістичних ігор.

Виклад основного матеріалу дослідження. Н. М. Сіранчук під *лексичною компетентністю* розуміє здатність особистості швидко і якісно, на рівні програми оперувати не словами, а семантичними полями, зі складу яких людина обирає потрібне слово, словосполучення, щоб з можливою точністю висловити свою думку в мовленні, спілкуванні, з опорою на граматичну структуру мови (макроструктуру мови). Лексична компетентність складається із низки компетенцій, які співвідносяться з конкретними видами лексичної діяльності і використовуються для позначення серії знань та вмінь, необхідних для ефективного виконання лексичної діяльності [6, с. 10].

Під формуванням лексичної компетентності молодшого школяра ми розуміємо адекватне використання лексем, доречне вживання образних висловів, приказок, прислів'їв, фразеологічних зворотів, правильну організацію мотиваційної, когнітивної та практичної лексичної діяльності учнів з опорою на наявність певного запасу слів у межах вікового періоду.

Головною проблемою формування лексичного запасу і граматичної будови мовлення молодших школярів є проблема створення методики роботи над значенням слова з огляду на закономірності засвоєння рідної мови. Розглянемо завдання та лінгвістичні ігри, які ми пропонуємо для розв'язання зазначеної проблеми.

Завдання 1. Прочитай.

Дякую

Дрімучим лісом йшло двоє подорожніх – дідусь і онук. Була велика спека, подорожнім хотілося пити. Нарешті, вони підійшли до струмка. Тихо дзюрчала холодна вода. Мандрівники нахилилися, напилися. Дідусь сказав: – Дякую тобі, струмочку.

Сказав це дідусь, дістав із сумки ложку і викинув із струмочка кілька жмень мулу. Онук посміхнувся і спитав:

– Навіщо ви, дідусю, сказали струмку «Дякую»? Він же не жива істота і не дізнається про вашу подяку, не почує ваших слів.

– Це так. Якби води напився вовк, він міг би і не дякувати. Ми ж не вовки, а люди. Людина говорить «дякую», щоб не стати вовком (В. О. Сухомлинський).

2. Випиши із запропонованих нижче слів ті, які підходять за змістом до тексту.

Жадібність, згода, лінкуватість, охайність, працьовитість, вдячність, ввічливість, сварка, повага, пошана.

3. Складіть з одним із виписаних слів речення.

Завдання 2. Встав у прислів'я відповідні за змістом слова. Запиши речення.

Старий друг краще ... (нових) двох.

Маленька ... (праця) краща за велике безділля.

Багатство без ... (щедрості) – все одно, що дерево без плодів.

Слова для довідок: нових, щедрість, праця.

Завдання 3. Поміркуй над змістом прислів'я. Яке слово із поданих слів пропущено.

1. Як ніг не зіб'єш, то й (доріжки, шляху, магістралі) не пройдеш.

2. Згода дім будує, а незгода (ламає, руйнує, пам'ятає). 3. Дурень і на рівній дорозі порожнього воза (перекине, загубить, не побачить). 4. Свої сухарі краще чужих (пирогів, салатів, супів).

Завдання 4. На місті пропуску встав найбільш доречне слово з довідки (Усно).

Град та виноград

Наливними гронами серед ... листа пишався Виноград, вигойдував свій рясноплід у ... промінні сонця. Коли раптом заступила небо ... хмара, згубою крижаною вдарив з неї Град. «Капець Винограду, сікачем посічу на січку!» – сичав люто, й падала долі збита ягода, облітав ... зелений лист.

Геть обчухраний, позбавлений своєї краси та слави Виноград не зрадів навіть сонцю, що скоро знову запанувало у високості. Здавалось, усе втрачено, задля чого ще йому жити? І він би, напевне, усох, якби не почув ... шепоту з підгрунтя: «Дивак, у тебе ж лишилося найголовніше. Нема-бо у світі такого Граду, що побив би коріння» (О. Лук'яненко).

Довідка: різьбленого, золотому, лиховісна, чорна, зігнутий, тихого.

Завдання 5. Добери слова-друзі і слова-вороги (Тлумачення слова за допомогою синонімів і антонімів)

Синонімічний прийом

Антонімічний прийом

Повага – пошана.

Повага – зневага.

Сміливість – мужність.

Сміливість – боягузтво.

Жадібність – скупість.

Жадібність – відсутність щедрості.

Брехливість – нечесність, нещирість. Брехливість – відсутність щирості.

Доброта – чуйність. Щедрість – відсутність жадібності, скупості.

Правдивість – чесність. Правдивість – відсутність нещирості, брехливості.

Завдання 6. Прочитай текст. Розкрий зміст слова «доброта». Проілюструй, як ти розумієш значення цього слова власними прикладами.

Білка і Добра Людина

Ішла собі лісом Добра Людина. Дивилася на трави й квіти ласкавими очима. Не наступила на квіти, бо помітила їх. Ось підійшла Добра Людина до високої сосни. Побачила білочку. Білочка стрибала по гілках, а за нею гнався якийсь рудий звірок. Добра Людина впізнала куницю. Це лютий білоччин ворог. Ось-ось куниця наздожене білку й розірве своїми лютими пазурами. З жалем і болем у серці глянула Добра Людина на бідолаху. Побачила білочка очі Доброї Людини, стрибнула з дерева й сіла їй на плече. А зла куниця втекла в темний ліс. Погладила Добра Людина білочку та й сказала:

– Стрибай собі до свого дупла.

Глянула білочка вдячно Добрій Людині у вічі й пострибала додому. Дітки давно вже чекали її. Вона й розповіла їм про Добру Людину (В. Сухомлинський).

Завдання 7. Добери до поданих слів близькі за змістом іменники і запиши.

Сміливість – ..., співчуття – ..., гостинність – ..., піддатливість – ..., відданість – ..., невблаганність –

Слова для довідок: вихвалання, мужність, відвага, непохитність, незламність, доброзичливість, щедрість, поступливість, м'якість, вірність, надійність, милосердя, благодійність.

Завдання 8. Добери до кожного слова іменник, протилежний за значенням.

Зразок: сміливість – боягузтво

Щирість – ..., щедрість – ..., зрада – ..., грубість – ..., доброта – ..., справедливість – ...

Слова для довідок: лицемірство, жадібність, несправедливість, ввічливість, вірність, жорстокість.

Завдання 9. Прочитай. Як називається ця група слів – речення чи текст? Поясни чому.

Весна

Весна видалася рання. Зазеленіли луки, горби вбралися в жовті квіти кульбаб. З червоного верболозу осипалися котики. У неглибоких калюжах прогрілася вода, і в ній закопошилися комахи, закумкали жаби, весело застрибали вертячки (А. Давидов).

Завдання 10. Добери слова тематичної групи.

1. Хвалилась калина, що з медом солодка. 2. Ми з тобою, як рибка з водою. 3. Кожній матері своєї дитини жаль, бо котрого пальця не врїж, то все болить. 4. Сама баба сметану злизала, а на kota сказала. 5. Без сокири не тесляр, без голки не кравець. 7. Носиться як кіт з оселедцем. 8. Побрався собака з горобцем. 9. Дивиться лисицею, а думає вовком.

Продукти харчування – ...

Професії – ...

Почуття – ...

Тварини – ...

Завдання 11. Об'єднай слова у тематичні групи.

Листоноша, смерека, терапевт, травматолог, лист, сум, подруга, радість, береза, задоволення, сусідка, вишня, стоматолог, окуліст, журнал, образа, газета, сестра, ялина, листівка, хірург, книга.

Крім вправ, з дітьми можна пограти в лінгвістичні ігри.

1. *Гра-естафета «Хто більше»* розширює знання учнів про слова-синоніми. Діти поділені на команди. Вчитель називає слово. Починається колективна робота в команді: дібрати один синонім. Наступний синонім до того самого слова називає друга команда, потім третя ... Перемагає та команда, яка називає останній синонім до поданого слова. Якщо більше ніж один-два синоніми діти дібрати не можуть, звертаємося до словника.

Наприклад: багато – чимало, незліченно, незчисленно, купа, маса, тьма, безліч тощо.

Основою згаданого вище діалогу між учнями на уроці є робота в парах.

1. *Гра «Протилежне»* – результативна робота в парах для поглиблення знань антонімічних пар. Учні у парі отримують картку зі словом і завдання: доберіть антонім до цього слова, якщо складно – зверніться до словника.

Мовний матеріал для гри: бадьорість – втома, гідний – недостойний, ввічливий – нечемний, делікатний – грубий.

2. *Гра «З'їж слово»* – навчає бути точним і лаконічним. Учитель вимовляє речення – діти слухають. Повторює – запам'ятовують. Отримують завдання – скоротити речення до чотирьох (трьох, двох) слів. Наприклад:

Бабуся якось увечері спекла смачний пиріг.

Бабуся спекла смачний пиріг.

Бабуся спекла пиріг.

Запитання до учнів:

– Що змінилося, коли речення скоротили? Де використаємо скорочене речення: в детальному чи стислому переказі?

3. *Гра «Одне заміни».* Завдання для учнів: послухайте речення і повторіть його, замінивши перше слово (потім – друге слово, третє тощо). Діти відповідають ланцюжком один за одним. Створена вчителем проблемна ситуація вимагає від дітей мобілізувати свої знання, щоб не зупинити рух «потяга». У ланцюжку формується свідоме сприйняття висловлювання.

Наприклад:

Листя дерев вкрилося золотом і багрянцем. Гілля дерев вкрилося золотом і багрянцем. Гілля кущів вкрилося золотом і багрянцем. Гілля кущів вбиралося золотом і багрянцем.

4. *Гра «Сніжний клубок»* проводиться в швидкому темпі ланцюжком. Учні поширюють подане речення, нарощуючи по одному слову.

Наприклад:

Заспіваю пісню.

Заспіваю пісню колискову.

Заспіваю дитині пісню колискову.

Заспіваю коханій дитині пісню колискову.

Тихо заспіваю коханій дитині пісню колискову.

Застосування вчителем таких завдань під час навчальної діяльності підвищує в цілому інтерес до вивченого матеріалу, засвідчує шляхи практичного застосування теоретичних знань.

Висновки дослідження. Лексична компетентність є однією з інтегрованих якостей особистості мовця, створює можливість свідомо і творчо розвивати власну індивідуальність, досягати успіхів у навчанні. Під формуванням лексичної компетентності молодшого школяра розуміємо оперування певним запасом слів у межах вікового періоду, адекватне використання лексем, доречне вживання образних висловів, приказок, прислів'їв, фразеологічних зворотів.

Література

1. Голуб Н. Б. Збагачення мовлення учнів 5–7 класів українською лексикою : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 1997. 24 с.
2. Коршун Т. В. Навчальний тематико-ситуативний словник-мінімум. *Початкова школа*. 1997. №4. С. 17–20.
3. Кутенко Л. А. Особенности работы по обогащению и активизации словарного запаса младших школьников в условиях

близкородственного двуязычия : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 1986. 22 с.

4. Пономарьова К. І. Збагачення словникового запасу молодших школярів синонімами як засіб увиразнення мовлення : автореф. дис. канд. пед. наук. Київ, 2002. 20 с.

5. Попова Л. Б. Методика формирования лексических понятий у учащихся начальных классов. На матер. укр. яз. : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Киев : гос. пед. ин-т им. А. М. Горького, 1990. 24 с.

6. Сіранчук Н. М. Розвиток образного мовлення молодших школярів у процесі навчання української мови : автореф. дис. ... докт. пед. наук. Київ, 2018. 40 с.

7. Соловец Л. О. Робота над фразеологізмами як засіб формування культури спілкування молодших школярів : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2004. 20 с.

Резюме

В статье представлена методика формирования лексической компетентности младших школьников, составлены упражнения и лингвистические игры для обогащения словарного запаса учащихся синонимами, антонимами, многозначными словами на материале пословиц, поговорок, загадок, небольших художественных текстов.

Ключевые слова: лексическая компетентность, упражнение, лингвистические игры, ученики начальной школы.

Summary

The technology of forming the lexical competence of primary school children is represented in the article. The exercises and linguistic games to replenish the vocabulary of pupils with synonyms, antonyms and meaningful words based on proverbs, sayings, riddles and small literary texts are collected there.

Key words: lexical competence, exercise, linguistic games, primary school pupils.

РОЗДІЛ 6.
СУЧАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ДОШКІЛЬНІЙ
ЛІНГВОДИДАКТИЦІ

УДК 372.46

О. Віслогузова,
магістрантка 1 курсу спеціальності «Початкова освіта»
навчально-наукового інституту педагогіки і психології ДЗ
«Луганський національний
університет ім. Тараса Шевченка» (м. Старобільськ)

ЯВИЩЕ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ
ЛІНГВОДИДАКТИКИ
(НА МАТЕРІАЛІ МОВЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ)

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
кафедри філологічних дисциплін Кизилова В. В.

У статті розглянуто явище інтерференції в аспекті проблем мовної культури особистості. Зроблено акцент на вимогах до мовлення старших дошкільників, визначених Базовим компонентом дошкільної освіти.

Ключові слова: культура мовлення, мовна інтерференція, дошкільник, заклад дошкільної освіти.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні визначено освітні лінії, згідно з якими має відбуватися освітній процес у закладах дошкільної освіти. Освітня лінія «Мовлення дитини» передбачає засвоєння дитиною культури мовлення та спілкування, елементарних правил користування мовою у різних життєвих ситуаціях [1, с. 7]. У цій освітній лінії визначено результати роботи відповідно до таких складників: звукова культура мовлення, словникова робота, граматична правильність мовлення, зв'язне мовлення, діалогічне мовлення, монологічне мовлення, українська мова як державна. Як бачимо, особливої ваги набуває проблема формування мовленнєвої культури особистості, що розуміється як такий вибір і така організація мовних засобів, що в певній ситуації спілкування за умови дотримання сучасних мовних норм та етики спілкування дозволяють забезпечити найбільший ефект у досягненні поставлених комунікативних завдань [2, с. 13]. Особливою методичною проблемою є формування високої культури державної мови в дітей з російськомовного середовища. Українсько-російський білінгвізм, що має місце в східному регіоні України, визначено вченими (О. Біляєв, Є. Голобородько, І. Дроздова, Ю. Жлуктенко та ін.) як природний, масовий, двобічний, контактний. Українська й російська мови, що перебувають у безпосередньому контактуванні, подібні за своїм лексичним складом і граматичною

будовою. Така структурна схожість створює сприятливі умови для виникнення явища інтерференції, якої зазнають обидві мови білінгва.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Проблемі культури мовлення приділена увага таких науковців: Н. Бабич, І. Білодід, С. Єрмоленко, А. Коваль, М. Пентилюк, М. Пилинський, О. Пономарів, В. Русанівський та ін. Їхні дослідження висвітлюють питання мовної культури людини, теорії мовної норми, комунікативних якостей культури мовлення. Особливий інтерес становлять праці науковців щодо лінгводидактичних засад навчання другої мови в білінгвальному оточенні (А. Богуш, Н. Пашковська, О. Хорошковська), психологічних і психолінгвістичних аспектів породження та особливостей усних висловлювань (Л. Виготський, І. Зимня, О. Леонтьєв, І. Синиця та ін.).

Мета статті – на матеріалі мовлення старших дошкільників схарактеризувати явище інтерференції в контексті проблем сучасної лінгводидактики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, інтерференція виникає в результаті взаємодії, взаємовпливу структур і структурних елементів двох основних компонентів білінгвізму в процесі мовної діяльності білінгвів. Услід за У. Вайнрайхом і низкою інших дослідників *інтерференція* визначається як відхилення від норм обох мов, що трапляється в мові білінгвів в результаті того, що вони володіють більш ніж однією мовою, тобто в результаті контакту двох мов у свідомості мовця [3, с. 59]. Реалізуючи природне прагнення людської психіки до ототожнення або диференціації, білінгв або ототожнює, або диференціює елементи другої мови з відповідними елементами рідної мови, причому ці процеси здійснюються на усіх рівнях мовної системи: фонетичному, лексичному і граматичному. Науково обґрунтованим є положення, згідно з яким структурно-типологічні розбіжності двох мов заважають, викликаючи інтерференцію, а їх структурно-типологічні сходження, навпаки, допомагають опанувати другу мову [3, с. 59].

Недостатній рівень володіння українською мовою й поверхове знання російської призводить до того, що дошкільники часто плутають обидві мови, створюючи тим самим мішанину слів, кальок, різноманітних перекручень – російських слів в українському фонетичному обрамленні й українських, морфологізованих за російським зразком. Такі відхилення найчастіше трапляються у процесі репродукції, тобто під час відтворення раніше запам'ятованого. Саме тоді замість потрібних опорних даних, характерних мові висловлювання, у пам'яті дитини спливають аналогічні факти з іншої мови. Таке явище психологи називають репродуктивним гальмуванням.

Більшість лінгводидактів розглядають інтерференцію як негативний перенос навичок з рідної (першої) мови на ту, що вивчається. Однак це

поняття набагато ширше і охоплює ціле коло питань: 1) дію рідної мови на другу, 2) вплив другої мови на першу і 3) розмежування інтерференції на рівні мови, з одного боку, і мовлення – з іншого [4, с. 141].

Інтерферентний вплив російськомовного оточення проявляється насамперед на фонетичному, граматичному рівнях, чим суттєво погіршує опанування правильності (вимова, написання) та чистоти мовлення. З огляду на це постає потреба в ретельному відпрацюванні саме цих ознак. Лише свідоме ставлення до норм, притаманних системі української мови, здатне забезпечити досконалий рівень мовлення дітей, що вимагає дотримання фонетичних, лексичних, граматичних норм сучасної української літературної мови та визначає рівень мовленнєвої культури.

Оскільки дошкільники, які зростають у російськомовному середовищі, прийшовши до закладу дошкільної освіти, не володіють українським мовленням або володіють недостатньо, то стає проблемним завдання програми *розвивати та вдосконалювати* мовленнєві уміння та навички. Очевидною є необхідність *формувати* уміння українського мовлення: аудіативні, орфоепічні, граматичні, збагачувати словниковий запас, розвивати уміння діалогічного й монологічного мовлення, що в подальшому створить базу для навчання читання й письма. При цьому слід взяти до уваги, що у випадку недостатнього володіння усним мовленням розвиток навичок читання та письма уповільнюється, про що свідчать дослідження О. В. Грейсер, А. Е. Супруна, О. Н. Хорошковської. Отже, першорядним завданням у роботі з російськомовними дітьми є формування умінь правильного усного мовлення.

Зі спостережень за інтерферентними явищами в українській і російській мовах на території України випливає висновок про те, що дія структурних елементів другої мови на першу набагато відчутніша, ніж дія рідної мови на другу.

Найсприятливішим мовленнєвим середовищем для дітей має стати освітній заклад. Освітні програми спрямовують на те, що педагогічний колектив повинен протистояти вживанню жаргонних, вульгарних слів, не допускати українсько-російських просторічних висловів як на заняттях, так і у вільний час; дбати про грамотне оформлення наочності, документації; під час підготовки до занять має старанно продумувати хід викладу матеріалу, правильність і точність формулювань; грамотно й чітко оформляти всі види записів; не допускати в своєму мовленні неправильно побудованих речень і зворотів, порушень норм вимови, недбалості у виборі слів і неточностей у формулюванні визначень.

Найголовніше завдання занять з розвитку мовлення – прищепити любов до української мови, навчати розмовляти українською мовою в межах вимог програми, тобто правильно вимовляти слова, відповідати на запитання, вести діалог (в межах 2–3 реплік), розповідати (в межах 2–3

зв'язаних між собою речень). Процес навчання має бути спрямований на формування зазначених умінь.

Навчання повинно відбуватися не шляхом постановки запитань до старших дошкільників, а через показ, зразок, власну розповідь. Основний прийом навчання – імітація, тобто наслідування зразка, який дає вихователь, вимовляючи звуки, слова, словосполучення, речення.

У старшій групі робота має бути спрямована на:

- а) засвоєння основних норм української літературної вимови;
- б) постійне збагачення й активізацію словникового запасу;
- в) формування граматичних норм (на практичних вправах);
- г) навчання українського діалогічного й монологічного мовлення.

Успіхи дітей з розвитку мовлення значною мірою залежать від мовлення педагога, яке має бути для них зразком, а також від того, наскільки уважно він ставиться до виправлення помилок у відповідях дітей. Останнє не можна робити поспіхом. Слід зупинити дитину, показати, в чому полягає помилка, дати завдання вимовити слово правильно не тільки їй, а й усій групі (хором). Крім того, важливо створювати на заняттях відповідне мовне середовище, заздалегідь готувати дітей до сприймання українського мовлення.

Виконання спеціальних вправ (вони розробляються нами у процесі дослідно-експериментального навчання) допоможуть вихователю розвинути й удосконалити в російськомовних дітей уміння оволодіти правильністю мовлення на початковому етапі опанування державної мови. Системність і різноманітність підготовчих та мовленнєвих вправ за змістом і формою виконання мають забезпечувати позитивну мотивацію навчальної діяльності, збуджувати пізнавальний інтерес старших дошкільників до оволодіння ними правильністю мовлення, виховувати повагу до української мови як державної; свідоме ставлення до норм, притаманних системі сучасної української літературної мови.

Висновки дослідження. Робота над подоланням явищ інтерференції має підпорядковуватися таким напрямом: засвоєння норм сучасної української літературної мови на орфоепічному, акцентуаційному, лексичному, граматичному рівнях; формування навичок активної роботи зі словом; формування умінь діалогічного висловлювання; формування навичок монологічного мовлення. Набуття умінь правильного літературного мовлення буде ефективним за умови забезпечення відповідної організації навчально-мовленнєвої діяльності (створення системи вправ для опанування мовленнєвої культури, спеціальне мовне забезпечення цього процесу, зразкове мовлення педагога).

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник А. М. Богуш; Авт. кол-в. К. : Видавництво, 2012. 26 с.

2. Кизилова В. В. Риторика з основами культури й техніки мовлення : навч.-метод. посіб. для студ. закл. вищої освіти. Старобільськ, 2018. 114 с.

3. Обухова, В. Н. Проблемы преодоления межязыковой интерференции в украинской речи студентов-филологов в условиях русско-украинского билингвизма. *Гуманітарні науки*. 2008. № 1. С. 59–65.

4. Хом'як І. Формування мовної особистості в білінгвальному середовищі. *Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка*. 2010. № 22 (209). Ч. 2. С. 138–144.

Резюме

В статтє рассмотрено явлення інтерференції в аспекте проблем языковой культуры. Сделан акцент на требованиях к речи старших дошкольников, обозначенных в Базовом компоненте дошкольного образования.

Ключевые слова: культура речи, языковая интерференция, дошкольник, учреждение дошкольного образования.

Summary

The article deals with the phenomenon of interference in the aspect of language culture problems. The emphasis is made on the requirements for the speech of senior preschoolers which are identified in the Basic component of preschool education.

Key words: culture of speech, language interference, preschooler, preschool education institution.

УДК 81'373.7:165.194

**Л. Яневська,
магістрантка 1 курсу спеціальності
«Дошкільна освіта» навчально-наукового
інституту педагогіки і психології
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ)**

ФОРМУВАННЯ ІГРОВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ НА ЗАНЯТТЯХ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ

**Науковий керівник: кандидат педагогічних
наук, доцент, завідувач кафедри філологічних
дисциплін Мордовцева Н. В.**

У статті розкрито сутність і значення понять «компетентність», «компетенція», «ігрова компетенція»; обґрунтовано та проаналізовано особливості формування ігрової компетенції дітей старшого дошкільного віку на заняттях розвитку мовлення.

Ключові слова: компетентність; компетенція; ігрова компетенція.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Актуальність дослідження обумовлюється змінами, що відбуваються в освітній системі, новими потребами сучасного суспільства (обсяг знань, умінь і навичок, що необхідні дітям дошкільного віку для навчання та повноцінного існування в сучасному суспільстві), розробкою інноваційних технологій навчання дошкільника.

Важливою складовою формування компетентності дошкільника вважається не лише реалізація змісту освіти, але й добір адекватних методів, прийомів та засобів навчання, що в свою чергу впливають на рівень оволодіння дитиною провідними компетентностями.

Аналіз досліджень і публікацій з досліджуваної проблеми свідчить про те, що аспект ігрової компетенції дітей дошкільного віку є предметом пильної уваги вчених. Проблему ігрової діяльності з розгляду її розвивального впливу на особистість дошкільника подано в працях педагогів С. Русової, К. Ушинського, В. Воронова, А. Матусик, О. Щербакова, Я. Коменського, В. Сухомлинського, А. Макаренка; психологів Ю. Аркіна, Л. Венгер, Л. Виготського. Вагомим внеском у розробку методики педагогічного керівництва ігровою діяльністю дошкільників є здобутки сучасних учених А. Богуш, Н. Луцан, Н. Гавриш, Д. Менджерицької, Г. Швайко.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні особливостей формування ігрової компетенції дітей старшого дошкільного віку на заняттях розвитку мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим етапом сучасної освітньої парадигми є впровадження компетентнісного особистісно зорієнтованого підходу, який зумовлений динамічними процесами суспільного життя, переходом світової спільноти до інформативного суспільства.

З огляду на це в Україні пріоритетним напрямом навчально-виховної освітньої системи XXI ст. проголошено не лише максимальне накопичення знань та предметних умінь і навичок, а й формування потреби постійно вчитися, оволодівати навичками систематичного пошуку інформації, тобто здатності до неперервного розвитку та самонавчання впродовж усього життя.

Дошкільна освіта також бере курс на компетентнісну модель розвитку дитини дошкільного віку і формування у неї початкових компетенцій, які забезпечать їй успішне входження в соціум і шкільне життя.

У процесі дослідження виникла необхідність з'ясувати сутність понять «компетентність», «компетенція», «ігрова компетенція».

Трагування терміна «competence» часто зумовлене тим, із якої мови він перекладений. У французькій мові «competence» має два значення –

компетенція та обізнаність; в англійській – три: здатність, або вміння, компетентність, компетенція. В англо-українському словнику лексеми «competence» і «competency» тлумачаться як абсолютно тотожні [2].

Результатом набуття компетенцій є компетентність, яка, на відміну від компетенції, передбачає особистісну характеристику, ставлення до предмета діяльності. Компетентності дитина набуває не лише під час навчання, а й за допомогою засобів неформальної освіти, внаслідок впливу середовища. Це набута характеристика особистості, що сприяє успішному входженню в життя сучасного суспільства; інтегрований результат, який передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь, навичок до формування і розвитку у дітей здатності практично діяти, застосовувати досвід успішної діяльності в певній сфері.

Поняття «компетенція» є більш вузьким, воно співвідноситься з конкретними видами діяльності і використовується для визначення серій умінь, знань, необхідних для ефективного виконання дій. Компетентність же формується із окремих компетенцій, проте, як вважає І. Гудзик, нетотожне з ними [4, с. 39].

Дошкільний вік є унікальним і вирішальним періодом розвитку дитини, коли закладаються основи особистості, складається воля і довільна поведінка, активно розвивається уява, творчість, загальна ініціативність. Усі ці найважливіші якості формуються у провідній і головній діяльності дошкільника – у грі.

А. Богуш і Н. Луцан у своїй роботі визначають термін «ігрова компетенція» як сформованість у дітей ігрових дій, ініціативність, самостійність в ігровій діяльності; творче відображення реальних і казкових ситуацій; ініціювання і розгортання ігрового задуму і сюжету гри; вміння об'єднуватись з однолітками на основі ігрового задуму, рольової взаємодії, особистих уподобань; дотримання норм та етикету спілкування.

До критеріїв ігрової компетенції відносять: уміння дітей пояснити гру; самостійність та ініціативність в організації ігор та розгортання дітьми ігрового задуму і сюжету гри; творче відображення реальних і казкових ситуацій; дотримання мовленнєвого етикету спілкування у грі [3].

Розвиток ігрової компетенції відбувається в ході власне сюжетно-рольової гри. Завдання педагога в цьому випадку – правильна організація ігрового процесу, використання методичних знань і умінь, передових педагогічних ідей, корисного досвіду роботи інших вихователів і педагогів у своїй роботі.

У дошкільній педагогіці є багато методів і прийомів з організації дії на дітей засобами сюжетно-рольової гри, вибір яких залежить від конкретної ситуації. Методичні прийоми приносять результат у тих

випадках, якщо вихователь застосовує їх системно, враховує загальні тенденції психічного розвитку дітей, закономірності формованої діяльності, якщо педагог добре знає і відчуває кожну дитину. Опанувавши за допомогою дорослих основні способи дії, характерні для тієї або іншої ігрової діяльності, діти можуть використати їх у тих же або дещо змінених умовах.

Для ефективного формування ігрової компетенції дітей старшого дошкільного віку потрібно створювати ігрове середовище відповідно до вікових особливостей, урахувати рівень розвитку дітей, ігрове середовище має бути динамічним; атрибути гри повинні розташовуватися в легко доступному для дітей місці; іноді атрибути формуються в спеціально встановленому порядку, а іноді дітям надається можливість створити ігрове середовище самостійно.

Під час формування ігрової компетенції у дітей розвивається мовлення. Саме завдяки сюжетно-рольовій грі на заняттях розвитку мовлення відбувається найбільш інтенсивне формування всіх компонентів мовленнєвої системи, фонетики, лексики, граматики та зв'язного мовлення.

Виникає двокомпонентна мовленнєво-ігрова діяльність, яка водночас формує мовленнєво-ігрову компетенцію.

Мовленнєво-ігрова компетенція – це комплексна характеристика особистості, полікомпонентний утвір, чинниками якого є діалогічна, монологічна, когнітивно-мовленнєва, виразно-емоційна, оцінно-етична, театральна-ігрова та ігрова компетенції [3].

Висновки дослідження. Дошкільний вік – це важливий етап у становленні та розвитку особистості. Ігрова діяльність є найдоступнішою формою розвитку дитини, оскільки більш за все відповідає її психічним і фізичним особливостям.

Саме в ігрових діях розвиваються мовлення дошкільника, його почуття, сприймання, збагачується емоційна сфера, саме через гру дитина опановує всю систему людських відносин.

Література

1. Айзенбарт М. М. Формування соціально-комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності [Електронний ресурс] : <http://pdpu.edu.ua/doc/vr/aizenbart/dis.pdf>.
2. Англо-український словник. Близько 65 000 слів / уклад. М.Л. Подвезько, М.І. Балла. Едмонтон : Канадський інститут українських студій, Альбертський університет, 1988. 663 с.
3. Богуш А. М., Луцан Н. І. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників : мовленнєві ігри, ситуації, вправи. Навчально-методичний посібник. Київ : Слово, 2008. 408 с.

4. Гудзик И. Ф. Компетентностно-ориентированное обучение русскому языку в начальных классах (в школе с украинским языком обучения). Черновцы : Видавничий дім «ВУК РЕК», 2007. 496 с.

Резюме

В статье раскрыты суть и значение понятий «компетентность», «компетенция», «игровая компетенция»; аргументированы и проанализированы особенности формирования игровой компетенции детей старшего дошкольного возраста на занятиях развития речи.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, игровая компетенция.

Summary

The article reveals the essence and the meaning of such terms as «competence», «competency», «gaming competence»; the features of senior preschool children's game competence forming at the classes in speech development are grounded and analyzed.

Key words: competence, competency, gaming competence.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Алупой Анастасія Андріївна – студентка 42-А групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 014.02 Середня освіта. Мова і література (англійська мова).

Амельченко Ольга Володимирівна – студентка 33-У групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Андрішко Олег Михайлович – магістр філології, коректор ТОВ «Інтерфлекс» (м. Дніпро), освіта: ДНУ ім. Олеся Гончара, спеціальність «Українська мова та література».

Бараненко Артем Анатолійович – магістрант 61-У групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Баранник Наталія Олексіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Безкровна Антоніна Сергіївна – магістрантка 61-У групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Бережна Юлія Миколаївна – магістрантка 61-У групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Більченко Марія Сергіївна – студентка 252 групи факультету іноземної та слов'янської філології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Вакула Марія Юріївна – студентка 24 УА групи філологічного факультету Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Віслогузова Ольга Юріївна – магістрантка 1 курсу навчально-наукового інституту педагогіки і психології ДЗ «Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка» (м. Старобільськ), спеціальність: 012 Дошкільна освіта.

Ворона Мар'яна Олександрівна – студентка 21-У групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного

університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Ворушило Софія Дмитрівна – магістрантка 61-У групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Ганжа Антон Павлович – магістрант 62-А групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Гончарова Юлія Олегівна – магістрантка 61-У групи Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Гриценко Олена Олександрівна – магістрантка 61-У групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Гулакова Ганна Валеріївна – студентка 33-У групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 014 Середня освіта, 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Дмитренко Катерина Анатоліївна – студентка УР-33 групи факультету філології Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Тараса Шевченка, спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Долинська Юлія Олександрівна – студентка 43-У групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 014 Середня освіта, 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Донцова Римма Вікторівна – студентка 4 курсу навчально-наукового інституту педагогіки і психології ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ), спеціальність: 013 Початкова освіта.

Забірка Анастасія Віталіївна – студентка 2 курсу навчально-наукового інституту педагогіки і психології ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ), спеціальність: 013 Початкова освіта.

Збаразька Анастасія Іванівна – магістрантка 61-У групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Зякун Аліна Олександрівна – студентка 242 групи факультету іноземної та слов'янської філології Сумського державного педагогічного

університету імені Антона Семеновича Макаренка, спеціальність: 6.020303 Філологія (Українська мова і література).

Йоха Анастасія Дмитрівна – магістрантка 61-У групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Каліш Валентина Антонівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Карась Олена Дмитрівна – аспірантка 1 курсу, 81-015 групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 015 Професійна освіта.

Картава Дар'я Анатоліївна – студентка 43-У групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Качур Наталія Михайлівна – студентка 43-У групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 0203 Гуманітарні науки, 6. 020303 Філологія (українська мова і література).

Коваленко Катерина Миколаївна – студентка 3 курсу навчально-наукового інституту педагогіки і психології ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м.Старобільськ), спеціальність: 013 Початкова освіта.

Костенко Валентина Андріївна – студентка 303 групи кафедри української філології філологічного факультету Придністровського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, напрямлення 45.03.01 "Філологія", профіль "Вітчизняна філологія" (українська мова і література).

Кравченко Ганна Володимирівна – студентка 21-У групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Купрікова Галина Віталіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія».

Кушнарєва Тамара Павлівна – магістрантка 1 курсу навчально-наукового інституту педагогіки і психології ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ), спеціальність: 013 «Початкова освіта».

Левченко Марина Юріївна – студентка УМЛ-1 групи магістратури філологічного факультету Ніжинського державного університету імені

Миколи Гоголя, спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова та література).

Лисиця Поліна Павлівна – студентка 12-А групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 014.02 Середня освіта (Мова і література (Англійська)).

Лоцкіна Анжела Володимирівна – студентка 253 групи факультету іноземної та слов'янської філології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, спеціальність: 035 Філологія (Українська мова і література).

Мельник Лариса Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філологічних дисциплін навчально-наукового інституту педагогіки і психології ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ).

Мирошниченко Юлія Андріївна – студентка 42-А групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 014 Середня освіта, 014.02 Середня освіта (Мова і література (англійська)).

Мойсеєнко Анастасія Олександрівна – студентка 21-У групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Мордовцева Наталія Валеріївна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри філологічних дисциплін навчально-наукового інституту педагогіки і психології ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ).

Носенко Людмила Олександрівна – студентка 253 групи факультету іноземної та слов'янської філології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, спеціальність: 035 Філологія (Українська мова і література).

Панасенко Альона Вікторівна – аспірантка 81-011 групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 011 Освітні, педагогічні науки.

Панова Роза Олександрівна – студентка 43-У групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Пинькас Наталія Анатоліївна – магістрантка 61-У групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Примоченко Анастасія Юріївна – студентка УР-33 групи філологічного факультету Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Тараса Григоровича Шевченка, спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література та редагування освітніх видань).

Пронченко Яна Євгенівна – студентка групи ЗУМЛ-м-18 факультету української філології Криворізького державного педагогічного університету, спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Рештакова Валерія Віталіївна – студентка 4 курсу групи ФУБ-1-15-4.0д Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, спеціальність: 035 Філологія, спеціалізація 035.01 Українська мова та література.

Рождественська Богдана Іванівна – студентка 2 курсу юридичного факультету Академії Державної пенітенціарної служби України, м. Чернігів.

Руда Галина Сергіївна – аспірант кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова).

Савченко Дмитрій Олександрович – магістрант 61-У групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Самкова Олена Володимирівна – студентка III курсу навчально-наукового інституту педагогіки і психології ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ), спеціальність: 013 Початкова освіта.

Симончук Анастасія Валеріївна – студентка 241 групи факультету іноземної та слов'янської філології Сумського державного педагогічного університету імені Антона Семеновича Макаренка, напрям підготовки: 6.020303 Філологія* Українська мова і література.

Синявська Катерина Євгенівна – студентка 42-А групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 014.02 Середня освіта (Мова і література (англійська мова)).

Скега Інна В'ячеславівна – студентка 43-У групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Слюсаренко Яна Олегівна – студентка 33-У групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного

університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Солодка Лілія Олексіївна – студентка У-43 групи факультету філології та журналістики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, спеціальність: 6.020303 Філологія (Українська мова і література).

Станицька Катерина Сергіївна – магістрантка 62-А групи, факультет філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Трофимовська Марина Олексіївна – студентка 252 групи факультету іноземної та слов'янської філології СДПУ імені А. С. Макаренка, спеціальність: 014 Середня освіта (Українська мова та література).

Тяжкороб Катерина Олександрівна – студентка 43-У групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Хижняк Марина Анатоліївна – студентка 21-У групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Царьова Дарина Олександрівна – студентка 24-УА групи факультету філології Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Цвіркун Катерина Володимирівна – студентка III курсу навчально-наукового інституту педагогіки і психології ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ), спеціальність: 013 Початкова освіта.

Цінько Світлана Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Чайка Катерина Ігорівна – студентка 33-У групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Чвертка Наталія Андріївна – студентка 252 групи факультету іноземної та слов'янської філології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, спеціальність: 014 Середня освіта (українська мова і література).

Черкай Наталія Сергіївна – студентка 252 групи факультету іноземної та слов'янської філології Сумського державного педагогічного

_____ Науковий потенціал дослідника: філологічні та методичні пошуки _____

університету імені А. С. Макаренка, спеціальність: 014 Середня освіта (Українська мова і література).

Черняєва Єлизавета Валеріївна – студентка 2 курсу навчально-наукового інституту педагогіки і психології ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ), спеціальність: 013 Початкова освіта.

Шапвалова Віра Миколаївна – магістрантка 1 курсу інституту педагогіки і психології ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ), спеціальність: 013 Початкова освіта.

Шевченко Катерина Миколаївна – студентка 33-У групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Шкурко Марина Ігорівна – студентка 42-А групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 014.02 Середня освіта (Мова і література (англійська)).

Шлеїн Олексій Євгенович – студент 33-У групи факультету філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Яневська Людмила Василівна – магістрантка 1 курсу інституту педагогіки і психології ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ), спеціальність: 012 Дошкільна освіта.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ У СВІТЛІ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ПАРАДИГМ

Каліш В. А. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТАФОР У ПОЕЗІЯХ ЗБІРКИ Д. ПАВЛИЧКА «ПОКАЯННІ ПСАЛМИ».....	4
Купрікова Г. В. МОДЕЛІ МЕТОНІМІЧНОГО ПЕРЕНОСУ В СЛЕНГУ.....	10
Баранник Н. О., Картава Д. ІННОВАЦІЇ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ В МОВІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....	16
Амельченко О. МОВНОСТИЛІСТИЧНА СПЕЦИФІКА НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ТЕКСТІВ.....	21
Андрішко О. М. СЛОВОЗРОСТИ В ОГЛЯДАХ І РЕЦЕНЗІЯХ ЄВГЕНІЯ СТАСІНЕВИЧА.....	27
Ворона М. СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ МИСТЕЦЬКОЇ ЛЕКСИКИ В ПОЕЗІЯХ ЛІНИ КОСТЕНКО.....	32
Гулакова Г. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СКЛАДНОСУРЯДНИХ РЕЧЕНЬ У ТВОРЧОСТІ В. ШЕВЧУКА.....	37
Качур Н. ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КОНЦЕПТУ «КРАСА» У ТВОРЧОСТІ О. ДОВЖЕНКА.....	42
Костенко В. СПЕЦИФІКА КОЛЬОРОНАЗВ У ПОЕТИЧНОМУ ДОРОБКУ А. МАЛИШКА.....	47
Лисиця П. ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕКСПРЕСИВНОСТІ В ПІСЕННОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ПІСЕНЬ ВОЄННОЇ ТЕМАТИКИ ХХІ СТ.).....	52
Лоцкіна А. ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ У ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ ПОКАЛЬЧУКА.....	57
Мойсенко А. ТИПОЛОГІЯ РЕЧЕНЬ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ У ТВОРАХ В. ШЕВЧУКА.....	62
Панова Р. ДО ПРОБЛЕМИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СТИЛІСТИЧНОЇ ФІГУРИ.....	66
Рождественська Б. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВИ ІНТЕРНЕТ-СПІЛКУВАННЯ СУЧАСНИХ СТУДЕНТІВ (КУРСАНТІВ).....	70
Руда Г. С. ФОНОСТИЛІСТИКА ЯК ІНТЕГРАТИВНА ЛІНГВІСТИЧНА НАУКА.....	74
Скега І. ЗАПОЗИЧЕНА ЛЕКСИКА У РОМАНІ ЛІНИ КОСТЕНКО «ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШОГО».....	81
Слюсаренко Я. СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ІМЕННИКІВ І ПРИКМЕТНИКІВ У ТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО.....	85
Тяжкороб К. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ СПЕКТР ЗВЕРТАННЯ В КІНОПОВІСТЯХ О. ДОВЖЕНКА «УКРАЇНА В ОГНІ» ТА Б. ЖОЛДАКА «УКРИ».....	89
Царьова Д. АНГЛІЦИЗМИ В ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ СТИЛІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	94
Чайка К. КОНЦЕПТ «СІМ'Я» В УКРАЇНСЬКОМУ ПІСЕННОМУ ДИСКУРСІ.....	99
Шевченко К. ОЗНАЧЕННЯ В ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ.....	104
Шлеїн О. ВОЛЕВИЮВАЛЬНІ НЕЧЛЕНОВАНІ ВИГУКИ-РЕЧЕННЯ В ІСТОРИЧНІЙ ПРОЗІ (О. МАКОВЕЙ «ЯРОШЕНКО», Б. ЛЕПКИЙ «ПОЛТАВА»).....	109

РОЗДІЛ 2. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ТА ТЕОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Бараненко А. ПИТАННЯ ЖАНРОВОЇ ПРИРОДИ ТВОРУ «ПОЗА МЕЖАМИ БОЛЮ» О. ТУРЯНСЬКОГО	114
Безкровна А. УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО В ХУДОЖНІЙ СВІДОМОСТІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА (НА МАТЕРІАЛІ «ЩОДЕННИКОВИХ ЗАПИСІВ»)	118
Більченко М. МУЗИКАЛІЗАЦІЯ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ	122
Вакула М. РЕЛІГІЙНІ РЕМІНІСЦЕНЦІЇ У РОМАНІ «МАРІЯ» УЛАСА САМЧУКА	126
Ворушило С. ОСНОВНІ ДОМІНАНТНІ ОСОБЛИВОСТІ В ПРОЗІ Є. ГУЦАЛА ДЛЯ ДІТЕЙ	133
Гриценко О. ОСМИСЛЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ПРОБЛЕМ У ПРОЗІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ ТА ЛЮБОВИ ЯНОВСЬКОЇ	138
Дмитренко К. СВОЄРІДНІСТЬ ПОЕТИЧНОЇ СЕМАНТИКИ ЛІРИКИ І. МАЛКОВИЧА	143
Збаражська А. ОБРАЗИ АКТОРІВ І ПСЕВДОАКТОРІВ У КОМЕДІЇ МАРКА КРОПИВНИЦЬКОГО «НАШЕСТВІЄ ВАРВАРІВ»	148
Зякун А. МЕНТАЛЬНО-СИМВОЛІЧНІ ПІДТЕКСТИ РОМАНУ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «ГОРЯНИН. ВОДИ ГОСПОДНІХ РУСЕЛ»	152
Йоха А. ГОГОЛЬ У ХУДОЖНІЙ СВІДОМОСТІ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «ЧОРНИЙ ВОРОН»)	157
Кравченко Г. СПЕЦИФІКА РОЗКРИТТЯ КОЗАЦЬКОЇ ТЕМИ В РОМАНТИЧНИХ ПОЕЗІЯХ Я. ЩОГОЛЕВА	161
Носенко Л. РОЗМАЙТТЯ ХУДОЖНИХ КОНФЛІКТІВ У ПРЕСІ ПАВЛА АР'Є «СЛАВА ГЕРОЯМ»	165
Примоченко А. ГЕНЕЗА МІФОПОЕТИКИ ТА ЇЇ ПРОЯВИ У ФЕНТЕЗІЙНОМУ РОМАНІ ДАРИ КОРНІЙ І ТАЛИ ВЛАДИМІРОВОЇ «КРИЛА КОЛЬОРУ ХМАР»	169
Пронченко Я. СПЕЦИФІКА МОДЕЛЮВАННЯ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ У ПОВІСТЯХ ГРИГОРІЯ ГУСЕЙНОВА	175
Савченко Д. ОСОБЛИВОСТІ ІДЮСТИЛЮ ОСТАПА ВИШНІ	179
Симончук А. ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ РОМАНУ СЕРГІЯ ЖАДАНА «ВОРОШИЛОВГРАД»	184
Трофимовська М. ФЕМІНІЗМ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК У ТВОРЧОСТІ ОКСАНИ ЗАБУЖКО	189
Хижняк М. СВІТОГЛЯДНО-ЕСТЕТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА	193
Чвортка Н. ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ РОМАНІВ МАКСА КІДРУКА	197
Черкай Н. СУЧАСНА МАНДРІВНА ПРОЗА ЯК ЛІТЕРАТУРНО-КУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ	201

РОЗДІЛ 3. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗМІСТУ І ЗАВДАНЬ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ВИМОГ

Цінько С. В. ЕЛЕМЕНТИ ДЕБАТНОЇ МЕТОДИКИ ЯК КОМПОНЕНТ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ	205
--	-----

Мордовцева Н. В., Самкова О. РЕАЛІЗАЦІЯ ЗМІСТОВОЇ ЛІНІЇ «ДОСЛІДЖУЄМО МОВНІ ЯВИЩА» НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗАСОБАМИ ЛІНГВІСТИЧНИХ МІНІАТЮР	209
Карась О. Д. РОЛЬ ТЕКСТОЦЕНТРИЧНОГО ПІДХОДУ У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ.....	214
Панасенко А. В. УПРОВАДЖЕННЯ БІЛІНГВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС БАКАЛАВРІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	219
Бережна Ю. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ: ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ	224
Гончарова Ю. ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА І МЕТОДИЧНІ ПРИЙОМИ РОЗВИТКУ УСНОГО МОВЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ.....	228
Левченко М. СПЕЦИФІКА НАВЧАННЯ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ ЖАНРОВОМУ АНАЛІЗУ ДРАМАТИЧНИХ ТВОРІВ.....	233
Пинькас Н. ЕФЕКТИВНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТВОРУ	237
Рештакова В. КУЛЬТУРОМОВНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ БАГАТСТВА МОВЛЕННЯ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ФРАЗЕОЛОГІЇ.....	242

РОЗДІЛ 4. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Алупой А. ТВОРЧИСТЬ ПАУЛО КОЕЛЬО – ВИЗНАЧНЕ ЯВИЩЕ В ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКОМУ ДИСКУРСІ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	248
Долинська Ю. ПРОЗА ДЖОНА ФАУЛЗА В КОНТЕКСТІ ЛІТЕРАТУРИ ПОСТМОДЕРНІЗМУ	252
Мирошниченко Ю. СИСТЕМА КОНФЛІКТІВ РОМАНІВ-АНТИУТОПІЙ О. ГАКСЛІ «ЯКИЙ ЧУДОВИЙ СВІТ НОВИЙ!» ТА К. ВОННЕГУТА «КОЛИСКА ДЛЯ КІШКИ»	255
Синявська К. СПЕЦИФІКА КОМІЧНОГО ТА ФАНТАСТИЧНОГО В ЗОБРАЖЕННІ СВІТУ ТА ЛЮДИНИ У ТВОРАХ Е. БЕРДЖЕСА.....	261
Солодка Л. ШОЛОМ-АЛЕЙХЕМ ЯК ГУМАНІСТ І ОСПІВУВАЧ ВІЧНОГО КОХАННЯ.....	266
Станицька К., Ганжа А. ВИКОРИСТАННЯ НЕВЕРБАЛЬНИХ ВІЗУАЛЬНО-ГРАФІЧНИХ ЗАСОБІВ У ВІРТУАЛЬНІЙ КОМУНІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ІНТЕРНЕТ-ФОРУМІВ).....	271
Шкурко М. СВОЄРІДНІСТЬ ТВОРЧОГО МЕТОДУ ДЖОЗЕФА КОНРАДА НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «СЕРЦЕ ПІТЬМИ».....	276

РОЗДІЛ 5. СУЧАСНА ПОЧАТКОВА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕЙ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Мельник Л. В., Кушнарьова Т. ЗБАГАЧЕННЯ МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ВАЖЛИВЕ ЗАВДАННЯ РОБОТИ З ФРАЗЕОЛОГІЗМАМИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	282
Мордовцева Н. В., Цвіркун К. РОБОТА З МЕДІАПРОДУКЦІЄЮ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ.....	286

Донцова Р. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ НА УРОКАХ ЧИТАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	291
Забірка А. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ НА УРОКАХ ЧИТАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	294
Коваленко К. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ НА УРОКАХ СЛОВЕСНОСТІ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	298
Черняєва Є. РОЛЬ ТЕХНОЛОГІЇ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	301
Шаповалова В. ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 4 КЛАСУ НА УРОКАХ РІДНОЇ МОВИ.....	305

РОЗДІЛ 6. СУЧАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ДОШКІЛЬНІЙ ЛІНГВОДИДАКТИЦІ

Віслогузова О. ЯВИЩЕ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ЛІНГВОДИДАКТИКИ (НА МАТЕРІАЛІ МОВЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ).....	312
Яневська Л. ФОРМУВАННЯ ІГРОВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ НА ЗАНЯТТЯХ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ	316

Наукове видання

**НАУКОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДОСЛІДНИКА:
ФІЛОЛОГІЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ПОШУКИ**

Збірник наукових праць викладачів і студентів

ВИПУСК VII

Підписано до друку 29.01.2019 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times. Умовн. друк.
арк.19,3. Наклад 100 прим. Замовлення 68.

Видавець та виготовлювач
Товариство з обмеженою відповідальністю
«Видавничо-поліграфічне підприємство «Фабрика друку»,
40022, м. Суми, вул. Новомістенська, 31/1, тел. (0542) 70-60-15.

Свідоцтво про внесення суб'єктів видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК №4600 від 20.08.2013 р.